

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI

**KARAKTER EĞİTİMİ ÇERÇEVESİNDE
ÇOCUKLARDA ADALET ALGISININ OLUŞUMU ve GELİŞİMİ**

Yüksek Lisans Tezi

VAHİDE SIRRI

İstanbul,2015

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI

**KARAKTER EĞİTİMİ ÇERÇEVESİNDE
ÇOCUKLARDA ADALET ALGISININ OLUŞUMU ve GELİŞİMİ**

Yüksek Lisans Tezi

VAHİDE SIRRI

Danışman:
Prof. Dr. Ali Ulvi MEHMEDOĞLU

İstanbul,2015

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

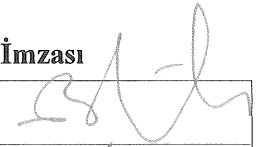
TEZ ONAY BELGESİ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ Anabilim Dalı DİN PSİKOLOJİSİ Bilim Dalı TEZLİ
YÜKSEK LİSANS öğrencisi Vahide Sırrı'nın KARAKTER EĞİTİMİ ÇERÇEVESİNDE
ÇOCUKLARDA ADALET ALGISININ OLUŞUMU VE GELİŞİMİ adlı tez çalışması,
Enstitümüz Yönetim Kurulunun 29.12.2015 tarih ve 2015-45/1 sayılı kararıyla oluşturulan jüri
tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 22.01.2016

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1.	Tez Danışmanı	Prof. Dr. ALİ ULVİ MEHMEDOĞLU	
2.	Jüri Üyesi	Doç. Dr. ALİ AYTEN	
3.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. AHMET HAKKI TURABI	

ÖNSÖZ

Adalet geçmişten günümüze kadar insanların söz ve eylemlerinin karşılık bulduğu en önemli kavramlardan biridir. Filozofların ve peygamberlerin öğütlerinde, ilahi kitapların emirlerinde, devletlerin anayasalarında her zaman için öncelikli bir yer edinen adalet, ideal bir toplum ve ideal bir insan için olması gereken erdemlerden biridir.

Adalet değerinin çocuklarda nasıl algılandığını araştıran bu çalışmada amaç, karakter eğitimi çerçevesinde çocuklarda adalet algısının oluşumu ve gelişimi ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın tamamlanmasında pek çok kişinin desteği ve emeği vardır. İlk olarak bana her zaman destek olan, yol gösteren ve yetiştiren değerli hocam Semiha Bahadır'a çok teşekkür ederim. Araştırmam süresinde bana rehberlik eden değerli danışmanım Prof. Dr. Ali Ulvi Mehmedoğlu'na ve Doç. Dr. Ali Ayten'e teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu çalışmayı yaparken bana moral veren ve destek olan dostlarım Necla Nurkan Özyıldırım, Vildan Bircan, Ünzile Meram, Kübra Sümbül, Çiğdem Ercan ve Sena Sümeyra Bahadır'a da teşekkürlerimi sunuyorum.

Son olarak bu süreçte her zaman yanımda olan ve maddi manevi desteklerini esirgemeyen aileme sonsuz teşekkür ediyorum.

Gayret bizden, Tevfik Allah'tandır.

Vahide SIRRI

ÖZET

Bu araştırma, Karakter Eğitimi çerçevesinde 9-14 yaş grubundaki çocuklarda adalet algısının oluşumunu ve gelişimini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma verileri Kasım(2014)- Mayıs(2015) döneminde İstanbul'da yaşayan 31 çocuktan toplanmıştır. Araştırmacı bu çalışmayı nitel araştırma yaklaşımlarından yapılandırılmamış alan çalışması modeline uygun olarak yürütmüştür. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden gözlem tekniği ve doküman analizi birlikte kullanılmıştır. Araştırmacı öncelikle bu çalışmaya nitel araştırma yöntemlerinden doküman tarama ile başlamıştır. Çalışmada karakter eğitimi, değerler eğitimi, adalet düşüncesi, adalet kavramı, adalet duygusu, adalet davranışı, adalet türleri, adalet algısıyla ilgili alan yazın incelenmiştir. İlgili dokümanların analiz edilmesi sonucu çocuklarda adalet algısını ortaya koymak amacıyla Karakter Eğitim Programı geliştirilmiştir. Bu programı gerçekleştirmek amacıyla araştırmacının çalıştığı kurumda yer alan 40 çocukla görüşmüştür. Bu çocuklardan 35'i çalışmaya katılmayı kabul etmiş, 31 çocuk ise devamlılık göstermiştir. Araştırmacı tarafından 9-14 yaşlarındaki 31 çocuk 9-11 yaşındakiler A grubu, 12-14 yaşındakiler B grubu olmak üzere gelişimsel özellikleri dikkate alınarak iki ayrı gruba ayrılmıştır. Her iki gruba da her bir oturumu 90 dakika olan 10 oturumluk " Karakter Eğitim Programı" uygulanmıştır. Karakter Eğitim Programı oturumları ses kayıt cihazına kaydedilmiş, yarı yapılandırılmış gözlem formu aracılığıyla araştırmacı gözlemlerini kaydetmiş ve çocukların etkinlikler sırasındaki çalışma kağıtları da içerik analizinedahil edilmiştir. Oturumlar sonucunda alt problemlere cevap aranarak bulgular tespit edilmiş ve elde edilen bulgulara dayalı olarak da sonuçlar belirlenmiştir. Sonuç olarak, Karakter Eğitimi Programı oturumlarında ortaya çıkan veriler doğrultusunda çocuklarda adalet algısının 4 başlıkta toplandığı görülmüştür: Kendinde Adalet, Kişilerarası İlişkilerde Adalet, Nesnede-Eşyada Adalet, Adalet Algısı. Araştırma, bir takım önerilerle sonuçlandırmıştır.

Anahtar Kelimeler:Karakter Eğitimi, Çocuklarda Adalet Algısı, Çocuklarda Adalet, Çocuklarda Adalet Değeri, Çocuklarda Adalet'in Oluşumu ve Gelişimi

ABSTRACT

This survey is carried out to reveal the "justice" image and "being fair" between 9-14 years old children by means of character education. The survey data was collected in December, 2014 - May (2015) from 31 children that lives in İstanbul. The researcher carried out this survey according to unstructured field model which is one of the qualitative approaches. Observation technique and document analysis are both used throughout this survey. The researcher first starts with "document surveying" which is one of the qualitative searching methods. Body of literature about character education, sentimental value training, justice conception, justice kinds, justice sense, justice values, justice acts and justice perception are examined. By analysing affiliated documents, "Character Education Programme" is developed to reveal the justice perception in children. The researcher interviewed with 40 children from the institution she works to develop this programme. Among them 35 children accept to attend this survey while only 31 children attend regularly. The researcher separated the children into two groups as Group A, consists of 9-11 years old children and Group B, consists of 12-14 year old children by considering their progression features. Both groups are subjected to "Character Education Programme" which consists of 10 sessions each of which is 90 minutes. Character Education Programme sessions are recorded. The researcher records the observations via these structured observation forms. The researcher also attaches the working sheets which are gained during the activities, to content analyses. At the end of sessions, by looking for answers to lower problems findings are identified and conclusion is detected by depending on the finding. In conclusion, according to data gained from "Character Education Programme", it is revealed that "Justice perception concept in children consists of 4 main titles: Justice toward yourself, Justice toward relationships, Justice toward objects, Justice Perception. The survey ends up with some suggestions.

Keywords: Character Education, Justice Perception in Children, Justice for Children, Fairless Children, Justice Values in Children, Formation and Development of Children, Justice Image.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
TABLO LİSTESİ.....	iv
ŞEKİL LİSTESİ.....	ixx
KISALTMALAR	x

GİRİŞ	
A. ARAŞTIRMANIN KONUSU ve PROBLEMİ	5
B. ARAŞTIRMANIN AMACI	5
C. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	6
D. VARSAYIMLAR	7
E. SINIRLILIKLAR	7
F. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	7

BİRİNCİ BÖLÜM

TEMEL KAVRAM ve TANIMLAR

A. KARAKTER EĞİTİMİ.....	11
1. Karakter Kavramı.....	11
2. Karakter Eğitimi.....	13
3. Karakter Eğitimi Tarihi	15
a. Dünyada Karakter Eğitimi Tarihi.....	15
b. Türkiye'de Karakter Eğitimi Tarihi.....	17
4. Karakter Eğitimi Kuramları.....	20
a. Psikanalitik Teori.....	21
b. Sosyal Öğrenme Teorisi.....	22
c. Davranışçı Teori.....	24
d. Bilişsel Teorisi.....	24
e. Dewey'e göre Ahlak Gelişimi Teorisi.....	24

f. Piaget'e göre Ahlak Gelişimi Teorisi.....	25
g. Kohlberg'e göre Ahlak Gelişimi Teorisi.....	26
5. Karakter Eğitimi Prensipleri.....	28
B. DEĞER	29
1. Değer Kavramı.....	29
2. Değerlerin Özellikleri.....	30
3. Değerlerin Oluşumu	31
4. Değerlerin İşlevleri.....	35
5. Değerlerin Sınıflandırılması	37
6. Değerler Eğitimi.....	38

İKİNCİ BÖLÜM

ADALET KAVRAMI VE ÇOCUKLARDA ADALET ALGISI

A. ADALET	41
1. Adalet Kavramı.....	41
2. Adaletin Çeşitleri	46
a. Sosyal Adalet.....	46
b. İlahi Adalet.....	47
3. Adaletin Kaynağı	49
4. Yunan Felsefesinde Adalet	50
5. Semavi Dinlerde Adalet	53
a. Kuran'da Adalet.....	55
b. Hadislerde Adalet.....	61
6. İslam Düşünce Geleneğinde Adalet	69
B. 9-14 YAŞLARINDAKİ ÇOCUKLARIN GELİŞİMSEL ÖZELLİKLERİ.....	73
1. Son Çocukluk Evresi “A GRUBU”	73
2. Ergenliğe Geçiş Evresi “B GRUBU”	80
C. DİN PSİKOLOJİSİNDE KARAKTER, DEĞER VE ADALET KAVRAMLARI	82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

A. ARAŞTIRMANIN MODELİ.....	85
B. EVREN VE ÖRNEKLEM.....	86
C. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI	86
1. Kişisel Bilgi Formu	87

2. Karakter Eğitimi Programı Uygulama Süreci.....	87
3. Gözlem Formu	88
D. İŞLEM.....	88
E. ANALİZ.....	89
1. Nicel Verilerin Analizi	89
2. Nitel Verilerin Analizi.....	89

4.BÖLÜM

BULGULAR

A. ÇALIŞMA GRUBUNUN GENEL YAPISINA İLİŞKİN BULGULAR.....	94
B. ADALET ALGISI ile İLGİLİ BULGULAR.....	97
1. Kendinde Adalet ile İlgili Bulgular.....	98
a. Fiziksel Tanıma ile İlgili Bulgular.....	118
b. Kimlik Bilgileri ile İlgili Bulgular.....	118
c. Okul Hayatı ile İlgili Bulgular.....	119
d. İstekler ve Gereksinimler ile İlgili Bulgular.....	120
e. Aile Hayatı ile İlgili Bulgular.....	123
f. Arkadaş İlişkileri ile İlgili Bulgular.....	124
g. Kişisel Özellikleri ile İlgili Bulgular.....	125
h. Yetenek ve Becerilerle İlgili Bulgular.....	128
i. Amaç ve Değerlerle ilgili Bulgular.....	129
j. Kendine Hitap Etme ile İlgili Bulgular.....	139
k. Farkındalık ve Kendini Bilme ile İlgili Bulgular.....	139
l. Kendini Kabul ile İlgili Bulgular.....	141
m. Benlik Algısı ile İlgili Bulgular.....	142
n. İdrak ile İlgili Bulgular.....	142
2. Kişilerarası İlişkilerde Adalet ile İlgili Bulgular	145
a. Duyguda Adalet ile İlgili Bulgular.....	154
b. Sözde Adalet ile İlgili Bulgular.....	155
c. Kişisel Sınırlarda Adalet ile İlgili Bulgular.....	156
d. Değerler Adalet ile İlgili Bulgular.....	156
e. Davranışta Adalet ile İlgili Bulgular.....	161
3. Eşyada-Nesnede Adalet ile İlgili Bulgular	166

a. At ile İlgili Bulgular.....	175
b. Tencereile İlgili Bulgular.....	178
c. Su ile İlgili Bulgular.....	180
d. Ayakkabı ile İlgili Bulgular.....	181
e. Ayak ile İlgili Bulgular.....	183
f. Göz ile İlgili Bulgular.....	185
4. Adalet Algısı ile İlgili Bulgular	186
YORUM VE DEĞERLENDİRME	189
1. Kendinde Adalet	189
2. Kişiler arası İlişkilerde Adalet	197
3. Eşyada-Nesnede Adalet.....	200
4. Adalet Algısı	202
SONUÇ.....	204
ÖNERİLER.....	207
KAYNAKÇA.....	232
EKLER.....	239
EK 1 Kişisel Bilgi Formu.....	217
EK 2 Karakter Eğitim Programı.....	218
EK 3 Gözlem Formu.....	234
EK 4 2. Oturum Sınırlar Etkinliği Deşifre Örneği.....	235

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No:
Tablo 1: Çalışma Grubundaki Çocukların Yaş Değişkenine Göre Dağılımı	94
Tablo 2: Çalışma Grubundaki Çocukların Yaş Gruplarına Göre Dağılımı	95
Tablo 3 :Çalışma Grubundaki Çocukların Sosyal Çevre Değişkenine Göre Dağılımı	95
Tablo 4 :Çalışma Grubundaki Çocukların Sosyo Ekonomik Seviye Değişkenine Göre Dağılımı	95
Tablo 5 :Çalışma Grubundaki Çocukların Anne Eğitim Durumu Değişkenine Göre Dağılımı	96
Tablo 6 :Çalışma Grubundaki Çocukların Baba Eğitim Durumu Değişkenine Göre Dağılımı	96
Tablo 7 :Çalışma Grubundaki Çocukların Anne Meslek Durumu Değişkenine Göre Dağılımı	96
Tablo 8 : Çalışma Grubundaki Çocukların Baba Meslek Durumu Değişkenine Göre Dağılımı	97
Tablo 9:Çalışma grubundaki Kişilerin Kardeş Sayısı Değişkenine Göre Dağılımı	97
Tablo 10 : Çalışma grubundaki Çocukların Kendimi Tanıyorum Etkinliğine İlişkin Yanıtlarının Kodlanması	98
Tablo 11 : Kendimi Tanıma ile İlgili Kodların Listelenmesi	115
Tablo 12 : Çalışma Grubunun Kendimize Mektup Etkinliğinde Yazdıkları Mektubun Kodlanması	121
Tablo 13 : Kendimize Mektup Etkinliğindeki Yanıtların Kod Listesi	128
Tablo 14 : Çalışma Grubundaki Çocukların Yakın İlişkiler Etkinliğine Verdikleri Yanıtların Kodlanması	145
Tablo 15: Kişilerarası İlişkiler Etkinliğinin Kod Listesi	153
Tablo 16: Çalışma Grubundaki Çocukların “Tilki ve Leylek Fablı” Etkinliğinde Verdikleri Yanıtlar	161
Tablo 17 : Çalışma Grubundaki Çocukların Sen Olsaydın Adalet İçin Ne Derdin Etkinliğine Verdikleri Yanıtların Kodlanması	167
Tablo 18 : Çalışma Grubundaki Çocukların Adalet Algısı	197

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa No
Şekil 1 : Karakter Eğitim Programı Çerçevesinde Elde Edilen Nitel Verilerin Analizinde İzlenen Aşamalar	90

KISALTMALAR

age.Adı geçen eser

akt. Aktaran

Ar.Arapça

a.sAleyhi's -Selam

bkz.Bakınız

böl.Bölüm

bs.Baskı, basım

c.Cilt

çev. Çeviren

DİADiyanet İşleri Ansiklopedisi

Edt. Editör

Hız. Hazreti

mad.Madde

M.ÖMilattan Önce

r.aRadıyallâhuanh veya Radıyallâhuanhâ

s.Sayfa

S.Sayı

s.a.vSallallâhü Aleyhi ve Sellem

T.C Türkiye Cumhuriyeti

TDK. Türk Dil Kurumu

v.b ve benzeri

v.s vesaire

yy.Yüzyıl

GİRİŞ

Dünyada artan sorunlar insan yaşamını zorlaştırmaya başlamış ve artan sorunlara çözüm getirmek amacıyla çeşitli yollar denenmiştir. Bu sorunların çözümünde en önemli görevin eğitime düştüğü düşüncesinin yaygınlaşması ile birlikte değer eğitimi ve karakter eğitimi kavramları yenide gündeme gelmiştir. Başta ABD olmak üzere temel ahlaki değerleri kazandırmaya dönük çok sayıda karakter eğitimi ve değer eğitimi programı faaliyet göstermeye başlamıştır.

Günümüz toplumunda artan şiddet olayları, kapkaç olayları, yolsuzluklar vb. toplumumuzda bazı değerlerin kaybolmaya yüz tuttuğunun işaretidir. Bu amaçla temel bazı değerlerin toplumumuzda daha çok konuşulmasına ve bu değerleri sergileyen insanların daha çok olmasına ihtiyaç vardır.

Değerler içerisinde adalet, hayatın her alanıyla ilgili insanların huzurlu yaşamalarını direkt etkileyen, insan hayatını düzenleyen, anlamlı kılan, toplumsal sükûnu muhafaza eden çatı bir değer olarak dikkat çekmektedir.

Adalet geçmişten günümüze kadar insanların söz ve eylemlerinin karşılık bulduğu her durumda, onların ilişkilerini de belirlemiş olan en önemli kavramlardan biridir. Nitekim insanlık tarihi boyunca ortaya çıkan bütün devlet örgütlenmeleri, yönetim biçimleri ve hukuk sistemleri, öyle olsun ya da olmasın, belli bir adalet anlayışına dayanmaktadır. Bu bakımdan adalet, insanın her zaman peşinde olduğu ve elde etmek için sonu gelmez bir arayış içine girdiği bir tutku, bir değer, bir kavram ya da bir erdemdir adalet. Onun için yazılan sayfaların, oluşturulan kuramların, o olmadığı için yazıldığı gerçeği söz konusu olsa da, insanın, adaletten ne anladığı oldukça görecelidir. Bu bakımdan adaletin ne olduğu sorusu önemini her zaman korumuştur.

Adalet nedir? O bir değer midir? Tek bir anlama mı gelir, yoksa herkes için farklı bir anlama mı? Yasaya uygun olan mıdır, yoksa doğru olana uygun olan mı? Adaletin kaynağı nedir? Akla mı dayanır? Yoksa duygulara mı? İnsanlarda adalet nasıl ortaya çıkar? Adaletin gelişimsel bir yörüngesi var mıdır? Bu soruları çoğaltmak mümkündür.

Adalet sözlükte(Türk Dil Kurumu, 1988) “Yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması, hak ve hukuka uygunluk ve herkese kendine uygun düşeni, kendi hakkı olanı verme, doğruluk” şeklinde ifade edilmiştir.

Diyanet İslam Ansiklopedisi’nde ise adalet yine çok yönlü bir tanımlamaya tabi tutulmuştur: “ Ferdi ve içtimai yapıda, dirlik ve düzenliği, hakkaniyet ve eşitlik ilkelerine uygun yaşamayı sağlayan ahlaki ilke(1), davranış ve hükümde doğru olmak, hakka göre hüküm vermek, eşit olmak, eşit kılmak(2), verilen ile hak edilen arasındaki denge(3).” (Çağrı, 1988: 343).

Adalet dini bir terim olarak; ifrat ve tefrit arasında orta yolu takip etmek, hak yol üzere dosdoğru olmak, dinen haram kılınan şeyleri terk etmek, farzları yapmak, içi ve dışı, özü, sözü, fiili ve davranışları eşit olmak, haklıya hakkını, haksıza cezasını vermek gibi anlamalara gelir (Karagöz, 2005: 6).

Şimdiye kadar yapmış olduğumuz tanımlamalara bakacak olursak adalet kavramının geniş bir anlama sahip olduğu sonucuna ulaşılır. Adalet teriminin farklı anlamlarda ve farklı alanlarda kullanılması, adalet kavramını tanımlamada bir zorluk oluşturmaktadır (Çakmak, 2013: 20). Bu algılama sonucunda da, adalet insanlar tarafından farklı anlayış ve algılayışlarla gündemde olmuştur.

Çocukluk dönemi insan hayatının diğer dönemlerinin temelini oluşturan bir dönemdir. Ancak bu dönem yalnızca gençlik ve olgunluğa hazırlık olarak değil, kendi başına da önemlidir. Ahlaki değerlerin kazanılması, çocuğun ruhsal gelişimi, kişiliğin oluşumu da bu dönemde gerçekleşmektedir. Çocuk bu dönemde kişilik ve karakter kazanma sürecinde evreni, insanı, hayatı, değerleri anlamaya çalışır. (Çağlar, 2003). Çocukluk döneminde karakter gelişimiyle-erdemlerle ilgili çalışmalar incelendiğinde konunun zengin bir tarihinin olduğu görülmektedir. Büyük dinlerde, erdemler ve onların dışı vurumları açıkça teşvik edilmesine rağmen, bugüne kadar psikologlar sözü edilen bu insani nitelikleri, geniş bir alanın resmini yakın bir mesafeden çekebilmek amacıyla tamamen dini içerikten uzak seküler bir şekilde operasyonelleştirmişlerdir (Boyatzis, 2013: 279). Öte yandan bilge kişiler, insanlardaki erdemin kökenlerini uzun zamandan bu yana tartışa gelmişlerdir. O halde minnettarlık, sabır, yardımseverlik, affedicilik, alçakgönüllülüğün, şükürün, adaletin

gelişimsel yörüngesi nedir? Bu gibi özellikler, çocukta ne zaman görülmeye başlarlar? Bu erdemler çocuklarda hangi yaşta ortaya çıkmaya başlar? Değerler psikolojisi alanında erdemlere ilişkin çalışmalar nasıl yapılır? Çocuklar üzerine yapılacak bir erdem çalışmasının hangi kişisel ve sosyal yararları olur? gibi soruların yanıtlanması gerekmektedir.

Çocukların karakter özelliklerine yönelik yapılan erdem çalışmaları incelendiğinde araştırmacıların doğruluk (Uysal,2006; Gül,2013), hoşgörü (Tatar,2009; Altaş, 2013), yardımseverlik (Aydın,2008), saygı (Demir,2008) gibi değerler alanlarında çalışmalar yaptıkları görülmüştür. Alanla ilgili bilimsel araştırmalara bakıldığında “çocuklarda adalet algısı ” üzerine yüksek lisans ve doktora tezine rastlanmamıştır. Adalet değeri değerler eğitimi üzerine yazılan eserlerin içerisinde bir bölüm olarak yer almış (Hökelekli,2000: Tarhan, 2014), Değerler Eğitimi uygulamalarında bir değer olarak işlenmiş (Helik,2013) ancak müstakil bir değer olarak “ adalet” araştırılmamış, “çocuklarda adalet algısı” ise tamamıyla ihmal edilmiş bir alan olduğunu görülmüştür. Tüm bu bilgiler birlikte değerlendirdiğinde bireylerde karakter gelişimin temellerinin atıldığı çocukluk döneminde adalet değeri ile ilgili çalışmaların yapılması gerekliliği sonucuna varılmıştır.

Bu nedenle araştırmamız çocuklarda adalet algısı üzerine odaklanacaktır. Bu çalışmada amaç “Karakter eğitimi çerçevesinde 9-14 yaş grubundaki çocuklarda adalet algısının oluşumu ve gelişimi incelemektir.”

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Tezin ilk bölümünü iki alt başlıktan oluşmaktadır: “Karakter Eğitimi” ve “Değer”. İlk alt başlıkta “*Karakter Eğitimi*” hakkında bilgi verilmiş, “*Dünyada ve Türkiye’ de Karakter Eğitimi*” çalışmalarının tarihi incelenmiş, “*Karakter Eğitimi Kuramları*” başlığı altında farklı kuramcılarının(Freud, Piaget, Erikson, Kohlberg, Dewey) karakter eğitimi konusunda görüşleri paylaşılmış ve son olarak “ *Karakter Eğitiminin Prensipleri*” konusuna yer verilmiştir. İkinci alt başlıkta ise “ *Değer Kavramı*” hakkında bilgi verilmiş, “ *Değerlerin Özellikleri*” anlatılmış, “ *Değerlerin Oluşumu*” başlığında değerlerin kökeni araştırılmış, insanlarda değerler nasıl oluşmaktadır? sorusuna yanıt aranmış, “ *Değerlerin İşlevi*” başlığı altında geçmişten günümüze insanlar ve toplumlar için değerlerin işlevleri incelenmiş, “*Değerlerin Sınıflandırılması*” başlığında literatürde değerlerin sınıflandırılması ile ilgili görüşler paylaşılmış ve son olarak “ *Değerler Eğitimi*” çalışmaları incelenmiştir.

Tezin ikinci bölümünde “ Adalet Kavramı”, “ Çocuklar Adalet Algısı” ve “ Din Psikolojisi Açısından Karakter, Değer ve Adalet Kavramları” konuları işlenmiştir. Birinci alt başlıkta “*Adalet Kavramı*” ahlaki, dini, psikolojik açılardan incelenmiş, adalet kavramı ile ilintili olan “ hak ve eşitlik” kavramları tartışılmıştır. “ *Adalet Çeşitleri*” alt başlığında ilahi ve sosyal adalet kavramları açıklanmış, “ *Adaletin Kaynağı*” bölümünde ise adalet değerinin oluşumunda toplumun ve bireyin rolü incelenmiş, “ *Yunan Felsefesinde Adalet*” alt başlığında adalet kavramı farklı filozoflar tarafından farklı cihetleri dikkate alınarak incelenmiştir. “*Semavi Dinlerde Adalet*” alt başlığında insanlık tarihi boyunca kutsal kitap ve dinlerde adaletin nasıl algılandığı konusu üzerinde durulmuş, özel olarak “*Kuranda Adalet*” ve “*Hadislerde Adalet*” başlıklarında Kuranı Kerimde “adalet” ile ilgili yer alan ayetlere yer verilmiş ve Hz. Muhammed (s.a.v) ‘in uygulamalarında ve sözlerinde adaletin yeri gösterilmiştir. Araştırmacı son olarak “ *İslam Düşünce Geleneğinde Adalet*” başlığı altında İslami psikologların adalet hakkında görüşlerine yer vermiştir. İkinci alt başlıkta ise araştırmacının çalışma grubunu oluşturan 9-14 yaşındaki çocukların gelişimsel özellikleri hakkında bilgiler verilmiştir. Bu tezin çalışma grubu iki alt gruptan oluşmaktadır. 9-12 yaşlarındaki çocuklar “ Çalışma A Grubu” iken, 12-14 yaşındaki çocuklar “ Çalışma B grubunu oluşturmuştur. Bu bölümde çalışma grubundaki çocukların zihinsel, bilişsel, fiziksel, sosyal, duygusal, psikolojik ve inanç gelişimleri hakkında detaylı incelemelerde bulunulmuştur. Üçüncü alt başlıkta ise “ *Din Psikolojisi Açısından Karakter, Değer ve Adalet Kavramları*” incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde araştırmacının yöntemi ve süreci hakkında bilgi verilmiştir. Bu kapsamda evren ve örneklem tanıtılmış, veri toplama araçları gösterilmiş, uygulama süreci anlatılmış ve son olarak da verilerin analizi konusunda açıklamalar yapılmıştır.

Dördüncü bölümde ise araştırmada ele alınan amaçlar doğrultusunda toplanan verilerin nicel ve nitel veri analizleri ile elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Bulgular iki alt başlıkta incelenmiştir. “*Çalışma Grubunun Genel Yapısına İlişkin Bulgular*” alt başlığında çalışma grubundaki çocukların “anne eğitim durumu, baba eğitim durumu, anne meslek durumu, baba meslek durumu, oturdukları ev durumu, sosyoekonomik seviye, sosyal çevre, ” değişkenlerine göre frekans ve yüzde değerleri gösterilmiştir. “ *Adalet Algısı ile İlgili*

Bulgular” alt başlığında ise Karakter Eğitimi Programı oturumlarında ortaya çıkan veriler doğrultusunda çocuklarda adalet algısı 4 başlıkta incelenmiştir: Kendinde Adalet, Kişilerarası İlişkilerde Adalet, Nesnede-Eşyada Adalet, Adalet Algısı.

Bu girişten sonra aşağıda, araştırmada ele alınan problem açıklanmış, araştırmanın amacı, alt amaçları ve önemi ifade edilerek, varsayım ve sınırlılıklar belirlenmiştir.

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU ve PROBLEMİ

Araştırmanın konusu çocuklardaki adalet algısının açığa çıkarılması, tasvir ve tespit edilmesi olarak belirlenmiş;

Problem cümlesi : “Çocukluk çağında adalet algısının oluşumu ve gelişimi nasıldır ?
“ olarak düzenlenmiştir.

B. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın ana amacı karakter eğitimi çerçevesinde 9-14 yaş grubundaki çocuklarda adalet algısının oluşumunu ve gelişimini incelemektir. Bu çerçevede şunlar da alt amaçlarımızı oluşturmaktadır:

- Din psikolojisinde karakter ve erdem konusunu dikkate sunmak
- Erdemlerin gelişmesi için araştırmalar yapmak
- Psikoloji ve kişilik psikolojisiyle bağlantısını sağlamak
- Literatüre araştırma kazandırmak
- 21.yyda adalet değerinin toplumdaki yerini görmek
- Karakter eğitimi çalışmalarını din psikolojisi çerçevesinde incelemektir.

Bu amaçları gerçekleştirmek için aşağıdaki sorular sorulmuştur:

1. Çocuklarda adalet algısının oluşumu ve gelişimi nasıldır?
2. Çocuklar adaleti nasıl algılamaktadır?
3. Çocuklarda adalet algısının oluşumu ve gelişimi nasıl incelenebilir ?

4. Karakter eğitimi programı çocukların adalet algılarının oluşumu ve gelişimini belirlemek için yeterli midir? Bu programla çocukların algılarının oluşumu ve gelişimi belirlenebilir mi?

5. Çalışma grubunun adalet algısı nedir ?

6. Çalışma grubunun adaletle ilgili görüşleri yaşa, ekonomik duruma, kardeş sayısı, sosyal çevreye, anne eğitim durumuna, baba eğitim durumuna göre farklılık göstermekte midir?

C. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Din Psikolojisi alanında bu konuyla ilgili kapsamlı araştırmalar yapılmış değildir. Adalet değeri diğer alanlarda kavramsal olarak çalışılmış olsa da din psikolojisinde konu edinilmemiştir. Adalet nispeten de olsa ders kitaplarının bir kısmında incelenmiştir. Ancak bu inceleme de sınırlı kalmıştır.

Çocukların kişilik ve karakter gelişimlerinin şekillendiği bu dönemde yapılan uygulamalar oldukça önemlidir. Bu bağlamda yapılacak bu çalışma adalet değeri ve çocuklarda adalet algısı açısından Din Psikolojisi alanında bir ilk olma özelliği taşıyacaktır.

Günümüzde değerler ve karaktere etki eden temel bileşenleriyle ilgili araştırmalar yapılmaktadır. Bu araştırmalar incelendiğinde karakter eğitimi programlarının büyük gruplara 4-8 haftalık eğitim programları ile daha çok kağıt-kalem faaliyetleri şeklinde verildiği görülmektedir. İlgili literatürde uzun süreli, küçük gruplarda ve nitel olarak çalışan çalışmalar yok denecek kadar azdır.

Araştırmacı Din Psikolojisi alanında ve özellikle çocukluk döneminde değer eğitimi, değerlerin oluşumu ve gelişimi konusunda literatüre nitel bir araştırma kazandırmak istemiştir.

Bu çalışmanın karakter eğitimi yaklaşımlarının ve adalet değerinin kazandırılmasında kullanılan etkinliklerinin incelenmesi, sunulan örnek modeller açısından değer eğitimcilerin değerler eğitimi etkinliklerine katkılar sağlaması düşünülmektedir.

Ayrıca bu araştırma çocuk görüşlerinden yola çıkarak ilköğretim çağında olan çocukların karakter eğitime ne düzeyde uygun olduğunu tespit etmesi ve buna bağlı olarak öneriler getirmesi açısından önemlidir.

Son olarak da bu araştırma sonuçları ile araştırmanın daha sonraki çalışmalarda araştırmacılara kaynak olacağı beklenmektedir.

D. VARSAYIMLAR

1. Veri toplama araç ve yönteminin araştırmanın amacına uygun bilgileri toplayabilecek nitelikte olduğu,
2. Uygulama yapılacak evren ve örneklemin yeterli olduğu,
3. Çocukların ölçeklere, formlara ve eğitim sırasında işlenen derslerde samimi cevaplar verdikleri sayıltılarından hareket edilmiştir.

E. SINIRLILIKLAR

Araştırmanın sınırları şöyledir:

1. Çalışma grubuna uygulanan karakter eğitimi programı ile sınırlandırılmıştır.
2. 2014-2015 eğitim öğretim yılında sınırlıdır.
3. İstanbul ilinde ikamet eden örneklem grubundaki ilkokul 3.sınıf ve ortaokul 8.sınıf kademelerinde okuyan 31 çocuk sınırlıdır.

F. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Karakter eğitimiyle ilgili olarak gerek Türkiye'de gerekse farklı ülkelerde yayınlanmış birçok çalışma bulunmaktadır. Dünya literatüründe oldukça yaygın bir eğitim olan karakter eğitimi son yıllarda Türkiye'de de artmaya başlamıştır. Bu çalışmalarda genellikle karakter eğitimi programının etkililiği sınanmakta ya da ele alınan bir boyut açıklanmaktadır.

İlgili alanlarda daha önceki yapılan tezler incelenmiş ancak adalet algısı ile ilgili, özelde de adalet değerinin 9-14 yaş grubundaki çocuklardaki oluşumu ve gelişimi ile ilgili bir araştırma bulunmamıştır.

Literatürde daha önce yapılan tezler incelenmiş adalet değerinin ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında verilmesi ile ilgili olarak lisans bitirme düzeyinde iki tez bulunmuştur.

Birinci tez; 2006 yılında İlknur Çelik tarafından “İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Müfredatında ‘Adalet’ Kavramının Öğretimi ve Değerlendirilmesi” adı ile yapılan lisans bitirme tezidir. Bu tez de ‘Adalet’ kavramının tanımlanmasına yer verilmiş ve 4 ve 5. sınıfların müfredatındaki üniteler değerlendirilmiştir. Bu çalışmada öğretim programlarına, 6, 7 ve 8. sınıf konularına hiç değinilmemiştir. Çalışmanın sonuç kısmında 4 ve 5. sınıflarda adalet kavramının temellendirilmesi gerektiği belirtilmiş ayrıca adalet değerinin diğer derslerde de temellendirilmesinin üzerinde durulmuştur. Adalet kavramının yetişen nesillere içselleştirme boyutunda kazandırılmasının gerekliliği belirtilmiş ancak herhangi bir öneri sunulmamıştır (Çakmak, 2013: 21).

İkinci tez ise 2013 yılında Ahmet Çakmak tarafından” İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Adalet Değerinin Öğretimi” adıyla bir yüksek lisans tezi yapılmıştır. Bu çalışmanın amacı; adalet değerinin, ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programlarında nasıl yer aldığını ve öğretim süreçlerine nasıl aktarıldığını öğretmen kılavuz kitapları temele alınarak ortaya koymaktır. Araştırmacı adalet değerinin kuramsal çerçevesini çizmiş, ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programı ve ders kitaplarındaki adalet değerinin öğretimi ile ilgili etkinlikler, yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirilmiştir.

1997 yılında, İlyas Tekin tarafından “Din Eğitimi Açısından Adalet Kavramı” adıyla bir yüksek lisans tezi yapılmıştır. Bu tezde adalet kavramı sadece Kuran açısından ele alınmış felsefi ve diğer kaynaklar göz ardı edilmiştir. Konu sadece öğretmen öğrenci münasebetleri çerçevesinde incelenmiş, insan-insan, insan-nesne, insan-tanrı ilişkilerinde ve sosyal hayatta büyük belirleyiciliği olan adaletin boyutları araştırmanın içine alınmamıştır. Aynı zamanda bu çalışmada ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programına ve ilköğretim din

kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarına hiç değinilmemiştir. Araştırma insanların dil, din, ırk, cinsiyet ayrımlarına gidilmeden eğitimde fırsat tanınması gerektiğini ifade ederek fırsat eşitliğine göndermelerde bulunmuştur. Araştırmada yılların etkisi ile öğrenci-öğretmen münasebetlerinde öğrenciyi bilgiyi alan ve öğretmeni de bilgi veren şeklinde bir değerlendirme yapılmıştır. Öğretmenlerin, öğrencilerine karşı sevgide, ilgide, notta, ödülde, cezada, şaka ve mizahta, ödevde, velilerle ilişkilerde vb. öğrencileri arasında adaletli davranması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bunun nasıl olacağı ile alakalı olarak herhangi bir öneriye yer verilmediği gibi, güzel davranışlar ile kötü davranışlar sergileyen öğrenci arasında öğretmenin ayırım yapmaması adaletin gereği gibi sunulmuştur (Çakmak, 2013: 21).

Adalet gibi bütün zamanlarda tartışılmış bir değer üzerine birçok alanda araştırılma yapılması kaçınılmazdır. Aristo'dan beri tartışılan bu kavramla en çok ilgilenen alan felsefedir. Adalet İslam felsefesi alanında da araştırma konusu yapılmıştır. "İslam Felsefesi'nde Adalet Kavramı" adıyla Uludağ Üniversitesi'nde Seda Ensarioğlu tarafından bir yüksek lisans tezi yapılmıştır. Bu çalışma adaleti ahlaki, siyasi ve ilahi olarak üç kısma ayırarak, Grek felsefesinden Platon ve Aristoteles ile İslam Felsefesinden de İbn-i Sina ve Farabi'nin adalet anlayışlarını mukayeseli bir şekilde incelemiştir (Ensarioğlu, 2008)

İslam Felsefesi alanında bir başka çalışma da 2008 yılında Ayşe Ekinci tarafından . "İbn Haldun'da Adalet Anlayışı" adıyla yapılmıştır. Bu çalışmada, 14.y.y.'ın büyük bilgin ve filozofu olan İbn Haldun'un adalet fikrini ortaya koymaya çalışmıştır. Araştırmada başta İbn Haldun'un Mukaddime'si olmak üzere eserlerinden yola çıkarak adalet anlayışını tetkik edilmiştir. Araştırmacıya göre İbn Haldun'un adalet anlayışının ortaya konulması için ahlaki, sosyal, siyasal ve iktisadi görüşlerinin incelenmesi gerekir. Onun ahlaki görüşleri, sosyal, siyasi ve iktisadi hayata dair fikirlerinde açığa çıkar. İbni Haldun'a göre adaletin sosyal, siyasi ve iktisadi boyutu da ahlaki boyutuyla birebir alakalıdır. Adalet öncelikle ahlaki ve vicdani bir meseledir. Bunun yanında bilgiyi ve sorumluluğu da gerektirir. Kişisel bir erdem olan adalet, bireyde ortaya çıkar ve topluma yansır. Bireyler toplum içinde tanımlandığı için adaletin toplumsal ilgisi kaçınılmazdır (Ekinci, 2008: 67).

"Kuran'da Adalet Kavramı" adı ile Şükran Balıkkaya tarafından Uludağ Üniversitesi'nde yüksek lisans tezi olarak hazırlanan çalışma ise Kuran'ı merkeze almıştır. Adaleti öznesi ve nesnesine göre ve gözettiği gayelere göre açıklanmıştır (Çakmak, 2013: 22).

İlgili Literatür incelendiğinde kelam alanında da adalet kavramı ile ilgilenildiği görülmüştür. Fatma Genel Uğuzman tarafından 2013 yılında “Kelamda Adalet Kavramı” adlı doktora çalışması yapılmıştır. Bu çalışma da kelam tarihinde adalet kavramının İslam âlimleri tarafından nasıl incelendiği anlatılmaktadır. Araştırmacıya göre İslam alimleri adaleti iki düzlemde ele alınmıştır: İlahî adalet ve beşerî adalet. Araştırma sonuçlarına göre kelamcılar ilahî adaletin kâmil olduğu noktasında fikir birliği içindedirler. İhtilaf içinde oldukları noktalar ise, adaletin tanımı, içeriğinin neye göre şekillendiği, Allah’ın insanlarla olan ilişkisinde adaletin nasıl tezahür ettiği ve beşerî adaletin ne olduğudur (Uğuzman, 2013: 203).

BİRİNCİ BÖLÜM

TEMEL KAVRAM ve TANIMLAR

A. KARAKTER EĞİTİMİ

1. Karakter Kavramı

Karakter kavramı, farklı disiplinlerde farklı anlamlarda kullanılan bir kavramdır. Bu nedenle net bir tanımından bahsetmemiz güçtür.

Türkçede, “harf türü”; edebiyatta, “bir eserde duygu, tutku ve düşünce yönlerinden ele alınan kimse”; felsefede, “bireyin kendi kendine egemen olmasını, kendi kendisiyle uyum içinde bulunmasını, düşünüş ve hareketlerinde tutarlı, sağlam kalabilmesini sağlayan özellikler bütünü” karakter olarak isimlendirilmektedir (Türk Dil Kurumu,1988). Ayrıca coğrafya şekillerinin arazi karakteri, bir mimari yapının üslûp karakteri gibi anlamlarda da kullanılmaktadır (Kerschenteiner, 1954: 18).

Karakter, “bir kişi veya topluluğu ahlak, duygu, bilgi ve davranış bakımından başkalarından ayıran nitelikler bütünüdür” (Ayverdi, 2005: 1570). Karakter, “insanın doğuştan getirdiği mizaç özelliklerine bağlı olarak sonradan geliştirdiği faziletler, alışkanlıklar ve ahlaki değerlerdir” (Durmuş, 2008: 124).

Karakterin tamamen doğuştan getirildiğini düşünenler için insanın karakteri, fitratta olan şeyden ibaret iken doğuştan getirilen melekelerin geliştirilmesiyle, sonradan öğrenildiğini kabul edenler için karakter öğrenilebilir, kazanılabilir bir şeydir. Bu nedenle çocuğun aldığı eğitim ve içinde yaşadığı aile, karakterin en önemli belirleyicileridir. Dolayısıyla insanın eğitiminde temel iki kurum olan okul ve aile yani “eğitim ve aile terbiyesi” çocuğun karakteri üzerinde önemli derecede belirleyici bir etkiye sahiptir (Durmuş, 2008: 82). Kişinin iradesi, zekası, duyguları, huy ve mizacı, biyolojisi, çevresi ve sosyo-ekonomik durumu gibi birçok özellik, karakteri etkileyebilmektedir (Ersoy, 2013: 8).

Karakter kavramı, kişinin sosyal ilişkilerinde kendi isteklerini temellendirdiği, davranışının temelinde yatan “etik değerler” ile bağlantılıdır (Kasapoğlu, 2005: 23).

Ayrıca karakter kavramı, bireyin “sosyal çevrenin erdem ve isteklerine uyumunda tepki gösterme veya yanıt verme yolu” olarak da erdem kavramıyla bağlantılıdır. Bu kavram, aynı zamanda “insanın doğuştan getirdiği mizaç özelliklerine bağlı” olarak da huy ve mizaç kavramlarıyla bağlantılıdır (Durmuş, 2008: 124).

Bazen karakter, iyi ya da kötü olarak tanımlanır (Berkowitz & Bier, 2004’ten akt. Ersoy, 2013: 8). Bu iyi ve kötü olma durumu karakteri oluşturan prensiplerin, ruhta iyice yerleşmesi ve istikrar kazanmasıyla şekillenir. Bu prensipler, kişinin yaşadığı çağa ve topluma uygunsa ahlaklılık, uygun değilse ahlaksızlık olarak kabul edilir (Kerschenteiner, 1954: 18). Bu durum aynı zamanda karakter kavramının ahlak kavramıyla bağlantısını gösterir. Kişinin ahlaki karakteri *erdemlerden* oluşmaktadır.

Aslan’ın akt. (2011) göre Lickona iyi karakter, iyi olanı bilme, iyi olanı isteme ve iyi olanı yapmaktır. İyi karakter, hayat olayları karşısında hüküm verme, dikkatli düşünme, uygulamak (yapmak) için doğru şeyleri seçme ve bunları harekete geçirme, yapma yeteneğidir.

Karakter insanın yaşantıları ile oluşur. "Gerçeği kavramak ve yeni yaşantılar edinmekle" değişebildiği için, hem ahlâkî hükmün konusudur, hem de insanın ahlâkî gelişiminin hedefidir. Bir insanın karakter vasfı ancak diğer insanlarla olan ilişkilerinde gösterdiği davranışa göre tayin edilir (Aytan,2012).

Bir insanın karakterini değerlendirebilmek için, o insanın çevresi ve içerisinde bulunduğu şartlar unutulmaması gereken hususlardır. Eğer karakter sosyal çevreden öğrenilen ve örnek alınan davranışların benimsenmesiyle oluşuyorsa onu değerlendirmek istediğimizde çevresini de göz önünde bulundurmanız gerekir. (Adler, 1974:183-184.)

Rusnak (1998), karakterin öğretilebileceğine ve bazı özel ilkelerin karakter eğitimi kolaylaştıracağına inanmaktadır. Bu ilkeler şunlardır: Birinci ilke eğitimcilere karakter eğitiminin bir ders olmadığını ve onu her yerde görebileceklerini hatırlatır. İkinci ilke olarak; karakter eğitiminin "aktif" bir eğitim olduğunu belirtir. Karakter eğitimi öğrencilerin karakter gelişimi için gerçek ve ilgili olayları, günlük uygun zamanlarda onların aktif rol almalarını sağlayarak ve günlük düşüncelerini paylaşarak bütünleştirmelidir.

2. Karakter Eğitimi

Sözlükte karakter eğitiminin iki ayrı tarifi ile karşılaşırız. Öğrencilerde belli bir ahlak anlayış ve ölçüsüne göre birtakım özellikler geliştirme amacını güden eğitim (Eğitim Bilimleri Sözlüğü, www.tdk.gov.tr , 23 Mart).

İkincisi ise “Eğitimin ahlaksal yönüne önem veren ve öğrencilerin özellikle davranış bakımından iyi nitelikler geliştirmeleri üzerinde duran eğitim.”(www.tdk.gov.tr, 23 Mart).

Öğrencilerin özellikle davranış bakımından iyi nitelikler geliştirmelerinin üzerinde duran, öğrencilerle belli bir ahlak anlayış ve ölçüsüne göre bir takım özellikler geliştirme amacını güden eğitimidir (Aytan, 2012: 8).

Ekşi'nin karakter eğitiminin içeriği hakkında bizlere ipuçları veren tanımlaması şöyledir: “Karakter eğitimi, çocuklarımızın temel ahlaki ve insani değerleri anlama, onlara karşı hassas olma ve onlarla birlikte yaşamalarına yardımcı olmak amacıyla gerçekleştirilen “kasıtlı” bir takım etkinlikler repertuarıdır.”(Ekşi,2003: 184).

Bir bakıma “karakter eğitimi nitelikli insan yetiştirme eğitimidir” (Çağlayan, 2005: 97).

Bu tanımlar doğrultusunda karakter eğitiminin amacı çocukken anlayışlı, ilgili, ahlaki değerleri olan, üretken, gençlik çağında kapasitelerini en iyisini yapmak için kullanan, doğru şeyler yapan ve hayatın amacını anlayarak buna göre yaşayan iyi birer çocuk yetiştirmektir. (Battistich 2003'ten akt. Aytan, 2012: 23).

İyi karakter gelişimi bireylerin gelişmesini; yani zamanını, yeteneğini, enerjisini iyi kullanmasını ve olabileceğinin en iyisi olmasını sağlayacak biliş, duyuş ve eylemlerin kazandırılması ile ilgilidir. Bilme, duyuşsal olarak hissetme ve eyleme geçme birbirleriyle yakından ilişkilidir.

○ İyi zihin alışkanlığı, doğru olanı seçme ve daha sonra onu yapma alışkanlığı kazandırmayı içermektedir. Aristo bunu —pratik bilgelik olarak ifade etmektedir. Bu hayatın tüm alanlarında iyi olanı seçmekle ilgilidir.

- İyi yürek alışkanlığı, iyiyi sevme, kötüye karşı bir konsept oluşturma ve başkalarıyla empati kurmayı içeren bütün ahlaki his ve duyguları geliştirmeyi içermektedir. Bu alışkanlıklar doğru olanı isteme ile ilgilidir.

- İyi eylem alışkanlığı, bütün koşulları ve ilgili durumları detaylı düşündüğümüz durumlarda harekete geçmedeki istekliliğe sahip olmayı içermektedir. Dünya yapacağı şeyin doğru olduğunu bilen insanlarla doludur, fakat bunlar onu icra etmedeki isteklilikten yoksun olan insanlardır (Aslan, 2011: 21).

Yüzyılladır eğitimciler, değerleri öğrenmede eğitimin rolünü tartışmışlardır. Filozoflar ve eğitimciler genç insanlarda karakter eğitiminin nasıl gerçekleştirilmesi gerektiği konusunda çaba göstermişlerdir. Kökleri eski çağa kadar uzanan karakter eğitimi, insan karakterinin eğitimle geliştirilebileceği fikrine dayanmaktadır. Kabul gören içerik konusu uygulandığı dönemin ve toplumun şartlarına bağlı olarak değişmektedir.

Vaktiyle Karakter eğitimi, veya ahlâk terbiyesi dinî açıdan ele alınırdı. İnsanın dünya görüşleri “din” temelli şekillenmekteydi. Bu yaklaşıma göre: Davranış ölçütlerini, Allah'ın emir ve yasakları oluşturmaktadır. Bu emir ve yasaklara göre davranmak, kabul gören bir karakterin oluşması anlamına gelmektedir. Karakter eğitimi din eğitimiyle gerçekleşmektedir.

Aydınlanma düşüncesiyle dinin etki alanı sınırlanmış, modernizmin etkisiyle “birey” ve bireyin değerleri hayatın merkezine gelmiştir. Bunun neden olduğu ahlaki buhranı çözüm çabaları toplumda karakter eğitimi programlarının geliştirilmesine neden olmuştur.

21.yyda Psikolojide son dönemde popülerleşen yaklaşımlardan Pozitif psikoloji bir çözüm olarak karakteri, karakter bileşenlerini, değerleri yeniden gündeme getirmiştir. Peterson ve Seligman (2004),’a göre karakter bir çok bileşenden oluşmaktadır. Peterson ve Seligman (2004), karakter bileşenlerini “akıl, bilgi, cesaret, şefkat, doğruluk, ılımlılık ve üstünlük olarak tanımlamaktadır. Tüm bu bileşenleri oluşturan alt bileşenler de vardır. Karakter bileşenlerini bazı kaynaklar yirmi dört, bazı kaynaklar on bir tane sıralamaktadır (Çağatay, 2009:6). Karakter bileşenlerinin sayısı ile ilgili farklılıklar vardır. Fakat temelde evrensel kabul edilen altı bileşenden yola çıkılır. Josephson Etik Enstitüsü (Josephson

Institute of Ethics), karakterin altı bileşenini söyle sıralamaktadır: “dürüstlük, saygı, sorumluluk, adalet, yardımseverlik ve vatandaşlık”tır (Gündoğdu, 2010: 44).

Karakter eğitiminin kişiliğin oluşumunda da önemi büyüktür(Durmuş, 2008 :124). Karakter, şahsiyetin alt unsurlarından biri olarak, şahsiyet gelişiminin daha çok kişinin başkalarına yönelik ahlâkî değer taşıyan tutum ve davranışlarını ve bunların sonuçlarından elde edilecek kazanç ve değerleri ile inşa edilmiş tarafını ifade eder. Çünkü şahsiyet, önemli ölçüde sosyal ve kültürel yapı içinde oluşup şekillenir (Kağıtçıbaşı, 1996 :29) Bu nedenle karakter eğitimi, özellikle kişiliğin oluştuğu gelişim dönemlerinde üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir konudur.

3. Karakter Eğitimi Tarihi

a) Dünyada Karakter Eğitimi Tarihi

Çok eski tarihlere dayanan karakter eğitimi, zaman içinde farklı isimlerle de adlandırılmış ve gündemini ara sıra kaybedip yeniden kazanmıştır(Sılay, 2010:9)

Karakter eğitimi faaliyetlerine başlangıç olarak Antik Yunan milat alınmaktadır (Ling ve Stephenson akt. Purpel, 1998: 5-6). M. ö 6. yy’ da yaşamış Aristo ve Sokrates’in eserlerinde karakter ve kişilikle ilgili bilgiler vardır.

Karakter eğitiminin dünyanın neredeyse her toplumunda vardır. Bu da gelenek, görenek ve dinle çok yakından ilgilidir. Batıda buna İncil kaynaklık ederken Müslüman toplumlarda Kuran-ı Kerim ve sonucunda oluşan İslam dini kaynaklık eder. Tarihi süreçlere bakıldığında, ahlaki olsun olmasın, bir çok değer in inanç eksenli olduğu görülür. Bu da kişilerin karakterlerine yansır.

Karakter eğitimi farklı adlarla anılagelmiştir; fakat resmen ilk olarak 1860lı yıllarda Amerika’ da ortaya çıkmıştır (Aytan, 2012: 12).

Karakter eğitimi tabiri Amerika menşeli bir kullanım olmasından dolayı bu ifadenin tarihi kapsamı genellikle Amerikan tecrübesini yansıtmaktadır (Ekşi ve Katılmış, 2011). Bu nedenle karakter eğitiminin tarihi söz konusu olduğu zaman yaklaşık 300 yıllık bir tarihi geçmiş olan Amerikan tecrübesi öne çıkmaktadır (Ersoy, 2013: 15-16).

Karakter eğitiminin tarihi Amerikan okul sistemi içinde Büyük Britanya Krallığı'nın kıtayı kolonileştirmeye başladığı döneme kadar gitmektedir. Koloni Döneminde, kendi dini inanç ve ahlâkî tutumlarına sıkı sıkıya bağlı toplumlar oluşturma amacı güden aşırı tutucu Hristiyan gruplar Amerika'daki bir çok kolonide söz konusu amaçlarını gerçekleştirmek için faaliyetlere başladılar. Bu gruplar eğitimi, kilise ve ailenin kontrolündeki bir faaliyet alanı olarak ele aldılar. Bu kapsamda Amerika'da etkin ilk yüksek öğrenim kurumlarından olan Yale, Harvard ve Princeton teolojik okullar olarak karakter eğitimi ve karakter oluşumuyla ilgilendiler. (Ekşi ve Katılmış, 2011).

1642 yılında Massachusetts Genel Mahkemesi (Massachusetts General Court)'nin aile ve okul müdürleri tarafından din [Hristiyanlık]in kurallarının ve merkezi hükümetin kanunlarının çocuklara öğretilip öğretilmediğinin kontrolünü sağlamak için her kasabandan bir görevlinin seçilmesinin gerekli olduğu yönünde karar alması (Hunt ve Mullins, 2005'den akt. Morrison, 2006: 12) ile karakter eğitimi uygulamaları için resmi bir zemin oluştu. Oluşan bu resmi zeminin etkisiyle eğitim kurumlarında, Hristiyanlık öğretileri üzerine inşa edilen bir değerlendirme etkinlikleri uygulanmaya başlandı (Lickona, 1991: 6-7).

1776'da Amerika'da Büyük Britanya Krallığı'na karşı verilen bağımsızlık savaşının kazanılmasından sonra devlet bir monark tarafından yönetilen özerk rekabetçi topluluklarından federal demokratik ulusa geçiş yapmış oldu. Yeni Amerikan ulusu, farklı dil, inanç, kültür ve etnik kökenden yoğun göçmen akını; batıcı hareket; sanayinin ortaya çıkması; şehirlerin büyümesi; Güney'de köle ekonomisinin artan gücü; girişimcilikte ve kapitalist müesseselerde patlama yaşanması vs. sorunlarla da karşı karşıya kaldı. Bu yeni durumun etkisiyle ahlâk eğitiminde o zamana kadar kullanılan İncil tartışılmaya başlandı. Özellikle Hristiyan mezheplerinin farklı İncilleri referans almaları bu tartışmaların şiddetini artırdı. Yeni Amerikan ulusu, kendi vergileri ile açılan okullarda hangi İncil'in okutulacağını ya da yeni toplumsal değerlerin inşasında hangi İncil'in kullanılacağı konusunda mutabakat sağlanamayınca Kilise ile devlet okullarının birbirinden ayrılması süreci başladı (Mukey, 1997'den akt. Morrison, 2006: 12).

Neticede Amerika'da 19.yy boyunca devam eden kilise okullarından devlet okulları geçiş sürecinde yaşanan tartışmalar sonucunda cumhuriyetçilik, Protestanlık ve kapitalizme dayanan ideolojiler zaferle çıkmış oldu. (Kaestle, 1983'den akt. Purpel, 1998: 196).

Karakter eğitiminin tekrar ortaya çıkışı öncelikle aile yapısının bozulmasına, genç intiharlara, cinayetlere , adolesan gebeliklerdeki artışa, gençlerin davranışlarının bozulmasına ve toplumun çocukları korumaya dönük ahlaki birliktelik görüşünün ortaya çıkmasına bağlıdır (Lickona, 1991). Bu ilgiye bağlı olarak karakter eğitimi üzerine çeşitli organizasyonlar gerçekleştirilmiştir. 1992 yılında karakter eğitimi üzerine Aspen Bildirisi ilan edildi. Karakter eğitimine yönelik organizasyonların benimsendiği Aspen bildirisine katılanlar uzlaşarak, altı temel ahlaki değeri (güvenilirlik, saygı, sorumluluk, dürüstlük, başkalarını önemseme ve vatandaşlık) ortaya çıkarmışlardır (Uysal, 2008). Bu bildiriden sonra 1996 yılında Karakter Eğitimi Manifestosu ilan edildi. Bu manifesto, karakter eğitimi tanımlayıp, yedi yol gösterici prensibi, veli ve öğretmenlere sunan reform niteliğindeki ilk belgedir.

Günümüz ABD eyaletlerinin yarısından fazlasında karakter eğitimi teşvik edici yasalar bulunmaktadır ve 37 eyalet karakter eğitimi geliştirmesini teşvik edici federal fon almaktadır (Edgington, 2002: 113).

ABD karakter eğitimi kavramının ortaya çıktığı yer olarak karakter eğitimi programlarının en çok uygulandığı ülkedir. Temel değerleri kazandırmaya çalışan farklı isimlerde çok sayıda karakter eğitimi organizasyonu ve programı faaliyet göstermektedir (Acat ve Aslan, 2010).

b) Türkiye’de Karakter Eğitimi Tarihi

Türk tarihine karakter eğitimi açısından baktığımızda, Türklerin tarihsel süreç içerisinde karakterlerini İslamiyet öncesi için alp insan, klasik dönem için gazi ve veli insan, günümüz için yurttaş ya da vatandaş insan olarak sınıflandırmamız mümkündür. İslamiyet öncesinde bilinen ilk Türk insan tipi alp insandır. Alp insanın karakter özellikleri destanlarda cesur, ağırbaşlı, merhametli, mütevazi bir insan olarak geçmektedir (Sümer, 1980’ten akt. Ersoy, 2010: 19). M.Ö. 126 yılında Çin elçisi Chang Ch'ien'in, Çin Hükümdarına sunduğu bir raporda Türklerin “çok iyi ok attıkları” ve “savaşçı” bir karaktere sahip oldukları belirtilmektedir (Ögel, 1981’ten akt. Ersoy, 2010: 20).

Türklerin İslamiyet’i kabulüyle birlikte karakter özelliklerini oluşturan değerlerin ve davranışların temelinde İslam dininin emirleri ve yasakları yer almaya başlamıştır. Karakter eğitimi açısından bu bir kırılma noktasıdır. Çağdaşları Abbasi devletindeki mevcut “medrese”

kurumuyla tanışan Türklerin karakter özellikleri bundan sonraki dönemde İslam dini esasları temelinde şekillenmiştir. Böylece Alp insan tipi yerini gazi ve veli insan tipine bırakmıştır. İslam'ın yayılması için mücadele eden, “yiğit, cesur ve cömert” kişilere “gazi”; olgun, kâmil bir insan olabilmek için kendi nefsiyle mücadele eden kişilere “veli” denilmiştir (Akyüz, 1994: 17).

Türklerde kabul gören karakter özellikleri edebi eserlere de yansımıştır. Balasagunlu Yusuf tarafından 1069'da yazılan ve Kaşgar'da hükümdar Hasan bin Süleyman Aslan Han'a" sunulan *Kutadgu Bilig* isimli eserde Aytoldu oğluna; kalbini ve dilini doğru tut, Allah'a kullukta kusur etme, alçakgönüllü ol, dünyaya tamah etme, kimseye zulmetme, daima iyilik yap, başkalarını kıskanma, çok yemek yeme, şarap içme, zina etme, öfkeli olma, kadere razı ol, dürüstlükten sapma diye vasiyet etmiştir (Hacip, Kutadgu Bilig,2002'den akt. Ersoy, 2010:20). Benzer ifadeler Gazali'nin *Mükâşefetü'l Kulûb (Kalplerin Keşfi)* eserinde de bulunmaktadır. Bu eserden de anladığımız kadarıyla dönemin insan karakterinin temelinde İslam dini vardır. Türk karakteri İslamiyet'in emir ve yasakları çerçevesinde şekillenmektedir. Eserde iyi bir Müslümanın nitelikleri anlatılmakta ve bu nitelikler ayet ve hadislerle temellendirilmektedir (Gazâli, 1980'den akt. Ersoy, 2010: 21).

Karakter eğitimi açısından baktığımızda, Osmanlı Devleti de Anadolu Selçuklu Devletine benzer kurumlara sahip olduğu için yenileşme hareketlerine kadar Türklerin karakter çizgisinin benzer özelliklerde devam ettiği söylenebilir. 1773'te değişim yolunda ilk somut adım atılarak Mühendishane-i Bahri Hümayun açılmıştır. Askeri alandaki yenilikleri mekteplerin, rüştiyelerin, tıbbiyenin açılması ve gazete yayımının başlaması takip etmiştir. Yabancı ders kitapları ve hocalarla Osmanlı toplumunu etkilemeye başlayan Batı kültürü 1830'larda Avrupa'ya gönderilen öğrencilerin de dönüşüyle birlikte toplumu etkilemede hız kazanmıştır. Eğitim alanındaki Batılılaşma hareketleri, Devlet'in tüm eğitim kurumlarını etkilemiş, eğitim öğretimde dini temelin bulunduğu medreseler terk edilmeye başlanmıştır (Ersoy,2010: 22). II. Abdülhamit döneminde okul türlerinden öğretim programına, ders kitaplarına kadar birçok alanda eğitimde Batılılaşma hâkim olmaya başlamıştır.

Cumhuriyetin hemen başında eğitimle ilgili çalışmalar devam etmiştir. Mayıs 1920'de Maarif Vekilliği kurulmuş, 15 Temmuz 1921'de Ankara'da ilk Maarif Kongresi gerçekleştirilmiş, yeni eğitimin Doğu ve Batı etkilerinden uzak, milli kültüre dayanan,

“ulusal” nitelikte olacağı açıklanmış (Sarıhan, 2009’ten akt. Ersoy,2010: 24-25), inkılap kanunlarıyla birlikte bu değişim hukuki zeminde gerçekleşmeye başlamıştır. Önce tevhide tedrisat kanunu, ardından 677 Numaralı Kanunla tekke ve zaviyelerin kapatılması, şeyhlik, dervişlik, seyitlik, halifelik gibi unvanların yasaklanması da eklenince eğitimde köklü bir değişim gerçekleşmiş, Türk ahlakını şekillendiren ahilik, tekke ve medrese gibi kurumların insan karakterini şekillendirmedeki yetkisi hukuki anlamda son bulmuştur.

Anayasaya “Laiklik” ilkesini getirmeye yönelik kanun teklifinin de kabulüyle Türk insanının karakterini şekillendirecek öğelerin Osmanlı kültür ve medeniyetiyle bağı kopmuş, istenen nitelikler farklılaşmıştır. Buna göre yeni Türk insan tipi dünyaya dönük, bağımsız bir vatandaştır. Hukukun kaynağını ilâhî olan değil, “toplum, hayat, felsefe ve ahlak” gibi beşeri olan oluşturmaktadır (Sıddık Sami, 1933’ten akt. Ersoy, 2010:25). Türk insan karakterinde bu, önemli bir kırılma noktasıdır.

Türk insanının karakter özelliklerindeki –beklenen- değişim, öğretim programlarına, eğitim şuralarına, ders türlerine, ders kitaplarına, eğlence kültürüne, sosyal ilişkilere, iş hayatına da yansımıştır.

Yukarıda gördüğümüz gibi tarihi süreçte öncelikle dini kurumlara devredilen karakter eğitimi sonraları okullarda devletin bir görevi olarak, vatandaş yetiştirme hedefi ile, sunulmuştur.

Günümüzde eğitim programı, öğretim programı ve ders programı kavramlarının tanımları incelendiğinde, Türkiye’de bir karakter eğitimi programı olduğundan bahsetmek zordur (Gökçek, 2007; Çağatay, 2009). Türkiye’de ilköğretim ve ortaöğretim düzeylerinde karakter eğitime ilişkin dersler yoktur fakat bazı özel okullarda, bu okulların rehberlik servisleri aracılığıyla hazırlanan etkinliklerle karakter eğitiminin kapsadığı bileşenler kazandırılmaya çalışılmaktadır.

2005 Eylül ayından itibaren uygulamaya giren yeni ilköğretim programında değerler, ders planlarının kazanımlar ve beceriler kısmına eklenmiştir. Programda, disiplinler arası yaklaşım ile dersler arası kazandırılması hedeflenen değerler de belirlenmiştir. Özellikle Sosyal Bilgiler, Hayat Bilgisi, Fen ve Teknoloji, Halk Kültürü, Trafik ve İlk Yardım derslerinde değer kazanımı öne çıkarılmaktadır. (Çağatay, 2009; Yıldırım, 2007). Fakat bu

dersler tam olarak karakter eğitiminin alternatifi sayılamaz. Bunun dışında Ülkemizde özellikle bazı özel eğitim kurumları karakter eğitimi veya değer eğitimi adı altında karakter eğitimi yapmaktadır. Araştırmacı da bu çalışmayı özel bir danışmanlık merkezinde yürütmüştür.

4. Karakter Eğitimi Kuramları

Karakter gelişimi bireyin çevresi ile gelişmekte olan ruhsal yapısının etkileşimi sonucu gerçekleşir. Bu gelişim, bireydeki ahlaki bilincin merkezini oluşturan vicdanın gelişimini, bir normlar sistemi olarak fonksiyonel duruma gelmesini ve nihayetinde davranışı kontrol eden içsel ölçütlerin kazanılmasını ifade eder. Bu süreç ahlâk alanına ilişkin davranış, duygu ve düşüncelerdeki bir takım değişimleri de beraberinde getirmektedir (Hökelekli, 1998). Temel toplumsal değerler ahlak gelişimine paralel olarak kazanılmaktadır. Bu noktada, çocuklardaki ahlaki gelişim kuramlarını incelemek gerekmektedir (Aslan, 2011: 24). Ahlaki gelişim, gelişimin kilometre taşları içinde ele alınması daha zor bir konudur. Ahlaki gelişim zamandan ziyade deneyimle meydana gelir (DeBord, 2006'dan akt. Aslan, 2011: 24).

İlk çağ filozoflarına bakıldığında; karakter eğitimi üzerine fikir ürettikleri görülmektedir.

Sokrates; yalın ve yüzeysel bilgiyi aşmak, gerçek bilgiye ulaşmak için insanların davranışlarında ve yaşamlarında temel aldıkları inançları sorgulamış; böylece ahlak ve bilgi sorunlarıyla ilgilenmeye bağlamıştır (Köknel, 2003'ten akt. Aslan, 2011 :24).

Sokrates'in öğrencisi olan Platon'a göre insan toplumsal bir varlıktır. Ruh ve beden ayrımı yapmış; ruhta adalet, bilgelik, cesaret, hoşgörü gibi dört erdeminin bulunduğunu vurgulamış, insanı mutlu kılan erdemli ya da erdemsiz hazlar olduğunu ileri sürmüştür (Köknel, 2003'ten akt. Aslan, 2011: 25).

Kant'a göre; karakterimiz ve ona dayanarak irademiz çok az bir şekilde bile değişme imkânında değildir. Bu görüşün diğer temsilcisi ise Schopenhauer'dir. Ona göre ise; ruhun dış belirtileri, yani davranış ve hareketler, insanların, örneklerin ve alışkanlıkların etkisiyle değişse bile, asıl yaradılış değişmez (Gövsä, 1999'dan akt. Aslan,2011: 27).

18. yy düşünürlerinden Rousseau'ya göre öğrenme kişiliğin gelişmesi ile ilgilidir (Aslan,2011: 25). O'na göre çocuklar doğuştan saf ve temiz yaratıklardır ve ahlak dışı davranışlar yetişkinlerin bozucu etkisinden kaynaklanır (Gander ve Gardiner, 2000'ten akt. Aslan, 2011: 26). Pestalozzi'ye göre ise ahlak, temel insan ihtiyaçlarından doğar. Genel olarak, Natüralistlere göre; ahlaksal gelişime yönelik eğitimin, hem olumlu hem de olumsuz yönleri vardır. Temelde soru cevap yöntemine dayalı geleneksel dinsel eğitimde aslına uygun moral gelişim sağlanamamaktadır. Moral gelişimde olumlu bir etkisi olan eğitimin temelinde ise insanın belli başlı güdülerinin ve doğal değerlerinin dile getirilmesi geliştirilmesi yatar(Gutek,2001: 85–86).

Ahlak konusuna değinen filozofların, ahlak konusunu değerlendirme biçimleri, bazı psikoloji teorilerini etkilemiştir. Çocuğu potansiyel suçlu olarak gören felsefi doktrine göre (St. Augustine) çocuk doğuştan suç işlemeye hazır bir kişidir; çocuğun eğitiminde ebeveyne düşen görev, çocuğun suç veya günah işlemesini önleyici yasakları koymaktır. Bu bakış açısını temsil eden psikoloji teorisi Freud'un Psikonolitik teorisidir. İnsanı doğuştan saf ve temiz bir yaratık olarak değerlendiren doktrine göre ise (John Locke), çocuklar yanlışları ve ahlak dışı davranışları erişkin kişilerden öğrenirler. Erişkinlerin çocuklar üzerindeki olumsuz, zedeleyici etkilerini en aza indirilmesi görüşünün söz konusu olduğu felsefi doktrin (Rousseau) Piaget'in teorisi ile temsil edilmektedir. İnsan zihnini doğuştan boş levhaya benzeten doktrine göre, çocuğun ahlak anlayışı ve davranışları içinde yaşadığı toplumun değerlerini yansıtmaktadır. Bu doktrini temsil eden teori, öğrenme teorisidir (Aydın, 1997: 131–132).

Karakter eğitimi ile ilgili olarak ahlak gelişimi ile ilgili bazı teorilerden söz edilebilir.

Aşağıda bu teoriler temel özellikleriyle ele alınmıştır.

a) *Psikanalitik Teori*

Psikoloji alanında ahlak konusu ile ilgili ilk bilimsel yaklaşım Freud ile başlamıştır (Kuşin, 1999: 35). Freud, ahlak ve kişilik gelişimini duygusal ve güdüsel bir süreç olarak ele almıştır. Freud duygusal güdüsel ahlak gelişmesini, id, ego, süper ego ilişkilerindeki denge kavramına bağlamaktadır (Çağdaş ve Seçer, 2002: 102–104). Süper ego; toplum değerlerinin ve kurallarının birey tarafından içselleştirilmesidir ve 5 yaş civarında oluşmaya başlamaktadır

Kurallara uyan davranışlar doğru, uymayanlar ise yanlış olarak kabul edilir (Akman ve Erden, 1998: 113). Böylelikle süper ego bireyde var olan değerler sisteminin kaynağı olmaktadır. Çocuk süper egosu vasıtası ile öğrendiği standartlara göre davranışlarını yönlendirmekte ve toplumsal rolleri benimsemektedir (Çağdaş ve Seçer, 2002: 105).

Freud bu teori ışığında, kişilik ve ahlak gelişmesinin ana hatlarının ilk beş yılda tamamlandığını ve altı yaşından sonra kuramsal bakımdan başka önemli bir gelişmenin olmadığını öne sürmüştür (Çağdaş ve Seçer, 2002: 106).

Psikanalitik kavramlar doğrultusunda ahlak gelişimini araştıran diğer bir kuramcı Erik Erikson'dur. Erikson, ahlak gelişimini yetişkinliğin ilk dönemlerine kadar devam ettiğini belirtmiştir. Ahlâkî duygular üzerine yoğunlaşan psikanalitik teoride genellikle bilişsel ve davranışsal boyutlar ihmal edilmektedir. Çocuk dürtüler demeti olarak görülmekte ve ahlâkî standartlar, anti sosyal dürtülerin bilinçten uzaklaştırılmasının zorunluluğuna dayandırılmaktadır. Söz konusu dürtülerin suçluluk duygusu aracılığıyla bastırılması ise, çocuğa ana-babası ve toplum aktarılan, ödül ve ceza uygulamaları ile pekiştirilen ahlâkî değerlerin içselleştirilmesiyle mümkün olmaktadır (Sunar, 2002).

Psikanalizin temel nesnesi psişe ya da bireyin iç dünyası olmakla beraber, Freud'dan itibaren yapılageldiği gibi grup süreçlerini ve sosyal olguları anlamak için de psikanaliz elverişli teorik imkânlarla sahiptir. Yapısalcı toplumsal/politik analizlerin çıkış noktası olarak ekonomik/toplumsal süreç ve ilişkiler, içinde yaşayan bireylerin ruhsallığını belirler ancak (bilinçli ve bilinçdışı) psişik süreçlerin de toplumsal olanı biçimlendirdiğini kabul ederek bu analizi çok katmanlı hale getirmek mümkündür. Toplum ve birey (ya da kişi) ikilisini/işikisini kavrarken iki farklı kategori varsaymak ve belirlenimci bir öncelik atfetmek yerine bireyin içinde toplumu ve toplumun içinde bireyi eşzamanlı olarak anlayabilmek bu çerçeveye daha iyi oturmaktadır.

b) Sosyal Öğrenme Teorisi

Sosyal öğrenme teorisyenleri (Bandura ve Mischel) öncelikle ahlakın davranışsal bileşeni ile iteleyici bir öge ile karşılaştığımızda eylemsel olarak ne yaparız? konusu ile ilgilenmişlerdir (Güngör, 2003: 83).

Sosyal öğrenme teorisi, insanın doğuştan ne iyi ne de kötü özellikler getirmediğini kabul eder. Toplumda geçerli yargılar şartlanma ve modellenme yöntemi ile öğrenilir (Kuşin, 1999: 35).

Sosyal öğrenme teorisinde, başkalarının davranışları ve bu davranışların gözlenmesine dayalı bir dolaylı öğrenmeden söz edilmektedir. Gözleyerek öğrenme (Observational Learning) denilen bu öğrenmeye göre insanlar, deneme yanılmaya gerek kalmadan, genel ve entegre olmuş öğrenme kalıplarını kazanabilmektedir. Sosyal öğrenme teorisine göre öğrenmenin, tepki sonuçları yoluyla ve model alma yoluyla gerçekleştiği belirtilmektedir. Sosyal öğrenme teorisinin temel kavramlarından olan, model alma ile öğrenmenin; model alma, gözlemleyerek öğrenme, taklit, özdeşleşme, içselleştirme (internalization) gibi terimlerle açıklandığı görülmektedir (Bandura,1971; akt. Aslan, 2011: 29).

Sosyal öğrenme teorisinde, çocuğun ahlak gelişimini belirleyen kültürel normların doğru ve ya yanlış değerler olarak içselleştirilmesidir. Bu yaklaşıma göre değerler görecelidir ve bireyin doğup büyüdüğü kültüre bağlıdır. Kısacası, sosyal öğrenme teorisi ahlâkî davranışın kazanılmasına ‘modellerle öğrenme’ prensibine dayandırmaktadır (Çağdaş ve Seçer, 2002: 106–107).). Erken öğrenilmiş, kazanılmış olan davranışların kalıcı olma özelliği daha fazladır (Aydın, 1997: 135).

Bandura ve McDonald (1963); yaşları 5–11 yaş arası olan çocuklar üzerinde, ailelerin çocukların ahlaki yargıları (moral judgement) üzerindeki etkilerini inceledikleri, deneysel araştırmaları sonucunda; ailelerin desteklediği/onayladığı durumlar ve desteklemediği durumlara göre çocukların ahlaki yargılarında farklılıklar olduğunu bulmuşlardır.

Ayrıca sosyal ödülleri yetişkinin varlığı olmadan (desteği) herhangi bir değişikliğe neden olmadığını bildirmişlerdir. Ancak yetişkinlerin ahlaki yargıları desteklemesi durumunda, çocukların değerlendirmelerinde farklılık olabileceği sonucuna varılmıştır (Berkowitz, 1964’ten akt. Aslan, 2011: 29).

Sosyal öğrenme teorisinde, çevresel olaylar tarafından şekillenen davranışlar üzerinde yoğunlaşırken, düşünce ve duygu boyutunun göz ardı edildiği görülmektedir.

Çevresel baskılar, pekiştirme ve cezalar vicdan gelişimini yönlendiren unsurlar olarak görülür. Çocuğun ahlâk gelişiminde sosyal çevre, gerek model olma ve taklit bakımından ve gerekse ödül ve ceza mekanizmalarını işletmeleri bakımından önemli bir yere sahiptir.

c) Davranışçı Teori

Davranışçı teoriye göre ahlaki yargılar, bireyin dışındaki etkenlere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Onay gören ve pekiştirilen davranışlar doğru, hoş görülmeleyen cezalanan davranışlar ise yanlış olarak kabul edilmektedir. Çocuk ahlaki değer ve yargıları şartlanma yolu ile kazanmaktadır. Çocuk davranışları etiketlemekle ne yapıp ne yapmayacağına karar vermektedir (Çağdaş ve Seçer, 2002: 107).

d) Bilişsel Teori

Ahlak gelişiminde bilişsel yaklaşım, ahlakın temelde gelişmiş zihinsel süreçlerin sonucu olduğunu kabul eder (Kuşin, 1999: 36). Bilişsel gelişim psikologları esas olarak ahlaki akıl yürütme ve kara verme üzerinde durmuşlar ve çocuklar büyüdükçe ahlaki akıl yürütmenin nasıl değiştiği ve bu değişimleri hangi etkenlerin etkilediği konusunda bilgi toplamışlardır (Gander ve Gardiner, 1998'ten akt. Aslan, 2011: 31). Ahlak gelişimine değinen bilişsel gelişim psikologları; Dewey, Piaget ve Kohlberg'dir.

e) Dewey'e göre Ahlak Gelişimi Teorisi

Bilişsel gelişim paralelinde ahlak gelişimine eğilen ilk kuramcı Dewey'dir. Dewey ahlakın(değerlerin) gündelik yaşam problemlerine (kişisel, siyasal, sosyal ve eğitimsel davranışa) yansıtılması gerektiğini düşünmektedir (Gutek, 2001: 94-95). Ahlak eğitiminin temelinde zihinsel eğitimi görmüş ve ahlak eğitiminde genel eğitim süreci gibi temelde çocuğun farklı değerler ve bu değerlere ilişkin kararlarda aktif akıl yürütmesi ile gerçekleşebileceğine inanmıştır (Çağdaş ve Seçer, 2002: 108).

Dewey ahlak gelişimini 3 temel gelişim evrede incelemiştir.

1. Ahlak veya gelenek öncesi düzey: Biyolojik ve sosyal dürtülerle güdülenen ahlaki davranışları içeren evredir.

2. Geleneksel düzey: Bireyin grubuna özgü değerleri benimsediği evredir.

3. Özerk düzey: Bireyin davranışlarının akıl yürütme ve karar vermesi ile oluştuğu, bireyin içinde bulunduğu grubun standartlarını irdeleyerek benimsediği evredir (Çileli, akt. Dilmaç, 1999). Ama bu evreler kuramsal düzeyde kalmıştır (Çağdaş ve Seçer, 2002, s.108).

f) Piaget'e göre Ahlak Gelişimi Teorisi

Piaget ahlak gelişiminin belli evreler içerisinde gerçekleştiğini ileri sürmüştür. Piaget'e göre ahlak gelişimi, çocuğun bilişsel gelişimine bağlı olarak arkadaş çevresi ile olan sosyal etkileşimi çerçevesinde gerçekleşmektedir (Aslan, 2011: 31).

Piaget ilk olarak çocukların doğru ve yanlış hakkındaki inançları hakkında daha fazla bilgi edinmek için, çocukların oyunlarına odaklanmıştır. Okulların, çocukların doğruluğa dayanan genel kuralları çözmesini sağlayarak işbirlikçi karar verme ve problem çözme becerilerini geliştirmeleri gerektiğini belirtmiştir

Piaget'in çocukların yaşlarına bağlı olarak, yargılama sistemlerinde ortaya çıkan değişimlere ilişkin gözlemleri ahlak gelişimi dönemlerini belirlemeye yöneltmiştir. Piaget "öyküler" kullanarak çocukların akıl yürütme biçimlerini incelemiştir (Erden ve Akman, 1998: 127).

Dışa Bağlı Dönem: Ahlak gelişiminde on yaşına kadar olan dönem, dışa bağlı dönem olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde çocuklar ahlaki olarak başkalarına bağımlıdırlar. Yetişkin tarafından konulan kuralları sorgulamadan kabul ederler (Erden ve Akman, 1998: 116). 2-7 yaş arasındaki dönem egosantrizm dönemidir. Bu dönemde doğru ve yanlış sabittir, bir şey ya doğrudur ya da yanlıştır. Çocuk tek yönlü düşünür, mantıksal düşünce gelişmemiştir (Kuşin, 1999: 36). Dışa bağlı ahlak döneminde, işlenen bir suçun önem derecesini, ortaya çıkaran fiziksel sonuç belirlemektedir. Bir eylemin doğruluk ya da yanlışlığına cezalandırılıp cezalandırılmayacağına göre karar verirler. Öte yandan kimse görmemiş bile olsa yanlış davranışlarının cezalandırılacağına inanma eğilimindedirler, çünkü ceza yanlış davranışın doğasında bulunan bir sonuçtur (Gander ve Gandiner, 1998'den akt. Aslan, 2011: 33). 7- 11 yaş arasında ise baskı ahlakı hâkimdir. Tek yanlı bir ahlak anlayışı vardır. Kabullenme ve onaylanma ister (Kuşin, 1999: 36).

Özerk Dönem: Bu dönemde, mantıklı bir akıl yürütme, soyut, çok yönlü ve objektif düşünce başlamıştır. Ahlaksal değerler artık ak veya kara olarak sadece iki alternatifli olarak görünmez (Kuşin, 1999: 37). 11 yaş ve üzeri olan bu dönemde çocuklar, kuralların değişmez olduğuna inanmazlar ve kuralların anlaşmaya dayalı olduğunu ve değiştirilebileceğini bilmektedirler. Bu evredeki çocuklar, bir davranışın doğru ya da yanlış olduğunu söylerken, durumsal ve kişisel etkenleri dikkate alırlar (Başal, 2003'ten akt. Aslan, 2011: 33).

g) Kohlberg'e göre Ahlak Gelişimi Teorisi

Freud ve davranış bilimciler geleneksel felsefeye çok az saygı ve ilgi gösterirken Kohlberg; Sokrates'ten, Platon, Aristo, Kant, Mill, Dewey, Rawls ve Habermas'a kadar uzanan büyük batı felsefî geleneklerini bilimsel ve felsefî miras olarak benimsemektedir. Kohlberg'in teorisi tamamen bu filozofların yönelttikleri önemli felsefî sorularla ilgilidir. Erdemin esası nedir? Erdem doğuştan mıdır, ya da çevreden mi alınmıştır, ya da bu dünya ile diyalog ve sorular aracılığı ile mi ortaya çıkmaktadır. Bir psikolog, erdem nedir, adalet nedir gibi felsefî soruları incelemekten önce, ahlaki gelişim psikolojisini ve ahlaki öğrenmeyi tartışamaz (Kohlberg, 1976/1995'ten akt. Aslan, 2011).

Kohlberg'e göre ahlak, hak haksızlık, doğru yanlış, iyi kötü konularında bilinçli yargılama ve karar vermeyi ve bu karar doğrultusunda davranışta bulunmayı kapsayan bilişsel bir yapıdır (Çiftçi, 2003: 50). Kohlberg okullarda öğretilen değerlerin, toplumun tümü tarafından onay görmemesi ve bu değerlerin uygulanmasının karışık yapısından dolayı değerler üzerine odaklanmayı reddetmiştir. İnsanların aynı temel ahlak değerlerini ele aldıklarında değişik kararlar verdiklerini vurgulayan Kohlberg ahlak davranışını etkilemek için en iyi yaklaşımın ahlak gelişiminin basamakları üzerine odaklanması gerektiğine inanmıştır.

Kohlberg kişinin içinde bulunduğu düzeyi saptamak için, bir sorunla karşılaştığında bulunan çözüm ile değil, çözüme varılırken gözlenen akıl yürütme süreci ile ilgilenmiştir (Eden ve Akman, 1998: 118). Kohlberg'e göre birey karşı karşıya kaldığı bir durum hakkında ahlaki yargıda bulunurken, bir ikilem içindedir ve bu ikilemlere vereceği ahlaki tepkiler sonucunda giderek kendi ahlak anlayışını oluşturmaktadır.

Ahlaki düşünmenin farklı düzeylerinde toplam üç düzey ve her düzeyde ikişer basamak olmak üzere altı basamak vardır. İlk önce maddi ve kendi davranışının yarar getirici sonuçların kodlanmasına odaklanır; sonra kişiler arası ve toplumsal beklentilerle özdeşleşir ve nihayet kişilerin kendi ahlaki prensiplerini kullandıkları bir düzeye ulaşır bu gelişim süreci evrensel ve de kendi akış sırası içinde değişmez olarak kabul edilmiştir (Çiftçi, 2003).

Kohlberg'in ahlaki yaklaşımı, aşağıda niteliksel özellikleri göstermektedir;

1. Gelişim evreleri adım adım birbirini izlemektedir. Bir evre bitmeden diğerine geçilemez. Evre atlanamaz.

2. Gelişim herhangi bir evrede sona erebilmektedir. Kohlberg mahkûmların çoğunun çoğunlukla ikinci basamağın üzerine çıkamadıklarını belirtmiştir. Yetişkinlerin çoğunun da dördüncü basamakta olduklarını gözlemiştir.

3. Bireyin ahlaki yargısı, ara sıra bir üst ya da alt evreye yoğunlaşmakla birlikte baskın olarak bir evrede yoğunlaşmaktadır.

4. Birey baskın olduğu evre düşüncesinden bir üst düşünceye yönelebilebilir, ancak bir alt düşünce evresine yönelemez.

5. Yaş her zaman gelişim göstergesi değildir. Bazı gençler yetişkinlerden daha yüksek evrelere ulaşabilmektedir.

6. Bilişsel gelişim ahlaki gelişim için gerekli ancak yeterli değildir (Güngör, 2003: 77).

Akıl yürütmeye ilişkin en etkili kuramlardan ikisi Piaget ve Kohlberg'in kuramlarıdır. Piaget'in çalışmaları daha önce gelmiş Kohlberg'i güçlü bir şekilde etkilemiştir (Gander ve Garnier, 1998: 216). Kohlberg ahlak gelişim aşamalarının aşağı yukarı aynı yaşlardaki bireylerde aynı sırayı izlediğini, ABD, İngiltere, İsrail, Bahama, Malezya, Meksika, Tayvan ve Türkiye'de ortaya koymuştur. Birçok araştırmayı erkeklerle yürütmekle birlikte, kadınlarla yapılan araştırmalarda da benzer yapılar bulunmuştur. Ancak Kohlberg, bu bulgularını bütün insanlara genellemiştir (Senemoğlu, 2003, s.73). Bu da Kohlberg'in kuramının sınırlılıkları arasında yer almaktadır.

Kohlberg çalışmaları sonunda insanların kesin sınıflamalar ile ayrılamayacağını belirtmiştir. Aksine insanlarda ahlaki karakterin gelişime bağlı bir süreç olduğu kanaatine varmıştır. Uzun süren araştırmaları sonucunda ahlak gelişiminin belirgin bir sıra izleyerek geliştiğini belirtmiş ve bu durumda kültürden, alt kültürden ve ya ülke ve kıtalardan etkilenmeyen bir süreç olduğu kanaatine varmıştır (Aydın, 1997: 140).

5. Karakter Eğitimi Prensipleri

Karakter eğitiminin önemli kuramcılarında olan Lickona (1991) karakter eğitiminin niteliklerine ve kapsamına yönelik on bir ilke belirlemiştir. Ekşi (2003) tarafından Türkçeye kazandırılan bu ilkeler şöyledir (Ekşi, 2003: 80-83).

1. Karakter eğitimi, iyi karakterin temeli olarak temel ahlaki değerleri kabul edip teşvik eder.
2. Karakter; düşünme, duygu ve davranışı içeren çok yönlü ve kapsamlı tanımlar.
3. Etkili karakter eğitimi, karakteri geliştirmek için, okul yaşamının tüm basamaklarında temel değerleri teşvik eden, bilinçli, inisiyatifli eline alan ve kapsamlı bir yaklaşım kullanır.
4. Okul, insancıl ve şefkatli bir topluluk olmalıdır.
5. Etkili karakter eğitimi, öğrencilerin ahlak kurallarına uygun davranışlar göstermesi için imkân sağlar .
6. Etkili karakter eğitimi, bütün öğrencilere saygı gösteren, onların karakterlerini geliştiren ve başarılı olmalarına yardımcı olan anlamlı ve sorgulayıcı akademik bir eğitim programları içerir.
7. Karakter eğitimi, öğrencilerin kendi kendilerini motive etmelerini geliştirmek için büyük bir çaba sarf eder.
8. Tüm okul personeli, karakter eğitimi için sorumlulukları paylasın ve aynı temel değerlere bağlı bir öğrenme ve ahlak topluluğu olmalıdır.

9. Etkili karakter eğitimi, paylaşılmış liderliği ve karakter eğitimi girişiminin uzun vadeli desteğini teşvik eder.

10. Okul, karakter eğitimi çabalarında ebeveynleri ve çevresel imkânları tam bir ortak olarak görür

11. Etkili karakter eğitimi, okul karakterini, karakter eğitimcisi olarak okul personelinin çalışmasını, öğrencilerin iyi karakteri açıkça gösterme derecelerini değerlendirir.

B. DEĞER

1. Değer Kavramı

Değer kavramı latince "değerli- kıymetli olmak" veya "güçlü olmak" anlamına gelen *valere* kelimesinden türemiştir.” (Kahle ve Turner, 1983’ten akt. Bilgin, 1995: 85) .

Sözlükte; insanların, hayatın anlamı ve günlük yaşamın biçimlendirilmesi konusunda alternatif yollar arasından bir tercih yapmalarını sağlayan yol gösterici nitelikteki soyut yahut somut ilke, inanç veya varlıklardan her biri olarak tanımlanan değer; sosyal bilimciler tarafından 'belirli bir davranış ve varoluş amacının kişisel ve toplumsal olarak karşıtlarına tercih edilmesine dair kalıcı bir inanç', veya da 'insanların yaşamını yönlendiren, arzu edilir olanı temsil eden ve önem derecelerinde farklılıklar gözlenen sosyal psikolojik kuruntular' olarak geçmektedir (Demir, 1997: 54).

Görüldüğü gibi değerler, insanların davranışlarını yönlendirmede ve belirlemede, kendileri de dâhil olmak üzere insanları ve olayları değerlendirmede kullandıkları ölçütler; ideal ve arzu edilen davranış ve yaşam biçimlerini ifade eden, belirli somut koşulları ve nesneleri asan üst-düzey kavramlar veya doğru kararlara varılmasında bireylere yardımcı olan genel ilkeler gibi çeşitli şekillerde ele alınmakta; tutum, ideoloji, davranış ve alınan kararlarda belirleyici rol oynamaktadır.

Değer kısaca; neyin, hangi ve nasıl davranışların iyi, güzel, doğru ve kutsal; neyin, hangi ve nasıl davranışların da böyle olmadığına dair inanç ve kabullerimizdir (Hökelekli, 2008). Değerler, insanın hayatını ona göre düzenlediği ve şekillendirdiği şeylerdir. Değer bir

değerlendirme değildir. İyidir, güzeldir demek bir değerlendirme; adalet, eşitlik, güvenilirlik ise değerdir (Çakmak, 2013:3)

Roketeach’a göre değerın en önemli fonksiyonu çeşitli durumlarda davranışa rehberlik eden standartlar sağlamasıdır. Değerler, kendimizi başka insanlara tanıtmada, başkalarının davranışlarını ve kendi davranışlarımızı yargılamada, kendimizi başkaları ile karşılaştırmamıza, başkalarını ikna etmede temel ölçütlerdir. Değerler, nasıl yaşayacakları ve nelere kıymet vereceklerine karar verme hususunda bireyleri ve toplumu belli inançlara, yaşantılara ve gayelere bağlayan önceliklerdir (Hökelekli, 2008: 374).

Rokeach (1973’ten akt. Yılmaz, 2008: 50), insanların değerleri ile ilgili olarak bir takım varsayımlar ileri sürmüştür:

1. Değerler, değer sistemleri içinde örgütlenmiştir.
2. Her birey bir değere ve değerler sistemine sahiptir.
3. Bir insanın sahip olduğu değerlerin toplam sayısı görece azdır.
4. Herkes aynı değere farklı derecelerde sahiptir.
5. İnsanın sahip olduğu değerler, kültürün, toplumun, kurumların ve bireylerinin kişiliğinin bir ürünüdür.

2. Değerlerin Özellikleri

Doğan (2008: 318), değerlerin tam anlaşılabilmesinin, onların bazı temel özelliklerinin bilinmesine bağlı olduğunu belirterek bu özellikleri beş grupta toplamıştır. Bunlar sırasıyla;

1. Değerler, değer yargılarının etkisi altındadır. Uygulamada değer ve değer yargısının kolayca karışması mümkündür. Kimi değerlerin kimi değer yargıları doğrultusunda benimsendiği; kimi yargılar vasıtasıyla öğrenilip kabul gördüğü, bir şahıs veya bir grup için değerın değer yargıları aracılığıyla netleştiği, somut gerçeklere taşındığı doğrudur.

2.Değerler ve Davranışlar: Değerler yargıların olduğu kadar davranışların da ilham kaynağıdır.

3.Değerlerin Göreceliği: Değerler izafi yani görecedir. Sosyologların gözüyle gerçek olan değerler sadece belirli bir toplumun değerleridir; bunlar bir grubun sahiplendiği ideallerdir. Bu nedenle değerler daima bir topluluğa özgüdür. Üstelik belirli bir zaman aralığına aittirler. Çünkü bir toplumdan diğerine değiştikleri kadar zaman içinde de değışkendirler.

4.Değerlerin Duygusal Yükü: Bir değerin kabul görmesi ve benimsenmesi genellikle zihinsel aşamalardan geçmiş mantıklı bir hareket sonucu oluşmaz. Daha çok anlık ve doğrudan meydana gelen bir usa vurma ve sezgi karışımıdır. Bu karışım da duygusallık büyük rol oynar.

5.Değerlerin Hiyerarşik Yapısı: Değerler dünyası hiyerarşik bir yapı arz eder. Günlük konuşma dilinde bir değerler piramidinden söz edilir. Bu durum insan ya da insan gruplarının kabul ettikleri ideallere yönelmelerini basamak basamak gerçekleştirmeyi amaçladıkları bir hiyerarşiyi betimler.

3. Değerlerin Oluşumu

İnsanlar hayatı anlamlandırırken yaşadıkları olaylara, olayların bıraktıkları etkilere yönelik olgular ve kavramlarla üretirler. Bu kavramlarla düşünürler, düşünce üretirler. Ürettikleri kavramlara yükledikleri anlamlarla da yaşamlarını yön verirler. Bu anlamda değerlerin kökeni nedir? Bu değerler nasıl oluşmaktadır?

Bazı kişileri ve davranışlarını diğer insanlardan daha önemli ve değerli kılan nedir? Niçin tüm sosyal ve kültürel olgular sadece insanoğluya ilişkili olduğu için bir değere sahiptir gibi sorular bizi değerlerin kaynağına götürür. Kişiler değerleri, ortak huzur ve başarısının korunması ve toplumsal ihtiyaçların karşılanması ile birlikte görür ve ciddiyetle uygularlar. Değer var eden varlık oluşu, insanın en belirgin özelliklerinden biridir. Bu özellik insanı diğer varlıklardan ayıran özelliklerin en önemlisidir (Doğruer, 2002'ten akt. Battal, 2007: 6). O halde daha önce Rokeach" den aktardığımız; "her birey bir değere ve değerler sistemine sahiptir" varsayımından yola çıkarsak bu değerler bireylerde nasıl oluşmaktadır? Bu

konuda Yılmaz (1998: 52), "Genel olarak bireylerin sahip olduğu ahlaki ilkelerin altında o toplumdaki değerler ve değer yargıları bulunmaktadır. Bunlar bireylerin ahlaki değerlendirmelerini en üst düzeydeki belirleyicileridirler" demektedir.

Geçmişten günümüzde değerlerin kaynağını oluşturan sistemler incelendiğinde değerlerin kaynağının şu 4 şey olduğu görülmüştür: “ din, kültür, toplum, birey “

Dinler ve inançlar, hayatı anlayıp yorumlamada davranışların şekillenmesinde rehberlik eder. Dine ait olan değer sistemleri, davranış geliştirme sürecinde belirleyici durumdadır. Böylece, insanlar hayata ve olaylara karşı bir bakış açısı geliştirilmiş olur. Dinler arasında, yaradılış, hayatın amacı ve anlamı, insanların uyması gereken ahlaki değerler sistemi ölüm ve ölüm sonrası gibi konularda bir takım farklılıklar olmasına rağmen temel konularda birbirine benzerdir. Fakat nasıl olursa olsun her din hayatın anlamına dair konularda kendi inananların hayatına bir takım açıklamalarda bulunarak onların nasıl yaşamaları gerektiği noktasında yol gösterici durumundadır(Akıncı, 2005).

Bu bağlamda İslam dini ve Asr-ı saadetten günümüze yansıyan Allah Resûlü'nün örnek şahsiyeti, en güzel davranış örnekleri ve bugün de ahlâk eğitiminde veya “Karakter Eğitiminde” çok önemli ilham kaynaklarıdır.

Ahlâkî değerlerin hızla yıprandığı bir zamanda, Allah'ın “Ey Resûlüm. Şüphesiz sen yüce bir ahlâk üzeresin!”(Kalem 68/4) buyurarak teyit ve tescil ettiği ve insanlığa da “Andolsun ki, sizin için; Allâh'a ve âhiret gününe kavuşacağını uman ve Allâh'ı çok zikreden (mümin)'ler için Rasûlullâh'ta üsve-i hasene (en mükemmel örnek) vardır.” (Ahzâb 33/21) fermanıyla ahlâkını tavsiye ettiği Hz. Muhammed (sav), insanlığın en güzel ahlâkî değerlerinin zirvesini şahsında toplamış “Üsve-i Hasene” yani bütün insanlar için en güzel örnek şahsiyettir.

Bütün fiil, söz ve hissiyatıyla “Yaşayan Kur'an” olan Hz. Muhammed (sav)'in, Müslüman Yahudi, mü'min, müşrik, müttaki, münafık ayrımı yapmaksızın insanları hukukta adalete, beşeri münasebetlerde nezakete, ahlâkî yaşayışta fazilete, ekonomide inayete, hatalarda affa çağıran bir rahmet peygamberi olduğunu görülmektedir.

O, yirmi üç yıl süren nübüvvet hayatı boyunca sâdık ve muhabbetli öğrencileri olan ashâp tarafından anbean takip edilmiş imkan ölçüsünde bütün söz, davranış ve duyguları aynen örnek alınmıştır. Onlardan bize ulaşan bilgi, tecrübe ve davranış modelleri bizim ufkumuza ışık tutmaktadır.

Hız. Muhammed (sav) tebliğ hayatında, Mekke'den tek başına çıktığı ve 23 yıl süren yolculuğunda geride yüz elli bin sahabe bırakmış ve bunlar kendisinden sonra insanlığa en üstün fazilet örnekleri sergileyerek güzel ahlâkın zirvelerinde yer almışlardır (Kanger, 2007:11). Onların kurdukları ahlâkî değerler medeniyeti ve geriye bıraktıkları zengin kültürel miras, kendilerini yetiştiren o yüce Peygamberin eğitimindeki muazzam muvaffakiyetin bir eseridir.

Güzel ahlâklı, üstün karakterli insanlar yetiştirmede medeniyetimizin ve milletimizin kendine mahsus milli karakteristiğinden süzülerek gelen Hız. Mevlana, Yunus Emre, Yusuf Has Hacıp gibi şahsiyetleri de burada anmak gerekir.

Değerlerin oluşumunda ve gelişiminde etkili olan bir diğer faktör kültürdür. Kültür, ferdin doğuşta hazır bulduğu ve içinde yetiştiği değerlerdir (Tanyol,1960: 66).

Bireyler içinde yaşadıkları grup, toplum ve kültür değerleri benimsemelerinde ve reddetmelerinde önemli bir ölçüt olarak olarak göze çarpar. Değerler toplumdan topluma değişiklik gösterebileceği gibi, bazı değerler bazı toplumlarca ortak olarak da benimsenebilirler.

Silah (2000, akt. Yılmaz, 2008: 41) değerleri, kültürün bir parçası olarak görmekte ve değerlerin kültüre ve topluma anlam veren ölçütler olduğunu ileri sürmektedir. Silah'a göre değerler aşağıdaki özelliklere sahiptir:

1. Değerler paylaşırlar,
2. Değerler ciddiye alınırlar,
3. Değerler coşkuyla birlikte bulunurlar,
4. Değerler soyutlanabilirler,

5. Değerler kalıcıdır,

6. Değerler bir inançtır,

7. Değer bir tercihtir.

Yukarıda da belirtildiği gibi değerler paylaşırlar, çünkü kişilerin çoğunluğu değerler üzerinde uzlaşmıştır. Değerler ciddiye alınırlar, çünkü kişiler bu değerleri, ortak ferahın korunması ya da sosyal gereksinimlerin karşılanması ile birlikte görürler. Değerler coşkuyla birlikte bulunurlar, çünkü kişiler yüce değerler için özveride bulunurlar, hatta uğrunda ölürlər. Değerler soyutlanabilirler, çünkü kişiler arası uzlaşma gerektirdiği için, kavramsal olarak diğer değerli nesnelerden soyutlanabilirler. Değerler kalıcıdır, çünkü değerler kalıcı inançlardır. Değerler bir inançtır, çünkü değerlerin diğer tüm inançlar gibi bilişsel, duygusal ve davranışsal öğelere sahiptir. Değer bir tercihtir, çünkü değer tercihlerle ilgili bir kavramdır (Yılmaz, 2008).

Robbins (1993'ten akt. Güzelyurt, 2010: 20), “ Değerlerin oluşma sürecinde, anne ve babanın değerlerinin büyük rolü bulunduğunu, anne ve baba, nelerin söyleneceği veya söylenmeyeceği, nelerin yapılacağı veya yapılmayacağı, nelere inanılıp veya inanılmayacağını söyleyerek kendi değerlerini çocuğa yansıttığını; bu değerleri benimsemenin ödüllendirmeyi, benimsememenin ise cezayı beraberinde getireceği için, ilk değerlerin ödül ve cezaya göre oluştuğunu vurgularken aynı şekilde Schermerhorn (1996'ten akt. Yılmaz, 2008: 56), Bireysel değerlerin kaynağı, aile, arkadaşlar, öğretmenler ve yakın etkileşim içinde bulunan diğer bireyler olabilmektedir. Değerler aynı zamanda kültürden ve tecrübelerden de kazanılabilirler ve çocukluk döneminin ilk zamanlarında oluşmaktadır, diyerek kültür aktarıcısı olarak ailenin önemini vurgulamıştır.

Çocuğun sahip olduğu değerlerde ailenin etkisini en güzel açıklayan örneklerden biri de Max Weber tarafından ortaya koyulmuştur. Weber, kapitalizmin gelişimini Hristiyanlığın Protestanlık mezhebindeki ailelerin çocuk eğitimiyle ilişkilendirmiştir. Ona göre ,“Protestan ahlâk; "Hak eşitliği, düşünce özgürlüğü, kâr peşinde koşma, servet ve maddi başarıya saygı" gibi liberalist ideolojinin başlıca öğelerinin toplum hayatına yerleşmesine katkıda bulunmuştur. Protestanlık ile modern kapitalizmin aynı zamanda görünmeleri de aralarındaki ilişki ve etkilenmeyi tesadüf olmaktan çıkarmaktadır” (Torun, 2002'den akt. Güzelyurt,

2010:21). Yine bu konuda Kuzgun (2000)' da Kinnane ve Pable (1962)'nin yaptıkları araştırmada aile ortamı ile çocuğun meslek değerleri arasındaki ilişkiyi belirlemeye çalıştıklarını, arattırmaya göre çocuğun ne derece para ve lükse önem veren bir ortamda yetişmişse o derece maddeci olduğu ve paraya, maddi değerlere o derece önem verdiği, aile sosyo-ekonomik yönden ne derece gelişmiş durumda ise çocuk aile imajını korumak için kendini o denli baskı altında hissettiği ve saygınlık sağlayacak mesleklere yöneldiğini belirttiklerini aktarmaktadır (akt. Güzelyurt, 2010: 21).

Aynı zamanda değerler toplumun devamlılığını sağlayan araçlar olmakla beraber toplumun yapısının statik olmamasından kaynaklı bir değişim göstermeleri de söz konusudur. Değerlerin değişimiyle ilgili olarak Rokeach (1973), “Eğer değerler değişmeyip tamamen aynı kalsaydı, bireysel ve sosyal değişim olanaklı olmazdı. Bunun aksine, eğer değerler tamamen değişir niteliğe sahip olsaydı, bu sefer de, toplumun ve bireyin sürekliliği imkânsız hale gelirdi “ (Yılmaz, 2008: 43) diyerek değerlerin hem kalıcı hem de bazı boyutlarıyla zaman içinde değişim göstereceğini vurgularken, Kuçuradi (2003: 10) ise “değerlerin relativliğini savunan görüşe göre, madem ki farklı toplumlar ve çağlar aynı ” değer” den başka şeyler anlıyor veya aynı ” şeye” bazen “iyi” deyip herkesçe yapılmasını bekliyor, bazen de “kötü” deyip yasaklıyor” o halde “değişmez bir değer yoktur” dediklerini belirtmektedir.

Bunun yanı sıra, her bireyin farklı değer yargıları olabilir (Aydın,1994). Gelişen teknoloji dünyayı giderek küçültmekte ve yeni değer yargıları, yeni arayışlar ve bakış açılarını da beraberinde getirmektedir. Bu ise insan davranışları üzerinde önemli etkilerde bulunmaktadır (Bakdemir, 2010:7)

4. Değerlerin İşlevleri

Değerlerin temelde üç ana işlevi vardır: 1) Algılanan tehdide karşı savunma, 2) topluma uyum ve 3) gelişimi destekleme. İnsanda, gelişim ve öğrenme yönünde doğal bir ihtiyaç vardır. Bununla birlikte, barış, huzur ve rahatlık için homeostatik (dengeleyici) değerlere de ihtiyaç duyulur. Dengeleyici değerlere, her zaman ihtiyaç duyulmasına karşın, sağlıklı bir bireyden gelişimsel değerlere daha fazla yönelmesi beklenir. Savunmacı değerler ise, bireyi acıya, korkuya, kaybetmeye ve tehdide karşı korurken, gelişim ve öğrenmeyi engelleyebilir (Hultman ve Gellerman, 2002'ten akt. Güzelyurt, 2010: 24).

Yukarıdaki başlıklardan anlaşılacağı üzere değerler, bireye yön gösteren ölçülerdir. Kişilerin hayatlarına düzen verir, onları yönlendirir, sosyal ilişkilerin gelişmesine ve çatışmaların çözülmesine yardım ederler. Bireyler, değerleri kabul edip, seçimlerinde bunları kullanır. Var oluşun anlamına katkıda bulunurlar. Duyguları oluşturmada, nesneleri kavramada ve düşünmede bize yardımcı olurlar (Karakaya, 2007: 203; Tozlu ve Topsakal, 2007:179; Özensel, 2007: 744–745).

Bireyler, değerler sayesinde hayatlarını anlamlandırır. Değerler, bireylere nasıl davranacağı, nasıl düşüneceği, bireylerin karşılaştıkları olaylar ve olgular karşısında nasıl tepkilerde bulunacağı konusunda bireylere rehberlik eder. Bu açıdan bakıldığında değerler, insanın hayat görüşünün oluşmasında başat aktördür (Çakmak, 2010: 4).

Psikolojik açıdan bireylerin ve grupların değerleri hakkında bilgi edinmek, onların tutum ve davranışları hakkında bilgi sahibi olmamıza olanak verir. Duygusal bir gerilim taşıyan herhangi bir durumun gerektirdiği davranışı yapmak doyum, gerekli bir davranışın yerine getirilmemesi ise doyumsuzluk doğurur. Bu durumda bireylerin davranışlarını ve tutumlarını tahmin edebiliriz. Psikolojik olarak yiyecek, giyecek, barınak ve karşı cins gibi temel gereksinimler bizim için değerli olanların başında gelir. Bir yemek, adamakıllı yenildikten sonra kişi için yine acıkıncaya kadar değerli bir şey olmaktan çıkar (Şerif,1985'ten akt. Demir, 2008: 34).

İnsanlarda bireysel değerlerin nasıl ortaya çıktığı konusunda bize ışık tutan ise, Maslow' un Değer Kuramıdır. Maslow' un ihtiyaçlar hiyerarşisindeki ilk basamaklar yaşamak için zorunlu temel ihtiyaçlar (Fizyolojik ihtiyaçlar ve güvenlik) iken sonraki aşamalar daha çok insanı diğer canlılardan ayıran özellikleri ifade etmektedir. Bu nedenle Maslow bazı değerlerin bütün insanlar için ortak olduğunu bazılarının ise ortak olamayacağını, temel farklılıkların ise bireyin kendisinin içinde bulunduğu kültür ve dünya ile kuracağı ilişki biçimlerinden kaynaklanacağını belirtmektedir (Güzelyurt, 2010).

İnsanoğlunun yapıp ettiklerinde, ürettiklerinde hep bir ortak amaç vardır. Bu ortak amaç bir sorunu çözme bir ihtiyacı gidermedir. Maslow' da her insanın kullanmak zorunda olduğu belli kapasiteleri olduğunu, bu özelliklerin kullanılmasıyla değerlerin şekillendiğini ve

insanların sahip oldukları kapasitelerinin onların ihtiyaçlarını belirleyen içsel değerler olduğunu belirtmektedir (Kara, 2007).

Değerleri genel bir çerçevede tanımlamaya ve sınıflandırmaya ilişkin bir diğer grup çalışma ise değerleri, paylaşılma kriterine esas alarak evrensel, gruba özgü ve bireye özgü değerler biçiminde sınıflandırmaktadır. Bütün kültürler tarafından paylaşılan değerler evrensel değerler, belli bir kültür veya alt kültür tarafından paylaşılan değerler gruba özgü ve yalnızca bireyin sahip olduğu değerler ise bireysel değerler olarak tanımlanmıştır (Hofstede, 1993'ten akt. Bakdemir, 2010: 20).

Değerlerin oluşumunda ve gelişiminde birey ve toplum birbirini karşılıklı olarak etkiler (Gömlüksiz, 2007: 727–728; Ural, 1997: 51–53). Değerler bir yandan insanlar tarafından kültür aracılığıyla aktarılırken bir taraftan da oluşturulurlar. Bu oluşum ve gelişim sürekli bir süreçtir.

5. Değerlerin Sınıflandırılması

Literatürde değerlerin sınıflandırılmasında da birçok görüşün olduğu görülmektedir. Değerler ile ilgili ilk test Spranger (1928) tarafından kullanılmıştır (Bakdemir, 2010: 20). Spranger, deneklerini her birinde hâkim olan değere göre şahsiyet tiplerine ayırmaya çalışmış ve herkesin altı temel değer tipinden birine girebileceğini söylemiştir:

- *Bilimsel Değer:* Gerçeği araştırmaya, bilgiye, muhakemeye ve eleştirel düşünmeye önem verir.
- *Ekonomik Değer:* Finansal amaçları ve araçları kapsar. Yararlı ve pratik olana önem verir. Ekonomik değerlerin hayatta önemsinmesi gerektiğini belirtir.
- *Estetik Değer:* Hayat deneyimlerini, tercihler ve kabulleri kapsar. Simetri, uyum ve biçime önem verir.
- *Sosyal Değer:* Toplumsal ve bireysel ilişkiler ve bu ilişkilerde yönelimleri kapsar. Başkalarını sevme, yardım ve bencil olmama esastır. En yüksek değer insan sevgisidir.
- *Politik Değer:* Güç, yetkinlik, liderlik vb değerleri kapsar. Her şeyin üstünde kişisel güç, etki ve şöhret vardır. Esas olarak kuvvetle ilgilidir.

- *Dini Değer:* Dünya, evren hakkında genel inançlara dair değerleri kapsar.

Bu altı değere Güngör yedinci değer olarak “ahlaki değeri” eklemiştir (Güngör, 2000: 84).

Değerleri amaç ve araç değerler olmak üzere ayıran kişi Rokeach’dır (Lalek, 2007; Turan ve Aktan, 2008; Doğan, 2007). Rokeach’ın değerlere ilişkin sınıflaması kuramsal bir temelden hareketle değil, belli bir toplumda yaşayan bireylerin hangi değerlere sahip olduğu ve bunların nasıl sınıflandırılacağı biçimindedir. Araç değerler, amaç değerlerle alakalıdır ve ilgili davranışlar amaç değerlere götürmek içindir. Amaç değerler, yaşamın temel amaçlarını, araç değerler ise bu amaçlara ulaşmada kullanılabilecek davranış tarzlarını kapsar. İnsan davranışları amaç ve araç değerlerin kompozisyonudur. Amaç değerler; kendine saygı, zevk ve başarılı olma gibi kişisel değerler olabileceği gibi barış içinde bir dünya, ulusal güvenlik ve özgürlük gibi toplum merkezli de olabilir. Araç değerler; dürüstlük, sevecenlik gibi kişiler arası ilişkileri düzenleyen ahlaki değerler olabileceği gibi bireyin kendini gerçekleştirmesine yardımcı olan yaratıcı, mantıklı, entelektüel gibi yeterlilik değerleri de olabilir (akt.Tokdemir, 2007: 25-26).

Literatürde yaygın olarak kullanılan bir başka değer sınıflandırması ise Schwartz tarafından yapılmıştır. Schwartz’ın (1992) belirlediği ve evrensel değer tipleri olarak kabul edilen 10 temel değer vardır (akt. Mehmetoğlu, 2007: 800).

Türkiye’de yapılan çalışmalarda da bazı sınıflandırmalara rastlamaktayız. Doğan değerleri; geleneksel değerler (güven, sadakat, itaatkârlık, sevgi, saygı, gizlilik, teslimiyet... vb.) ve küresel değerler (bilgi, rekabet, toplam kalite, demokrasi, birey ve insan hakları ..vb.) olarak ikiye ayırmaktadır (Doğan, 2007:620). Bir diğer sınıflandırma da Bolay tarafından yapılmıştır. Bolay’a göre değerler; din, dil, ahlak, hukuk, teknik, iktisat, fikir ve sanat değerleri olarak sınıflandırılır (Bolay, 2007: 60).

6. Değerler Eğitimi

Değerler, bireysel gelişimin erken dönemlerinde ailede kazanılmaya başlanır (Çakmak,2013:5). Değerler eğitimin verileceği mekân hayatın her alanı olabilir. Birey ilk beş yılını ailede geçirmekte ve sonrasında örgün eğitimin içine girmektedir. Değerler nesilden

nesile aktararak varlıklarını devam ettirirler. Değerler eğitimi bir karakter kazandırma etkinliğidir. Değerlerin açık ve şuurlu bir şekilde öğretilmesidir. Bazılarına göre ise, doğrudan ya da dolaylı olarak kişilerin değerler hakkındaki anlayış ve bilgisini geliştirmek, onların bireyler ve daha geniş bir toplumun üyeleri olarak belli değerler doğrultusunda davranabilmelerini sağlamak için gerekli beceri ve eğilimler aşılmasıdır (Values Education Study, 2003'ten akt. Hökelekli ve Gündüz, 2007: 385). Bu programlar kimi zaman değer eğitimi olarak adlandırılrsa da kimi zaman karakter eğitimi adıyla nitelendirilmektedir

Günümüzde değerlerin aktarımını, kazandırılmasını, ölçülmesini amaçlayan değerler eğitimi uygulamaları yapılmaktadır. Örnek olarak aşağıdaki çalışmalar gösterilebilir:

- Güngör, (1998), “Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar”
- Ulusoy, (2007), “Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Tarih ve Ahlak Eğitimi İlişkisi Üzerine Görüşleri (Sakarya İl Örneği)”
- Keskin, (2008), “Türkiye’de Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Değerler Eğitimi: Tarihsel Gelişim, 1998 ve 2004 Programlarının Etkinliğinin Araştırılması”
- Tokdemir, (2007), “Tarih Öğretmenlerinin Değerler ve Değerler Eğitimi Hakkındaki Görüşleri”
- Dilmaç, (1999), “İlköğretim Öğrencilerine İnsani Değerler Eğitimi Verilmesi Ve Ahlaki Olgunluk Ölçeği ile Eğitimin Sınanması”
- Dilmaç, (2007), “Bir Grup Fen Lisesi Öğrencilerine Verilen İnsani Değerler Eğitiminin İnsani Değerler Ölçeği ile Sınanması”
- Aydın, (2003), “Gençliğin Değer Algısı (Konya Örneği)”
- Gültekin, (2007), “Tarih Dersinde İse Koşulabilecek Değer Öğretiminin Yeni Yaklaşımların Öğrencilerin Hoşgörü Değeri Anlayışlarının Gelişimine Etkisi”
- Cebeci, (2005), “İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Ahlaki Değerlerin Eğitimi ve Öğretimi”
- Sarı, (2005), “Öğretmen Adaylarının Değer Tercihleri: Giresun Eğitim Fakültesi Örneği”
- Özensel, (2007) tarafından yapılan çalışma “Liseli Kız ve Erkek Öğrencilerin Değer Yargıları ve Türk Toplumunun Temel Toplumsal Kurumlarına Bakış Açıkları”

- Avcı, (2007) “Üniversite Gençliğinin Bireysel ve Toplumsal Değerlere İlgisi ve Bakışı: Süleyman Demirel Üniversitesi Örneği”
- Akbaş, (2007), “Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyusal Amaçlarının (Değerlerinin) İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinde Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi”
- Gömleksiz, (2007) tarafından yapılan araştırma “Lise Öğrencilerinin Toplumsal Değerlere ilişkin Tutumları: Elazığ ili Örneği”
- Türk, (2009), “Değerler Eğitiminde Saygı”
- Can, (2008), “Dördüncü ve Besinci Sınıf Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi Uygulamalarına İlişkin Görüşleri”
- Demirhan İşcan, (2007), “İlköğretim Düzeyinde Değerler Eğitimi Programının Etkililiği”
- Elif Dilara Güler (2006) “Ortaöğretim Kurumlarında Beden Eğitimi Dersinin Çocuğun Ahlaki Gelişimine Etkisi”
- M. Şerif Keskinoglu (2008) “İlköğretim Besinci Sınıf Öğrencilerine Uygulanan Mesnevi Temelli Değerler Eğitimi Programının Ahlaki Olgunluğa ve Saldırganlık Eğilimine Etkisi”

Bu bağlamda son zamanlarda yükselen değerler eğitim programlarının içerikleri incelendiğinde çeşitli değerlere ağırlık verildiğini görüyoruz. Bu değerler şöyledir: şükür, sevgi, saygı, doğruluk, minnettarlık, affetme, empati, yardımseverlik, diğergamlılık, alçakgönüllülük.

İKİNCİ BÖLÜM

ADALET KAVRAMI VE ÇOCUKTA ADALET ALGISI

A. ADALET

1. Adalet Kavramı

Adalet, hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme, doğruluk, herkese kendine uygun düşeni, kendi hakkı olanı vermektir (Türk Dil Kurumu, 2015).

‘Adâlet kelimesi, sözlükte “doğru olmak, doğru davranmak, ‘adâletle hükmetmek, eşitlemek” anlamlarında kullanılan ‘a-d-l fiilinden türetilmiştir. Bu kökten bir mastar isim olan ‘adl kelimesi, “eşitlik, eşit olarak paylaşmak, denklik, aynılık, orta yol, istikamet, eş, benzer, bir şeyin karşılığı,” manalarına gelmektedir (Can, 2011: 253).

‘Adl kelimesi sıfat olarak kullanıldığında ise “âdil” anlamına gelmekte ve bu manada Yüce Allah’ın bir sıfatı olmaktadır (Kara,2013:140).

‘Adâlet dinî açıdan yasak olan şeylerden sakınmak suretiyle doğru yol üzere olmaktır. ‘ Adâlet, huzurlu ve istikrarlı bir toplumun temel dayanağıdır (Kara, 2013:140).

Ahlâkî açıdan ‘adâlet, “başkalarının gelişigüzel istek ve telkinlerinden etkilenmeyen istikrarlı bir doğruluk ve ahlâk kanununa itaatle gerçekleşen ruhî denge ve ahlâkî kemaldır” (Çağrı, 1988: 341).

Sosyal ahlâk açısından adalet, her zaman ve koşulda taraf tutmadan hak ölçülerine göre dengeli ve dürüst davranabilme yeteneğidir. Dürüst ve tarafsız bir seyirci gibi, kendinin başkası ile olan ilişkilerini, iki başka şahıs arasındaki münasebetler gibi değerlendirebilmektir. Hüküm vermede ve davranışlarında tarafsız, ilkeli olmak, eşitliği gözetmek, menfaat, yakınlık bağları, düşmanlık ve önyargı gibi faktörlerin etkisi altında almadan hareket edebilmektir (Kasapoğlu, 2012: 61-62).

Adalet “Bir toplumda değerlerin, ilkelerin, ideallerin, erdemlerin cisimleşmiş, somutlaşmış, hayata geçirilmiş olması durumudur. Adalet en yüce, nesnel ve mutlak bir

değerin anlatımı olarak insanın davranışını ahlaki açıdan inceleyen ve eleştiren bir düşünce.” olarak açıklanmaktadır (Cevizci, 1996’dan akt. Karacelil,2013: 256).

Diyanet İslam Ansiklopedisi’nde ise adalet yine çok yönlü bir tanımlamaya tabi tutulmuştur: “Ferdî ve içtimai yapıda, dirlik ve düzenliği, hakkaniyet ve eşitlik ilkelerine uygun yaşamayı sağlayan ahlaki ilke(1), davranış ve hükümde doğru olmak, hakka göre hüküm vermek, eşit olmak, eşit kılmak(2), verilen ile hak edilen arasındaki denge(3)” (Çağrı, 1988: 342).

Şimdiye kadar yapmış olduğumuz tanımlamalarda olduğu gibi bundan sonraki yapacağımız tanımlamalarda da bir kaynak içinde birçok tanım geçecektir. Bu da, belli başlı kaynaklardaki adalet tanımlamalarının çok geniş bir çerçevede ele alındığını göstermektedir

Adalet tanımlara baktığımızda, adaletin kişisel bir erdem, bir ahlaki düşünce, toplumu denetim altında tutmak için bir rejim veya toplumun denetlenmesine yönelik bir sistem olarak algılandığını görmekteyiz. Bu algılama sonucunda, adalet birçok kavramla bir araya gelmiştir. Bu duruma siyasi adaleti, ahlaki adaleti, ilahi adaleti örnek olarak gösterebiliriz.

Adalet kavramı birçok kişi tarafından çeşitli alan ve bağlamlarda yaygın olarak farklı anlamlarda kullanılması adaleti tanımlamayı zorlaştırmış, bu nedenle genel geçer bir adalet tanımlaması yapılamamıştır.

Her yerde ve bütün davranışlarda nasıl âdil olacağımızı ilk olarak Konfüçyüs’de görüyoruz. O, ahlâkın temelini adalet olduğunu söylerken "Sana yapılmasını istemediğin şeyi başkalarına yapma!" sözüyle adaletin formülünü ortaya koymuştur. Gerçekliğinden vicdanlarda şüphe bırakmayan bu kesin hüküm Aristoteles tarafından da benimsenmiştir. XVII. yüzyılın filozoflarından Spinoza da bu formülü benimsemiştir (Topçu,1994:84).

Platon’a göre adalet her insanın kendi yeteneklerine göre kendi hayat süresi içinde kendine düşeni yapmasıdır (Güriz, 1994: 6).

Aristo, adalete genel bir açıdan değinmenin yeterli olmayacağını düşünerek, adaleti dağıtıcı ve düzeltici adalet şeklinde iki kısımda incelemiştir. Aristo dağıtıcı adaleti, herkesin yeteneğine göre şeref ve mallardan pay alması şeklinde ifade ederken, düzeltici adaleti de herkesin kanun önünde eşit olması şeklinde tanımlamıştır (Güriz, 1994: 6). Ayrıca Aristo adaleti yasalara uygun davranmak ve eşitliği bozmamak şeklinde de tanımlamıştır.

Amerikalı düşünür J. Rawls'un adalet görüşü iki temel ilke üzerine inşa edilmiştir. Bir kişinin diğerleri ile aynı hakka sahip olması ile sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin herkesin yararına olacak şekilde bertaraf edilmesidir. Sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin giderilmesi talebi herkesin hürriyetini geliştirmeyecekse bu talep terk edilmelidir (Güriz, 1994:8). J.Rawls'un birinci ilkesinin uygulanabilirliği mümkün iken ikinci ilkesinin uygulanması başka insanların hürriyetlerine engel olacağından kendisinin de ifade ettiği üzere bundan vazgeçilecektir.

Adalet, dünyanın her yerinde, her durumda ve herkes için geçerli olan bir ilkedir. Kişisel çıkarlar, beslenen kin ve düşmanlıklar, akrabalık bağları, taraflardan birinin soylu ya da aşağı tabakadan, zengin ya da fakir, bedensel ve ruhsal bakımdan kusurlu ya da sağlıklı olması gibi durumlar, bir hakkın ihlâlini, görmezlikten gelinmesini, adil davranmamayı, adalet ilkesinden uzaklaşmayı mazur göstermez (Kasapoğlu, 2012: 15).

Adalet duygusu, insan ve toplum hayatında önemli bir etkinliğe sahiptir. Adalet hissi kişiye haksızlık ve zulüm karşısında dayanma ve direnme gücü verir. Mücadele azmi kazandırır. Adalet, cesareti pekiştirir (Ekinci, 2008: 56). Adaleti elde etmek için çaba göstermek insanların gücünü de heyecanını da artırır.

Adaletle ilgili kavramlardan biri de Haktır. TDK sözlüğünde 'Hak' kavramı; pay(1), adaletin, hukukun gerektirdiği veya birine ayırdığı şey, kazanç(2), verilmiş emekten doğan ücret(3), emek karşılığı ücret(4), adalet(5) şeklinde ifade edilmiştir. Kuran'da hadislerde ve diğer İslami kaynaklarda 'hak' kelimesi; korunması, gözetilmesi ya da sahibine ödenmesi gerekli olan maddi ve manevi imkân, pay, eşya, menfaatler gibi anlamlarda kullanılmıştır (Çağrı, 1997: 138). Ayrıca yine 'hak' kavramı hikmetin gereğine uygun olarak yapılan iş(1), gerektiği şekilde, gerekli ölçüde ve gereken zamanda meydana gelen iş(2), olarak ifade edilmiştir (Çağrı, 1997: 138).

Hak ile ilgili tartişmalarda, bir bireyin bir şeye hakkı olduğunu veya hakkı olmadığını bilgisini nasıl elde edilir sorusu ortaya çıkmaktadır. İnsanlar adaleti talep ederlerken, aslında kendilerinde olması gereken şeyi- bu herhangi bir şey, o anda, onda olmasını istediği şey, yoksun bırakıldıkları, kendilerinden alınmış, kendilerine verilmesi gereken bir şeyi talep ediyorlar. Bu, insanların hakk(ım) dedikleri şey. “İnsanlar neye dayanarak haklı ya da haksız bir şekilde o şeye sahip olması gerektiğini ileri sürebiliyor ve biz bunu nasıl biliyoruz?” sorusunu tekrardan soralım. Bu soru karşısında insanın iki farklı şeye baktığını ve o iki şeyi üçüncü bir terim aracılığı ile karşılaştırdığı görülür. a) Birinin belli bir anda sahip olduğu şeylere b) Başka birinin aynı anda sahip olduğu şeylere bakar ve c) değer verdiğimiz üçüncü bir şey ağıısından karşılaştırıldığı görülür. Birinin sahip olduğu ve durumunu daha iyi yapan ve diğerinin de sahip olmasını gerektiğini düşünölen bir şey ağıısından bir karşılaştırma yapılır. Bu diğerinin yoksun bırakıldığını düşündüğü şeydir. Böylece hak iddia edenin hakkının olduğu veya olmadığı savını ortaya çıkmış olur (Kuçuradi,1994: 29).

Hak kavramının da adalet kavramı gibi çok çeşitli kullanımları olduğu gerçeği karşımızda durmaktadır. İnsan hak ettiği şeyi elde edemezse bu adalet olmaz. Aynı şekilde hak etmediğini elde etmesi de adalet değildir. Hak etme meselesinde de ittifak sağlanması söz konusu değildir. Günlük yaşantımızda bırakın farklı insanlarla hak konusunda aynı fikirde olmayı, eşimiz veya yakınlarımızda bile hak konusunda farklı düşünürüz.

Adalet ile ilintili kavramlardan biri de eşitliktir. Tartışmanın boyutunda ise insanlar eğer eşit ise hepsinin mal ve kazançtan aynı hisseyi alması gerekliliği vardır. Sınıfsız bir toplum müreffeh bir toplumdur. Herkesin ihtiyaç ve yetenekleri farklıyken herkese aynı şeyleri vermek ve herkesin kapasitesi ve yükümlölükleri farklıyken herkesten aynı şeyleri istemek adil olur mu? (Comte ve Sponville, 2004’ten akt. Çakmak, 2013: 11). Bunu tecrübe eden komünizm seksen yıl dayanmış ve sonunda gerçek ortaya çıkmıştır. Günümüzde kalan diğer komünist devletlerin mutlak anlamda bir komünist devlet olmadıkları, toplumlarındaki iktisadi hayatın liberal sistemde işlediği aşikârdır(Çin Halk Cumhuriyeti). İnsanlar eşittirler ancak yaratılışta eşittirler. İnsanın insan olduğu için sahip olduğu hakları almada eşittirler. Adaletin temelinde eşitlik olmakla birlikte, adalet eşitlik değildir. Çünkü herkesin layık olduğu şeyler farklıdır (Topçu, 1992’ten akt. Çakmak, 2013: 12). Ödev ve sorumlulukları

farklı olan insanların eşitliğini savunmak adaletsizliktir. Eşitliğin adaletle en ilintili olduğu kısmı insanların kanun önünde eşit olmalarıdır. Kanun önünde eşitliğin olmadığı toplumlar da huzur ve güvenden söz edilemez. İnsanın insan olduğu için sahip olduğu haklar konusunda da insanlar arasında bir eşitlik vardır

Evrensel bir değer olarak adalet, toplumda topluma bazı farklılıklar gösterse de, değerler hiyerarşisinde yüksek konumlardadır (Çeçen, 1993: 93). Adaletin gerçekleşmesi için de adil bir ölçünün olması da gerekir. Ancak insan menfaatine düşkün bir varlıktır. İnsan, menfaatine uygun olduğu sürece ölçülere uymakta ve onları uygulamaktadır. Ancak zararına olduğunda kanunlara uymamakta, kanunları uygulamamakta ya da kendi düşüncesi doğrultusunda işleme koymaktadır. O halde adaletin gerçekleştirilmesinde en önemli unsur insandır (Aydın, 1997: 142). Bu nedenle ideal anlamda adalet, insan hayatının her sahasına nüfuz etmelidir (Abdülhamid, 1994: 117).

Devletler ve insanlar gücü ellerinde bulundurmaya isterler. Güçlü devletlerin veya kişilerin adaletli olması o anda refah ve huzurun yaşandığını gösterir. Bu bağlamda adalet ile kuvvet arasında çok yakın bir ilişki vardır. Adil olan kişi, kurum veya devlet güçlü olmak zorundadır. Gücü elinde bulundurmayan bireyin adaleti ikamet etmesi imkân dâhinde değildir. Eğer güç adil olmayan birinin eline geçerse, o kişi zalim olur. Ve adaletin zıddı olan zulüm ortaya çıkar. Zulüm, kuvveti kullanan adaletsizliğe verilen isimdir (Topçu, 1994: 94).

Kuran'da güç ile adalet arasındaki ilişki bir örnek ile açıklanmıştır. Örnekte dilsiz, hiçbir şeyi beceremeyen efendisinin üzerine bir yük olan bir kişi tasvir edilmiş ve bu kişiyi nereye gönderirsen gönder bir hayır getiremeyeceği ifade edilmiştir. Bu kişi ile doğru yolda yürüyerek adaleti emreden kişinin eşit olması sorulmuştur (Nahl/76). Ayette “adaleti emreden” ifadesi ile güce vurgu yapılmıştır. Adaleti emretme fiili ile emreden kişinin güçsüz, sağır, beceriksiz birisi olması çelişki oluşturmaktadır. Bu bağlamda adaleti emreden kişinin hem güçlü olması hem de doğru yolda yürümesi gerekmektedir (Çakmak, 2013:14).

2. Adaletin Çeşitleri

a) Sosyal Adalet

İnsan sosyal bir varlıktır. Sosyal yapı içindeki insanların, insan olma açısından hakları aynıdır. Ancak sınıfsız bir toplumun inşasının mümkün olmadığı da bir gerçektir. Bütün toplumlarda zengin, fakir, güçlü, zayıf kimselerin olması kaçınılmazdır. İnsanların istidat ve kabiliyetlerinin farklılığı bu duruma sebep gösterilebilir. Bunun yanında bireyler, bu tür ayrıcalıkları miras yoluyla da elde edebilirler. Bu kazanımları meşru bir şekilde elde edebildikleri gibi, gayr-ı meşru şekilde de kazanabilirler (Çakmak, 2013: 20).

Sosyal adalet; toplumun değişik kesimlerinde gelir düzeyi, hayat standardı gibi birtakım ölçülerin fırsat eşitliği çerçevesinde dikkate alınmasıyla sosyal alanda sağlanan denge durumu, şeklinde ifade edilmiştir. Bu tanımda denge ifadesi adalet kavramının karşılığıdır. Yani gelir düzeylerinin, standartların eşitliği değil gelir düzeyleri ve hayat standartlarındaki denge. Sosyal adaleti sağlamanın en önemli iki etkeni vardır. İnsanlar arasındaki fırsat eşitliği ve paylaşmanın topluma mal edilmesi. İslam'daki zekât ve sadaka müessesesi paylaşmanın bir ifadesidir (Çakmak, 2013: 21).

Toplumu suça iten sebeplerin kaldırılması, her türlü haksızlığın, haksız kazanç ve harcama yollarının engellenmesi, gelirin beden ve zihin emeğine dayandırılması ve dağılımında dengenin sağlanması da sosyal adalet ilkelerini oluşturur. Sosyal adaleti gerçekleştirecek olan da devlettir. Ancak bunda da başarılı olmak için, öncelikle fertlerin vicdanında adalet duygusunun yerleşmesi; zulmün büyük günah olduğunun bilinmesi gereklidir (İdin, 2009: 5).

Sosyal adalet hukukla teminat altına alınmış, norm ve değerlerden ayrı olarak, aklın diktelerinden (zorunlu saydığı sınırlardan veya makul saydığı çerçevelerden) çok örfün, adet, gelenek ve göreneğin, insan deneyiminin ürünüdür. En geniş anlamda, *toplumsal adalet* toplum ile onu oluşturan bireyler arasında dengenin sağlanmasıdır. Bu anlamda, adalet herkese bütünün bir parçası olarak düşen hak ve görevlerin belirlenmesidir. Toplumun her kesiminden insanların insanca yaşayabilmeleri *toplumsal adalet* uygulamaları ile gerçeklik aşamasına gelmektedir (Uğuzman, 2012: 22).

Toplumsal adalet, ayrıcalık veya özel uygulamaları içermez, bunlara tümüyle karşı çıkar. Toplumun genel duyarlılığı ve bilinci buna yardımcı olur. *Toplumsal adalet*, toplumun yapısına ve ihtiyaçlarına göre biçim almaktadır. Yapıda oluşan gelişmelerle beraber içeriği de değişir. Aksi durumda adalet kavramı ortadan kalkmaktadır. *Toplumsal adalet*in toplumda beliren tüm oluşumları izlemesi ve bunlara göre içerik kazanması zorunludur (Uğuzman,2012: 22).

Sosyal adalet, toplumsal ilişkileri insanların ortak yararını gerçekleştirmek için düzenler. Adalet, toplum için şartların düzenli olarak tatmin edici olmasını sağlayan temel karakterlerdendir. Toplumun düzeni, bireylerin toplumsal hakları yanında görevlerle de dengelenerek korunmalıdır. Herkes kendine imkanlar sağlayan topluma katkıda bulunmalıdır. Toplumda denge bu şekilde sağlanır. Dengeyi gerçekleştiren mekanizma ise adalettir (Ekinci, 2008: 59).

b) İlahi Adalet

Adalet kavramı her dönemde ve platformda insanların üzerinde tartıştıkları konulardan birisi olmuştur. Çünkü insanın günlük yaşantısında, iyi-kötü pek çok olayla karşılaştığı aşikârdır. Herhangi birinin çok sevdiği bir yakını yahut hayatı anlamlandıramayacak yaştaki bir çocuğun elini bir kazada kaybetmesinden tutun da, pek çoğu masum, yüzlerce hatta binlerce insanın bir anda ölmesine sebep olan deprem, sel gibi doğal afetler, insanın, bu olayları ve bu olayların ardındaki kuvvet(ler)i sorgulamasına sebep olmaktadır. Belki bireysel alanda oluşan bir takım olaylarda (cinayet, kaza vs.) insan o olayların failini yine kendi yaşadığı âlemde bulabilir. En azından az da olsa tatminkâr bir açıklama bulabilir. Fakat küllî bir felaketin, insan gücünü aştığı da muhakkaktır

İnsanoğlunun, bireysel veya toplumsal olarak karşılaştığı birçok felaket ve ıstırap bir realite olarak hem Allah hem de insan açısından açıklığa kavuşturulması gereken bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Deprem, sel, kasırga, kuraklık, kıtlık, hastalık, sakatlık gibi olayların ve bunların neden olduğu acıların ve ıstırapların, ilâhî boyutunun da değerlendirilmesi gerekmektedir. Zira karşılaşılan bu durumlar insanı “neden” sorusuyla yüzleştirmektedir. Hayattaki bu tür olumsuzluklar ve doğal felaketler karşısında, bunların Allah’ın cezalandırması mı yoksa ibret mi olduğu yolundaki sorular ve bunlara verilen

cevaplar sürekli gündemde kalmaya devam etmektedir işte bu ve benzeri sorular ve sorunlar, Allah'ın adalet sıfatının, dünyada meydana gelen felaketler ve ıstıraplar açısından sorgulanmasına neden olmuştur.

İnsanlar, tarih boyunca “adalet” kavramını, Allah hakkında tartışma konusu yapmışlar ve “ilâhî adalet” hakkında düşünmüşlerdir. Kelam ilmi açısından bakıldığında İlahi adalet, ilahiyatçıların Allah'ın isim ve sıfatlarından hareketle tesis ettikleri prensiplere paralel olan adalettir(Ateş, 2004: 8).

İnsan yapısının zaafıyla malul olduğunu, insan çabasının şahsi zaafının üstesinden gelemeyeceğini varsayan bir toplumda, insanların genel-geçer bir adalet standardı ortaya koymaya muktedir olduklarının düşünülmesi imkansızdır. Böylesi bir toplumda belli bir adalet standardı için ilahi bir otoriteye müracaat edilir. Tanrı, adaletini ihtiva eden ve peygamberler yoluyla insanlara ulaşan vahiyle zatını ayan etmiştir. İşte böyle ilahi bir kaynaktan neşet eden adaletin bütün insanlarca kabul edilebilir olduğu düşünülür ve buna “ ilahi adalet” veya “vahyi adalet” denir (Ateş, 2004: 8).

İlahi adalet ile ilgili olarak Kuran'da birçok ayet geçmektedir (Enbiya 21/47; Zümer 39/69; Zilzal 99/7-8). “Allah aranızda hüküm verinceye kadar sabredin, O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır.” (Araf 7/87) Allah herkese yaptığının karşılığını eksiksiz verir. Hiç kimseye zulmetmez. “Şüphesiz Allah zerre kadar haksızlık yapmaz.”(Nisa 4/40). İnsanlar kendileri aciz ve noksan oldukları için ne kadar adaletli olmaya çalışsalar da hakkıyla adalet yapamayabilirler. Allah ise her türlü acizlik ve noksanlıktan münezzehtir. Bu nedenle O'nun adaleti tam ve kâmindir. O, mutlak adalet sahibidir (İdin,2009:5).

Kuran'ın ortaya koyduğu Allah tasavvurunda, Allah ile insan arasında özgür iradeye dayanan ahlaki bir ilişki söz konusudur. Allah mutlak güç ve iradeye sahip olmasına rağmen, insan ile ilişkisi salt güce dayanmaz. Tersine ahlaka dayanır. Örneğin Kuran şöyle der: “Allah inananların dostudur. Çünkü onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır, inkar edip kafir olanların dostu ise Tağuttur. Çünkü onları aydınlıktan alıp karanlığa götürür. Onlar ateş ehlidir, orada devamlı kalırlar. “ (Bakara 2/257).

Tabiatı her şey birbiri ile ilişki içerisinde olduğu gibi, insan da dahil her şey aynı zamanda Allah ile de ilişki içindedir. Allah, tabiatı kanunlara bağlı olarak yaratıp işleyişini

ona bırakıp dışarıdan seyretmediği gibi(deizm), insanı da başıboş bırakmış değildir. O her insana” şah damarından daha yakın olup” (Kaf 50/16), hem göklerin ilahı hem de yeryüzünün ilahıdır(Zuhuruf 43/14). İhlas suresinde vurgulandığı gibi O, bir Ben ve zatiyettir. Aynı şekilde Felak ve Nas suresinde ortaya konduğu gibi kendi yarattığı benlerle, insanlarla ilgilenmektedir. Fakat Kuran’ın bütününde ortaya konabileceği gibi, bu ilgilenme insanın özgürlüğü, Allah’ın adaleti, hakkaniyeti temellerine dayanmaktadır.

3. Adaletin Kaynağı

Adaletin kaynağı sorusunun bir cevabı var mıdır? Veya böyle bir soru sorulabilir mi? Şunu iddia edebiliriz ki değerlerin, hem bireysel hem de sosyal tarafları vardır. Bir değer oluşumunda toplum etken olmakla birlikte, birey, o değeri özümseyerek kendine mal eder. Toplum sözleşmesine göre, insanların adalet kavramı ile karşılaşmaları ilk defa topluluk halinde yaşamalarıyla gerçekleştiği iddia edilmektedir (Solomon, 2004’ten akt. Çakmak, 2013: 15). Bu düşünce adaletin, sadece insanlar arası ilişkilerde ortaya çıkmasını savunan görüşün bir sonucudur. Mutlak anlamda yalnızlıkta adalet diye bir şey olmaz (Comte ve Sponville, 2004’ten akt. Çakmak, 2013: 15). Allah’ın Kuran-ı Kerim’deki adaleti ile ilgili ifadelerine baktığımızda, adaletin bir muhatabı vardır. Adalet kendi içinde başka şeyle ilişkiye girilince ortaya çıkar diyebiliriz. Şey ifadesini kullanıyoruz çünkü insanın ilişki ve iletişimde olduğu her şeye(insanlar, hayvanlar, eşyalar, tabiat ve kendi bedeni) karşı adaleti söz konusudur. Buna mukabil adaletin bir duygu olduğunu da iddia edebiliriz.

Adalet büyük bir ihtimalle genlerimize kodlanmış bir duygudur. Bir anaokulunda yapılan araştırmada, bir sınıf dolusu çocuğa aynı miktarda şekerleme verilmiştir. Bir sonraki gün aynı sınıfa öğrencilere farklı farklı sayılarda şekerleme verilir. Bunun sonucunda bir huzursuzluk ortamının çıktığını ve kavgaya sebebiyet verdiği gözlenmiştir (Tarhan, 2007:119). Araştırmacılar insanların beyin programlarında adalet arayışı ve ayrımcılıktan sakınma duygusunun olduğunu söyler (Tarhan, 2007:120).

Yukarıda ifade edilen görüşlerden ilkinde, adaletin fitraten insanda olduğu ve adaletin ortaya çıkması için bir şeyle ilişki veya iletişime geçmesi gerektiği anlaşılır. İkinci görüşte ise adalet duygusunun doğup gelişmesi, adaletsizlik karşısında duyduğumuz öfke ve nefret sayesinde mümkündür (Çakmak, 2013:15).

Adaletin oluşmasında kötü duyguların etkili olduğu ileri sürülebilir ki ilkel bir duygu olan öç duygusu, adaletin kavramsal bir özüdür (Solomon, 2004'ten akt. Çakmak, 2013:16). Bir haksızlık karşısında bizler vicdanen rahatsız oluruz ki bu da bizim yaratılışımızda olan adalet duygusunun bir izidir. “Ona kendi ruhundan üflemiştir.” (Secde 32/9) ayeti Allah’ın kendisinde bulunan sıfatlarından belli bir oranı kadarı da insanda olabileceği gerçeğine işaret etmektedir. Kuran’da kâinatın ve insanın yaratılmasında adaletin olduğu ifade edilmiştir.

Adil bir birey olmayı benimsemiş kişilerde ne olursa olsun sürekli olarak haklı olana yönelme ve hakkı yerine getirmeye çalışma eğilimi mevcuttur. Buna bağlı olarak toplumun bir ferdi ve yeni neslin unsuru olarak çocukların adalet algılarının tespit edilmesi çok önemlidir. Zira “hakkını aramayan insanların bulunduğu toplumlarda adaletsizlik oranının yükseldiği görülmektedir.” (Çeçen, 1993: 24).

Ahlaki bir davranışın ortaya konması için önce onun bilgisi, arkasından o şeye inanç gereklidir (Aydın, 2003: 143). Düşünen bir varlık olan insan için en büyük tehlikelerden biri neyi nasıl ve niçin yapabileceğine dair açık seçik bir bakış açısına sahip olmamasıdır. Nitekim yapılan araştırmalarda çocukların hangi konuda yaptıklarının hak ve savunma anlamı taşıdığı, hangilerinde haksızlık ve saldırganlık anlamı olduğu konusunda tereddüt ve kararsızlık yaşadıkları tespit edilmiştir (Durkin, 1959: 66).

İşte sağlıklı bir adalet algısının oluşumu için neyin hakka riayet, neyin adaletsizlik olduğu çocuklar tarafından tam olarak bilinmeli, çocuklarda adil olan-olmayan ayrımını gerçekleştirecek farkındalık düzeyinin oluşması gerekmektedir. Farkındalığın oluşabilmesi için de bir süreç gereklidir. Bu sürecin oluşmasında ise; öğrenme, aktif bir şekilde bilgi ve tecrübe kazanma olayıdır. İnanma, öğrenmeyle başlar ve inanç insanın içinde belirli bir değere ulaşınca, yaşama dönüşür. Karakter eğitimi ve özel olarak adalet değerinin gelişmesi işte bu açıdan çok önemlidir.

4. Yunan Felsefesinde Adalet

Yunan düşüncesinde adalet, adil olmak ve hakkaniyetli davranmanın ölçüsü sadece dünyevi değerlere ve amaçlara göre belirlenmez. Adalet, hak, hukuk; “ilkiyi” ye yönelik

olmalı, eylemlerde ve inançlarda kendini göstermelidir. Devlet, tanrısal ilk nedene bağlıdır. Dolayısıyla adaletin, adilliğin özü tam olarak kavranamaz. Çünkü adalet, “ilk-iyi” nin alanı ile ilintilidir kavranamaz. Bu yüzden adil olmak, İyi İdea’sına ulaşmaya yönelik olmalıdır. Bu da insanın görevini gerçekleştirmesi demektir. İnsan önce somut ve pratik görevlerini yerine getirmeli, bunları gerçekleştirerek adalete uygun yaşamalıdır. Bu şekilde iyiye ulaşmaya çabalamalıdır (Ekinci, 2008:3-4).

Sokrates’e göre ahlaklılığın özü “iyi’yi bilmektir. O, “Hiç kimse bile bile kötülük yapmaz, kötülük bilginin eksikliğindendir.” diyerek, bilgiye ahlaki bir değer vermiştir. Bu yüzden erdemlerin öğrenilebileceğini ve bu şekilde uygulanabileceğini savunmuştur (Gökberk,2000’den akt. Ekinci, 2008: 4) Erdem, hayata geçtiğinde mutlulukla eşdeğerdir. Erdem, erdemli eylemlerle; yani adil, cesur, bilge eylemlerle birleştiğinde mutluluğu sağlar.

Mutluluğa ancak erdemli davranmakla ulaşılır (Platon, 2007’den akt. Ekinci, 2008: 4).

Platon en iyi, en bilgili ve en erdemlilerin en üst tabakada olması gereken bir devlet fikrini onaylar. Ona göre erdemler; bilgelik, cesaret, ölçülülük ve adalettir. Bilgelik yöneticide, cesaret koruyucularda, ölçülülük ve adalet de herkeste bulunması gereken erdemlerdir. Bilgelik ve cesaret herkeste bulunamayacağından, bu erdemler gerçek değerlerini ancak devlet çerçevesinde bulurlar.

Platon’un saydığı dört ana erdem içinde adalet öne çıkar. Adaletin önemi, diğer erdemlerin devlet çerçevesinde uygulanmasına ve yaşamasına olanak sağlamasındadır. Sosyal bir erdem olan adalet, herkesin kendine düşen görevi gerçekleştirmesi demektir (Ekinci, 2008: 5).

Platon’a göre adalet kavramı ancak akılcılıkla keşfedilir. Toplumsal adalet, önceden varolan hazır bir şey değildir ama grup ve sınıfların görüşmeleriyle toplumsal bakımdan tatmin edici bir şekilde sağlanabilir. Çünkü hakikate ulaşacak yaklaşımları elde etme süreci herkese açıktır. İnsanın tabii şartları ve toplumsal şartlar gereğince, bilgisine bağlı olarak adalet idealiyle(erdemiyile) bağ kurabilecek bir topluluk kurma yeteneği vardır (Ekinci, 2008: 5).

Platon, Menon diyalogunda erdemın bir bilgi olmadığı, bunun için de öğretilmeyeceğı, ancak bizi doğru yola götüren iyi ve faydalı bir şey olduğı sonucuna varmıştır (Ekinci, 2008:5).

Platon’a göre “erdem” iyiyi elde etme gücüdür. Adalet erdemın bir parçasıdır. Erdem, iyi şeyleri adaletle elde etmektir. En iyi ve en doğru insan en mutlu insandır. Bilgelik, cesaret, ölçülülük ve adalet erdemlerini kendinde toplayan kişi kendini en iyi dizginleyendir ve en fazla kral olabilir. Her iyiliğı ve kötülüğü yapmak ruhumuzun elindedir. Mutluluk ruhu kötülükten kurtarır. Devletlerin en mutlusu krallık, en mutsuzu ise zorbalığa dayalı olandır (Platon, 2007’den akt. Ekinci, 2008: 6).

Aristoteles, insanın akleden bir varlık olduğunu kabul ederek ahlak problemini çözer. Erdem, makul bir düşünceye dayanır ve insan, ancak kendi öz iradesi ile kendini mutlu kılabilir. Mutlu olabilmek, kişinin erdemli olup olmamasıyla ilgilidir. Ahlakta esas olan, erdemın bilgisine sahip olmak değil, kendisine sahip olmaktır (Birand, 2001’den akt. Ekinci, 2008: 7).

Aristo, erdemler hakkında “erdem bilgidir” diyen Sokrates’ten farklı bir düşünce ortaya koymuştur. Ona göre; iynin ne olduğunu bilmek onu yapabilmek için yeterli değildir. İnsan isteklerini eğiterek, alıştırmalarla kendine hakim olmayı öğrenir. Cesaret, ölçülü olma, cömertlik, adalet, şeref duygusu, ağırbaşlılık gibi ahlaki erdemler için alışkanlık ve doğru düşünce gereklidir. Aristo, ahlaki erdemlerin özünün, fiillerde iki aşırılığın ortasındaki ‘doğru olan orta’yı bulmak ve uygulamakla mümkün olacağını düşünmüştür. Mesela: Cesaret, delice atılganlık ile korkaklığın; cömertlik, müsriflik ile cimriliğın; adalet, haksızlık yapma ile haksızlığa katlanmanın ortasındadır.

Erdemler arasında ‘doğru orta’ olan dostluk ve adalet üzerinde Aristoteles özellikle durmuştur. Bu ikisi, onun gözünde toplum olmayı sağlayan temel erdemlerdir. Dostluk, iyi olan şeylere başkalarıyla birlikte ulaşmaya çalışmaktır. Adalet de toplum hayatının en temel erdemidir (Ekinci, 2008: 7).

Aristo, adil olanı neye göre değerlendirmek gerektiğı üzerinde durmuştur. Yapılan işe göre mi, yoksa sonuca göre mi değerlendirilmelidir? İnsan, birlikte yaşamayı ister, dostluk ister. En mutlu, en iyi insanlar da bunu isteyen ve istekleri doğrultusunda yaşayanlardır.

Dolayısıyla yapılan iş de sonuç da adaletin varlığını ortaya koyar (Birand, 2001'den akt. Ekinci: 2008:7).

Aristoteles'e göre mutluluk için önemli olan, erdeme uygun olan şeylerdir. Erdeme aykırı şeyler ise mutsuzluğu meydana getirir. Erdem bedeninde değil ruhun erdemidir. Kişi, adil işler yaparak adil ve mutlu olur (Birand, 2001'den akt. Ekinci, 2008: 7).

Erdem tercihle ilgilidir ve akıl sahibi olmayanlarda tercih yoktur. Adaletli eylem, haksızlık etmekle haksızlığa uğramanın ortasıdır. Adalet bir ortadır ama o, yalnızca orta olanın özelliğidir.

Aristoteles, adaletin erdemlerin en önemlisi olduğunu düşünür. Adalette bütün erdemler bir aradadır. Amacını kendinde en çok taşıyan erdemdir ve diğer erdemlerle ilgili olarak da kullanılabilir. Erdemler içinde yalnızca adalet diğerlerinin iyiliği içindir. Çünkü adaletli olan ister yönetici olsun, ister sıradan insan olsun, hep yararlı şeyler yapar. Sadece kendine değil, başkalarına da erdemli davranan ve yararlı işler yapan insan en iyi insandır. Bu da çok zor bir iştir. Dolayısıyla adalet erdemnin bir parçası değil, tamamıdır. Adaletsizlik de kötülüğün bir parçası değil, tamamıdır (Birand, 2001'den akt. Ekinci, 2008:7).

5. Semavi Dinlerde Adalet

Büyük dinlerde, değerler ve onların dışı vurumları açıkça teşvik edilmesine rağmen bugüne kadar psikologlar, sözü edilen bu insani nitelikleri geniş bir alanın resmini yakın bir mesafeden çekebilmek amacıyla tamamen dini içerikten uzak seküler bir şekilde operasyonelleştirmişlerdir.

Kutsal kitaplar, dini eser ve yazmalar; insanların nasıl yaşaması ve hareket etmesi gerektiğine dair bir çok bilgi ve açıklamalar içerir. Örneğin Yahudi Hristiyan geleneğindeki on emir veya Budist geleneğindeki sekiz aşamaları plan gibi (Baumeister ve Exline, 1999: 65).

Vahyin başlangıcından beri bütün ilahî mesajlar, insanların hayatlarını ve yaşama tarzlarını ele alarak onları tanzim etmiş ve adaleti tam olarak gerçekleştirecek esasları ortaya koymuştur. Adaletin toplumlarda uygulanabilirliğini sağlamak amacıyla belirlenen ilkelere

(*şeriat*) birtakım kırılmalar meydana gelse de, bütün elçi ve kitapların amaçlarının *adaleti* yerine getirmek olduğu Kur’ân’da birçok defa ifade edilmektedir

“Andolsun biz peygamberlerimizi açık delillerle gönderdik ve insanların *adaleti* yerine getirmeleri için beraberinde kitabı ve mizanı indirdik” (Hadîd, 57/25, 41; Şûrâ, 42/15; A’râf, 7/159).

Fakat ilahî tebliğlerin tarihi süreci göz önüne alındığında; toplumda *adaletin* gereği gibi ikame edilmesini sağlayacak ilkeleri ortaya koyan ve bu ilkelerin uygulanması yönünde çaba sarf eden, her uyarıcıya (peygambere) karşı çıkan zâlimler topluluğunun olduğu muhakkaktır:

“Biz bir beldeye uyarıcı göndermişsek, mutlaka o beldenin varlıklı ve şımarık kişileri, biz size gönderilmiş olan şeyi inkâr ediyoruz, demişlerdir.” (Sebe 34/34)

Nuh’a (a.s.) karşı çıkan topluluk (mele, çıkar grubu) “biz seni apaçık sapıklık içinde görüyoruz” (Araf 7/60) demişlerdi. Hûd (a.s.) da benzer bir muhalefet ile karşılaşmış, o da akılsızlık ve yalancılık ile itham edilmişti (Hûd, 11/59). Bu ithamda bulunanlar yine topluma hâkim çıkar topluluğu (mele’) idi. Bunlar birey olarak inatçı ve zulümde ısrar eden kişilerdi. Salih (a.s.)’e de hâkim çıkar topluluğu (mele’) karşı çıkmıştı. Ezilenler, zulme uğrayanlar ise Salih(a.s.)’in davetini ve tebliğini kabul etmişlerdi (A’râf, 7/75). Şuayb (a.s.) da yine hâkim çıkar topluluğu tarafından muhalefet ile karşılaştı (A’râf, 7/88). Lüks ve sefahat içinde yaşayanlar, ilahî tebliğin gerçekleştirmek istediği adalete katlanamayacakları için vahyin başlangıcından sonuna kadarki tüm süreçte mutlaka İlâhi davete karşı çıkmışlar ve bunun için de nazari bir temel arayıp, gelenekçiliğe karşı çıkmışlardır (Uğuzman,2012: 32).

“Senden önce de hangi memlekete uyarıcı göndermişsek mutlaka oranın varlıklıları babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izlerine uyarız, derlerdi.”(Zuhurf, 43/23).

İnsanlık tarihinin başında yer alan insan prototipiyle sonraki devirlerde yaşayan insan prototipi arasındaki fark, insan ilişkilerini kuran ve tanımlayan kavramların var olup olmaması hem de insanların bu kavramlara yükledikleri anlamda yatmaktadır. İnsan ilişkilerinin sade olduğu bir dönemde, şuan yaşayan insanın, karmaşık ilişkilerini anlatmak için kullandığı terim ve kavramlara yer olmadığını söylemek mümkündür. Daha önemlisi,

bazı soyut kavramlara yüklenen anlamlar değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin, insandan bağımsız olarak bir *adalet* kavramının var olması ve bu kavramın içeriğinin 10.000 yıl önce doldurulmasıyla, günümüzde bu kavrama yüklenen anlamın aynı olduğu söylenemez. Bütün kutsal kitaplar incelendiğinde, insanlık tarihi boyunca adaletin size yapılanın aynıyla karşılık verme olarak algılandığı *kriminal adaletten*, size yapılan kötülüğü bağışlamanızın adaletin en üst formu olarak tanımlandığı bir *etik adalet* anlayışına doğru bir değişim ve gelişim söz konusudur (Uğuzman, 2012: 31-33).

Kuran'ın cezaî adaletten etik adalete doğru bu geçişini gösteren en çarpıcı örnek, katlin Kurann'da affedilmesinden bahsedilmesidir:

“Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre hür, köleye köle, kadına kadın. Ancak her kimin cezası, kardeşi (öldürülenin velisi) tarafından birmiktar bağışlanırsa artık (tarafklar) hakkaniyete uymalı ve (öldürülen) ona (gereken diyeti) güzellikle ödemelidir. Bu söylenenler, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir. Her kim bundan sonra haddi aşarsa muhakkak onun için elem verici bir azap vardır.” (Bakara, 2/178).

Ayrıca, “Bu sebeple İsrailoğullarına, “kim ki haksız yere veya bir savaş durumu olmaksızın bir insan öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibi olacağını ve her kim bir insanı kurtarırsa bütün insanları kurtarmış gibi olacağını” bildirdik...” Mâide, 5/3. âyeti de ‘katl’i kişisel bir suç olarak gören ‘kisas’ ilkesinin önüne koyar ve insanlığa karşı işlenen bir suç haline getirmesi de ‘etik adalet’e doğru geçişin başka bir göstergesidir(Uğuzman,2012:56).

a) Kuran’da Adalet

İslam’da adalet, hak ve hukuk kavramları kul ile Rabbi arasındaki ilişkilerden başlayarak kişiler arası ilişkilerden devlet işlerine hatta canlı cansız yaratılmışlara kadar bütün münasebetleri düzenleyen en mühim prensiptir.

‘Adâlet kavramının türetildiği ‘a-d-l fiili, isim ve fiil formundaki farklı biçimleriyle Kur’ân’da 28 âyette geçmektedir (Can, 2011).

Kur’ân-ı Kerîm’de hak ve adaletin mutlaklığı öylesine vurgulanmıştır ki bizzat Allah’ın ahirette hiçbir haksızlığa mahal verilmeyecek şekilde adaletle hükmedeceği ve onun

bu vaadinin kesin (hak) olduğu belirtilmiştir (Bk. Yûnus, 10/54-55; Enbiyâ, 21/47; Zümer, 39/69).

Kuran'ı kerime göre insanın Allah nezdinde en üstün değer ölçüsü olan takva (Hucurât, 49/13) erdemine nail olabilmesi için âdil olması(Mâide,5/8) ve adaletli söz söylemesi (En'âm, 6/152) gerekir. Esasen doğrulukla (sıdk) birlikte adalet (adl) de ilâhî kelâmın birer niteliğidir (En'âm, 6/115).

Kuran-ı Kerim'de adalet sıfatından yoksun olan kişi, dilsiz, aciz ve hiçbir işe yaramayan bir köleye benzetilerek böyle birinin adalet faziletini kazanmış, dolayısıyla doğru yolu bulmuş olanla bir tutulamayacağı bildirilmiş(Nahl, 16/76), böylece adaletin bir kemal sıfatı olduğu işaret edilmiştir (Çağrı, 1988: 341-342).

Kurân'ın *adaletin* tekâmülü kapsamında toplumda gerçekleştirdiğı kırılmaları daha net anlayabilmek için Mekkelilerin sosyal yaşamını iyi tahlil etmek gerekmektedir. Zira bedevînin sosyal çevresi kabilesidir. Daha doğrusu, kendisi bu sosyal çevrenin ayrılmaz bir parçasıdır. Kabilesinden kopmuş bir bedevî başka bir kabilenin himayesine girinceye kadar kökünden sökülmüş çöl bitkisine benzer; hayatının bütün tutar damarları kopmuştur. Bu nedenle bedevînin sosyal hayatını klanı tayin eder: hem kendi klanının fertleri, hem de klanlardan oluşan kabilesinin diğeri bütün fertleri birbirlerine kan bağıyla bağı akrabadırlar. Eğer kabilenin fertlerinden birinin başı dertte veya bir tehlike ile karşı karşıya ise haklı veya haksız olduğına bakılmaksızın bu kardeşin yardımına koşulur. Önce kendi klanı imdadına yetişir; gerekirse bütün kabile efradı her tehlikeyi, hatta ölümü göze almak zorundadır. Bu nedenle kabile taassubu veya kolektif ruh çöl yaşantısının temel prensibidir (Uğuzman,2012: 58-59).

Mesela, Mekkeli bir bedevî kadar kabileler arası baskınlara, çapulculuklara katılarak yağma peşinde koşmuyor; geçimini daha çok şehir hayatının nimetlerinden, ticaret, ziraat gibi daha kolay kazanç yollarından sağlıyordu. Bununla beraber, en azından bir bedevî kadar kabilecilik taassubuna, atalarının örf ve âdetlerine bağı idi. Çünkü bir Arap için kabilecilik herhangi bir sosyal gruplaşmanın çok daha ötesinde bir anlam taşıyordu: günlük hayatın her yönüyle çepeçevre kapsayan bir yaşama biçimi, varlığını borçlu olduğı bir dünya görüşü, bir çeşit hayat anlayışydı bu (Uğuzman, 2012: 58-59).

Bu sosyal çevrenin özelliklerinin etkisiyle oluşan kabile dayanışmasına bağlı adalet anlayışının bir diğer önemli unsurunu öç-alma oluştuyordu. Öç-alma kanunu doğrudan doğruya dinî bir inanç olmasa bile Arapların din kadar bağlı oldukları kutsal bir şeref borcu idi. İntikam almaya karar veren bir bedevî, öcünü alıncaya kadar kendi nefesine bir çeşit işkence yapar; içki içmez, kadınlara yaklaşmaz, temizlenip koku sürünmez, et yemez vs. Bu durumdaki bedevî, öcünü alıncaya kadar, intikamın cezbisine kapılmış bir meczuptan farksızdı. Kısacası *adalet*, kısas kanununa göre veya kan davası şeklinde sağlanırdı (Uğuzman, 2012: 60).

Toplumsal dağınıklık içinde bulunup, daha ziyade *ferdî* ve *kabilevî* telakkilerin ağır bastığı bir toplumsal yapıdan, “topyekün kardeşlik” yapısına henüz geçen bir toplumda elbette eski yapı’nın uzanımları kendini gösterip “ferdî ve kabilevî” bağlılıklar” ile “adalete bağlılık” arasında çatışma meydana gelebilir. Kur’ân bunun tamamen farkında olarak, ferdî ve kabilevî sadakatten ziyade, *adil* davranmaya vurguyu yapar: (Uğuzman,2012: 60)

“Ey iman edenler, adaleti titizlikle ayakta tutan, kendiniz, anne-babanız ve akrabanız aleyhine de olsa Allah için şahitlik eden kimselerden olun. (Haklarında şahitlik ettikleriniz) zengin olsunlar, fakir olsunlar Allah onlara (sizden) daha yakındır. Hislerinize uyup adaletten sapmayın, (şahitliği) eğer, bükür (doğru şahitlik etmez),yahut şahitlik etmekten kaçınırsanız (biliniz ki) Allah yaptıklarınızdan haberdardır.” (Nisâ, 4/135).

İslâm’ın getirmiş olduğu adalet sadece müminlere mahsus değil, bütün insanlara şâmil olan evrensel bir adalettir. Böyle olunca da adalet, daima haktan ve haklıdan yana olmak, suçluya kim olursa olsun cezasını vermek, kanun karşısında insanlar arasında makam-mevki, mal-mülk, kadın-erkek, zengin-fakir, köle-efendi, beyaz-siyah, ve hatta müslüman-kafir diye hiçbir ayırım yapmaksızın herkese eşit muamele etmeyi gerektirir. Kur’ân bunu şekilde ortaya koymaktadır.

“Ey inananlar! Allah için adaleti gözeten şahitler olun. Bir topluluğa olan düşmanlık (veya nefretiniz) sizi onlara karşı adaletsizliğe götürmesin; adil olun, çünkü bu takvaya en yakın olandır. Allah’a karşı sorumlulukla (takva) davranın, zira Allah yaptıklarınızı bilir.” (Mâide, 5/8).

Nitekim ayette böyle bir adalet hedeflendiğinde, ne şahsi bir menfaat, ne dostluk, ne düşmanlık, ne de kişinin hayata bakış açısı, dili, ırkı ve teninin rengi kararlarında etki edemeyecek, sadece ve sadece haktan yana karar verilecektir.

Kur'ân hedeflediği toplumsal yapıyı kurabilmek için önemle üzerinde durduğu bir diğer adalet türü de sosyal adalettir. Bunu gerçekleştirebilmek için de öncelikle, zihinlerde tevhid inancını yerleştirmeyi ve anne-baba, çocuklar ve yaşlılardan meydana gelen temel aile birimini geniş manada toplumun küçük örneği olarak güçlendirmeyi hedef alır. Kur'ân'ın hedeflediği bu toplumda, *adalet* bireyin hem kendiyle hem diğer insanlarla hem de evrenle olan ilişkisini tayin eden belirleyici unsurdur (Uğuzman, 2012: 60).

Bunun apaçık bir göstergesi olarak Kur'ân, hedeflediği bu toplumu “vasat ümmet” (Mâ'ide, 5/2-8) olarak yani ifrat ve tefritten kaçınan, ahlakî, toplumsal, siyasî ve ekonomik adaletsizliği ortadan kaldıran ‘adaletli/dengeli toplum’ olarak adlandırmıştır. Kur'ân'ın bu hedefine ulaşmasını sağlayacak en önemli unsur olan *adalet* de, kişilere göre değişmeyen objektif ve evrensel olup, beşerî zaafılardan uzak yaptırım bakımından da ilahî azap ile uyarılma esasına dayanmaktadır:

“Ey iman edenler! adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun!” (Nisâ, 4/135).

“Şüphesiz Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.” (Nahl, 16/40; Nisâ, 4/135; Gâfir, 40/20).

Kur'ân'ın bütününden çıkarılan en temel mesaj; tevhid paralelinde adalet, hakkaniyet, eşitlik, sorumluluk gibi ilkelerle gerçekleştirilmiş toplumsal birlik, beraberlik ve dayanışmaya dayalı ahlakî sosyal, ekonomik toplum düzenidir. Bu durum âyette açıkça tezahür eder:

“Allah'tan başkasına kulluk etmeyeceksiniz, anne, baba, yakınlar; yetim ve yoksullara yardım edeceksiniz” (Bakara, 2/83; Nisâ, 4/36; En'âm, 6/151; İsrâ, 17/2; Ankebût, 29/8; Lokmân, 31/44; Ahkâf, 46/15).

Elbette bunun doğal neticesi, toplumu bir arada tutan bağların ahlakî bir temele oturtulması idi. Müslümanların bir araya gelmelerinin dahi mümkün olmadığı Mekke

döneminde de bu vurguya rastlansa bile, toplumsal yapının müstakil bir nizam şeklinde kendisini gösterdiği Medine’de bu vurgu daha önemliydi: “Bütün müminler kardeşirler.” (Hucurât, 49/10).

Kur’ân, yeryüzünde sağlam ve gerçek bir ahlakî temele dayalı bir sosyal düzenin kurulmasını öngörmektedir. Bunun düzenin sağlanabilmesi için de, iyi uğruna mücadele ederken kan bağına dayanan akrabalığın gözetilmemesi şart koşulmuştur (Uğuzman, 2012: 61).

“ ...Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeş, eş, hısım akrabanız; mal mülkünüz... ticaretiniz... ve evleriniz... Allah ve elçisinden daha kıymetli ve sevimli ise (görün başınıza neler gelecek). Allah yoldan çıkmış topluluğu (bir daha) doğru yola iletir mi?” (Tevbe, 9/24).

Kur’ân hedeflediği toplum yapılanmada ırk, dil, renk, bölge farklılıklarını geçerli bir temel olarak kabul etmez ve şüphesiz tüm insan ırkının aynı kökten geldiğini ilan eder ve insanın kıymeti hususunda gerçek muteber ilke olarak da *adaleti* kabul eder.

Toplumsal adaletsizliği ve çöküşü hazırlayan faktörlerin geneli Kur’ân terminolojisinde *adaletin* zıddı *zulüm* kavramıyla ifade edilmiştir. İnsanın *zulmü* ortaya çıkaran zaafları Bu zaaflardan bazıları, “Düşüncesizlik (İsrâ, 17/100); Huysuzluk (Meâric, 70/19); Acımasızlık (İbrahim, 14/34); Nankörlük (Zuhurf, 43/15); Azgınlık (Alak, 96/6); Telaş, (İsrâ, 17/11)” olarak gösterilebilir (Uğuzman, 2012: 63).

Öncelikle bir insan olarak kendisine, topluma ve tabiata karşı davranışlarında kendini göstermektedir. Bu zaaflardan herhangi biri insana hâkim olmaya başladığında, diğerleri de onu izleyecektir.

Allahu Teala “Ey insan! Seni engin kerem sahibi Rabbi’ne karşı ne aldatıp isyana sürükledi. “(İnfîtâr, 82/ 6-7).

Ayetin devamındaki *adl* kavramı,” *O Rabki, seni yarattı, sana düzen verdi, ölçülü bir biçim verdi. (adl)*” göz, kulak, el, ayak, gibi çift azaların denkliliği, vücudun mütanâsib ve dengeli oluşu, insanı en güzel biçimde yarattığına (ahsen-i takvim) işaret etmektedir. Başka âyetlerde de insanın ruhî ve mânevî yapısında bulunan ve İslâm filozoflarınca inâyet ve nizam

kavramlarıyla açıklanacak olan denge (itidal) ve âhenk, adâlet kavramının şumulüne giren “ahsen-i takvîm” (Tîn 95/4) ve “tesviye” (Şems 91/7) tabirleriyle dile getirilmiştir.

Allah âdildir. Çünkü O’nun en güzel isimlerinden biri de “el-âdil” olup çok adaletli, hiç zulmetmeyen, hakkaniyetle hükmeden demektir. Allah kendisi âdil olduğu gibi “adl” üzere yaratılan insanın, yeryüzünde “adl” üzere davranmasını emreder ve adaletle muamele edenleri sever. Bu hususta Kur’ân-ı Kerîm’de söyle buyrulur: “Allah size, mutlaka emanetleri ehil olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne kadar güzel öğütler veriyor! Şüphesiz Allah her şeyi işitici, her şeyi görücüdür.” (Nisa, 4/58).

Yüce Allah, her cuma namazında hatiplerin hutbenin sonunda minberden inerken okudukları Nahl Sûresi’nin 90. ayetinde söyle buyuruyor: “Şüphesiz ki Allah, adaleti, iyilik yapmayı, akrabaya yardım etmeyi emreder; hayasızlığı, fenalığı ve azgınlığı yasaklar. Düşünüp tutasınız diye size öğüt verir.” Görüldüğü gibi ayet-i kerimde üç şey emrediliyor, üç şey de yasaklanıyor. Emredilen bu üç şeyden biri ve ilki yine adalettir.

Kur’ân insanı ve toplumları helâke götüren sebepleri sık sık vurguladıktan sonra, çözüm getirmekte de gecikmez. İnsanları ve toplumları helâke götüren sebeplerin ortadan kalkarak toplumsal adaletin sağlam bir şekilde gerçekleşebilmesi için Kur’ân öncelikle tek tek bütün fertlere, kendilerini helake götüren yanlış davranışlardan sakınabilmelerini sağlayacak “keskin sorumluluk bilinci” kazandırmayı hedefler. Kur’ân’a göre, bireysel ve toplumsal adalet birbirleriyle doğrudan bağlantılıdır. Bundan dolayı “fert mi öncedir, yoksa toplum mu?” sorusunu tartışmak yersizdir. Çünkü, iyi fertler iyi bir toplum oluşturabilir; her türlü zulüm, yani adaletsizlik de, aslında kendine karşı adaletsiz olmadır (*zulmu’n-nefs*). Zira, ‘kendine karşı adaletsiz olma fikri bile toplumsal bir alanda var olma hakkının yok edilmesi demektir.’ (Uğuzman,2012: 64). Kur’ân’da kişilerin ve geçmiş nesillerin haktan sapma yönünde değinilerek, genellikle şu ifadelerle yer verilir: “Allah onlara zulmetmedi, onlar kendi kendilerine zulmediyorlardı.” (Âl-i İmran, 3/117; Bakara, 2/57, 231; Talak, 65/1; Neml, 27/44; Kasas, 28/16; Âraf, 7/23, 160, 177)

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, farklı tarih süreçlerine eşlik eden, farklı insan tabiatlarının paralelinde, her topluluğun karakterine uygun düzenlemelerle tarihin gelişimini

sağlandığı görülmektedir. Vahiy süreçlerinde de temel ahlakî kavramlarda özellikle de *adalette* önemli kırılmaların meydana geldiği görülmektedir. Kur’ân, Allah’ın insanlığa hitabının nihâi noktası olması sebebiyle, toplumu ahlakî açıdan en üst düzeye çıkarmayı hedeflemiştir. Bu hedefi gerçekleştirmek için de adalet terimi üzerinde oldukça fazla durmuş ve bu terimin anlam alanını oldukça genişleterek kategorileştirmiştir. İnsanlık tarihi boyunca size yapının aynıyla karşılık verme olarak algılanan adalet (*kriminal adalet*), Kur’ân’da size yapılan kötülüğü bağışlamak olarak tanımlanarak adaletin en üst formu *etik adalet* anlayışına doğru bir değişim ve gelişme sağlanmıştır.

b) Hadislerde Adalet

İslam inancında ve kültüründe asli bir önem arz eden, bunun yanında inanan inanmayan pek çok insanın hayranlığını ve saygısını kazanmış bir üstün karakterin her alanda olduğu gibi karakterlerin eğitiminde de en güzel örnek, “üsve-i hasene” olması pek tabidir (Kanger, 2007: 10).

Bütün peygamberlerin aslî görevlerinden biri de insanlar arasında zulmün ve her türlü haksızlığın kaldırılması ve adaletin sağlanması için çalışmak olmuştur. Cenâb-ı Hakk’ın insanlığa gönderdiği son ilâhî mesaj olan Kur’an’ın yaşayan tefsiri Hz. Peygamber (s.a.v.)’in tatbikatının da böyle olduğunu görülmektedir.

Hz. Peygamberin adalet sıfatını kazanabilmesi, daveti yani risâlet görevini yerine getirmesi, bu konuda insanların keyfî istek ve arzularını hesaba katmaksızın ilâhî emirlerin gösterdiği şekilde doğru olması ve Allah’ın daha önceki kitaplarda bildirdiği ebedî gerçeklere inanması şartına bağlanmıştır (Şûrâ, 40/15).

“Adl” kelimesi Hadis-i Seriflerde “hak ve hukuka uygun hareket etmek, herkese eşit ve hak ettiği şekilde davranmak, doğruluk, yaptığı isin hakkını vermek, insanlar arasında eşit muamele etmek, ayırım yapmamak, fidyeye, farz, nafîle, miktar, denk, benzer, eşit, değer, misil, hak yoldan sapmak, dümdüz olmak, bir hizada olmak” gibi anlamlara gelmektedir.

Hz. Muhammed’in adaleti ile ilgili olarak Hılfu’l-fudul(erdemliler topluluğu)’un kurulmasının nasıl gerçekleştiği anlatılmaktadır. özellikle de erdemliler topluluğu ile vurgulanmak istenen; haksızlığa uğrayana yardım etme, haksızlık karşısında hakkını arama,

haksızlığa karşı mücadele edebilmek için bir araya gelme ve sivil toplum kuruluşları oluşturmaktır (Akgül ve diğerleri, 2012a:83).

Kâbe'nin onarımı esnasında cennetten geldiğine inanılan haceru'l-esved taşının yerine konulması konusunda anlaşmazlığa düşülmüştür. Orada bulunanlar bu taşı yerine koyma şerefini kimseye kaptırmak istememiş ve bunun için tartışmışlardır. Bu tartışma kavgaya dönüşmek üzereyken içlerinden biri, Kâbe'nin kapısından ilk giren kişinin hakem olması ve kararı vermesi önerisinde bulunmuştur. Bu öneri herkes tarafından kabul edilmiştir. Kâbe'nin kapısından ilk geleni herkes görünce sevinmişti (Akgül ve diğerleri, 2012a:79).

Abdullah İbni Amr İbni'l-Âs (r.a.)'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu:

“Şüphesiz ki, adâletle iş gören ve hükmedenler, Allah katında nurdan minberler üzerinde Rahmân'ın sağ elinin yanında olacaklardır. O'nun her iki eli de sağdır. Bunlar, hükümlerinde ve aileleri ile sorumlu bulundukları hakkında adâleti gözeten kimselerdir”. (Müslim, İmâre 18; Nesâî, Âdâbü'l-Kudât 1).

Ebû Hureyre (r.a.)'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Kıyâmet gününde, bütün haklar sahiplerine mutlaka verilecektir. Öyle ki, boynuzsuz koyun için, boynuzlu koyundan kısas alınacaktır.” (Müslim, Birr 60; Tirmizî, Kıyâmet 2).

Hz.Muhammed(s.a.v) adaletin temin edilmesine dikkat ederdi. Câbir b. Abdillâh (r.a.) şöyle rivâyet etmiştir:

Rasulullâh (s.a.s.) Huneyn savaşından dönerken Ci'râne denilen yerde bir adam geldi. O esnada Bilâl'in elbisesi içinde ganimet malından gümüş vardı. Allah Rasûlü (s.a.s.) o gümüşten alarak halka dağıtıyordu. O gelen kişi: 'Yâ Muhammed! Âdil davran!' dedi. Rasulullâh (s.a.s.) adama: “Yazıklar olsun sana! Ben âdil davranmazsam, kim davranır? Eğer adâleti gözetmemişsem, o halde ben mahvolmuşum ve hüsrana uğramışım demektir” buyurdu (Müslim, Zekât 142; Buhârî, Humus 15; İbn Mâce, Sunne 12).

Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) rivayet ettiği başka bir hadise ise şöyledir:

Peygamber (s.a.v) Huneyn günü savaş sona erince bazı kimselere (kalplerini İslâm'a ısındırmak amacıyla) ganimetten fazla vermek suretiyle tercihte bulundu. Bu maksatla el-Akra' b. Hâbis'e yüz deve verdi. Kezâ Uyeyne'ye de bu kadar vermişti. Arapların önde gelenlerinden bazı kimselere de bu şekilde mal vererek, onları o gün başkalarına tercih etmişti. Bunun üzerine bir kişi (Peygamber'in amacını anlayamadığından) itiraz ederek: 'Allah'a yemin olsun bu, kendisinde adâlet gözetilmeyen yahut kendisiyle Allah'ın rızası gözetilmen bir taksimdir' dedi. Bu itirazı duyunca: 'Vallahi bu sözü Peygamber (s.a.v)'e mutlaka haber vereceğim' dedim ve Peygamber (s.a.v)'e varıp bu durumu kendisine haber verdim. Peygamber (s.a.v): "Allah ve Peygamberi adâlet göstermezse, kim adâlet gösterir? Allah Musâ'ya rahmet etsin, o bundan daha çok sözlerle ezâya uğradı da sabretti" buyurdu (Buhârî, Humus 19; Müslim, Zekât 46).

H.z.Muhammed (s.a.v) imtiyazsız adaleti savunur. İbn Şihâb, Enes b. Mâlik (r.a.)'in şöyle dediğini nakletmektedir:

Ensâr'dan bazı kimseler Rasûlullah (s.a.v)'den izin isteyerek, 'Yâ Rasûlallâh, izin ver de kız kardeşimizin oğlu Abbâs b. Abdilmuttalib'in esirlikten kurtulma fidyesini kendisine bırakalım (da almayalım)' dediler. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v): "(Hayır) o paradan bir dirhem bile bırakmazsınız" buyurdu (Buhârî, Cihad 171; Megâzî 13).

H.z. Muhammed'in zalime hakkı ve adaleti söylemenin önemini şu şekilde ifade etmiştir:

"Rasûlullah (s.a.v): ""Cihadın en faziletlisi zalim bir devlet başkanı yanında adaleti dogruyu, hakkı, gerçeği söylemektir.""(İbn Mâce, Fiten, 20, c. II, s. 1329; Tirmizî, İbn Hanbel, 256 adl.).

H.z.Muhammed(s.a.v) biat alırken hak ve adaleti söylemekten çekinmemeye vurgu yapmıştır.Ubâde b. Sâmit (r.a.)'den rivâyete göre, o şöyle demiştir:

"Rasûlullah (s.a.v)'e zor ve kolay hallerimizde, sevinçli ve kederli günlerimizde dinleyip itaat etmek, işinin ehli yöneticiyle emirlik konusunda tartışmamak, nerede olursak olalım hak ve adâleti söyleyip Allah uğrunda hiçbir kınayanın kınamasından korkmayıp bu

korkuyla hakkı bırakmamak üzere biat etmiştik” (Nesâî, Bey’at 4; Tirmizî, Siyer 34; İbn Mâce, Cihad 41).

Hz. Muhammed’in adil devlet başkanları için söylemiş olduğu sözleri şu şekildedir:

1. Abdullah b. Amr b. As (r.a.)’tan rivayete göre Peygamber (s.a.v.) söyle buyurdu:

“Adaletle hüküm verenler Allah’ın huzurunda nurdan minberler üzerinde Rahman’ın sağ tarafında olacaklardır. Onlar ki verecekleri her hükümlerde yakınlarına ve velisi oldukları kimselere bile âdil olup doğrudan ayrılmazlar (Nesâî, Âdâbü’l-Kudât, 1, c. VIII, s. 221; İbn Hanbel, c. II, s.160).

2. Ebu Said (r.a.)’den rivayete göre Rasûlullah (s.a.v.) söyle buyurmuştur:

“Kıyamet günü Allah’a inananların en sevimlisi ve oturma bakımından en yakını adil hükümdardır, Allah’ın en çok kızdığı ve oturma bakımından en uzak olanı ise zalim hükümdardır.” (Tirmizî, Ahkâm, 4, c. III, s. 617; İbn Hanbel, c. III, s. 22).

3. Ebû Hureyre (r.a.)’den rivayetle Peygamber (s.a.v.) söyle buyurmuştur: “Yedi grup insanı Allah hiçbir gölgenin bulunmadığı bir günde arsının gölgesinde gölgelendirecektir: Bunlardan biri de Adaletli devlet başkanıdır (Buhârî, Zekat, 16: 116).

4. Ebu Hureyre (r.a.)’den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) söyle buyurmuştur: “Üç sınıf insan vardır ki duası Allah katında geri çevrilmez: Bunlardan biri de: Âdil devlet başkanıdır. “(İbn Mâce, Sıyâm, 48, c. I, s. 557; İbn Hanbel, c. II, s. 443, 445)

5. Abdullah b. Büreyde’nin, babasından rivâyet ettiğine göre, Peygamber (s.a.s.) söyle buyurmuştur:

“Hâkimler üç kısımdır: Biri cennette, ikisi de cehennemdedir. Cennette olan hâkim, hakkı bilip ona göre hüküm verendir. Hakkı (gerçeği) bildiği halde (adâleti gözetmeyerek) hükmünde zulmeden ile hakkı bilmeden insanlar hakkında hüküm veren hâkimler cehennemdedir”(Ebû Dâvûd, Akdiye 2; Tirmizî, Ahkâm 1).

6. Abdullah b. Ömer (r.a.) söyle rivâyet etmiştir:

Ben Rasûlullah (s.a.v.)’i şöyle buyururken işittim: “Kim hâkim olur da adâletle hükmederse bulunduğu makamın hakkını vermiş olur.” Artık bunun ötesinde ne beklerim ben? (Tirmizî, Ahkâm 1).

7. Abdullah b. Ebî Evfâ (r.a.)’den rivâyete göre, Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Allah Teâlâ, (hüküm verirken) haksızlık yapmadığı ve zulmetmediği sürece hâkimle beraberdir. Haksızlık yapar ve zulmederse Allah ondan uzaklaşır şeytan onunla beraber olur.” (Tirmizî, Ahkâm 4).

8. Ümmü Seleme (r.a.)’den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Ben ancak bir beşerim. Siz davalarınıza bakmam için bana geliyorsunuz. Bir kısmınız (hakkı savunurken) delilini, bir kısmınızdan daha iyi anlatabilir, ben de ondan dinlediklerime göre hüküm veririm. Şu halde ben (bu durumda) herhangi bir kimse için, kardeşinin hakkı olan bir şeyin verilmesine hükmedersem, o kimse bu şeyi almasın. Çünkü ben (bu şekilde) gerçekte ona ateşten bir parça kesip vermişim demektir.” (Buhârî, Hiyel 9, Şehâdât 27, Ahkâm 20; Müslim, Akdiye 3; Ebû Dâvûd, Akdiye 7).

9. Ebû Hureyre’nin rivayet ettiğine göre, Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Bana itaat eden Allah’a itaat etmiş, bana isyan eden de Allah’a isyan etmiştir. Kim emîre itaat ederse bana itaat etmiş, kim emîre isyan ederse bana isyan etmiştir. Devlet başkanı (millet için) bir kalkandır. Onun ardında, onun emrinde harb yapılır. Onunla (düşmandan) korunulur. Eğer o millete Allah’a takva ile emrederse ve adaletle hareket ederse, bu emri ve adaleti sebebiyle onun için sevâp vardır. Eğer takva ve adaletten başkasıyla emir ve hükümederse, bundan meydana gelen günâh onun üzerine döner (me’mûr üzerine değildir).” (Buhârî, Cihâd 108; Müslim, İmâre 43; Nesâî, Bey’at 30).

10. Ma’kıl b. Yesâr (r.a.), Hz. Peygamber (s.a.s.)’i şöyle buyururken işittiğini haber vermektedir:

“Allah bir halkın başına getirip de, öldüğü gün halkını aldatmış olarak ölen hiç bir kul yoktur ki, Allah ona cenneti haram etmesin.” (Buhârî, Ahkâm 8; Müslim, İmân 227, 228; İmâret 21, Dârimî, Rikâk 77).

Hz. Muhammed’in insanlar arasında eşit muamele etmek, ayırım yapmamak herkese eşit ve hak ettiği şekilde davranmayı öğütleyen sözleri şu şekildedir:

1. Ebu Hureyre (r.a.) şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Her insanın bedenindeki her bir eklemin faydalarına karşı (şükretmesi kendi) üzerine bir sadakadır. Güneşin doğmakta olduğu her gün insanlar arasında adalet yapması (eşit davranması) büyük bir sadakadır.” (Buhârî, Sulh, 11, c. III, s. 170).

2. Abdullâh b. Abbas (r.a.)’den rivâyet edildiğine göre, o şöyle demiştir:

Allah Teâlâ’nın “Şâyet sana gelirlerse, aralarında ister aralarında hüküm ver ister onlardan yüz çevir” âyeti ile (Mâide, 5/42) devamındaki “Ve eğer hüküm verirsен aralarında adâletle hüküm ver. Çünkü Allah adâlet yapanı sever.” âyeti (Mâide, 5/49) indiği esnada, Nadîr oğulları Kureyzâ oğullarından birini öldürdüklerinde, onlara diyetin yarısını öderlerdi. Ancak Kureyza oğulları Nadîr oğullarından birini öldürdüklerinde onlara tam diyet öderlerdi. Bu âyetlere binâen, Rasûlullah (s.a.s.), onlara aralarında adâletle hüküm verdi ve diyetlerini eşit saydı (Ebû Dâvûd, Akdiye 10).

Hz. Muhammed’in hiç kimseye haksızlık yapılmamasını öğütlemiştir. Müslümanların birbirlerine nasıl davranmaları gerektiğinin sınırını çizmiştir.

Abdullah b. Ömer (r.a.)’den rivâyet edildiğine göre Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Müslüman, müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, haksızlık yapmaz, onu düşmana teslim etmez. Kim müslüman kardeşinin bir ihtiyacını giderirse, Allah da onun ihtiyacını giderir. Kim Müslüman kimseden bir sıkıntıyı giderirse, Allah o kimsenin kıyamet günündeki sıkıntılarından birini giderir. Kim bir müslümanın ayıp ve kusurunu örterse, Allah da onun ayıp ve kusurunu örter.” (Buhârî, Mezâlim 3; Müslim, Birr 58; Ebû Dâvûd, Edeb 38, 60; Tirmizî, Hudûd 3, Birr 19; İbni Mâce, Mukaddime 17)

H.z.Muhammed(s.a.v) hayvanların hakkına dikkat edilmesi gerektiğini Sehl b. el-Hanzaliyye (r.a.)’ın şöyle dediği rivayet edilmiştir:

Rasûlullah (s.a.s.), açlıktan karnı sırtına yapışmış bir deveye rastlamıştı. Bunun üzerine şöyle buyurdu: “Bu dilsiz hayvanlar hakkında Allah’dan korkunuz. Onlara güzellikle bininiz ve güzellikle onları yiyiniz.” (Ebû Dâvûd, Cihad 44).

Efendimiz(s.a.v) adaletle hükmetmenin önemine vurgu yapar, güzel muameleyi tavsiye ederdi. Enes b. Mâlik (r.a.)’in rivâyet ettiğine göre Rasûlullâh (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Hükmettiğiniz zaman adâletle hükmedin. Öldürdüğünüzde de güzel bir yolla (eziyet etmeden) öldürün. Şüphesiz ki, Allah güzeldir, iyi ve güzel muameleden hoşlanır” (Taberânî, el-Mu’cemu’l-Evsat, 6/40; Heysemî, Mecmau’z-Zevâid, 5/197)

“ İnsanların her bir eklemi için her gün bir sadaka gerekir. İki kişi arasında adaletle hükmetmen sadakadır. Bineğine binmek isteyene yardım ederek bindirmen, yahut yükünü bineğine yüklemen sadakadır. Güzel söz sadakadır. Namaz için mescide giderken attığın her bir adım sadakadır. Gelip geçenlere eziyet veren şeyleri yoldan gidermen de sadakadır.”(Buhari Sulh 11 Cihad 72).

H.z.Muhammed (s.a.v) çocuklar arasında adaletin gözetilmesine çok önem verirdi. Numan b. Beşîr (r.a.) şöyle anlatmaktadır:

“Babam, malının bir kısmını bana bağışladı. Fakat annem: ‘Rasulullah (s.a.s.)’ı şahit tutmadıkça buna razı olmam’ dedi. Babam da, bana yapılan bağışa şahit tutmak üzere Peygamber (s.a.v)’e gitti. Allah’ın elçisi, babama: “Bunu bütün çocuklarına yaptın mı?” diye sordu. Babam ‘hayır’ cevabını verince, Rasûlullâh (s.a.s.): “Allah’tan korkun! Çocuklarınız hakkında âdil olun” buyurdu. Bunun üzerine babam geri döndü ve bu bağışı geri aldı”. (Buhârî, Hibe 11; Müslim, Hibât 3; Taberanî, Kebîr, 21/78).

Efendimiz hak meselesi, hakkın yerine getirilmesine dikkat ederdi. Ebû Ümâme (r.a.)’den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Yalan yere yemin ederek bir müslümanın hakkını elinden koparıp alan kimseye, Allah cehennemi vâcip, cenneti de haram kılar.” Bunun üzerine bir adam: ‘Yâ Rasûlallâh, o hak basit bir şey olsa da, yine böyle midir?’ diye sordu. Rasûlullâh (s.a.s.): “Misvak ağacından bir dal parçası dahi olsa yine böyledir” buyurdu (Müslim, İmân 218. Ayrıca bk. Nesâî, Âdâbü’l-Âdâbü’l-Kudât 30; İbni Mâce, Ahkâm 9).

Hz.Muhammed (s.a.v) dünyadaki zulümlerin ahiret gününe kalmadan halledilmesini istedi. Ebû Hüreyre (r.a.)’den rivayet edildiğine göre, Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurdu:

“Kimin üzerinde din kardeşinin ırzı, namusu veya malıyla ilgili bir zulüm varsa altın ve gümüşün bulunmayacağı kıyamet günü gelmeden önce o kimseyle helalleşsin. Yoksa kendisinin sâlih amelleri varsa, yaptığı zulüm miktarınca sevaplarından alınır, (hak sahibine verilir.) Şâyet iyilikleri yoksa kendisine zulüm yaptığı kardeşinin günahlarından alınarak onun üzerine yükletilir.” (Buhârî, Mezâlim 10, Rikak 48).

Hz.Muhammed (s.a.v) borcunu ödeme konusunda adil davranmayı tavsiye etmiştir. Ebû Hureyre (r.a.)’den rivayet edildiğine göre, Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur:

“Zenginin borcunu geciktirmesi zulüm ve haksızlıktır (Buhârî, Havâle 1-2, İstikrâz 12; Müslim, Musâkât 7; Ebû Dâvûd, Buyu’ 10; Tirmizî, Buyu 68).

Hz.Muhammed (s.a.v) İnsanlara kötü de olsa haksızlık yapmamak gerektiğine vurgu yapmıştır. Huzeyfe (r.a.)’den rivâyet ettiğine göre, Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Herkes iyilik yaparsa biz de yaparız, herkes haksızlık yaparsa biz de haksızlık ederiz diyen kimseler gibi olmayın. Aksine kendinizi, size iyilik yapanlara karşı iyilik yapmaya, kötülük yapanlara karşı da haksızlık yapmamaya hazırlayınız.” (Tirmizî, Birr 63).

Hz.Muhammed (s.a.v) Şahitlikte adil olmanın önemine dikkat çekmiş, yalan yere şahitlik edenlerin halini bildirmiştir. Ebû Bekre (r.a.) şöyle rivâyet etmiştir:

Râsulullâh (s.a.s.): “Size büyük günahların en büyüğünü haber vereyim mi? buyurdu. Biz de: ‘Evet, haber ver Ey Allah’ın Rasûlü!’ dedik. “Allah’a ortak koşmak, ana-babaya karşı gelmek” buyurdu. O anda dayanmaktayken oturdu ve: “Dikkat edin! Bir de yalan söz ve yalancı şahitliktir. Dikkat edin! Bir de yalan söz ve yalancı şahitliktir” buyurdu. Bu sözü dur-

madan tekrar tekrar söylüyordu. Öyle ki ben: ‘Rasûlullâh (s.a.s.) susmayacak’ dedim (Buhârî, Edeb 6, Diyât 2; Şehâdât 10; Müslim, İmân 38; Tirmizî, Birr 4, Şehâdât 3, Tefsir 5).

Hz. Muhammed’in adaletli tavrı insanların statüleri, nesepleri, görevleri ne olursa olsun yargılanmalarını etkilememesi gerektiği üzerine kuruludur.

Bir gün Mahzumoğulları kabilesine mensup eşraftan Fatıma adında bir kadın hırsızlık suçlamasıyla Peygamber s.a.v. Efendimiz’in huzuruna getirilmişti. Kadının elinin kesilmesine hükmedildi. Fakat daha önceki uygulamalara göre Kureyş kabilesinden olan asil bir kadına, suç işlemiş olsa bile, böyle ceza verilemezdi. Hükümün infazının durdurulması için Kureyş’in ileri gelenleri Hz. Peygamber’in çok sevdiği Üsame b. Zeyd r.a.’ı araya koyarak bu kadının affedilmesini istediler. Üsame’nin böyle bir talepte bulunması Hz. Peygamber’e çok ağır geldi. Hemen ashabını mescitte toplayıp bu konuda onlara şöyle hitap etti:

“Ey insanlar! Sizden evvel yaşamış toplumların neden yollarını şaşırıp saptıklarını biliyor musunuz? Asilzadeleri bir hırsızlık yaptığı zaman onu affeder, zayıf ve kimsesizleri bir şey çalarsa onları cezalandırırlardı. Allah’a yemin ederim ki, böylesine kötü bir hırsızlığı Mahzum kabilesine mensup Fatıma değil, kendi kızım Fatıma yapmış olsaydı, kesinlikle onun da elini kestirirdim (Müslim, Hudûd, 2).

Mekke’yi fethettikten sonra kendini yurdundan çıkaran insanlara karşı davranışı da Hz. Muhammed’in adalet anlayışında bize ışık tutmaktadır.

Veda hutbesinin içinde de adaletle ilgili olarak hak kavramı üzerinde durulmuştur. Adaletle ilgili olarak konu içerisinde eşler arasındaki haklar, insanların kanlarının ve mallarının birbirlerine haram olması, bütün insanların kanun önünde eşit olmaları, hiçbir kimsenin malının haksız yere yenilemeyeceği ve hiçbir kimseye zulüm edilemeyeceği ifadeleri geçmektedir (Akgül ve diğerleri, 2012: 86).

6. İslam Düşünce Geleneğinde Adalet

İslâm felsefesinde adâlet, öncelikle ontolojik bir kavram olarak ele alınmış ve bu kavram feyz veya sudûr sırasında her varlığın, kendi mertebesine göre “İlk Varlık”tan (el-Vücûdü’l-evvel, Allah) bir varlık payı alması şeklinde açıklanmıştır. Buna göre Allah’ın

adâleti, var olan her şeye varlık hiyerarşisi içindeki durumuna göre tamlık ve mükemmellik kazandırmasıdır.

Fârâbî de adâlet sıfatının Allah'ın zâtının dışında değil, cevherinde bulunan bir nitelik olduğunu belirtmektedir. Böylece İslâm filozofları ilâhî inâyete bağlı olarak adâletin, varlık sahnesinde yer alan her varlığın bütün gelişim safhalarında ve hatta her cüzünde tecellî ettiğini söylemişlerdir. Nitekim Fârâbî insanın bio-psişik yapısının işleyişinde de adâletin bulunduğunu belirtmiştir. Buna göre kalbin hizmetinde bulunan beyin, onun ısınısını dengede (itidal) tutar ve bu sayede öğrenme ve hatırlama (hıfz, zıkr), tahayyül ve düşünme (fıkr, reviiyye) gibi psikolojik aktivitelerin sağlıklı bir şekilde işlemesi demek olan adâlet gerçekleşir. Bunun sonucunda da insana yakışır fiiller, iyi ve dengeli davranışlar doğar (Çağrı, 1988: 342).

Farabi'nin Medinetül- fazıla adını verdiği, mutluluğa ulaşmak maksadıyla kurulan şehri faziletli şehir olarak tanımlar. Bu şehrin başkanı üstün özelliklere sahip, o topluluk içinde en mükemmel, herkese payını eşit dağıtan bir kişi olmalıdır. Devlet başkanı olan kişi adaleti ve adalet ehlini sevmeli, zulümden ve zalimlerden nefret etmelidir. Adalet, şehir halkı için müşterek olan iyi şeylerin paylaştırılmasında ve bunların korunmasında ortaya çıkar. Devlet yöneticileri halka haklarını eşit oranda, adaletleri ile dağıtmalıdır. Gerçek bir toplum olabilmek için adil bir yöneticiye ihtiyaç vardır (Ensarioğlu, 2008: 57).

Farabi'ye göre mutluluğun elde edilmesi, insanın yaratılış sebebi ve mutlak gayesidir. Farabi'ye göre adalet, sevgiye tâbidir. Toplumun oluşumunda ve devamında sevgi ve adalet mutlak prensiptir. Sevgiyle kurulan devlet adaletle devam eder. Devletin yıkılması söz konusuysa, yıkan da ancak zulümdür (Ekinci, 2008: 11).

İbn Miskeveyh'e göre, insanla ilgili iradi fiiller iyilik ve kötülük olmak üzere iki gruba ayrılır. İyilik, insanın yaratılış amacına ulaşmak için gösterdiği çabayla oluşan; kötülük de insanın ilgisizlikleri sebebiyle iyiliğe ulaşmasını engelleyen şeydir. İnsanın mutluluğu ya da mutsuzluğu da iyiliği veya kötülüğü tercih edişindedir (Ekinci, 2008: 11).

Eflatun'dan beri devam eden ve İslâm ahlâkçılarınca bazı değişikliklerle benimsenen görüşe göre insan nefsinin bilgi, öfke ve şehvet gücünden; hikmet, şecaat ve iffet gibi üç erdem doğar. Adalet ise bu üç erdemin insanın ahlakî yapısında gerçekleşmesiyle kazanılan

ve hepsini kuşatan dördüncü temel erdemdir. Var olan her fazilet zıddıyla mevcuttur. Dört üstün faziletin zıddı ise; bilgisizlik, açgözlülük, korkaklık ve haksızlıktır. Bu dört faziletin içinde en üstünü adalettir (Çağrı, 1988: 342).

Bütün ahlâkî faziletleri yukarıda işaret edilen dört esasa dayandıran ve böylece dört ana başlık altında inceleyen İslâm ahlâkçıları, adâletten doğan diğer faziletleri çeşitli isimler altında ele almış ve değişik sayılarla sınırlandırmışlardır. Meselâ klasik ahlâk kitaplarının en son örneklerinden olan *Ahlâk-ı Alâî*'de "Adâletin Nevileri" başlığı altında verilen ve büyük ölçüde İbn Miskeveyh'in "*Tehzîbü'l-ahlâk*" ına dayandığı anlaşılan liste şöyledir: sadakat, ülfet; vefâ, şefkat, sıla-i rahim, mükâfat (iyiliğin karşılığını verme), hüsn-i şerîke (ortak işlerde dürüst hareket etme), Hüsn-i kazâ (hakları güzellikle ödeme), teveddüd (yakınların ve erdemli kişilerin dostluğunu kazanma), teslim, tevekkül, ibadet İslâm düşünürleri kâinatın her alanında var olduğunu kabul ettikleri nizamı, tabiatı gereği medenî varlıklar sayılan insanların birbirleri arasındaki münasebetlerde de aramışlardır. Buna göre sosyal hayat, zorunlu olarak, fertler arasında ortak münasebetler kurulmasıyla gerçekleşir. Cemiyet yapısının oluşması ve sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi bu münasebetlerin, İbn Sînâ'nın tâbirleriyle, kanun (sünnet, şeriat) ve adâlet ilkelerine uygun düzenlenmesine bağlıdır; bu son durum da kanun koyucu ve adâlet icracısına ihtiyaç gösterir. İslâm felsefesinde, peygamberlik müessesesi kanun ve adâlet ilkelerine dayalı olarak bu sosyal nizamın, ilâhî inâyetin zaruri sonucu olduğu şeklindeki temel düşünceden doğmuştur (Çağrı, 1988: 342-343).

Bu suretle siyaseti bir peygamber mesleği olarak gören İslâm düşünürleri, bu görevi üstlenenleri toplumun hem maddî hem de mânevî gelişmesini sağlamakla yükümlü saymışlardır.

Gazali, ideal bir devlet başkanının, bir yöneticinin her anlamda nasıl olması gerektiği hususunda müstakil bir eser yazmıştır. Burada devlet başkanına öğütler vermiş, yönetilen tebaaya nasıl davranılması gerektiği hususunda ayet ve hadislere dayalı ciddi tavsiyelerde bulunmuştur. Bu eserde 'adalet kavramı' oldukça öne çıkmaktadır (Ekinci,2008:14).

İmam Gazali, yöneticiliğin büyük sorumluluk istediğini Hz. Peygamber'den rivayet edilen hadislere dayanarak anlatmıştır. "Başkanın bir günlük adil yönetimi, yetmiş yıllık ibadetten daha üstündür.", "İnsanların Allah'a en sevgili ve O'na en yakın olanı adaletli

devlet başkanı, Allah’a en sevimsiz ve O’na en uzak olanı da zalim devlet başkanıdır.” hadislerini ve daha pek çok rivayeti aktarmıştır.

Gazali’ye göre, devletin toprakları başkanın bahçesidir. Bahçenin ağacı emanettir ve meyvesi adaletle olgunlaşır. Adalet, yönetici için bir kaledir. Yöneticinin adaleti aslında en güçlü askeridir. Bu yüzden devletin başında olan kişi, her anlamda adalet temelli bir siyaseti gerçekleştirmelidir. Adaletle dayalı bir vergi politikası izlemeli, devletin menfaati için her türlü israftan sakınmalıdır.(Ekinci, 2008: 14).Yöneticiler, toplumu ahlâk kurallarına ve sosyal düzene (âdet) uygun yaşamaya sevk etmek maksadıyla kanunlar koyarken, aşırılıklardan uzaklık demek olan adâleti daima gözetmelidirler. Bunun için kanunlar ne çok sert ne de çok yumuşak olmayacak şekilde bir denge (itidal) taşınmalıdır. Böylece adâlet ve itidal, etimolojik bakımdan olduğu gibi kavram olarak da aynileşmiş olmaktadır (Çağrı,1988: 343).

İslâm düşünürlerine göre adâletin yakından ilgili olduğu diğer bir kavram da eşitliktir. Hatta İbn Miskeveyh, adâletle eşitliği eş anlamlı sayar. Fârâbî’nin de belirttiği gibi adâlet, kemal ve fazilet sayılan, bir kısmı kişinin kendisinden başkasını ilgilendirmeyen, bir kısmı da diğer insanlarla münasebetlere yansıyan niteliklerin ikinci grubuna girer. Bu sebeple adâlet, servet ve imkânların paylaşılması, alışveriş gibi iradî muameleler ile zulüm ve haksızlığa konu olabilecek diğer uygulamalarda söz konusudur . Fârâbî bu bakımdan adâleti ortak menfaatlerin paylaşılmasına ve bu payların korunmasına ilişkin olmak üzere iki kategoriye ayırmıştır. Bu alanlarda eşitliği gözetmek adâletin gereğiye de bu mutlak ve ütöpik bir eşitlik değildir. Zira İbn Miskeveyh’in örneğiyle, “Bir mühendis az düşünüp az iş yapsa da onun bu durumu, yönetiminde çalışan ve onun çizdiği projeyi uygulayan işçilerin çok çalışmasına denktir” . İslâm filozofları arasında adâlet kavramını oldukça geniş ve sistematik şekilde ele alan düşünür olarak bilinen İbn Miskeveyh’e göre, toplumsal münasebetlerdeki dengenin (itidal) yahut adâlet ve eşitliğin temininde temel kaynak din (şeriat), temel vasıtalarsa, Aristo’nun tâbirleriyle “konuşan kanun” demek olan hâkim ve “sessiz kanun” demek olan paradır. Paranın bu özelliği, ticaret gibi hakka konu olan muamelelerde eşitlik ve adâleti sağlama fonksiyonundan ileri gelir. En büyük kanun (en-nâmûsü’l-ekber), bütün kanunların öncüsü (kudve) Allah’ın kanunu, ikincisi hâkim, üçüncüsü paradır. Toplumun bütün fertleri ve zümreleri arasındaki ilişkilerde denge, dolayısıyla sosyal adâlet (el-adlû’l-medenî) bu kanunlar sayesinde gerçekleşir. Ayrıca Aristo, eşitlik ve sosyal

adâletin uygulanması bakımından köle-efendi ayırımına giderek köleleri sosyal adâletin dışında tutarken, İslâm ahlâkçıları böyle bir ayırıma yanaşmamışlardır (Çağrı,1988:343).

B. 9-14 YAŞLARINDAKİ ÇOCUKLARIN GELİŞİMSEL ÖZELLİKLERİ

Gelişim, canlı varlıkların bütün yaşamı boyunca geçirdiği değişiklikler olarak tanımlanabilir. İnsanın gelişimi süreklilik arz etmekle birlikte, gelişimin hızı, her yaşta aynı oranda olmamaktadır. Dolayısıyla gelişim süresince belli fizyolojik ve psikolojik özelliklerin ağır bastığı çocukluk, ergenlik, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık gibi dönemler vardır (Armaner,1980:80). Ancak bu dönemleri kesin yaş çizgileriyle birbirinden ayırmak mümkün görülmemektedir. Çünkü, her insanın yaşadığı fiziksel, sosyal, kültürel ve ekonomik koşullar aynı değildir. Ayrıca kalıtım, beslenme ve sağlık durumu da insan gelişimini etkilemektedir. (Peker, 1993: 49).

Psikolog ve pedagoglar, çocukların ortak eğilimlerini ve davranış kalıplarını göz önünde bulundurarak, çocukluk dönemini çeşitli evrelere ayırmışlardır. Genel olarak kabul edilen çocukluk dönemi gelişim evrelerini; Bebeklik Evresi, İlk Çocukluk Evresi, Son Çocukluk Evresi olarak sıralayabiliriz (Jacquin,1976).

Çalışmanın katılımcı grubu 9-14 yaş aralığındaki 31 çocuktan oluşmaktadır. Grubun bir kısmı(9-12) son çocukluk evresinde yer alırken, bir kısmı(12-14) ise çocukluktan ergenliğe geçiş aşamasında yer almaktadır.

1. Son Çocukluk Evresi “A GRUBU”

Kızlarda 6-11 erkeklerde ise 6-12 veya 13 yaş arasında yer alan evreye "Okul Çağı" veya "Temel Eğitim Çağı" adları da verilmektedir²⁴. Bu evre, çocuğun aile ortamından çıkıp, sosyal çevreye iyice karıştığı evredir. İlköğrenim dönemini kapsayan son çocukluk, çocuğun hayata dair ailesinden öğrendiği ve edindiği özelliklerin pekiştirilip geliştirildiği bir dönemdir. Öyle ki, ergenlik dönemini çocukluk ile yetişkinlik arasında bir köprü olarak düşündüğümüzde, son çocukluk dönemini köprüye girmeden önceki son viraj olarak görebiliriz (Yavuzer, 2000: 13).

Başlangıçta sakin bir gelişim takip eden son çocukluk dönemi sonraları fırtınalı bir gelişim sergiler. Bu dönemin ilk üç yılında boy olarak yavaş gelişen çocuğun, dokuzuncu

yaştan sonra hızla uzadığı görülür. Son çocukluk basamağında sindirim sistemi, solunum sistemi, sinir sistemi, duyu- iskelet ve boşaltım sistemlerinin gelişimi söz konusudur. Ayrıca bu dönemlerde çocuğun kol ve bacaklarının gövdeden daha hızlı büyümesini sakarlaşmasının sebebi olarak gösterebiliriz (Başaran, 1998: 48).

Kas gücü, gerek kızlarda, gerekse erkek çocuklarda 6 ile 12 yaşları arasında iki katına ulaşır. Bu sebeple çocuklar, özellikle, 9-12 yaşları arasında, oyuna fazla düşkün olurlar. Son çocuklukta, kasların gelişimine bağlı olarak çocuklar, el becerikliliğini isteyen mekanik faaliyetlerde başarı gösterirler (Başaran, 1998: 64).

Son çocukluk, birbirinden farklı iki evreye ayrılabilir. 7 ve 8 yaşlarını kapsayan birinci evrede çocuk bir çok bakımdan henüz aile çevresine tâbidir. Bu çevrenin bazı karakteristik özelliklerini taşımaya devam eder. İyi bir aile çevresi çocuğun duygular bakımından gerektiği gibi ve düzenli bir şekilde gelişmesini sağlar.

Çocuk davranışlarında çevresinin isteklerini göz önünde bulundurur. Çevresindekilerin isteklerini isteyerek yerine getirebilir ve istemediklerini yine isteyerek yapmamak arzusunu duyabilir. İçtenlikle oldukça uslu ve itaatkâr bir varlık halinde hareket eder.9- 12 yaşları içine alan üç yıl kadar süren ikinci evrede ise çocuk aile çevresine eskisi kadar tâbi olmaz. Daha büyük bir bağımsızlık kazanır. Bağlı olduğu gurubun, çetenin bir insanı olur. Bu evrede sosyal hayata uymak arzusunun duyulduğu görülür (Özgü,1968:162). Bu sebeple, çocuğun ailesine tabi olduğu 7-8 yaşlarında çocuğun kontrolü ne kadar kolay ise, 9-12 yaşlarındaki bağımsızlık evresinde bu kontrolün sağlanması o derece zordur.

Okul çağında çocuklar artık anlık itkilerini erteleyebilir ve giderek daha sağduyulu olmaya başlar. Bu çağın ilk yılları çocuğun zihinsel gelişime baktığımızda Piaget'e göre somut düşünme, son birkaç yılı ise soyut düşünme evresinde bulunduğu yıllardır. Somut düşünce; çocuğun gözüyle görebildiği, duyu organlarıyla temas edebildiği eşya ve olaylar üzerindeki çok boyutlu bir mantıksal düşünce şeklidir. 7 yaşından sonra çocuklarda mantıksal düşünme gelişmeye başlar. Kavram gelişimi hızlanır. Yaparak, yaşayarak, duyu organlarını kullanarak deneyim kazanır. Kuralları değiştirebileceğini kabul eder. Kendisinin de kurallar koyabileceğini öğrenir. 11 yaş civarında çocuk hiç görmediği bir nesneyi zihninde canlandırabilir. Düşüncesini eleştirir; düzeltir. Deyimlerin, atasözlerinin anlamlarını sezmeye

başlar. Mantıksal düşünce hemen hemen yetişkinlerin düzeyine erişmiştir. Zihinsel tartışmalar yapar. Görüşlerini haklı gösterecek kanıtlar ve mantık yolları bulmaya çalışır. Okula başlayan çocuk düşünmeyi ön planda tuttuğu için, kendisine bilgi ve öğrenme konusunda da önemli bir adım attırılmış olacaktır.” (Yavuzer, 2000: 20).

Bütün bu zihinsel gelişim özellikleri çocuğun karakter eğitiminde kendisine kazandırılmaya çalışılan değerleri anladığı bir dönemin varlığını gösterir. Bu dönem son çocukluk, yani okul çağıdır. Çünkü bu dönemde soyut işlemler dönemine giren çocuk artık göremediği şeyler hakkında da fikir üretebilmektedir. İlk sınıflarda somut sorunları çözmede becerikli olan öğrenci, son sınıfa doğru soyut sorunları çözmede de becerikliliğini artırır (Başaran, 1998: 85).

Freud ve diğer psikanalistlere göre “Örtülü dönem” olarak adlandırılan 6-12 yaşlar arasında cinsel dürtüler durgunluk kazanmaktadır. Bu dönemdeki kız ve erkek çocuklar hemcinslerine yakınlık göstermeye başlarlar. Utanma duygusunda bir gelişme olur ve çocuğun cinsiyete ait sorunlara olan ilgisi azalır. Ayrıca aynı cins ebeveynle ve diğer yetişkinlerle özdeşleşme önem kazanmaktadır (Selçuk, 2007: 55-56).

Bu hayat süresinin sakin, sarsıntısız geçmesinde, çocuk için öğrenime çok elverişli olmasının payı vardır. Kimi psikologlara göre bu sükûnetin meydana gelmesinde üçüncü çocuklukta cinsel organların çok az gelişmeleri rol oynar. Okul çağı çocuğunun vücudu dönemin sonlarına doğru ergenlik çağına hazırlık yapmaya başlarken, bu durum çocuklarda söz konusu değişikliklerden hoşnutsuzluk yaratmaktadır. Özellikle kız çocuklarında içe kapanıklık gözle görülür bir hal alabilmektedir. Çocuğun bu dönemi atlatması için kendisine güveninin yerinde olması ve ailesinin desteğinden emin olması, dönemin getirdiği bunalımlardan sıyrılması açısından faydalı olacaktır (Çelik, 2010:21).

Son çocuklukta da duygusal hayat çocuğun ruh dünyası üzerinde kuvvetli bir şekilde etki yapar. Çocuk bu evrede kendisine hoş görünen ve görünmeyen şeyler, üzerinde fazla durur. Okulun ve sınıfın havası, çocuğun duygularını değiştirir, çocuk genel olarak, yangından, karanlıktan hastalanmaktan, yaralanmaktan, kazalardan, hayvanların kendisine zarar vereceğinden korkar. Bunun yanı sıra çocuk için arkadaşlarınca alay edilmek, kınanmak ve ayıplanmak korku vericidir. Son çocukluk evresinde öğrencinin *üzüntü* kaynakları,

yakınlarının başına kötü olayların gelmesi, doğal yıkımlar, toplumsal kötü olaylar, sevdiği hayvanın ölümü gibi durumlardır (Başaran, 1998: 99-100).

Okul çağı bir sosyalleşme evresidir. Çocuklar, kendi aralarında birçok gruplar oluştururlar. Bu grupların oluşumunda cinsiyet faktörü en önemli etken olarak ortaya çıkar. Yine kızlar ve erkekler kendi aralarında gruplar oluşturarak oyunlar oynarlar. Özellikle erkekler takım oyunlarına yönelirler. Bu tip gruplaşmalar, bu evrenin normal özelliklerindendir (Başaran, 1998: 64).

Son çocukluk evresinde, çocuk üzerinde etkili faktörlerden biri de okuldur. Okula başlamadan önce, anne ve babasını model olarak alan ve onların hareketlerini taklit eden çocuk, okula başladıktan sonra öğretmenini örnek almaya ve onun hareketlerini taklit etmeye başlar. Çocuk için artık ana babası tarafından aktarılan değer ve kuralların yanı sıra kendisinin de etkin olarak anlayıp benimsediği değer ve yargılar önem taşımaya başlar. Bu nedenle bu dönemde çocuğun ilişki kuracağı kişiler özel önem taşırlar. Bu yaşlardaki çocuklar, kim olduklarını keşfetmekte ve bireysel kimliklerini oluşturmaktadırlar. Başka çocuklarla bir arada bulunmaktan, onlarla beraber çalışmaktan, iş yapmaktan çok hoşlanır. Çocuklar diğer insanlarla fiziksel çevreleriyle etkileşime girerek ve çeşitli deneyimler yoluyla benlik imgelerini oluştururlar (Yavuzer, 2000: 13-14).

Bu çağda kuvvetli bir faaliyet ihtiyacı kendini gösterir. Oyunu çok seven çocuk, mekanik buluşlara ve resim tekniğine karşı ilgi gösterir. Başka çocuklarla bir arada bulunmaktan, onlarla beraber çalışmaktan, iş yapmaktan çok hoşlanır; çünkü, başka çocuklarla yaptığı işbölümü ölçüsünde hayata ait sorunları çözmek imkânını elde eder (Özgü, 1968:161).

Bu dönemde birlikte oynanan akranlarının oyun için koyduğu kurallara uyma, yaşına uygun oyunları oynama, kendi cinsinin rollerini tanıma, başkalarının acılarına ve sevinçlerine katılma davranışları ortaya çıkar. Çocuğun, iletişimde ve somut bilgileri işlemede giderek yeterliğini artırdığı gözlenir. Ayrıca mizahtan hoşlanmaya başlayan çocuk, özellikle tutarsızlıkları görüp gülmeye bayılır; günlük yaşam ve dersler için gereken kavramları anlayabilir ve geliştirebilir (Başaran, 1998: 36).

Erik Erikson tarafından geliştirilen Psiko sosyal gelişimine göre 7- 12 yaş çocukluk evresi “Başarıya karşı aşağılık duygusu” dönemine girmektedir. “Çocukların çoğu, ilkokula başladıklarında başaramayacakları çok az şey olduğunu düşünür. Çocuk bu dönemde bir şeyler üretmek ve başarılı olmak için çalışır. Elde ettiği başarı sonucunda takdir edilmeyi bekler. Eğer takdir edilirse ve çevresi tarafından desteklenirse öz saygısı ve kendine güveni artar. Kendine ve yeteneklerine karşı olumlu bir tutum geliştirir. Daha fazla çalışmaya ve başarılı olmaya çabalar. Çocuk bu dönemde eğer destek görmezse, yaptıklarının değersiz, yetersiz olduğuna inanır, aşağılık ve yetersizlik duygusuna kapılır. Yetersizlik ve aşağılık duygusu bu dönemin en büyük problemidir. Aşağılık duygusuna sahip bir çocuğun kendine güveni azalır, çevresiyle sağlıklı bir ilişki geliştiremez ve uyum zorluğu çeker.” (Karaköse,2007: 98).

Okul çağındaki çocuk, 6 yaşından sonra ilkokula başlamasıyla bilinçli ve gerçekçi bir din anlayışı yavaş yavaş başlar. Her ne kadar çocukluğu niteleyen safdil güven belirtileri 9 - 10 yaşlarında da görüle bile, bu çağın çocukları günahın, sevabın, meleğin, şeytanın ne demek olduğunu az çok bilirler. Bu evrede Allah yaratıkların yaratıcısı olarak tasarlanabilir. Yani antropomorfik (beşerî modele ait) kavrayışın yerini gitgide sembolik ve ruhanî anlayış alır. 12 yaşında ilâhileştirilmiş bir Tanrı inancı kesinleşir (Kızlarda %60 ile %70, erkeklerde %40 ile %50)(Armaner, 1970: 86-90.)

"Öğrenme çağı" olarak da adlandırılan bu çağda çocuk artık dinin birtakım konularını daha rahat anlamaya ve öğrenmeye, ahlaki konuları kendine göre değerlendirmeye başlamıştır. Hz. Peygamber bu çağla ilgili olarak, 'Yedi yaşına geldiği zaman çocuğa namaz kılmayı öğretin/emredin. On yaşına geldiğinde (kılmadığı takdirde) yaptırım uygulayın." Buyurmuştur (Çelik, 2010: 27).

Ahlaki gelişim teorilerine göre, başlangıçta ebeveynlerin otoritelerinden gelen ahlak kuralları yaş ilerledikçe çocuğun düşünce dünyasında yerleşirler. Çocuk üzerinde düşünüp benimsediği kurallarla sonraları bağımsız bir ahlâk yaratabilir. Bu yaşta küçük çocuk artık içsel ahlâk kuralları ile hareket etmeye başlar. Buna karşın ergenliğe kadar çocuksu bir ahlâk söz konusudur (Çelik, 2010: 27).

Ahlâkî gelişim, kişilik gelişiminin en önemli öğelerinden biri olup çocuğun toplumsallaşma süreci içinde neyin iyi, neyin kötü olduğu konusunda bir bilinç geliştirmesiyle ilgilidir. Ahlâkî gelişimle birlikte kişi, toplumun kuralları ve gelenekleri çerçevesinde kendisini denetleyebilir. Özellikle, ilköğretim yılları ahlaki gelişim açısından kritik bir dönemdir (Çelik, 2010: 28).

Sosyal öğrenme yaklaşımına göre ise ahlâkî ilkeler model alma yoluyla kazanılmaktadır. Örneğin, çocuğun yalan söylemeye karşı tavrı babasını taklit yoluyla oluşabilmektedir (Çelik, 2010: 28).

Piaget çocuklardaki ahlâkî yargıyı, dışa bağlı ve özerk olmak üzere, iki evrede toplamıştır. Dışa bağlı devrede, ahlaki gerçekçilik söz konusudur ve çocuk, yetki taşıyan kimselerce belirtilen kuralları mutlak olarak kabul eder. Bu dönem, 6-12 yaş arasını kapsamaktadır. Kayıtsız şartsız otoriteye bağlanma söz konusudur. Kurallara uymamasının doğal sonucunun cezalandırılmak olduğuna inanır. İlköğretim birinci kademeye denk gelen dışa bağıllık döneminde çocuklar için kurallar değiştirilemez gerçeklerdir ve her koşulda herkesin bu kurala uyması gerekir. Çocuk istemeyerek de olsa kural dışı yapılmış olan bir davranış, davranışın sonuçlarına bakarak değerlendirir. Örneğin bilerek bahçeden bir çiçek koparan çocuk, farkında olmadan üç çiçeği ezen bir çocuktan daha fazla cezalandırılmalıdır (Selçuk, 2007:116).

Kohlberg'in ahlak gelişim kuramı, Piaget'nin kuramının yeniden incelenmesi ve anlamlandırılmasıdır. Kohlberg de Piaget gibi çocuk ve yetişkinlerin, belirli durumlarda davranışlarını yöneten kuralları nasıl yorumladıklarını incelemiştir.

Kohlberg'e göre çocuğun ahlâkî gelişimi üç düzey ve 6 evreden oluşur (gelenek öncesi, geleneksel düzey, gelenek ötesi düzey). Düzeyler içinde yer alan ve hiyerarşik bir sıra izleyen dönemlerin her birinde yeni bir zihinsel örgütlenme, buna bağlı olarak da farklı bir dünyaya bakış açısı ortaya çıkmaktadır. Dönemler içinde ilerleme, takvim yaşı ile birlikte bilişsel gelişim düzeyine bağlı olmaktadır (Erden ve Akman 2007: 117).

Okul çağı çocuğu bu sınıflamada gelenek öncesi düzeyin ikinci evresinde “ Araçsal İlişkiler Eğilimi” ve geleneksel düzeyin birinci evresinde yer alır. 6-9 yaşlarındaki bir çocuk, yaptığı iyi davranışın karşılığında alacağı ödül ile ilgilenir bu sebeple değiş-tokuş ahlakına

sahiptir. Cezadan kaçınmak amacı güden koşulsuz otoriteye riayet söz konusudur. Genel olarak olayların dış görünüşüne ve meydana gelen zararın büyüklüğüne bakarak karar verirler.

Kohlberg'e göre Geleneksel düzey iki aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşama, “Kişiler Arası Uyum Eğilimi”/ “İyi Çocuk Olma Eğilimi” ve “Kanun ve Düzen Eğilimi”dir. İyi çocuk olma eğilimi aşamasında bulunan 9-12 yaşlarındaki bir çocuk iyi çocuk olup başkalarının onayını almak için kuralla uyar. Gelenek öncesi düzeydeki ben-merkezci düşünce, yerini empatik düşünceye bırakır. Bu dönemdeki kişilerin karar vermeleri gerektiğinde dayanak noktaları ve genel davranış biçimleri, içinde bulundukları grubun kurallarına uygun davranmaktır. Koşullarda değişiklik olsa bile, gruptan bağımsız davranma ve kararlar verme pek gözlenmez (Erden ve Akman 2007:119)

Okul çağındaki çocuk, toplumun kurallarına uyabilir; toplumun değerlerini benimseyebilir; okulun, arkadaşlarının ve toplumun beklentilerine göre davranabilir; iyi insan olmaya eğilimlidir. Buradan çıkaracağımız yorumlardan birisi, toplumun kurallarına uyum sağlayabilir duruma gelen çocuğun nihayet karakter eğitiminde verilen değerleri benimseyecek olgunluğa ulaşmasıdır.

James Fowler'a göre inanç gelişimi 6 evreden oluşmaktadır. Her bir evre, duyuşsal, bilişsel, ahlaki ve kişiler arası boyutlara sahiptir. Her bir evre herhangi özel iman akidelerinden ziyade bir inanış ve akıl yürütme tarzını ifade eder. İman, duygu ve davranışı içermekle birlikte o, temel olarak bilişsel ve gelişimseldir. Evreler birbirini takip eder. İman gelişim sürecinde bir evre atlama söz konusu değildir (Karaca, 2007:188-190).

Çalışma A grubundaki çocuklar Fowler'ın İnanç Gelişimi teorisine göre “ Mitsel Literal İman “ evresindedir. Çocuk, mantıklı düşünme yeteneğinin gelişmeye başlamasıyla birlikte, dünyadaki işleyişi anlama çabasına girer. Kendi inanç toplumuna ait olmayı sembolize eden hikâye, inanç ve uygulamaları kendine mal eder. Artık hayal ile gerçek dünya arasında ayırım yapılabilir ve başkalarının bakış açıları ayırt edilebilir. Dinî inanç ve semboller tamamen gerçek olarak kabul edilir. Daha önceki farklı birçok olaydan meydana gelen tecrübe kavramı, anlam sağlamada bir düzen ve sıra oluşturan mantıklı bir yapılanma sağlar. Anlatılan hikâye, dram ve mitler tecrübeyi anlamada önemli araçlara dönüşür (Karaca, 2007: 188-190).

2. Ergenliğe Geçiş Evresi “B GRUBU”

Çocukluktan ergenliğe geçiş aşaması olan bu yaşlarda öğrenciler bazı fiziksel değişiklikler yaşamaktadır. Bu dönemin başlangıcında vücudun hormonal dengesinde bir değişim söz konusudur. Kızlar östrojen, erkekler testosteron adlı cinsiyet hormonu salgılamaya başlar. Vücudun kas ve kemik yapısındaki büyüme hızlanır. Kızlarda adet kanamaları, erkeklerde orantısız bir vücut yapısı ve ses tonunda değişim görölür. İskelet sisteminde ve metabolizmada yaşanan hızlı değişme, her iki cinste de denge ve koordinasyon güçlüklerine neden olur. İlk bebeklik yıllarından sonra fiziksel gelişimin en yoğun olarak yaşandığı ergenlik döneminin sonunda öğrencilerin görünömleri bir yetişkin düzeyine ulaşacak cinsiyetle ilgili görevler olgunlaşırken beden büyümesi yavaşlayacaktır (Aydın, 2003: 24-25)

Ergenlik döneminde bulunan gençlerin fiziksel gelişimlerinin doğal bir parçası olan özellikleri eğitimde dikkate alınmadığı takdirde ciddi problemlere neden olabilir. Karşı cinse ilgi duyan bir öğrenci zamansız yanlış deneyimler yaşayabilir ya da duygularını bastırmaya çalışırken içe kapanabilir. Adet kanaması bir kız öğrencinin panik ve ağlamasına neden olabilir. Ses tonu değişen bir erkek öğrenci arkadaşlarının dalga konusu olabilir. Bedenindeki orantısızlıktan kaynaklı sakarlık ve dikkatsizlikler yaşayan bir öğrenci ailesiyle problemler yaşayabilir. Tüm bu gelişim özellikleri doğal bir süreçtir fakat bu doğal sürecin yeterince dikkate alınmamasından kaynaklanan problemler kişinin psikolojisini derinden yaralayabilir. Bu nedenle öğrencinin fiziksel gelişim özellikleri eğitimin her aşamasında dikkate alınmalıdır.

Çalışma grubundaki çocuklar, zihin gelişimi açısından, Piaget'in bilişsel gelişim kuramının “soyut işlemsel”, Bruner'in bilişsel gelişim kuramının “sembolik dönem” döneminde bulunmaktadır. Bu dönemde zihin gelişimi somuttan soyuta bir çizgi izlemektedir. Birey, çocukluktan çıkmaya başlamış fakat henüz bir yetişkin de olamamıştır. Bireyin davranışlarında ergen benmerkezciliği görölmektedir. Bu nedenle insanların kendisi hakkındaki düşüncelerini ve beğenilerini önemsemekte, kendi fikirlerini ve bilgilerini ön plana çıkarmaktadır (şentürk, 2003: 32). Başkalarının bakış açılarını kavrama, değer yargılarını ve tepkilerini önemseme, toplumsal yaşama etkin katılıma yönelme söz konusudur (Aydın, 2003: 42). Birey kelimeleri, sembolleri ve anlamlarını kavramaya başladığından

özetleyici grafik ve tablolarla çok daha işlevsel bilgiye ulaşabilmektedir (Yöndem ve Taylı, 2011: 98-99).

Araştırmaya katılan çocukların bir bölümünün kişilik gelişimi, Freud'un psikoseksüel kuramının “genital” dönemine denk gelmektedir. Bu dönemin temel bir özelliği karşı cinse duyulan ilgidir (Aydın, 2003: 98). Ayrıca bu dönemde birey bir taraftan bencilliğin doruğundayken, diğer taraftan son derece özverili olabilir. Tutkulu bir aşıkken bir anda ilişkisini bitirebilir. Topluma katılmanın güçlü coşkusunu yaşarken derin bir yalnızlığa kapılabilir. Seçtiği öndere ya da modele körü körüne bağlanabilir ya da otoritelere başkaldırı faaliyetine girişebilir. İnanç ve ideoloji konusunda gelgitler yaşayabilir. Zaman zaman disiplinlidir, zaman zaman son derece dağınıktır. İyimserlik ve kötümserlik arasında gidip gelen bir duygulanıma sahiptir. Hassas bir ruh haline bürünebilir ya da yakınındaki insanlara kaba davranabilir. Bir taraftan azmederken diğer taraftan ilgisiz kalabilir (Freud, 1989: 132-133).

Aynı çocukların Erikson’un psikososyal kuramının “kimlik kazanmaya karşı kimlik krizi” döneminde. Bu dönemde birey yaşamın en önemli sorularından birini sorar: “Ben kimim?” Bu soru ile kendini yaşamda konumlandırmaya, daimi kimliğini edinmeye çalışır. Bu süreçte ailesiyle çatışmalar yaşayabilir, model arayabilir, kişiliğini olumsuz etkileyecek birini taklit edebilir ya da akran grubunda kendine özgü tutum ve davranışlar gösterebilir (Selçuk, 2004: 61-62). Kimliğini edinebilir ya da tam aksine bir “kimlik karmaşası” yaşayabilir. Kimliğini bir kez edindi mi değerleri, inançları, kararları çok daha tutarlı olur, kendini anlar ve kabullenir fakat rol karmaşası yaşıyorsa bazı grupların, adanmışlıkların ya da eğitimsizliğin tehlikesine açık hale gelir.

Piaget’ in ahlaki gelişim teorilerine göre Özerk devrede ise birey, kuralların durumsal gereksinimlere bağlı olarak değiştirilebileceğini anlar. 11. yaşla birlikte çocuklar, kendi dışlarında oluşturulmuş olan kuralların değiştirilemez olmadıklarını, istenirse anlaşılarak kuralları değiştirebileceklerini fark etmeye başlarlar. Bu dönemde çocuğun sosyal dünyası giderek artan akran gruplarıyla genişlemiştir. Ceza, kuralların ihlal edilmesiyle otomatik olarak uygulanması gereken bir durum değildir. Kuralların ihlal edilme nedenleri de önemlidir. Yargıda bulunurken kuralları ihlal edenlerin niyetleri ve içinde bulundukları durumlar da dikkate alınır (Can, 2002: 130 ; Aydın 2003: 165).

Bu çocukların Kohlberg'in kuramında geleneksel düzeyde olması beklenir. Geleneksel düzeydeki bireyler; aile ve akran gibi bir grubun ahlaki yargılarını önemser. Ahlaki değer yargıları, karşılıklı beklentiler çerçevesinde şekillenir. Birey, kendinden beklenen davranışı göstermeyi doğru olarak kabul eder. Dolayısıyla ailesinin, öğretmeninin ve arkadaşlarının beklediği gibi davranırsa onların sevgisini kazanabileceğini, takdir edilerek kabul göreceğini düşünür (Güngör, 2000: 80- 81).

Çalışma B grubundaki çocuklar Fowler'in İnanç Gelişimi teorisine göre “Yapay-Geleneksel İman” evresindedir. Birey, ergenlikle beraber, formel işlemler ve kişilik bunalımlarının ortaya çıkmasıyla, muhtemelen inancın üçüncü aşamasını göstermeye başlayacaktır. Tanrıyla daha çok kişisel ilişki ve biçimsel amelî düşünceyle ilgili soyut fikirlere bir güven söz konusudur. Birey kendisi ve diğerleri için farklı hikâyelerin anlamlarını kurmaya ve kendi hayat hikâyesiyle diğerlerini ilişkilendirmeye başlar. Bu evre uymacı bir safhadır, diğer önemli kişilerin düşünceleri ve otoritesi güçlü bir rol oynamaktadır. Önemli insanların veya kendi akranlarının görüşleri içselleştirilip kişiselleştirilerek inanç ve değerler araştırılabilir. Bu inanç ve değerler, hiçbir şekilde eleştiriye tabi tutulmayacak şekilde algılanır. Öte yandan, birçok değerden sadece biri olduğunun farkında olmadığı kendi değerleri, bir ideoloji şeklini alır. Birey, kendi dünya görüşü veya ideolojisi üzerinde durur ve onu yaşar (Karaca, 2007: 190-200).

C. DİN PSİKOLOJİSİNDE KARAKTER, DEĞER VE ADALET KAVRAMLARI

Doğruluğu kabul edilen bir gerçek var ki; bütün dünyada benzeri görülmemiş bir değişim söz konusudur. Bu değişimler hemen hemen her şeyi etkilemekte ve gelecekte oldukça farklı bir dünya önermektedir.

Bugün insanlık, her alanda olduğu gibi bilgiye ulaşma ve onu kullanmada büyük mesafe kat etmiştir. Günümüze geldiğimizde ise, dünyaya şekil veren küresel kültür içinde, bilgi akışının sağlandığı kanalların çokluğu ve çeşitliliği, talep edilen bilginin niteliği ve niceliği ne olursa olsun, arayanı bile şaşırtacak hızda adresine ulaşmaktadır. Bilgiyi arayanın artık ona ulaşamama gibi bir problemi yoktur. Görülmektedir ki artık, dünyada örgün eğitim kurumları öğrencilerin bilgi boyutunda tatmin edici eğitimi vermekte zorluk çekmemektedir.

Ne var ki modern dünya, duygu ve davranış boyutunda insanı ihmal ettiğinin, en azından tatmin edemediğinin farkına varmaya başlamıştır.

Batıdaki din-bilim çatışması sonucu eğitimin, kilisenin elinden alınıp salt pozitivist bir anlayışla yeniden düzenlenmesi ile insan; teknoloji, bilim, bilgi alanında görüldüğü gibi çok önemli ilerlemeler kat etmiştir. Bilgi ve bilimin bu kadar ilerlediği bir asırda dünya çok büyük iki savaşı yaşamıştır. Pozitivist bir eğitim anlayışla uzaya çıkan ve atomdan enerji üreten insan, o atomu insanları yok etmek için de kullanmıştır (Çakmak, 2013: 2). Bu gelişmelerin sonucunda dünyanın her yerinde meydana gelen değişimdeki güçlü etki ile toplumlar şimdilerde birçok problemle başa çıkmak zorunda kalmıştır. Problemleri aşağıdaki şekilde gruplayabiliriz:

- Hırsızlık oranlarındaki artış,
- Uyuşturucu kullanımındaki artış,
- Değişik disiplin problemlerinin ortaya çıkması
- Şiddet ve cinayet olaylarındaki inanılmaz artış,
- Gasp ve çeteciliğe dair işlenen suçlar
- Yalancılık, dolandırıcılık
- Kendine yaralayarak zarar verme
- Çocukluk döneminde cinsel ilişkiler yaşama
- Nefret içeren fanatik ve yobazca tutumlar
- Terbiyesiz, argo ve küfürlü konuşmalar
- Kendi canına kast ve intihar olayları
- Çocukluk döneminde cinsel ilişkiler yaşama gibi (Kanger, 2007: 12).

Farklı ülkelerde yapılan araştırmalar sosyal parçalanma ve çatışmanın temel olarak ahlaki değerlerin çökmesinden ileri gelmekte olduğunu göstermektedir. Bilgi ve becerilerle donatılmış insanların hayatın zorlukları karşısında kendilerini yönlendirebilecek ahlâkî nitelikler ve faziletler hususunda yani karakter gelişiminde oldukça zayıf oldukları anlaşılmıştır. Bahsedilen bu problemlerin çözümü; genel olarak eğitimden ve özel olarak karakter eğitiminden geçmektedir (Can, 2000). Özellikle Batı'da, Avrupa ülkelerinde, okullarda karakter eğitimi programları hazırlanmış, öğrencilere ahlâkî gelişimlerine katkıda bulunacak çeşitli programlar geliştirilerek uygulamaya konmuştur.

Yapılan bir araştırmada, araştırmacı toplumdaki karakter değerlerini tanımlamaları için aileler, öğretmenler ve ruhban sınıfı (rahipler sınıfı) apında araştırma yapmıştır. Ve onlardan okullarda öğrencilere öğretilmesi gereken karakter özelliklerini listelemelerini istemiştir. Bu verileri sıkça tekrarlanan karakter özellikleri boyutunda incelemiştir. Bu verilerin sonucuna göre toplum tarafından sıkça belirtilen 27 karakter özelliği saptamıştır. Bunların bazıları aynı anlama geldiğinden bu karakter özelliklerini 16 başlık altında toplamıştır. Oluşturmuş olduğu bu 16 karakter özelliğinden oluşan listeyi tekrar ailelere, öğretmenlere ve ruhban grubuna verip onlara göre en önemli olandan en önemsiz olana doğru bu 16 özelliği sıraya koymalarını istemiştir. Bunun sonucunda; öğretmenlerin ve ailelerin en önemli gördükleri karakter özelliğinin “kendine, başkalarına ve mülkiyete karşı saygılı olmak” yani adalet olduğu konusunda hemfikir oldukları ortaya çıkmıştır (Aslan,2011).

Değerler içerisinde adalet, hayatın her alanıyla ilgili insanların huzurlu yaşamalarını direkt etkileyen, toplumsal sükûnu muhafaza adına en önemli unsur olarak dikkat çekmektedir. Adaletin atı bir değer olması tüm değerlerle ilişkilendirilmesini ortaya çıkarmaktadır. Araştırmacı da tüm bunları birlikte değerlendirdiğinde “adalet değeri” konusunda çalışmalar yapılması gerekliliğini görmüştür. Bu amaçla da “karakter eğitimi “ erevesinde adalet değerinin çocuklar tarafından nasıl algılandığını araştırmak amacıyla bu çalışmayı tasarlamıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde, araştırmanın yöntemi ve süreci hakkında bilgi verilmiştir. Bu kapsamda araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerinin analizi ve uygulama süreci hakkında açıklamalar yapılmıştır.

A. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Araştırma, ilköğretim okullarında okuyan 9-14 yaş düzeyindeki çocuklara uygulanacak karakter eğitimi programı çerçevesinde çocuklarda adalet algısının oluşumunu ve gelişimini inceleyecektir.

Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerine göre tasarlanmıştır. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algılandığı ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik bir sürecin izlendiği araştırma türüdür. Diğer bir deyişle nitel araştırma, kuram oluşturmayı ve anlamayı ön plana alan bir yaklaşımdır (Yıldırım ve Şimşek 2000: 19). Kuş (2003)ve Büyüköztürk (2008) ‘ün belirttiği gibi nitel araştırmaların amacı, katılımcıları kendi bakış açılarına göre anlamaya çalışmaktır.

Araştırmacı bu çalışmayı nitel araştırma yaklaşımlarından alan çalışması yaklaşımına uygun olarak yürütmüştür. Araştırmacının çalışması **yapılandırılmamış alan çalışması** olarak tasarlanmıştır. Literatüre göre bu tür çalışmalar, davranışın gerçekleştiği doğal ortamda yapılır ve çoğu durumda araştırmacının ortama katıldığı” katılımcı gözlem” dediğimiz yöntemle gerçekleşir. Burada araştırmacı, çalıştığı konuya ilişkin kültür ya da alt kültürün içine girmeye ve bir parçası olmaya çalışır. Burada amaç belirli bir kültürü içeriden tanımlamak olduğu için, araştırmacının elinde herhangi standart bir gözlem veya görüşme aracı yoktur (Şimşek ve Yıldırım, 2008).

Araştırmacı bu çalışmaya nitel araştırma yöntemlerinden doküman tarama ile başlamıştır. Çalışma da karakter eğitimi, değerler eğitimi, adalet düşüncesi, adalet kavramı, adalet duygusu, adalet davranışı, adalet türleri, adalet algısıyla ilgili alan yazın incelenmiştir.

İlgili dökümanların analiz edilmesi sonucu çocuklarda adalet algısını ortaya çıkarmak amacıyla Karakter Eğitim Programı geliştirilmiştir. Karakter Eğitim Programı aracılığıyla çocukların adalet algılarının oluşumu ve gelişimine ilişkin görüşlerini belirlemeye yönelik olarak nitel araştırmada bir veri toplama tekniği olan *gözlem tekniği* kullanılmıştır. Gözlem tekniği ile araştırmacı araştırmaya konu olan olay, olgu ve duruma ilişkin derinlemesine ve ayrıntılı açıklamalar ve tanımlamalar yapmayı amaçlamaktadır.

B. EVREN VE ÖRNEKLEM

Nitel araştırmanın doğası gereği, araştırmalarda ulaşılan sonuçlar, çalışılan konu ve duruma özgüdür. Bu nedenle nitel bir araştırmada araştırmacı, elde ettiği verilerle genel evreni açıklama kaygısı gütmenden daha dar kapsamlı bir çalışma evreni içinden seçtiği küçük bir örneklemle çalışmasını yürütebilir. Bu örneklemi seçerken nitel araştırma geleneği içinde gelişmiş olan amaçlı örnekleme yöntemi tercih edilmelidir (Yıldırım ve Şimşek, 2008, 101-107).

Araştırmanın örneklemine oluşturmak amacıyla araştırmacı çalıştığı kurumda yer alan 40 çocukla görüşmüştür. Bu çocuklardan 35'i çalışmaya katılmayı kabul etmiş, 31 çocuk ise devamlılık göstermiştir. Araştırmacı tarafından 9-14 yaşlarındaki 31 çocuk 9-11 yaşındakiler A grubu, 12-14 yaşındakiler B grubu olmak üzere gelişimsel özellikleri dikkate alınarak iki ayrı gruba ayrılmıştır. Sonuç olarak:

Çalışma A grubu 9-10-11 yaş,

Çalışma B grubu 12-13-14 yaşlarından oluşmaktadır.

Çocuklara ait bilgiler (cinsiyet, yaş, sosyo-ekonomik seviye, anne-baba eğitim durumu) “Kişisel Bilgi Formu” (EK1) ile toplanmıştır. Bu çocuklarla ilgili tanıtıcı bilgilere bulgular bölümünde yer verilmiştir.

C. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Bu araştırmanın temel veri toplama araçları Kişisel Bilgi Formu, Karakter Eğitim Programı Etkinlikleri, Gözlem Formudur.

Veri toplama araçları ekte verilmiştir. Bu başlık altında araştırmanın veri toplama araçları ve bu araçların geliştirme aşamaları anlatılmaktadır.

1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacı çalışma grubunun demografik özelliklerini tespit etmek amacıyla bir tanıma formu geliştirmiştir. Bu formda çocukların, isimleri, yaşları, sosyo ekonomik durum, sosyal çevre, anne-baba eğitim durumları, anne-baba eğitim durumu, kardeş sayısı ve kaçınıcı çocuk olduklarıyla ilgili bilgiler yer almaktadır (bkz. EK 1).

2. Karakter Eğitimi Programı Uygulama Süreci

Araştırmacı ilk olarak karakter eğitimi, değerler eğitimi, adalet düşüncesi, adalet kavramı, adalet duygusu, adalet davranışı, adalet türleri, adalet algısıyla ilgili alan yazını incelemiş, Karakter eğitim programlarıyla ilgili kazanımlar, değerler analiz edilmiş, çalışmada kullanılabilecek etkinlikler araştırılmıştır.

İkinci olarak Karakter Eğitim Programı oturumlarında işlenecek konu başlıklarını belirlemek amacıyla Psikolog, Çocuk Gelişim Uzmanı, Davranış Bilimleri Uzmanı, İlahiyatçı olan 4 uzmanın görüşlerini almıştır. Alan uzmanları çalışma grubundaki çocukların adalet algılarının gelişimini keşfetmek amacıyla yapılacak bir çalışma da şu başlıkların yer alması gerektiğini söylemişlerdir: Kendini Tanıma, Sorumluluk Eğitimi, Empati, İç görü, Engellenme duygusuyla baş edebilme, Başarı, Sağlıklı Beslenme.

Araştırmacı alan uzmanlarının görüşlerini aldıktan sonra daha önce hazırlanmış-uygulanmış Karakter Eğitimi Programlarını incelemiş ve taslak bir program oluşturmuştur. Bu taslak program tekrar alan uzman görüşüne sunulmuş, uzmanların görüşlerine göre bazı oturumlar çıkarılmış, bazı oturumlar eklenmiş ve programa son şekli verilmiştir. Uzmanların olumlu geri bildirimler alınması üzerine bu programı uygulamaya karar verilmiştir.

Bu çalışmada uygulanan Karakter Eğitim Programının son şekli şöyledir:

Karakter Eğitim Programı

- Kendimi Tanıyorum

- Sınırlar
- Sınır Işıkları
- Kendimize Mektup
- Yakın İlişkiler
- Adalet Algısı
- Adalet Draması
- Sen Olsaydın Adalet İçin Ne derdin?
- Tilki ve Leylek Fablı

Yukarıdaki başlıklarını kapsayan 10 oturumluk “Karakter Eğitim Programı” her iki gruba da her bir oturumu 90 dakika olmak üzere 10 hafta boyunca uygulanmıştır. Programdaki etkinlikler uygulanırken; Dil etkinlikleri (sohbet, hikâye dinleme ve drama, hikâye oluşturma, atasözleri, deyimler) Oyun etkinlikleri türlerinden yararlanılmıştır (Karakter Eğitim Programı bkz. EK 2).

3. Gözlem Formu

Araştırmacı Karakter Eğitimi Programı oturumlarında gözlenen bulguları gözlem formu aracılığıyla kaydetmiştir. Nitel araştırmada yapılan bir gözlem sürecinde her şeyi gözlemek mümkün değildir. Bu nedenle gözleme başlamadan önce neyin hangi kapsamda gözleneceğinin açık bir şekilde ortaya konması, yani araştırmacının belirli bir yönelimi olması gerekir (Yıldırım ve Şimşek: 2000:205) Böyle bir yönelimin açıklandığı formda gözlem boyutlarının belirlenmesi, fiziksel ortamın tanımlanması, ortamda oluşan etkinliklerin gözlenmesi gerekmektedir. Bu boyutlardan yola çıkarak araştırmacı gözlem formunu oluşturmuştur (Gözlem Formu bkz. EK 3).

D. İŞLEM

Araştırma için başvuruda bulunan çocuklar yaşlarına göre iki ayrı gruba ayrılmıştır. 9-11 yaş Çalışma A grubu, 12-14 yaş Çalışma B grubudur. Her iki eğitim grubuna da 10 oturumluk Karakter Eğitim Programı her bir oturumu 90 dakika olmak üzere 10 hafta boyunca uygulanmıştır. Uygulama sırasında oturumlar ses kayıt cihazına kaydedilmiş, araştırmacı tarafından gözlem tekniği ile bilgiler oturum sırasında kaydedilmiştir.

Gözlem yöntemi, nitel araştırmalarda kullanılan bir veri toplama tekniğidir. En sık kullanılan nitel araştırma yöntemlerinden görüşme ve gözlem sosyal olguların bu göreliliğini ve hareketliliğini bir an için de olsa yakalamaya ve anlamaya yöneliktir. Bu yöntemlerin en önemli avantajları, araştırılan konuyu, ilgili bireylerin bakış açılarından görebilmeye ve bu bakış açılarını oluşturan sosyal yapıyı ve süreçleri ortaya koymaya yöneliktir (Yıldırım ve Şimşek 2000: 19).

E. ANALİZ

Araştırma verilerinin analizinde nitel ve nicel veri çözümleme teknikleri kullanılmıştır.

1. Nicel Verilerin Analizi

Araştırmada kullanılan “ Kişisel Bilgi Formu” aracılığıyla toplanan veriler, araştırmacının amacı doğrultusunda *deneysel istatistikî işlemlere* tabi tutulmuştur. Araştırmada verilerin İstatistiksel analizi sürecinde SPSS for Windows 20,0 paket programından yararlanılmıştır. Verilerin çözümlenmesi amacıyla; frekans, yüzde, ortalama kullanılmıştır.

2. Nitel Verilerin Analizi

Çalışmanın amaçlarına yönelik sorularına yanıt aramak amacıyla geliştirilen nitel veri toplama araçları nitel veri analiz teknikleriyle çözümlenmiştir.

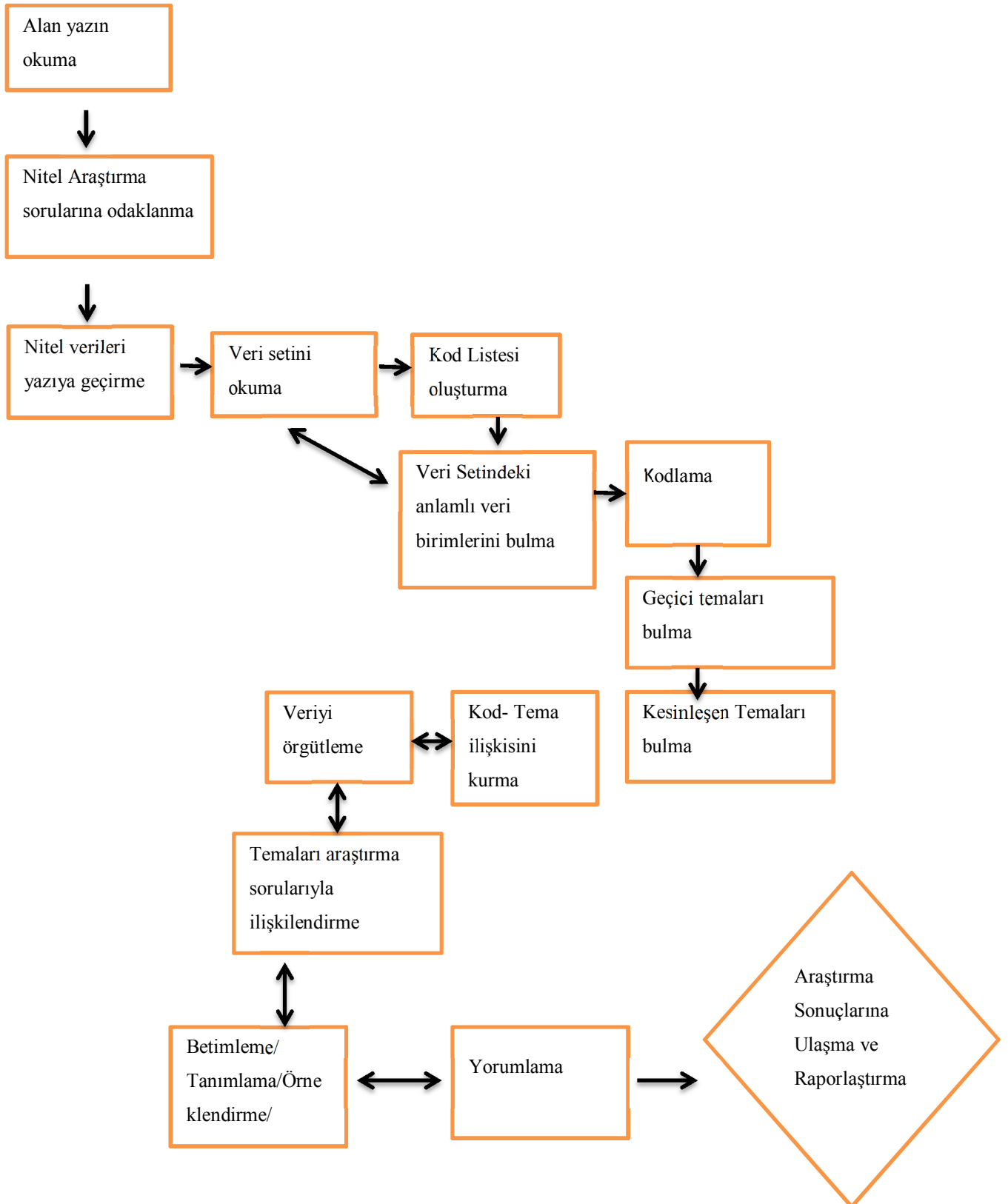
Karakter Eğitim Programı oturumları esnasında ses kayıt cihazına kaydedilen oturumlar çözümlenmiş, metne dönüştürülmüş ve içerik analizine tabi tutulmuştur (bkz. Sınırlar Etkinliği EK 4).

Araştırmacı tarafından oturum sırasında ve bitiminde “ Gözlem Formu” aracılığıyla kaydedilen veriler incelenmiş, analiz sırasında her çocuk için takma bir isim kullanılmıştır.

Gözlem formlarının dışında çocukların oturumlar sırasında kullandıkları çalışma formları da analize dahil edilmiştir. Çalışma kağıtları yoluyla elde edilen veriler nitel veri analizi tekniği olan içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Bu amaçla toplanan

verilerin önce kavramlaştırılması, daha sonra da ortaya çıkan kavramlara göre mantıklı bir biçimde düzenlenmesi ve buna göre veriyi açıklayan temaların saptanması gerekmektedir (Yıldırım ve Şimşek:2000: 259).

Araştırmacı tarafından nitel verilerini analizinde izlenen aşamalar aşağıdaki şekilde gösterilmiştir:

Şekil 1 : Karakter Eğitim Programı Çerçevesinde Elde Edilen Nitel Verilerin Analizinde İzlenen Aşamalar

Nitel araştırma verileri dört aşamada analiz edilir:

a) Verilerin kodlanması

İçerik analizinin ilk aşamasıdır. Bu aşamada araştırmacı, elde ettiği bilgileri inceleyerek, anlamlı bölümlere ayırmaya ve her bölümün kavramsal olarak ne anlam ifade ettiğini bulmaya çalışır. Bu bölümler bazen bir sözcük, bazen bir cümle ya da paragraf bazen de bir sayfalık bir veri olabilir. Kendi içinde anlamlı bir bütün oluşturan oluşturan bu bölümler, araştırmacı tarafından isimlendirilir, diğer bir deyişle kodlanır. Bu aşamada önemli olan, yukarıda sözü edilen anlamlı bölümlere tanımlayıcı kodlar bulmaktır. Tüm veriler bu şekilde kodlandıktan sonra, bir kod listesi oluşur ve bu liste verilerin incelenmesinde ve düzenlenmesinde anahtar liste görevi görür (Yıldırım ve Şimşek: 2000:260). Verilerin kapsamına ve derinliğine göre ortaya çıkan kodların sayısı değişebilir. Verilerin kodlanması sürecinde araştırmacı anlamla bölümlere okuduğu alan yazından ya da verilerden faydalanabilir. Araştırmacı, veriler arasında saptadığı anlamlı bir bölümü kavramsallaştırırken ta da kodlarda o bölümdeki anlamı en iyi yansıtabilecek kavramı bulmaya çalışır. Bu kavram sonrasında gerekirse değişebilir. Önemli olan kullanılan kavramın, o bölümde geçen anlamı ya da olayı en etkili biçimde yansıtabilmesidir.

Araştırmacı Karakter Eğitim Programı oturumlarında kullandığı çalışma kağıtlarındaki verileri kodlamıştır. Her oturum için ayrı kodlama listesi oluşturulmuştur (Tablo 11 : Kendimi Tanıma ile İlgili Kodların Listelenmesi,).

Kodlama listesi oluşturulurken araştırmacı “ *genel bir çerçeve içinde yapılan kodlama*” tekniğine göre işlemleri gerçekleştirmiştir. Buna göre verilerin analizinden önce genel bir kavramsal çerçeve oluşturmak mümkündür. Bu kavramsal çerçeveye göre kodlama yapılır. Ancak ortaya çıkan yeni kodlar listeye dahil edilir. Bu şekilde önceden belirlenen bir kod listesi içerik analizini yönlendirirken, tüme varımcı bir anlayışla verilerin incelenmesi

sonucu ortaya çıkan veriler de, daha önceden oluşturulan kod listesine eklenir ya da yeniş kodlara göre eski kodlar değıştirilir (Yıldırım ve Şimşek,2000: 264).

Araştırmacı genel bir çerçeve içinde yapılan kodlama tekniğine göre kod listelerini oluşturmuştur. Ardından oturumlarda kullanılan çalışma kağıtları tek tek kodlanmış, kodlanan veriler kodlama listelerine göre düzenlenmiş, yeni kodlar eklenmiş, geçersiz olduğu düşünölen kodlar çıkarılmıştır (Tablo 10: Çalışma grubundaki Çocukların Kendimi Tanıyorum Etkinliğine İlişkin Yanıtlarının Kodlanması, Tablo 12: Çalışma Grubunun Kendimize Mektup Etkinliğinde Yazdıkları Mektubun Kodlanması, Tablo 14: Çalışma Grubundaki Çocukların Yakın İlişkiler Etkinliğine Verdikleri Yanıtların Kodlanması, Tablo 17: Çalışma Grubundaki Çocukların Sen Olsaydın Adalet İçin Ne Derdin Etkinliğine Verdikleri Yanıtların Kodlanması).

Kodlama sürecinde araştırmacının, araştırma sorularını ya da araştırmanın kavramsal çerçevesini dikkate alması gerekmektedir. Araştırmacının bu sebeple toplanan verilerin tümünü kodlaması şart değildir(Yıldırım ve Şimşek, 2000: 265). Araştırmacı da, araştırma sorularının dışında kalan verileri kodlama dışından bırakmıştır.

b) Temaların bulunması

İlk aşamada ortaya çıkan kodlardan yola çıkarak verileri, genel düzeyde açıklayabilen ve kodları belirli kategoriler altında toplayabilen temaların bulunması gerekmektedir. Temaların bulunması için önce kodlar bir araya getirilir, incelenir. Kodlar arasındaki ortak yönler bulunmaya çalışılır, toplanan veriler kodlar aracılığıyla kategorize edilir. Bu aşama da orta çıkan temalar daha genel bir olguya işaret eder. Tematik kodlama için ilk aşamada, ortaya çıkan kodların benzerlik ve farklılıklarının saptanması ve buna göre birbirleriyle ilişkili olan kodları bir araya getirebilecek türden temaların belirlenmesi gerekir (Yıldırım ve Şimşek, 2000: 268).

Araştırma kodlanan verilerini açıklayabilecek ortak kavram ve temaları bulmak amacıyla literatür taraması yapmıştır (bkz. s.116-118). Alan yazında yapılan araştırmalar ve araştırmacının mesleki tecrübeleri sonucunda kodlar bir araya getirilerek kategorize edilmiş, tematik kodlama yapılmıştır.

c) Kodların ve temaların düzenlenmesi

Tematik kodlama aşamasını, verilerin ortaya çıkan kodlara ve temalara göre düzenlemesi aşaması takip eder. İlk aşamada ayrıntılı kodlama ve ikinci aşamadaki tematik kodlama sonucunda, araştırmacı topladığı verileri düzenleyebileceği bir sistem oluşturur. Üçüncü aşamada ise, araştırmacı bu sisteme göre elde edilen verileri düzenler ve bu şekilde olgulara göre verileri tanımlamak ve yorumlamak mümkün olabilir. Bu aşamada verilerin, okuyucunun anlayabileceği bir dille tanımlanması, açıklanması ve sunulması önemlidir. Araştırmanın bu sürecinde, araştırmacı kendi görüş ve yorumlarına yer vermez ve toplanan bilgileri işlenmiş bir biçimde okuyucuya sunar (Yıldırım ve Şimşek, 2000: 270).

Araştırmacı tarafından oluşturulan kod listeleri ile çocuklardan alınan verilerin kodlanması sonucu oluşan temalar karşılaştırılarak tekrar düzenlenmiştir. Aynı kod ve temalar bir araya getirilerek veriler tanımlanmaya çalışılmıştır (Tablo 13: Kendimize Mektup Etkinliğindeki Yanıtların Kod Listesi, Tablo 15: Kişilerarası İlişkiler Etkinliğinin Kod Listesi, Tablo 16: Çalışma Grubundaki Çocukların “Tilki ve Leylek Fablı” Etkinliğinde Verdikleri Yanıtlar, Tablo 18: Çalışma Grubundaki Çocukların Adalet Algısı).

d) Bulguların tanımlanması ve yorumlanması

Ayrıntılı bir biçimde tanımlanan ve sunulan bulguların araştırmacı tarafından yorumlanması ve bazı sonuçların çıkarılması bu aşamada yapılır. Nitel araştırmada araştırmacı, incelenen olguya yakın olduğu ve gerekirse o olguya ilişkin ilk elden deneyimler elde ettiği için, onun yapacağı yorumlar değerlidir. Ancak bu düşünceler, üçüncü aşamada sunulan verilerin tanımıyla tutarlı olmak zorundadır. Bu nedenle araştırmacı bu son aşamada, topladığı verilere anlam kazandırmak ve bulgular arasındaki ilişkileri açıklamak, neden-sonuç ilişkileri kurmak, bulgulardan birtakım sonuçlar çıkarmak ve elde edilen sonuçların önemine ilişkin açıklamalar yapmak zorundadır (Yıldırım ve Şimşek, 2000: 270).

4.BÖLÜM

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde, araştırmada ele alınan amaçlar doğrultusunda toplanan verilerin nicel ve nitel veri analizleri ile elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Bulguların sunumunda öncelikle, “Kişisel Bilgi Formundan” elde edilen bilgiler doğrultusunda, çalışma grubunun genel yapısını ve özelliklerini tanımak amacıyla frekans ve yüzde dağılımlarına yer verilmiştir.

Yapılan içerik analizleri sonucu saptanan diğer bulgular, araştırmanın amaçları ve bu amaçların sunulduğu sırası da dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

A. ÇALIŞMA GRUBUNUN GENEL YAPISINA İLİŞKİN BULGULAR

Araştırmaya katılan bireyleri tanıma amacıyla hazırlanmış Kişisel Bilgi Formu’ndan elde edilen verilere göre, çalışma A ve çalışma B gruplarındaki çocukların “anne eğitim durumu, baba eğitim durumu, anne meslek durumu, baba meslek durumu, oturdukları ev durumu, sosyo ekonomik seviye, sosyal çevre, ” değişkenlerine ilişkin frekans ve yüzde değerlerine yer verilmiştir.

Tablo 1: Çalışma Grubundaki Çocukların Yaş Değişkenine Göre Dağılımı

		Sayı	%
Yaş	9,00	2	6,5
	10,00	6	19,4
	11,00	6	19,4
	12,00	9	29,0
	13,00	4	12,9
	14,00	4	10,9
	Toplam	31	100,0

Tabloda görüldüğü üzere, çalışma grubunun 2'si 9 yaşında, 6'sı(%19,4) 10 yaşında 6'sı(%19,4) 11 yaşında, 9'u(%29) 12 yaşında, 4'ü((12,9) 13 yaşında, 3'ü(%9,7) 14 yaşında, 1'i(3,2) 15 yaşında olmak üzere toplam 31 çocuktan oluşmaktadır

Tablo 2: Çalışma Grubundaki Çocukların Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

		Sayı	%
Çalışma Grubuna Göre	A grubu(9 10-11)	14	45,2
	B grubu(12-1314)	17	54,8
	Toplam	31	100,0

Tabloda görüldüğü gibi örneklem iki ayrı çalışma grubundan oluşmaktadır. Çalışma A grubunda 14, Çalışma B grubunda 17 çocuk vardır.

Tablo 3 :Çalışma Grubundaki Çocukların Sosyal Çevre Değişkenine Göre Dağılımı

		Sayı	%
Sosyal çevre	Kırsal çevre	2	6,5
	Şehir	29	93,5
	Toplam	31	100,0

Tabloda görüldüğü gibi çalışma grubunun çoğunluğu (29 kişi ,%93,5) şehirde yaşamaktadır.

Tablo 4 :Çalışma Grubundaki Çocukların Sosyo Ekonomik Seviye Değişkenine Göre Dağılımı

		Sayı	%
Sosyo-ekonomik seviye	Düşük S.E.S	1	3,2
	Orta S.E.S	21	67,7
	Yüksek S.E.S	9	29,0
	Toplam	31	100,0

Tabloda görüldüğü gibi çalışma grubundaki çocukların büyük çoğunluğu (21 kişi, %67,7) orta gelir grubunda , 9'u (%29) yüksek gelir grubundan bulunmaktadır. 1 kişi ise gelir seviyesinin düşük olduğunu beyan etmiştir.

Tablo 5 :Çalışma Grubundaki Çocukların Anne Eğitim Durumu Değişkenine Göre Dağılımı

		Sayı	%
Anne eğitim durumu	İlkokul	7	22,6
	Ortaokul	12	38,7
	Lise	8	25,8
	Üniversite	4	12,9
	Toplam	31	100,0

Tabloda görüldüğü üzere, çalışma grubundaki çocukların 7'sinin(%22,6) annesi ilkokul, 12'sinin(%38,7) annesi ortaokul, 8'sinin(%25,8) annesi lise, 4'ünün(%12,9) annesi üniversite mezunudur.

Tablo 6 :Çalışma Grubundaki Çocukların Baba Eğitim Durumu Değişkenine Göre Dağılımı

		Sayı	%
Baba eğitim durumu	İlkokul	6	19,4
	Ortaokul	5	16,1
	Lise	14	45,2
	Üniversite	6	19,4
	Toplam	31	100,0

Tabloda görüldüğü üzere, çalışma grubundaki çocukların 6'sının(%19,4) babası ilkokul, 5'inin(%16,1) babası ortaokul, 14'ünün(%45,2) babası lise, 6'sının(19,4) babası üniversite mezunudur.

Tablo 7 :Çalışma Grubundaki Çocukların Anne Meslek Durumu Değişkenine Göre Dağılımı

		Sayı	%
Anne meslek durumu	Ev hanımı	28	90,3
	Öğretmen	3	9,7
	Toplam	31	100,0

Tabloda görüldüğü gibi, çalışma grubundaki çocukların annelerin 28'i (%90,3) ev hanımı, 3'ü(9,7) öğretmendir

Tablo 8 : Çalışma Grubundaki Çocukların Baba Meslek Durumu Değişkenine Göre Dağılımı

		Sayı	%
Baba meslek durumu	Memur	3	9,7
	İşçi	10	32,3
	Serbest meslek	18	58,1
	Toplam	31	100,0

Tabloda görüldüğü gibi çalışma grubundaki çocukların babalarının 3'ü(9,7) memur, 10'u(32,3) işçi, 18'i(58,1) serbest mesleğe sahiptir.

Tablo 9:Çalışma grubundaki Kişilerin Kardeş Sayısı Değişkenine Göre Dağılımı

		Sayı	%
Kardeş sayısı	2	10	32,3
	3	11	35,5
	4	7	22,6
	5	2	6,5
	6	1	3,2
	Toplam	31	100,0

Tabloda görüldüğü gibi çalışma grubundaki tüm üyelerin kardeşi vardır. Tek kardeş olan yoktur.

B. ADALET ALGISI ile İLGİLİ BULGULAR

Bu başlık altında Karakter eğitimi Programı ile ilgili bulgulara yer verilecektir. Araştırmacı tarafından uygulanan 10 haftalık Karakter Eğitimi Programı oturumlarında ortaya çıkan veriler doğrultusunda çocuklarda adalet algısının 4 başlıkta toplandığı görülmüştür. Bu başlıklar şunlardır:

1. Kendinde Adalet
2. Kişilerarası İlişkilerde Adalet
3. Nesnede- Eşyada Adalet
4. Adalet Algısı

Bu bulgular veri toplama işlemi sırasına ve veri toplama araçlarına uygun bir sırada verilecektir.

1. Kendinde Adalet ile İlgili Bulgular

Çocukların kendileriyle ilgili düşüncelerini, duygularını, yeteneklerini, amaçlarını, değerlerini, bilinçlerini, farkındalıklarını ortaya koyan oturumlardan elde edilen veriler bu başlık altında incelenecektir.

Kendini Tanıma ile İle İlgili Bulgular

Çalışma grubundaki çocukların 1.oturumda “Kendini Tanıma” üzerine yaptıkları “Akıl Haritası” etkinliğinde verdikleri yanıtlar incelendiğinde şu kodlara ve temalara rastlanmıştır

Tablo 10 : Çalışma grubundaki Çocukların Kendimi Tanıyorum Etkinliğine İlişkin Yanıtlarının Kodlanması

AYŞEGÜL(11) Yanıtlar	Kodlar
2004’te doğdum. Mayısta doğdum. 10 yaşındayım. Nevşehirliyim.	Kimlik bilgileri -doğum tarihi- memleket
Bilgi yok.	Fiziksel bilgiler
Kurtköy imam hatip’e gidiyorum. 100 almayı severim. Hocalarımı severim. Matematiği severim. Arapçayı severim.	Okul bilgileri Akademik başarı,
Müzik severim. Futbolu severim. Doğayı severim. Resim yapmayı severim. Hayvanları severim. İlahileri severim.	Sevdiği şeyler/ hobiler
Köpeklerden korkarım. Gecelerden	Sevmediği

korkarım.	şeyler
Kısa elbise sevmem. Uzun elbise giymeyi severim.	Giyim tarzı
Ailem beni seviyor.	Aile
En sevdiğim arkadaşımın ismi Hatice	Arkadaş
Lüğeşya	İsminin tersi
Paragöz değilim. Sulu gözlüyüm. Kızgınım. Kibarım.	Kişisel özellikler Duygu- kızgın
Bilgi yok.	İdealler, hayaller

HALİDE (10) Yanıtlar	Kodlar
Yaşım 9. Annem Zeynep, ablam dilek.Babam Ahmet,anneannem ayşe, Memleket, Samsun,Trabzon. İki kardeşim. Mahallem Yıldırım Mah.	Kimlik bilgileri -anne adı-baba adı- anneanne adı- memleket Oturdıkları yer
Bilgi yok	Fiziksel özellikler
Öğretmenim ayşe. Bütün dersleri severim. Okula gitmeyi severim. Şinasi ilkokuluna gidiyorum.	Okul hayatı -öğretmen- dersler
Öğretmen olmak, doktor olmak.	İdealler- hayaller
Düzeni severim. Arkadaşımla olmayı severim. Sıcak severim. Spor severim. Arkadaşımla olmayı severim. Hayvanları severim	Sevdiği şeyler
Bilgi yok.	Sevmediği şeyler
Annemi çok seviyorum.	Aile, ilişkiler
En sevdim Nur, hayri, Tuğra	Arkadaş

Bilgi yok.	Kişisel özellikler
------------	--------------------

SİNEM(11)Yanıtlar	Kodlar
Bulgaristan göçmeniyiz. İki kardeşiz.	Kimlik bilgileri
1,48 boyum	Fiziksel özellikler
Büyüdüğümde çocuk doktoru olmak isterim. En büyük hayalim Mekke'ye gitmek.	Hayaller-idealler
Mustafa Yeşil ortaokulu. Dersim iyi. En sevdiğim dersler fen ve müzik.	Okul - akademik başarı
Hoşlandığım yazar, Mevlana	Kitap, yazar ismi.
Sessiz ortam, parlak ve süslü eşyalar. En sevdiğim çiçek gül. Hobilerim uyumak. Hoşlandığım tatlı şekerpare.	Sevdiği şeyler -çiçek-yemek
Yeteneğim şarkı söylemek.	Yetenek
Böcekler ve karanlık.	Sevmediği şeyler
Bilgi yok.	Aile
Bilgi yok.	Arkadaş
Dağınım. Biraz hırçınım. Anlatmakta zorluk çekerim. Korkağım.	Kişisel özellikler- duygu korku.

Yeşim(10)Yanıtlar	Kodlar
10 yaşındayım. 2 kardeşim var.	Kimlik bilgileri
120 cm boyum.	Fiziksel özellikler
Matematik dersini seviyorum. Fen dersini seviyorum. Şükrü Yemenci okulunda okuyorum.	Okul
Elbise giymeyi seviyorum.	Giyim tarzı
En sevdiğim yemek patates. Saçımın kısa olmasını seviyorum. Resim yapmayı seviyorum. Kurabiye yapabilirim. Ebe olmayı seviyorum pembe	Sevdiği şeyler

rengini seviyorum. Spor yapmayı seviyorum	
Yalan söylemeyi sevmem.	Sevmediği şeyler
Bilgi yok.	Aile
En sevdiğim arkadaşım, Işıl.	Arkadaş
Bilgi yok.	Hayaller, idealler
Cömertim.	Kişisel özellikler

ESRA(10)Yanıtlar	Kodlar
Bilgi yok.	Kimlik bilgileri
Saç rengim eladır. Benim gözüm kahverengi.	Fiziksel özellikler
Ben Mithat paşa okuluna gidiyorum. 4-l'ye gidiyorum. Fatih akıncı öğretmenimdir. 3ê kadar Gaziosmanpaşa okuluna gittim. 3-d'ye gittim.	Okul
Bilgi yok.	Giyim tarzı
Ben bilgisayar oynamayı seviyorum. Benim ismim kuranda geçiyor, çok sevindim.	Sevdiği şeyler
Benim sevmediğim şey, bana tablet almamalarıdır. Sevdiğim oyunlar evciliktir. Okula gitmeyi çok seviyorum.	Sevmediği şeyler
Bilgi yok.	Aile
En sevdiğim arkadaşım Zeliha, Rumeysa, Senem	Arkadaş
Bilgi yok.	Hayaller, idealler
Ben cömertim. Ben iyiyim. Ben çok usluym. Çok iyi aldım. Çok sevinçliyim. Çok iyiyim. Ben dağınık değilim. Sıkıcı değilim. Çok iyiyim.	Kişisel özellikler

BURCU(10)Yanıtlar	Kodlar
Babamın adı murat. Annemin adı ayşe. İsmimim tersi ucruc. 2 ablam var. 3 kardeşiz. 10	Kimlik bilgileri

yaşımdayım.	
Saçlarım kahverengi. Boyum 125. Kilom 27. Gözlüklüyüm. Kahverengi saçlıyım.	Fiziksel özellikler
Fen dersini çok seviyorum. Fevzi çakmak okulundayım. Trafik dersinden 95 aldım.	Okul – başarı
Pantolon giymeyi seviyorum. Elbise giyinmeye sevmem.	Giyim tarzı
Kitap okumayı severim. Ben saklambacı seviyorum. Burayı çok seviyorum. Hayvanları seviyorum.	Sevdiği şeyler
Bilgi yok.	Sevmediği şeyler
En sevdiğim kuzenim halit. Ablamlar kızdırdığında beni çok sinirlenir ve bağırabilirim.	Aile
En iyi arkadaşım Elif, Zeynep.	Arkadaş
Bilgi yok.	Hayaller, idealler
Çok dağınım. Akıllıyım.	Kişisel özellikler

SILA(10)Yanıtlar	Kodlar
Bilgi yok.	Kimlik bilgileri
Uzun boyluyum.	Fiziksel özellikler
Müzikte çok iyiyim. Beden ve müzik dersini çok seviyorum. Okulum mahir kaynak ilkokulu. Sınıfım 4-c. Öğretmenim erkek. Sınıfımızın en güzel şarkı söyleyeni benim.	Okul
Bilgi yok.	Giyim tarzı
Gezmeyi seviyorum. Patene binmeyi seviyorum.	Sevdiği şeyler
Bilgi yok.	Sevmediği şeyler
Pendik’ te oturuyoruz. Afyonkarahisar kalesine annemlerden önce çıktım.	Aile

En sevdiğim arkadaşım ikbal, Firdevs. Burada ise Ayşegül, yasemin, sevgi.	Arkadaş
Bilgi yok.	Hayaller, idealler
Ahlaklıyım. Öğrenmeye meraklıyım. Ben cömerdim akıllıyım. Çok düzenliyim. Bazenleri komik olabiliyorum.	Kişisel özellikler

ZELİHA(10) Yanıtlar	Kodlar
10 yaşına mayıs ayında gireceğim. Doğduğum yer Amasya' dan ayrıldığım için üzgünüm. İsmim Yusuf peygamberinin eşinin ismidir.	Kimlik bilgileri
Son zamanlarda saçımı s-kestirdiğim için peruk saç diyorlar. Gözlerim ve saçım siyahtır.	Fiziksel özellikler
Gümüşsu , ilkokuluna gidiyorum. Resim ve beden eğitimi derslerini çok severim. Anaokulunda kurana başladım.	Okul
Güzel elbiseler giyinmeyi severim.	Giyim tarzı
Doğayı çok seviyorum.	Sevdiği şeyler
Böceklerden ve yılanlardan korkarım.	Sevmediği şeyler
Bilgi yok.	Aile
En sevdiğim arkadaşlarım Hümeysra ve İlaydadır. Arkadaşlarımla buluşmayı çok severim.	Arkadaş
Bilgi yok.	Hayaller, idealler
Bazen sinirlenirim. Alınganım. Kibarım. Çalışkan ve düzenliyim. İsmimim anlamı temiz kadın demek.	Kişisel özellikler

SEVGİ(10) Yanıtlar	Kodlar
Babamın adı Yusuf. Annemin adı Nurgül. 10 yaşındayım. Göbek adım boncuk. 1 ablam var. Ablamın adı Firdevs.	Kimlik bilgileri
Boyum 141.	Fiziksel özellikler

Oruç gazi okulunda okuyorum. Matematik dersini sevmiyorum. Fen dersini seviyorum.	Okul
Bilgi yok.	Giyim tarzı
Ders yapmayı seviyorum. Boyama yapmayı seviyorum. Tv izlemeyi seviyorum. Köye giymeyi seviyorum. Resim yapmayı seviyorum. Oynamayı severim.	Sevdiği şeyler
Fobilerim, asansöre binmek.	Sevmediği şeyler
Bilgi yok.	Aile
En iyi arkadaşlarım Emine, Zehra, Fatma, Esmâ, Ayşegül, Sıla	Arkadaş
Bilgi yok.	Hayaller, idealler
Bilgi yok.	Kişisel özellikler

SENEM(10) Yanıtlar	Kodlar
Yozgatlıyım. 10 yaşındayım. Annemin ismi Betül.	Kimlik bilgileri
Saç rengim siyah.	Fiziksel özellikler
Dersi çok severim.	Okul
Bilgi yok.	Giyim tarzı
Resim yapmayı seviyorum. Resmi seviyorum. Şarkı dinlemeyi severim. En sevdiğim çiçek zambak.	Sevdiği şeyler
Korktuklarım, asansörde kalmak.	Sevmediği şeyler
Bilgi yok.	Aile
Arkadaşlarıma iyi davranırım. En sevdiğim arkadaşım Esra ve Rumeysadır.	Arkadaş
Doktor olmak isterim.	Hayaller, idealler
İyi kalpliyim. Cömertim. Usluyum. Saygılı. Hoşgörülüym. Kendimi tanıyorum. Duygusalım.	Kişisel

Düzenliyim. Kıskanç değilim.	özellikler
------------------------------	------------

YASEMİN(10) Yanıtlar	Kodlar
Bilgi yok.	Kimlik bilgileri
Bilgi yok.	Fiziksel özellikler
Derslerim çok iyiyim. Matematiği severim.	Okul
Kıyafetlere çok önem veririm. Tarz sahibi biriyim.	Giyim tarzı
Kuşları çok severim. Kedisiz yapamam. Yağmurlu günleri severim. Araştırmayı severim. Müziğe bayılırım. İsmimi çok severim. Maviyi severim. Kırmızıyı da severim. Denizi görünce dayanamam. Kitap okumayı severim. Oyundan vazgeçmem.	Sevdiği şeyler
Uyumayı sevmem. Böceklerden tiksiniyorum.	Sevmediği şeyler
Bilgi yok.	Aile
Arkadaşlarım arasında ayırım yapmam.	Arkadaş
Doktor olmayı çok severim	Hayaller, idealler
Çok konuşurum. Çok fazla çay içerim. Sosyal biriyim. Asla yalan söylemem. Çok kıskanç biriyim. Günümü ders çalışarak geçiririm. Merhametliyim. Eğlenceden kaçmam. Hayvanlardan korkmam. Biraz inatçıyım. Çirkin isimler söylemem. Çok titiz biriyim. Meraklıyım. Erken kalkarım.	Kişisel özellikler

MERVE(10) Yanıtlar	Kodlar
İsmimim anlamı annem, babam Kastamonulu. 2 kardeşiz.	Kimlik bilgileri
Kahverengi saçlı, siyah gözlü, uzun boyluyum.	Fiziksel özellikler
En sevdiğim ders fen. Sınıfın en çalışkanlarındayım.	Okul
Bilgi yok.	Giyim tarzı

Hayvanları severim. En sevdiğim renk sarı. Allah'ımı çok severim.	Sevdiği şeyler
Böceklerden tiksiniyim.	Sevmediği şeyler
Bilgi yok.	Aile
Bilgi yok.	Arkadaş
Hayalim, bir köpeğim olup iyi bir hayvan sahibi olmak. Güzel bir meslek olmak.	Hayaller, idealler
Büyüklerime saygı, küçüklerime sevgi gösteririm. Resmim çok güzeldir. Bir zaman kaza geçirmiştım, ambulansa binmiştım. Elimde olmadığı halde bazılarını sinir ederim. Düzenli bir çocuğım. Bazen sinir bozucu olabiliyorum.	Kişisel özellikler
ASLI(11)Yanıtlar	Kodlar
2 kardeşiz. Kardeşimin ismi Mustafa. Aslı yardımlaşan demek.	Kimlik bilgileri
Saç rengim kumral. Göz rengim değişiktir: yani rengarenk.	Fiziksel özellikler -saç-göz
En sevdiğim ders fen. Mustafa yeşil okulunda okuyorum. 5.sınıfa gidiyorum. 1.	Okul
Bilgi yok.	Giyim tarzı
Oyun oynamak beni rahatlatır. Sınıfımı(bu sınıfı) çok sevdim. Yardım etmeyi severim. En sevdiğim hayvan at. Fareleri severim. Hayvanları severim. En sevdiğim çiçek gü	Sevdiği şeyler
Böcekleri sevmem.	Sevmediği şeyler
Bilgi yok.	Aile
Kolayca arkadaş olabilirim.	Arkadaş
Büyüyünce öğretmen olmak istiyorum.	Hayaller, idealler
Beni kızdırırlarsa bazılarının kalbini kırabilirim. Cömertimdir. Yardımlaşırım.	Kişisel özellikler

RUMEYSA(10) Yanıtlar	Kodlar
10 yaşındayım. Annemin adı melike. İsmimin manasını biliyorum. Malatyalıyım. 2 kardeşiz. 2005 yılında doğdum.	Kimlik bilgileri
Saç rengim siyah.	Fiziksel özellikler
En sevdiğim ders Türkçe. Sevmediğim ders Fen. Okulum Mithat paşa i.ö okulu.	Okul
Bilgi yok.	Giyim tarzı
Her rengi severim. Resim dersini severim	Sevdiği şeyler
Bilgi yok.	Sevmediği şeyler
Bilgi yok.	Aile
En sevdiğim arkadaşlarım Esra, Zeliha, Senem.	Arkadaş
Bilgi yok.	Hayaller, idealler
Cömerttim. Kötü özelliğim, abimle kavga etmek.	Kişisel özellikler

BÜŞRA(14) Yanıtlar	Kodlar
13,5 yaşındayım.	Kimlik bilgileri
Bilgi yok.	Fiziksel özellikler
Bilgi yok.	Okul
Bilgi yok.	Giyim tarzı
Komedi filmlerini severim. Brownisiz yaşayamam. Nescafeye bayılırım.	Sevdiği şeyler
Böceklerden çok korkarım. Karanlıktan çok korkarım.	Sevmediği şeyler
Aileme çok düşkünüm. Kardeşlerime çok düşkünüm.	Aile
Arkadaşlarıma önem veririm.	Arkadaş

Bilgi yok.	Hayaller, idealler
Neşeliyim. Duygusalım. Narinim. Kıskancım. Çok düzenliyim. Hiçbir şeyi atamam. Çok paylaşımcı biriyim. Çok kaprisliyimdir. Tikimle uğraşanla karşı pek iyi davranmam. Kendini beğenmişlere hoş gözle bakmam. Biraz nazlı biriyimdir. Balık burcuyum. Samimi bir dil kullanırım.	Kişisel özellikler

GÜL(12)Yanıtlar	Kodlar
Trabzonluyum.	Kimlik bilgileri
Bilgi yok.	Fiziksel özellikler
Bilgi yok.	Okul
Siyah rengi severim.	Giyim tarzı
Alışveriş yapmayı çok seviyorum. Soğuk havayı severim. Mercimek çorbasını çok severim. P33 oynamaya bayılırım.	Sevdiği şeyler
Haksızlık ve adaletsizlikten nefret ederim. Dışlanmaktan, hor görülmeğe hoşlanmam.	Sevmediği şeyler
Bilgi yok.	Aile
Arkadaş canlısıyım. En sevdiğim arkadaşım Zerrin.	Arkadaş
Auditere villasını görmeyi çok istiyorum. Dünya turu yapmak, özellikle italya'yı görmek istiyorum. Tasarımcı olmak istiyorum. Sinirliyim.	Hayaller, idealler
Kova burcuyum. Düzensizim, sabırsızım. Dağınığım. Yardımseverim. Çok safım ve iyi niyetliyim. Kıskancım.	Kişisel özellikler

BETÜL(13)Yanıtlar	Kodlar
Ocak ayında doğdum.	Kimlik bilgileri
Bilgi yok.	Fiziksel özellikler
Hayri kara ortaokuluna gidiyorum.7. sınıfa gidiyorum.	Okul

Bilgi yok.	Giyim tarzı
En sevdiğim dizi The Heirs. Yüzmeyi çok severim. En sevdiğim oyuncu ve şarkıcı Le Min Ho. En sevdiğim şarkı: Say yes. Bilgisayar oynamayı severim. Şimdiye kadar okuduğum ve en çok beğendiğim kitap Ölümsüz Ece. Çikolataya bayılırım.	Sevdiği şeyler
Kediden çok korkarım.	Sevmediği şeyler
Bilgi yok.	Aile
Sevdiğim arkadaşlarım İlknur, Sena, Nazlı, Esmâ, Dilek, Şerife, Büşra. Arkadaşlarıma düşkünüm.	Arkadaş
Psikolog olmak istiyorum.	Hayaller, idealler
Kıskancım. Çok sinirliyim. Çok dağınığım. Gıcık biriyim. Küstüğümde trip yapan biriyim.	Kişisel özellikler

Feyza(12)Yanıtlar	Kodlar
Bilgi yok.	Kimlik bilgileri
Gözlük takarım ve hep takmak isterim.	Fiziksel özellikler
Okulu seviyorum. Ortaokul 6.sınıfta okuyorum. Arapça, matematik, beden ve boş dersleri seviyorum.	Okul
Bilgi yok.	Giyim tarzı
Resim yapmayı severim. Kuranı kerim okumayı severim. Güzle resim yapamam. Bebeklere bakmayı severim. Sevdiğim yemek makarna ve bazı çorbalar. Turuncu, yeşil, deniz mavisini seviyorum. Küçük çocuklarla ilgilenmeyi seviyorum. Müzik dinleyerek ödev yapmayı seviyorum.	Sevdiği şeyler
2.ci ismimle dalga geçilmesinden hoşlanmıyorum. Hayvanlardan korkarım.	Sevmediği şeyler
Kız kardeşim var.	Aile
Bilgi yok.	Arkadaş
İlkokul öğretmeni olmak istiyorum.	Hayaller, idealler
Çok duygusalım. Konuşkan biriyim.	Kişisel

Utangaç biriyim. İkizler burcuyum. Bir kişiyle tanışırken utanırım.	özellikler
---	------------

Zehra(13) Yanıtlar	Kodlar
Bilgi yok.	Kimlik bilgileri
Bilgi yok.	Fiziksel özellikler
Bilgi yok.	Okul
Bilgi yok.	Giyim tarzı
Tv izlemeyi çok severim.	Sevdiği şeyler
Kalabalık ortamlardan hoşlanmam.	Sevmediği şeyler
Benim için önce “ailem” gelir.	Aile
	Arkadaş
	Hayaller, idealler
Yemek seçmem. Çalışkanımdır. Özel günlere önem veririm. Dağınığımdır. Duygusalım. Teknolojiye fazla zaman ayırırım.	Kişisel özellikler

GAMZE(13) Yanıtlar	Kodlar
13 yaşındayım.	Kimlik bilgileri
Bilgi yok.	Fiziksel özellikler
7.sınıfa gidiyorum.	Okul
Bilgi yok.	Giyim tarzı
Ailemle vakit geçirmeyi severim. En sevdiğim şey sevdiğim arkadaşlarımla müzik dinleyerek sallanmak ya da lunaparka gitmek. Kısacası onlarla vakit geçirmek. Bütün yemekleri seviyorum. Hayvanları çok severim, başlarına bir şey gelsin istemem.	Sevdiği şeyler
Sanatçıları sevmiyorum ama şarkılarını seviyorum. Resimden nefret ediyorum.	Sevmediği şeyler

Bilgi yok.	Aile
Arkadaşlarıma bana güvenir. Sevdığım arkadaşlarım: zehra, şule, hilal, sude, beyza. Arkadaşlarıma karşı satıcı biri değilim. Çabuk arkadaş olabilirim.	Arkadaş
Bilgi yok.	Hayaller, idealler
Çok sinirliyim. Cömertim. Bazen ister istemez kendimi rezil edebilirim. İnsanlar beni sinir ettiklerinde onları çabucak hayatımdan atarım. Korkuya bayılırım. Cesaretliyimdir. Dağınığım. Bazen çok gıcık olabiliyorum. El becerim gelişmiş. Hayatta başarılıyım, derslerde de başarılıyım. Utangacım. Alinganim. Bazen yalnız takılmak isterim. Kıskancım.	Kişisel özellikler

DİLARA(13)Yanıtlar	Kodlar
13 yaşımdayım. Karabüklüyüm.	Kimlik bilgileri
Bilgi yok.	Fiziksel özellikler
İmam hatibe gidiyorum. 7.sınıftayım.	Okul
Bilgi yok.	Giyim tarzı
Hamburger, patates severim. Yazın Antalya'ya gitmeyi seviyorum. Gezmeyi seviyorum. Sticker yapmayı seviyorum. Koleksiyon yapmayı seviyorum. Telefon kabı değiştirmeyi seviyorum. Cüzdanı seviyorum. Belgrad ormanında yürüyüş yapmayı seviyorum. Takıları seviyorum. Resim yapmayı seviyorum. Bir şeyler kesip yapıştırmayı seviyorum. Telefonda vakit geçirmeyi seviyorum. Renkli kalemleri seviyorum. En sevdiğim renk vişne çürüğü.	Sevdiği şeyler
Bilgi yok.	Sevmediği şeyler
Bilgi yok.	Aile
En sevdiğim arkadaşlar: Dilek, Feyza, Mehlika, Nefise	Arkadaş
Büyüyünce doktor olmak isterim.	Hayaller, idealler
Çok çabuk sinirlenirim. Tiyatro kursuna	Kişisel

gittim. Öfkemi sinirimi kontrol edebilirim.	özellikler
---	------------

SEMA(13)Yanıtlar	Kodlar
13 yaşındayım. 6.sınıfa gidiyorum, 2 hafta sonra teogum var.	Kimlik bilgileri
Bilgi yok.	Fiziksel özellikler
Cumhuriyet ortaokuluna gidiyorum.	Okul
Bilgi yok.	Giyim tarzı
En sevdiğim şarkıcı, Murat Boz. Şarkı söylemeyi ve dans etmeyi severim. Voleybol, basketbol oynamayı seviyorum. Yüzmeyi severim. En sevdiğim şarkıcı ve oyuncu Serkan Çayoğlu, Yusuf Güney. En sevdiğim roman Kayıp Gül. En sevdiğim hayvan kedi. Kahve içmeyi seviyorum.	Sevdiği şeyler
En çok korktuğum hayvan köpek ve yılan.	Sevmediği şeyler
Bilgi yok.	Aile
En sevdiğim arkadaşlarım, Betül, Edibe, Büşra, Reyhan.	Arkadaş
Ana okulu öğretmeni olmak istiyorum.	Hayaller, idealler
Balık burcuyum. Çok dağınığım. En kötü huyum, çok safım. Çok gıcık ve sinirliyim. En sevdiğim renk su yeşili.	Kişisel özellikler

ZEYNEP(13)Yanıtlar	Kodlar
12,5 yaşındayım.	Kimlik bilgileri
Bilgi yok.	Fiziksel özellikler
Bilgi yok.	Okul
Bilgi yok.	Giyim tarzı
Şarkı dinlemeyi severim Tv izlemeyi severim. Bilgisayar oynamayı severim.	Sevdiği şeyler
Sakız şaplatılmasını sevmem. Yemekte	Sevmediği

şaplatanları sevmem. Kahve sevmem.	şeyler
Bilgi yok.	Aile
Arkadaşlarım bencil olmamalı. En yakın arkadaşlarım Betül çünkü ne zaman kavga etsek 2 sn içinde bana gülümser ve hemen barışırsız. En yakın arkadaşım Rumeysa, 4 senedir arkadaşız ve birbirimizi iyi anlarız.	Arkadaş
Bilgi yok.	Hayaller, idealler
Neşeliyim. Nazlıyım. Titizim. Düzenli biriyim. Duygusalım. Bana gelen hediyeleri kırılmış bile olsa saklarım. Sempatik olduğumu söylerler. Dost canlısıyım. Paylaşıcıyım. Çabuk sıkılmam.	Kişisel özellikler

YILDIZ(12)Yanıtlar	Kodlar
1 kardeşim var. İsmimim anlamı çok güzel.	Kimlik bilgileri
Bilgi yok.	Fiziksel özellikler
Ortaokulda okuyorum. En sevdiğim öğretmenim Vildan öğretmenim.	Okul
Bilgi yok.	Giyim tarzı
Bilgi yok.	Sevdiği şeyler
Adımla alay geçenlere sinirlenirim.	Sevmediği şeyler
Bi tanecik annem, babam var.	Aile
Bilgi yok.	Arkadaş
Umreye gittim bir daha gitmek isterim.	Hayaller, idealler
Müslümanım. Huyumu biliyorum. Çalışkanım.	Kişisel özellikler

ÇİĞDEM(12)Yanıtlar	Kodlar
Bilgi yok.	Kimlik bilgileri
Bilgi yok.	Fiziksel

	özellikler
Sevdiğim ders İngilizce.	Okul
Bilgi yok.	Giyim tarzı
En sevdiğim renk mor ve mavi. Resim çizmeyi severim. Kedileri severim. Karnıyarığı severim. Mercimek çorbasını severim. Simis oynamayı severim. Havuzu severim. Babamın eve gelmesini severim. Kaçak gelinleri seviyorum.	Sevdiği şeyler
Bilgi yok.	Sevmediği şeyler
Bilgi yok.	Aile
En sevdiğim arkadaşlar Gül, Edibe	Arkadaş
Modelist olmak istiyorum.	Hayaller, idealler
Yardımsever. İkizler burcuyum. Kıskancım. Cömerttim. Çalışkan. Dağınığım.	Kişisel özellikler

ÖYKÜ(12) Yanıtlar	Kodlar
3 kardeşiz. Sivaslıyım ve bununla mutluyum.	Kimlik bilgileri
Bilgi yok.	Fiziksel özellikler
Ders çalışmayı çok seviyorum.	Okul
Bilgi yok.	Giyim tarzı
Tekno buik aletiyle oynamayı severim. Çocukları çok severim. Kitap okumayı severim. En sevdiğim yemek Boşnak böreği. En sevdiğim renk mor. Kur'an-ı Kerim okumayı çok severim. En sevdiğim mevsim kıştır.	Sevdiği şeyler
Bilgi yok.	Sevmediği şeyler
Model olarak ailemi ve öğretmenini örnek alıyorum.	Aile
Arkadaşlarıma değer veririm. En iyi arkadaşım Hüsnâ, Nuray, Ela.	Arkadaş
Büyüyünce doktor veya öğretmen olmak	Hayaller,

istiyorum. Çalışkanım ve bu huyumu seviyorum	idealler
Çok duygusalım. Utangaç olmayı sevmiyorum. Sevecenim ve bu huyumu seviyorum. Yardımsever olmayı seviyorum. Elhamdülillah Müslümanım. Namaz kılarım.	Kişisel özellikler

Çalışma grubundaki çocukların verdiği yanıtlara göre kodlar bir araya getirilerek kategoriler oluşturulmuştur. Bu kategoriler oluşturulurken ortak özellikler dikkate alınmış, birbiri ile ilişki olan kodları bir araya getirebilecek türden temalar belirlenmiştir.

Tablo 11 : Kendimi Tanıma ile İlgili Kodların Listelenmesi

Kimlik bilgileri ○ Doğum yılı ○ Doğum tarihi ○ Memleket ○ Yaş Fiziksel bilgileri • Saç rengi • Göz rengi • Boyu • Ten rengi • Cilt yapısı Okul bilgileri • Okul ismi • Sevdiği dersler • Başarı • Bilgi • Öğrenme • Deneyim Sevdiği şeyler • Hobileri • Eğlenceleri • Hayvan sevgisi • Doğa sevgisi • İnsan sevgisi • Alışkanlıkları Sevmediği şeyler • Fobileri Aile • Anne- baba • Kardeşler • Diğer akrabalar Arkadaş

- En sevdiği arkadaş

Kişisel özellikler

- Bilişsel özellikler
- Zeki
- planlı
- Duyuşsal özellikler
- Dürüstlük
- Mutluluk
- Saygı
- Nazik
- Dostça
- Olgun
- Yardımseverlik
- Güvenirlik
- Özgüven
- Kibar
- Cömert
- Burcu

İdealler, hayaller

- Meslek

Bu temalar belirlendikten sonra araştırmacı “Kendini Tanıma “ ile ilgili literatürü taramış ve literatürde şu başlıklara rastlanmıştır: (Stevens, 2006).

Fiziksel tanıma: Kişinin bedensel özelliklerini bilmesi ve boy kilo vücut tipi saç rengi gibi fiziksel özelliklerini olduğu gibi kabul etmesini içerir.

Duygusal farkındalık: İnsanın kendi davranışlarını gözlemesini, yorumlamasını ve yorumlarının doğruluğunu sonraki yaşantıları ile sınamasını; en azından belli dönemlerde kendisini ve başkasını yargılamayı bırakabilmesini, karşılaştıkları ile cesurca yüzleşebilmesini ve yaşadığı duygulara katlanabilmesini gerektirir. İnsanın kendini tanıma sürecinde zaman zaman başkalarının değerlendirmelerini alması ve diğer insanlar üzerinde yarattığı etkileri gözlemesi yararlı bilgiler vermektedir.

Zihinsel farkındalık: Her zaman aklınızdan geçenleri ve neden böyle düşündüğünüzü bilir misiniz ?“Şu an ne düşünüyorum, böyle düşünmemin kaynağı ne olabilir” “Şu an yaşadığım duygular düşündüklerimi etkiliyor mu” gibi sorular sormaktır.

Davranışsal farkındalık: Yaşadığınız olaylar karşısında nasıl bir davranış göstereceğinizi tahmin edebiliyor musunuz ? Yaşadığınız duygular davranışlarınızı etkiliyor mu ?

“Şu an ben ne yapıyorum ?”“Neden böyle davranıyorum ?”“Böyle davranmamın kaynakları neler olabilir ?” gibi soruların yanıtlarını aramaktır.

İsteklerimiz, gereksinimlerimiz: Nelerden hoşlanıp nelerden hoşlanmadığınızı farkında olmaktır.

Amaç ve değerlerimiz: Birey olarak yaşamdaki amaçlarınızı tanımlamak ve ahlaki, etik, sosyal ve bireysel değerlerinizi fark etmektir.

Yetenek ve becerileriniz: Yeteneklerinizi, becerilerinizi, güçlü ve zayıf yönlerinizi bilmektir. Neyi bilip neyi bilmediğinizin farkında mısınız ? Neyi yapıp neyi yapamayacağınızı biliyor musunuz ? gibi sorular sorarak farkındalık geliştirilebilir.

Sosyal çevre: İnsanlarla ilişki kurma biçiminizi bilmektir. İçinde bulunduğunuz sosyal çevreyi ve sosyal çevreniz içindeki rolünüzü tanımlamak bunun ilk basamağıdır.

Kişisel özellikleriniz: Nasıl bir insan olduğunuzu, çatışma çözme biçimini, baş etme stillerini, kişisel duygu durumunu, kişinin kendini ifade eden olumlu ve olumsuz sıfatları bilmesi demektir.

Araştırmacı literatürde belirtilen alanlar ile çocukların verdiği yanıtlarda ortaya çıkan temaları karşılaştırmış ve yeniden kategorize etmiştir. Bu temalardaki değişim şöyledir:

- FİZİKSEL TANIMA: Fiziksel özellikleri
- Kimlik bilgileri
- Okul hayatı
- İSTEKLERİMİZ VE GEREKSİMLERİMİZ: Sevdiği şeyler, Sevmediği şeyler, Giyim tarzı
- SOSYAL ÇEVRE: Aile, Arkadaş çevresi
- YETENEK VE BECERİLER: Kişisel özellikler
- ZİHİNSEL FARKINDALIK: Kişisel özellikler

- AMAÇ VE DEĞERLERİNİZ: Kişisel özellikler, Hayaller, idealler

Yeniden kategori edilen temalar sonucu ulaşılan bulgular şöyledir:

a) Fiziksel Tanıma ile İlgili Bulgular

Fiziksel tanıma, kişinin bedensel özelliklerini bilmesi ve boy kilo vücut tipi saç rengi gibi fiziksel özelliklerini olduğu gibi kabul etmesini içerir.(Kendini tanıma sanatı,?)

Çalışma A grubundaki çocukların (13 tane) 10'u(%76,9) bedensel özelliklerinden bir veya bir kaç hakkında bilgi vermiş, 3 çocuk(Yasemin, Ayşegül, Halide) bu konuda bilgi vermemiştir. Burcu saç, göz rengi, boy, kilo ve gözlükleri hakkında bilgi vererek fiziksel özellikleriyle ilgili en çok bilgi veren çocuk olmuştur.

Esra, Zeliha, Merve, Aslı saçları ve gözleri hakkında yanıtlar vermiştir. Zeliha “ Son zamanlarda saçımı kestirdiğim için peruk saç diyorlar” yanıtı ile son dönemde kendisine takılan bir lakaptan bahsetmiştir. Aslı ise “ göz rengim değişiktir, yani rengarenk” diyerek gözleriyle ilgili kendi tanımlamalarını kullanmıştır.

Sinem, Yeşim, Senem, Sevgi, Rumeysa tek bir fiziksel özellik belirtmişlerdir.

Çalışma B grubundaki çocuklardan(12 tane) sadece 1'i(%8,3) fiziksel özelliği hakkında bilgi vermiştir. Feyza'nın yanıtı şöyledir: “ Gözlük takarım ve hep takmak isterim.”

b) Kimlik Bilgileri ile İlgili Bulgular

Kimlik bilgileri, kişinin yaşı, doğum tarihi, doğum yılı, memleketi, anne ve baba adı gibi konularda verdiği bilgilerdir.

Çalışma A grubundaki çocukların 8'i(%66,6) doğum tarihi, yaş, anne adı, baba adı, kardeşleri, memleketleri hakkında bilgi vermiştir. Merve(10), “ Annem babam Kastamonulu,” diyerek ailesinin memleketini belirtirken, Halide(10) “ Memleket Samsun, Trabzon” diyerek her aile büyüğünün de memleketini belirtmiştir. Halide ayrıca “Anneannem Ayşe” aile büyüklerinden anneannesini belirtmiştir.

Zeliha(10), “Doğduğum yer Amasya’ dan ayrıldığım için üzgünüm. “ diyerek doğduğu yeri belirtmiş ayrıca da oraya dair özlemini ifade etmiştir.

Grup içinde isminin anlamını paylaşan 2 kişi olmuştur. Bunlar Zeliha ve Aslıdır. Zeliha: “ İsmim Yusuf peygamberinin eşinin ismidir. Güzelliktir.” Diye yanıt vermiş, Aslı da kendi isminin anlamının yardımlaşan olduğunu çalışma kağıdına yazmıştır.

Sevgi(10) ise “Göbek adım Boncuk. “ demiş, kendi hakkında önemli gördüğü bir bilgiyi paylaşmıştır.

Esra, Yasemin, Sıla ise bu konuda hiç bilgi vermemiştir.

Çalışma B grubundaki çocuklar(12 tane) kendi kimlik bilgileri ile ilgili bir veya iki yanıt vermişlerdir. Çalışma kağıdına bu konuda bilgi veren 9(%75) çocuk olmuştur. Bu çocuklardan Dilara(13) “13 yaşındayım. Karabüklüyüm.” diyerek iki konuda bilgi vermiştir. Öykü(12) ise “3 kardeşiz. Sivaslıyım ve bununla mutluyum.” demiş memleketiyle mutlu olduğunu belirtmiştir. Diğerleri ise sadece yaşlarını söylemişlerdir.

Çiğdem, Zehra ve Feyza kimlik bilgileri vermemiş, Yıldız(12) ise “İsmimim anlamı çok güzel.” diyerek isminin anlamını belirtmiş, 1 kardeşi olduğunu söylemiştir.

Anne, baba adını söyleyen hiç çocuk yoktur.

c) Okul Hayatı ile İlgili Bulgular

Okul hayatı çalışma grubundaki çocukların kaçınıcı sınıfta oldukları, okullarının ismi, öğretmenlerinin ismi, sevdikleri ve sevmedikleri dersler, başarı öyküleri ve okul geçmişleri hakkında bilgi vermektedir.

Çalışma A grubundaki çocukların(13 tane) hepsi okul hayatları hakkında bilgiler vermiştir.

Çocukların 10’u (%76,9) okudukların okulların ismini söylemiştir.

Esra(10) okul geçmişi ile ilgili bilgi vermiş, bunu şöyle ifade etmiştir: “3ê kadar Gaziosmanpaşa okuluna gittim. 3-d’ye gittim. Şu anda 4-l’ye gidiyorum.”

Halide(10) “Öğretmenim Ayşe, Esra(10) “ Öğretmenim Fatih Akıncı” diyerek öğretmenlerinin isimlerini söylemişlerdir.

Sıla(10) öğretmenin erkek olduğunu ayrıca da “Sınıfımızın en güzel şarkı söyleyeni benim.” Diyerek sınıf içinden bir bilgi vererek başarı olduğu bir konuyu belirtmiştir.

Merve(10) ise “Sınıfın en çalışkanlarındayım.” Diyerek sınıf içindeki başarısı hakkında bilgi vermiş.

Zeliha(10) “Anaokulunda kurana başladım.” diyerek küçük yaşta öğrendiğini belirtmiştir.

Burcu(10)” Trafik dersinden 95 aldım.”, Ayşegül(11) “ 100 almayı severim.”, Senem(10) “ Bütün dersler iyiyim” Yasemin(10), “ Derslerimde çok iyiyim” diyerek derslerinden başarı örnekleri sunmuşlardır.

Sevgi(10) matematik dersini ve Rumeysa (10) se fen dersini sevmediğini söylemiştir.

Çalışma B grubundaki çocukların(12 tane) 8’i(%66.6) okul hayatları hakkında tek bir konuda bilgi vermiştir. Bu bilgi genellikle okudukları okulların ismi olmuştur.

Öykü(12) “Ders çalışmayı çok seviyorum.”, Çiğdem(12) “Sevdiğim ders İngilizce.”, Feyza(12) “Arapça, matematik, beden ve boş dersleri seviyorum.” diyerek sevdiği dersleri söylemiştir.

Sema(12), “2 hafta sonra teogum var.” diyerek gireceği TEOG sınavını belirtmiştir.

Öğretmeni hakkında bilgi veren çocuk yoktur. Ayrıca başarı öyküsü, sınav notları hakkında bilgi veren de olmamıştır.

Bunun dışında kalan 4 çocuk ise okul hayatlarını ile ilgili hiç bilgi vermemiştir.

d) İstekler ve Gereksinimler ile İlgili Bulgular

Kişilerin nelerden hoşlanıp nelerden hoşlanmadıkları ile ilgili bilgi sahibi olmasıdır.

Çalışma A grubundaki çocukların hepsi hoşlandıkları şeyleri, hobileri yazmıştır. Hobiler arasında en çok tekrarlanan şeyler; resim yapmak, oyun oynamak, spor yapmak, müzik dinlemek olmuştur. Bunun dışında A grubundaki çocuklar hayvanları sevdiklerini, doğayı sevdiklerini belirtmişlerdir. Özel olarak hoşlandıkları renkleri, yemekleri, mevsimi, giyim tarzını ifade eden çocuklar da olmuştur. Bunlar şöyledir:

Esra(10)” Benim ismim kuranda geçiyor, çok sevindim” diyerek sevincini ifade etmiştir.

Halide(10) “Sıcak severim.” diyerek sevdiği ısıyı ve sıcaklığı belirtmiştir.

Ayşegül(11) giyim zevkini şöyle ifade etmiştir: “Kısa elbise sevmem. Uzun elbise giymeyi severim.”

Yeşim(10) “ Elbise giymeyi seviyorum. Pembe rengini seviyorum. Saçlarımın kısa olmasını seviyorum” diyerek kendi giyim zevki ve saç kesimi hakkında ki fikrini belirtmiştir.

Burcu(10) giyim zevki hakkında şunları söylemiştir: “Pantolon giymeyi seviyorum. Elbise giyinmeye sevmem.”

Zeliha(10) ise Burcunun aksine “ Güzel elbiseler giymeyi severim” demiştir.

Yasemin(10) “ Kıyafetlere çok önem veririm. Tarz sahibi biriyim.” Diyerek tarz kelimesini kullanan tek çocuk olmuştur. Yasemin ayrıca kuşları, hayvanları çok sevdiğini kedisiz yapamayacağını, denizi görünce dayanamayacağı, oyundan vazgeçmeyeceğini söyleyerek çalışma A grubundaki çocuklar arasında kendini bu şekilde ifade eden tek çocuk olmuştur.

Sinem(11) “Sessiz ortam, parlak ve süslü eşyalar. En sevdiğim çiçek gül. Hobilerim uyumak. Hoşlandığım tatlı şekerpare.” diyerek sevdiği pek çok şey hakkında detaylı bilgi vermiştir. Ayrıca Çalışma A grubunda en sevdiği yazarı(Mevlana) belirten tek çocuk olmuştur.

Yeşim(10)” En sevdiğim yemek patates,” demiştir.

Senem(10) “En sevdiğim çiçek, zambak” ve Aslı(11) “ En sevdiğim çiçek gül” diyerek çiçekler hakkında zevkini söylemiştir.

Çalışma A grubundaki çocukların 9 tanesi(%75) fobilerini söylemiştir. Genel olarak incelendiğinde ortak korkuların böcekler, karanlık, yılanlar olduğu görülmüştür.

Zeliha(10) sevmediği şeyleri şöyle ifade etmiştir: “Böceklerden ve yılanlardan korkarım.”

Sevgi(10) ve Senem(10) “ Fobilerim asansöre binmek” diyerek korkularını belirtmişlerdir.

Esra(10) ise “Benim sevmediğim şey, bana tablet almamalarıdır” diyerek istediği şeyi ifade etmiştir.

Çalışma B grubundaki çocukların hepsi hoşlandıkları şeyler hakkında bilgi vermiştir. Bu bilgileri incelediğimiz de şu konularda bilgiler verildiği söylenebilir; yemekler, renk, mevsim, sıcaklık, şarkıcı, şarkı, dizi, film, kitap.

Dilara(13) hamburger ve patatesi çok sevdiğini, Büşra(13) browniyi, Gül(13) mercimek çorbasını, Feyza(12) makarnayı, Çiğdem(12) karnıyarığı ve mercimek çorbasını, Öykü(12) boşna böreğini, Gamze(13) bütün yemekleri sevdiğini söylemiştir.

Sema(13) “ En sevdiğim şarkıcı, Murat Boz” ve Betül(13) “En sevdiğim dizi The Heirs. En sevdiğim oyuncu ve şarkıcı Le Min Ho. En sevdiğim şarkı: Say yes.” Diyerek dizi, oyuncu ve şarkı tercihlerini paylaşmıştır.

Betül(13) “okuduğum ve en çok beğendiğim kitap Ölümsüz Ece.” Ve Sema(13) “En sevdiğim roman Kayıp Gül. “ diyerek kitaplar hakkında zevkini belirten kişiler olmuşlardır.

Gül(12) “ Soğuk havayı severim.” diyerek sevdiği sıcaklığı, Öykü(12) ise “En sevdiğim mevsim kış.” diyerek sevdiği mevsimi belirtmiştir.

Gül(12) siyah rengi, Feyza(12) turuncu, yeşil ve deniz mavisini, Dilara(13) vişne çürüğünü, Çiğdem(12) mor ve maviyi, Öykü(12) ise mor rengi sevmektedir.

Büşra(14) ise film zevkini (komedi filmleri) belirten tek kişi olmuştur.

Dilara(13) bir şeyler kesip yapıştırmayı, stickeri, koleksiyon yapmayı sevdiğini söylemiştir.

Çiğdem(12)” Babamın eve gelmesini severim” diyerek babasıyla ilişkisi hakkında bilgi vermektedir.

Ayrıca grup üyelerinden Gamze(13) arkadaşlarıyla birlikte olmayı sevdiğini söylemiştir.

Çalışma B grubundaki çocukların bazılarını böcek, yılan, kedi gibi bazı hayvanlardan korktuklarını ifade etmiştir: Sema(13) “En çok korktuğum hayvan köpek ve yılan.” Demiştir.

Zeynep(13) “Sakız şaplatılmasını sevmem. Yemekte şaplattanları sevmem. Yemek yerken ve sakız çiğnerken ses çıkartanları sevmediğini belirtmiştir.”

Gül(12) “Haksızlık ve adaletsizlikten nefret ederim. Dışlanmaktan, hor görülmekten hoşlanmam. “ diyerek sevmediği şeyleri söylemiştir.

Yıldız(12) “Adımla alay geçenlere sinirlenirim “ ve Feyza(12) ise “ 2.ci ismimle dalga geçilmesinden hoşlanmıyorum.” Diyerek isimleri konusunda hassasiyetlerini belirtmişlerdir.

Zehra(13) ise “Kalabalık ortamlardan hoşlanmam.” diyerek

Gamze(13) “Sanatçıları sevmiyorum ama şarkılarını seviyorum. Resimden nefret ediyorum.” diyerek bir ayrıma gitmiştir.

e) Aile Hayatı ile İlgili Bulgular

İnsanların içinde bulundukları aile yapılarını, ilişki kurma biçimlerini, ailelerindeki kişilerin özellikleri, sevgi durumunu, rol ve sorumluluklar hakkında bilgi veren bulgular aile hayatı teması altında toplanmıştır.

Çalışma A grubundaki çocukların(14 tane) 4’ü (%28,5) ailesi hakkında bilgi vermiştir. Bu bilgiler şöyledir:

Ayşegül(11) “Ailem beni seviyor” diyerek sevildiğini ifade etmiştir.

Sıla(10) “Afyonkarahisar kalesine annemlerden önce çıktım” diyerek ailesini geçtiğini, kendisinin ilk başardığını anlatmak istiyor olabilir.

Burcu(10) “Ablamlar kızdırdığında beni çok sinirlenir ve bağırabilirim” diyerek ablaları ile ilişkisinde duygu durumu ile ilgili bilgi vermiştir.

Geriye kalan 10 kişi ailesi hakkında hiç bilgi vermemiştir.

Çalışma B grubundaki çocukların(12 tane) 5 tanesi ailesi hakkında bilgi vermiştir. Bu bilgilerin 3 ‘ü aileyle, 2’si kardeşle ilgilidir.

Zehra(13) “Benim için önce “ailem” gelir. “ , Yıldız(12) “Bi tanecik annem, babam var.”Büşra(14) “Aileme çok düşkünüm. Kardeşlerime çok düşkünüm.” diyerek ailelerine düşkün olduklarını ifade etmişlerdir.

Öykü(12) “Model olarak ailemi ve öğretmenimi örnek alıyorum.” diyerek ailesini model aldığını belirtmiştir.

Feyza(12) ise “ Kız kardeşim var “ diyerek kardeşini belirtmiştir.

f) Arkadaş İlişkileri ile İlgili Bulgular

Çalışma A grubundaki çocukların(14 tane) on tanesi en sevdiği arkadaşlarının isimlerini söylemişlerdir: Bunlar şöyledir:

Ayşegül(11) “En sevdiğim arkadaşımın ismi Hatice”, Halide(10) “En sevdim Nur, hayri, Tuğra”,Yeşim(10) “En sevdiğim arkadaşım, Işıl.” Esra(10) “En sevdiğim arkadaşım Zeliha, Rumeysa, Senem”, Burcu(10) “En iyi arkadaşım Elif, Zeynep.”, Sıla(10) “En sevdiğim arkadaşım ikbal, Firdevs.”, Zeliha(10) “En sevdiğim arkadaşlarım Hümeysra ve İlaydadır.”, Sevgi(10) “En iyi arkadaşlarım Emine, Zehra,” Senem(10) “En sevdiğim arkadaşım Esra ve Rumeysadır.”, Rumeysa(10) “En sevdiğim arkadaşlarım Esra, Zeliha,” diyerek

Yasemin(10) “Arkadaşlarım arasında ayırım yapmam.” Diyerek

Aslı(11) “ Kolayca arkadaş olabilirim.”

Merve(10) ve Sinem(10) arkadaşlarıyla ve onlarla ilişkileri hakkında hiç bilgi vermemiştir.

Çalışma B grubundaki çocukların bir çoğu en sevdiği arkadaşlarını ifade etmişlerdir.

Gül(12)” En sevdiğim arkadaşım Zerrin”, Betül(13)” Sevdiğim arkadaşlarım İlkur, Sena, Nazlı”, Gamze(13) “Sevdiğim arkadaşlarım: zehra, şule, hilal,” Dilara(13) “En sevdiğim arkadaşlar: Dilek, Feyza,Nefise”, Sema(13) En sevdiğim arkadaşlarım, Betül, Edibe, Büşra”, Çiğdem(12) “En sevdiğim arkadaşlar Gül, Edibe”, Öykü(12) “En iyi arkadaşım Hüsna, Nuray, Ela.”

Zeynep(13) “Arkadaşlarım bencil olmamalı. En yakın arkadaşlarım Betül çünkü ne zaman kavga etsek 2 sn içinde bana gülümser ve hemen barışıırız. En yakın arkadaşım Rumeysa, 4 senedir arkadaşız ve birbirimizi iyi anlarız” diyerek yakın arkadaşları ve ilişkileri ile ilgili detaylı bilgiler vermiştir. Bu bilgiler araştırmacıya göre Zeynep’in arkadaş seçiminde önemli gördüğü özellikleri belirtiyor olabilir.

Büşra(14) “Arkadaşlarıma önem veririm. “, Betül(13) “Arkadaşlarıma düşkünüm”, Öykü(12) “Arkadaşlarıma değer veririm.” diyerek arkadaşlarının önemini belirtmişlerdir.

Gül(12) “Arkadaş canlısıyım.” ve Gamze’nin (13) “ Çabuk arkadaş olabilirim” ifadeleri arkadaşlık ilişkilerini kolay ve hızlı bir şekilde gerçekleştirdiklerini belirtiyor olabilir.

Gamze(13) “Arkadaşlarıma bana güvenir.” Diyerek kendisinin güvenilir bulunduğunu söylemektedir.

Feyza(12), Zehra(13), Yıldız(12) hiç bilgi vermemiştir.

g) Kişisel Özellikleri ile İlgili Bulgular

İnsanın kendini tanıma sürecinde duygularının, iyi ve kötü kişisel özelliklerinin farkında olmasıdır. İnsanın kendi davranışlarını gözlemesini, yorumlamasını ve yorumlarının doğruluğunu sonraki yaşantıları ile sınamasını; en azından belli dönemlerde kendisini ve

başkasını yargılamayı bırakabilmesini, karşılaşacakları ile cesurca yüzleşebilmesini ve yaşadığı duygulara katlanabilmesini gerektirir. İnsanın kendini tanıma sürecinde zaman zaman başkalarının değerlendirmelerini alması ve diğer insanlar üzerinde yarattığı etkileri gözlemesi yararlı bilgiler vermektedir.

Çalışma A grubundaki çocuklar kendi duygu durumlarıyla ilgili bazı bilgiler vermişlerdir. Çocukların ifadeleri şöyledir:

Ayşegül(11) “Kızgıyım. “, Sinem(11) “Korkağım.” Ayşegül(11) “Sulu gözüm” gibi ifadelerle olumsuz gördükleri duygu durumlarını ifade etmişlerdir.

Zeliha(10) “Bazen sinirlenirim. Alınganım. Kibarım.”, Merve(10) “Elimde olmadığı halde bazılarını sinir ederim. Bazen sinir bozucu olabiliyorum.” Ve Aslı(11) “Beni kızdırırlarsa bazılarının kalbini kırabilirim.” Diyerek sinirli olabileceklerini ve sinirlendikleri zaman nasıl olduklarıyla ilgili bilgiler vermişlerdir.

Sinem(11) “Dağınığım.” Ve Burcu(10) “Çok dağınım. “ diyerek kendileriyle ilgili olumsuz gördükleri bir özelliği paylaşmışlardır. Esra(10) “Ben dağınık değilim. Sıkıcı değilim.” diyerek dağınık ve sıkıcı olmadığını, kendisine yönelik bu hitapların doğru olmadığını ifade etmiştir.

Yasemin(10) “Çok konuşurum. Çok fazla çay içerim. Sosyal biriyim. Günümü ders çalışarak geçiririm. Eğlenceden kaçmam. Hayvanlardan korkmam, Biraz inatçıyım. Meraklıyım. Erken kalkarım” diyerek kendisi hakkında bir çok özelliği paylaşmıştır. Çalışma A grubunda kişisel özelliklerini en çok yazan çocuk olmuştur.

Sıla(10) “Bazenleri komik olabiliyorum” ve Sinem(11) “Anlatmakta zorluk çekerim. “ ifadeleriyle kendileri hakkında izlenimlerini paylaşmışlardır.

Halide (10), Sevgi(10) hiç bilgi vermemiştir.

Çalışma B grubundaki çocuklar kendi kişisel özellikleri hakkında oldukça fazla ve farklı bilgiler vermişlerdir. Örneğin:

Büşra(14) “ Neşeliyim. Duygusalım. Narinim. Kıskancım. Çok düzenliyim. Hiçbir şeyi atamam. Çok paylaşımcı biriyim. Çok kaprisliyimdir. Tikimle uğraşanla karşı pek iyi davranmam. Kendini beğenmişlere hoş gözle bakmam. Biraz nazlı biriyimdir. Samimi bir dil kullanırım.”

Zeynep(12) “Neşeliyim. Nazlıyım. Titizim. Düzenli biriyim. Duygusalım. Bana gelen hediyeleri kırılmış bile olsa saklarım. Sempatik olduğumu söylerler. Dost canlısıyım. Paylaşımcıyım. Çabuk sıkılmam”

Bazı çocuklar ise içgörü göstererek kendi hatalı veya uygunsuz/ olumsuz gördükleri kişisel özellikleri hakkında paylaşımlarda bulunmuşlardır:

Gül(12) “Düzensizim, sabırsızım. Dağınığım. Sinirliyim. Kıskancım.”

Betül(13) “Kıskancım. Çok sinirliyim. Çok dağınığım. Gıcık biriyim. Küstüğümde trip yapan biriyim”

Feyza(13) “Çok duygusalım. Konuşkan biriyim. Utangaç biriyim. Bir kişiyle tanışırken utanırım.”

Zehra(13) “Özel günlere önem veririm. Dağınığımdır. Duygusalım. Teknolojiye fazla zaman ayırıyorum.”

Gamze(13) “Çok sinirliyim. Bazen ister istemez kendimi rezil edebilirim. İnsanlar beni sinir ettiklerinde onları çabucak hayatımdan atarım. Korkuya bayılırım.. Dağınığım. Bazen çok gıcık olabiliyorum. Hayatta başarılıyım, derslerde de başarılıyım. Utangacı. Alınganım. Bazen yalnız takılmak isterim. Kıskancım.”

Bu ifadelere baktığımızda çocukların kendilerine yönelik pozitif ve negatif algılamaların birlikte olduğunu görmekteyiz. Ayrıca bu ifadelerin bazılarında söylenen arasında çatışmalar vardır. Örneğin:

Dilara(13) “Çok çabuk sinirlenirim. Öfkemi sinirimi kontrol edebilirim.”

Dağınıklık, kıskançlık, duygusallık, sık tekrarlanan kodlardan olmuştur.

Sema(13) “Çok dağınığım. En kötü huyum, çok safım. Çok gıcık ve sinirliyim. “

Çiğdem(12) “Kıskancım. Dağınığım.”

Öykü(12) “Çok duygusalım. Utangaç olmayı sevmiyorum.”

Çalışma B grubundaki çocuklar A grubundaki çocuklardan farklı olarak kendi burçlarını paylaşmışlardır. Büşra(14)” Balık burcuyum”, Gül(12) “Kova burcuyum.”, Feyza(12)” İkizler burcuyum”, Sema(13) “Balık burcuyum. , Çiğdem(12) “İkizler burcuyum.

Çalışma B grubunda kişisel özellikleri hakkında bilgi vermeyen çocuk yoktur.

h) Yetenek ve Beceriler ile İlgili Bulgular

Kişinin yetenekleri, becerileri, güçlü ve zayıf yönlerini hakkında bilgi sahibi olmasıdır.

Çalışma A grubundaki çocukların iki tanesi bu konu hakkında bilgi vermiştir. Bunlar şöyledir:

Sinem(11) “Yeteneğim şarkı söylemek.”

Merve(10) “Resmim çok güzeldir.”

Ayşegül(11) , Yeşim(10), Esra(10), Burcu(10), Sıla(10), Zeliha(10), Sevgi(10), Yasemin(10) Aslı(11), Rumeysa(10) hiç yanıt vermemiştir.

Çalışma B grubundaki çocukların iki tanesi bilgi vermiştir. Bunlar şöyledir:

Gamze(13) “. El becerim gelişmiş. “

Dilara(13) “Tiyatro kursuna gittim.”

Büşra(14), Gül(12), Betül(13), Feyza(12), Zehra(13), Sema(13), Zeynep(13), Yıldız(12), Çiğdem(12), Öykü(12) hiç yanıt vermemiştir.

i) Amaç ve Değerler ile İlgili Bulgular

Birey olarak yaşamdaki amaçlar, ahlaki, etik, sosyal ve bireysel değerlerinin farkında olması ve onları ifade etme becerisine sahip olması amaç ve değerleri bilme olarak literatürde geçmektedir.

Çalışma A grubundaki çocuklar yaşamdaki değerler ve bireysel değerleriyle ilgili bir çok paylaşımda bulunmuşlardır.

Düzenli ve çalışkan olmak çocukların 4'ü tarafından dile getirilmiştir.

Zeliha(10) “Çalışkan ve düzenliyim.”

Senem(10) “Düzenliyim. “

Yalan söylemek de çocukların ifade ettiği değerler arasında yer almıştır. Çalışma grubundaki çocukların 2'si bu konuya dikkat çekmiştir.

Yeşim(10) ise “Yalan söylemeyi sevmem”

Yasemin(10) “Asla yalan söylemem. Çok kıskanç biriyim. Merhametliyim. Çirkin isimler söylemem. Çok titiz biriyim.”

Cömertlik, yardımseverlik, iyi olmak da çocukların kendilerini ifade ederken belirttikleri erdemler arasında yer almıştır. Çalışma A grubundaki çocukların 7'si bu “cömert” ifadesini kullanmıştır.

Ayşegül(11) “Paragöz değilim”

Esra(10) “Ben cömertim. Ben iyiyim. Ben çok usluyum. Çok iyi aldım. Çok sevinçliyim. Çok iyiyim. Çok iyiyim.”

Rumeysa(10) “Cömerttim. Kötü özelliğim, abimle kavga etmek.”

Büyüklerle saygı küçüklerle sevgi göstermek, saygılı olmak da çocukların ifade ettiği erdemler arasındadır.

Merve(10) “Büyüklerime saygı, k   klerime sevgi gösteririm.”

Yaşamda olmak istedikleri mesleklerle ilgili paylaşımlarda yapmışlardır. Bunlar şöyledir:

Halide (11) “  ğretmen olmak, doktor olmak”, Senem(10) “Doktor olmak isterim.”, Yasemin(10) “Doktor olmayı çok severim”, Aslı(11) “Büyüyünce  ğretmen olmak istiyorum”, Sinem(11) “Büyüdüğümde  ocuk doktoru olmak isterim. En büyük hayalim Mekke’ye gitmek.”

Merve(10) ise “Güzel bir meslek olmak “ diyerek belirterek başka bir hayalini daha ifade etmiştir: “Hayalim, bir köpeğim olup iyi bir hayvan sahibi olmak”

Ayşegül(11), Yeşim(10), Esra(10), Burcu(10), Sıla(10), Zeliha(10), Sevgi(10), Rumeysa(10) hayalleri ve idealleri hakkında hiç bilgi vermemiştir.

Çalışma B grubundaki çocuklar cömertlik, yardımseverlik,  alı kanlık gibi değerleri sıkl a ifade etmiştir. Çocukların 6’sı bu konuya değinmiştir. Çocukların ifadeleri şöyledir:

G l(12) “Yardımseverim. Çok safım ve iyi niyetliyim. “

Çiğdem(12) “Yardımsever. Cömerttim.  alı kanım.”

Çocuklardan G l(12) ise “Sabırsızım. “ diye sabır erdemine değinen tek  ocuk olmuştur.

Dini tercihlerini ve dindarlıkları hakkında bilgi veren  ocuk olmuştur:

Yıldız(12) “Müslümanım.  alı kanım”

 y  (12) “Yardımsever olmayı seviyorum. Elhamdülillah Müslümanım. Namaz kılarım.”

Çalışma B grubundaki çocukların meslek tercihleri ise şöyledir:

G l(12) “Tasarımcı olmak istiyorum.”, Betül(13) “Psikolog olmak istiyorum.”, Feyza(12) “ lkokul  ğretmeni olmak istiyorum.”,  iğdem(12) “Modelist olmak istiyorum”,

Dilara(13) “Büyüyünce doktor olmak isterim”, Sema(13) “Ana okulu öğretmeni olmak istiyorum., Öykü(12) “Büyüyünce doktor veya öğretmen olmak istiyorum.”

Bunun dışında kendi hayallerini söyleyen çocuklar da olmuştur:

Yıldız(12) “Umreye gittim bir daha gitmek isterim.”

Gül(12) “Auditere villasını görmeyi çok istiyorum. Dünya turu yapmak, özellikle İtalya’yı görmek istiyorum. “

Zehra(13), Büşra(14), Gamze(13) ise hayalleriyle ilgili paylaşım da bulunmamıştır.

Karakter Eğitimi Programı 4.oturumu “Kendimize Mektup” etkinliğinden oluşmaktadır. Bu etkinlik çocukların kendi duygularını anlama, kendi kendilerini anlayabilme yeteneği olan “ iç görüleri” anlamak amacıyla tasarlanmıştır. Çalışma B grubundaki çocukların çalışma kağıtlarına yazdıkları mektuplardaki veriler tek tek kodlanmıştır. Verilerin kodlanması sonucu ortaya çıkan kavramlar araştırmacı tarafından bir araya getirilerek kategorize edilmiştir.

Tablo 12 : Çalışma Grubunun Kendimize Mektup Etkinliğinde Yazdıkları Mektubun Kodlanması

EDİBE(12)Yanıtlar	Kodlar
Sevgili Edibe. Sen iyi kalpli, temiz yürekli bir kızsın. Fakat başkalarını istemeden çok kırıyorsun. Çok hırslısın, empati yapamıyorsun, sinirlerine hakim olamıyorsun, kendine çok haksızlık yapıyorsun. Bazen inatlaşmak söz konusu olunca büyüklerine bile saygısızlık yapıyorsun. Arkadaşlıklarına başlarken dikkat etmiyorsun ve sonrasında onu yüz üstü bırakmak zorunda kalıyorsun. Bu seni ve karşıdaki kişiyi üzüyor. Gereğinden fazla stres yapıyorsun. Ama yine de etrafındaki insanların çoğu seni şirin ve tatlı buluyor. Çünkü sempatisin, çoğunlukla nerede nasıl konuşacağını bilirsin, şakacısın, çok bilmişsin, bazı konularda utangaç kendini ifade edemiyorsun, ama özünde düşüncelerinde masum ve iyi bir kızsın. Kendini beğenmiş kibirli kızlardan nefret ediyorsun, sinir oluyorsun. Çok güzel resim yapıyor ve koşuyorsun.	Kişisel özellikler -yürekli – hırslı-empatik olmayan-- büyüklerine saygısızlık -arkadaş seçimi-yüz üstü bırakmak -stres -şirin ve tatlı - sempatik -şakacı -çok bilmiş –
Çikolata gibisin ama bitterin kötü	

	utangaç -masum – iyi Sevmediğin kızlar -yetenek-resim- hızlı koşucu
--	--

BÜŞRA(14)Yanıtlar	Kodlar
Meleğim. Sen çok temiz kalpli birisin. Seni sevdiğimi söylememe gerek yok herhalde. Seninle çok uzun zamandır tanışıyoruz. Ben senin, sen benim içimi biliyorsun. Bazen tartıştığımız zamanlar oluyor o zamanlar ya da sinirli olduğun zamanlar diyelim herkese(bende dahil) bağıırıyorsun. Ama ister bağıır, ister kız, ister küs, ister kapris, istersen de naz yap ben seni olduğun gibi sevip kabul ediyorum. Hep kötü özelliklerini yazdım alınmazsın umarım. Ancak iyi özelliklerini yazmaya kalksam sayfalara sığdıramazdım. Farklılıklarınla, alışkanlıklarınla, tatlı tatlı davranışlarınla, masum bakışlarınla, adaşım seni senden çok seviyorum. Sevgilerle adaşın. Büşra. (sayfanın sağ alt köşesine Sana kırmızı çok yakışıyor, sol alt köşesine Bir tanem, sağ ortalarında mektup bitişine tatlım yazıp yanlarına gülücük smileyleri yazılmıştı.)	Kişisel özellikler -temiz kalpli -içindeki kızla ünsiyet kurma -kendiyle çatışma - sevmediği davranışları -bağıırma-küsme-kapris- naz-her şeyiyle kendini kabul -iletişim-alınganlık- methetme -Şairane tutum - seni seviyorum

FERİDE(12)Yanıtlar	Kodlar
--------------------	--------

Sayın Feride. Sen çok iyi bir kızsın. Seni çok seviyorum. Bazen çok gıcık oluyorsun. Bunu bende biliyorum. Çünkü beni bazen çok kızdırıyorlar. Sende öylesin. Bunu biliyorum Feride. Çünkü orada bunları yapıyorsun. Yani gıcıklığı. Resim yapmayı sevmiyorsun ama resmi boyamayı sevdiğini biliyorum. Aynı fikirdeyim seninle. Neden hep aynı fikirde oluyoruz. Olsun olmamız daha iyi senle vakit geçiririz. Seni çok özledim. Sabırsızlıkla cevabını bekliyorum.	Kişisel özellik- iyi kız- seni seviyorum- gıcık. Resim yapmayı sevmeme- boyama sevmeme -Aynı fikir olma- -özlem- cevap beklentisi
--	---

ÖYKÜ(12)Yanıtlar	Kodlar
Sevgili Öykücüm. Sen çok iyi bir kızsın. Yani biraz çekingensin ama o kadar da olur bence. Seni çok seviyorum. Çok nur yüzün var. Aslında senin şu huyunu sevmiyorum: alınganlık. Küçük şeylere çok çabuk darılıyorsun. Ama onun dışında başarılısın, ulusun, anlayışlısın. Daha neler olsun. Hatta biliyor musun? Çalışkanlar sınıfına girdin, diye ne kadar sevinmişim. Sana üzölmek hiç yakışmıyor bence. Üzölünce, alıngan oluyorsun hafif sinirli oluyorsun. Arkadaşların arasında sana “kızım” denmesinden nefret ediyorsun. Gerçi kim olsa nefret eder. Sanki sen onların kızıymışsın gibi “kızım” gerçekten çok saçma, yani bu konuda haklısın. Aşırı duygusalsın. Mesela bir hüzünlü film izlesen hemen duygulanıyorsun, ne bileyim yetim bir çocuk gördüğünde hemen duygulanırsın. Yani herkes duygulanır, senin gibi olanlar. Yani kısacası; sen çok tatlı, anlayışlı, güzel, başarılı bir kızsın. Seni övmek gibi olmasın ama öylesin. Hep böyle kal. Çekingenlik ve alınganlık dışındaki huyların hep kalır inşallah.	K.özellikler- iyi kız -çekingen -seni seviyorum- nur yüzlü- -hemen darılma -başarılı -uslu-anlayışlı -başarı -üzölme -alıngan-sinirli -hoşlanmadığı şey -kızım denmesi. -duygusal -tatlı-anlayışlı- güzel-başarılı -çekingen- alıngan

BETÜL(13)Yanıtlar	Kodlar
-------------------	--------

Değerli Betül. Sen aslında iyi bir kızsın ama çok kıskançsın. Ama yine de seni çok seviyorum. Bilgisayarın başında daha az vakit geçersen daha iyi olur. Arkadaşların sana nasıl davranırsa sen onlara hep iyi yaklaşmaya çalış. Onların yanlışlarını örtmeye çalış. Bu arada havalar da baya soğuk. Evde hırkayla dolaşıyorsun. Her neyse sen çok duygusal birisin. En sevdiğin arkadaşların nur, Neslihan, Ebru, Burcu. Sen onları çokook seviyorsun. En sevdiğin oyuncu See Mio Hoo. En sevdiğin grup Shineee ve Girls Generation. Senin en sevdiğin dizi The Heirs. Sen Gagnam Blues filminin çıkmasını sabırsızlıkla bekliyorsun. Yani Türkiye’de vizyona girmesini sabırsızlıkla bekliyorsun. Sevgilerimle, seni çok seven Betül.	K.özellik.- iyi kız-kıskanç- seni seviyorum- pc vakit -arkadaş iyi davranma-Yanlış örtme -hava durumu -duygusal -en sevdiği ark. -en sevdiği oyuncu -en sevdiği grup -en sevdiği dizi -en sevdiği film -sevgi
---	---

SEMA(14)Yanıtlar	Kodlar
------------------	--------

Sevgili Sema. Sema sen çok iyi bir kızsın, çok tatlısın. Seni ilk gördüğümde çok gıcık biri sanmıştım. Bir ay boyunca seni hiç sevmedim ama sonra çok iyi bir kız olduğunu anladım ve böylece seninle çok iyi bir arkadaşlığımız oldu. Beraber güldük, beraber ağladık her zaman her yerde her şeyle birbirimize yardımcı olduk. Seninle o kadar çok anılarımız oldu ki hep diyorum ki iyi ki de seninle arkadaş olmuşum evet ara sıra bazı kişiler yüzünden küstük ama yine de çok iyidir. Çok fazla sıcakkanlısın, çok fazla sempatiksin. Huylarını seni daha çok tanıdıkça öğrenmeye gayret ettim. Seninle o kadar çok zamanım geçti ki senin kedilerden köpeklerden hoşlandığını, gülleri menekşeleri çok sevdiğini öğrendim. Ve herkes senin için diyor ki sen çok fazla dost canlısı ve iyimsersin ve ben anladım ki seninle bir ömür boyu arkadaş olabiliyoruz. Sevgilerimle.Seni çok seviyorum hayali arkadaşım.	-iyi kız- ilk görüşte gıcık. -çok iyi kız. -beraber paylaşım -yardımcı olma -anılar -iyi arkadaş -küsme- sıcakkanlı-sempatik -tanıdıkça öğrenme. -kedi, köpek sevme -gül, menekşe sevme -dost canlısı -iyimser -arkadaş -sevgi -seni seviyorum
---	---

FATMA(12)Yanıtlar	Kodlar
Sevgili Fatma. Sen iyi kızsın ama biraz da gıcıkısın ha. Kötü değilsin de Offf! Sen çok şekersin gıcık değilsin de ben seni biraz ama çok az kıskanıyorum. Neden dersen, sesin çok güzel ama sanatçı olmak istemiyorsun. Kızım çok pardon, sen deli misin? İnsan eğer sesi güzelse “NEDEN” sanatçı olmasın valla. Ben olsaydım senin yerinde 1 dk bile durmam sanatçı olurum. Sen ise yok ben tasarımcı olcam yok ben ressam olcam kabul ediyorum ben biraz “ VURDUM DUYMAZIM” Ama..... şirinim ama senin gibi başarılı övgülü sevimli bir kız değilim ama benim de bazı birkaç bildiğim numaralar var canım Yahu? Bir şey söylüyüm mi? Bütün bu dediklerim aslında kıskançlık belirtisi değil mi? Hı hı! Fatma sen cana yakın bir arkadaşsın ama Ayyyyy bir de çok tatlısın. Seni çok seviyorum canım bi tanem güzel	-iyi kız- kıskanma -sesi güzel- sanatçı -deli- sorgulama. -tasarımcı -ressam -vurdum duymazım-şirin – övgülü-numaralar

sevimli arkadaşım benim Fatma.	-sorgulama- kıskançlık -cana yakın-çok tatlı- sevgi- güzel-arkadaş
--------------------------------	--

ZEHRA(13)Yanıtlar	Kodlar
Sen çok iyi bir kızsın. Ama bazı huyların insanları üzebilir veya onları kırabilir. Mesela bir olay karşısında çok çabuk sinirlenebiliyorsun. Bir kişiye bir şey anlattığın zaman o kişi anlamıyorsa ona 2.defa anlatışında sinirli bir şekilde anlatıyorsun. Sen çok başarılı, zeki bir kızsın. Ama bu aralar tv ve internet yüzünden derslerine önem vermiyorsun. Sana tavsiyem bu alışkanlıklarını azaltman. Derslerin bu yüzden düştü. Sen hiçbir zaman matematikten 4 almamıştın ama bu sene dersleri biraz boşladın. Derslerine daha çok önem vermen dileğiyle. Seni çok seviyorum. İmza.	-iyi kız-ilişkiler -çabuk sinirlenme -örnek olay. -başarılı-zeki -tv ve net -tavsiye- azaltma -sebeup-sonuç ilişkileri -başarı – düşünüş-tavsiye -dilek -seni seviyorum

ZEYNEP(13)Yanıtlar	Kodlar
Zeynep. Seni çok seviyorum ama okulda 9.cu oldun. Eğer biraz daha çalışıp ilk 5'e girseydin Konya gezisine giderdin neyse ben senin meraklı olmanı istemiyorum ve inatçısın tabi ki de. Bazen her zaman değil. Kıskançsın çünkü bazen arkadaşlarının başarılarını kıskanıyorsun. Ama çok tatlısın ve çok güler yüzlüsün. Çok tv izliyorsun. Bilgisayar da çok takılıyorsun. Sanki yavaş yavaş asosyal oluyosun ama tabi ki de artık annem hepsine sınır koyduğu için asosyal değilsin. Tabiki de hafta sonları kurslardan sonra biraz dalabiliyorsun ama biraz işte. Şimdi sıra geldi iyi huylarına. Gayretlisin, yani öyle diyorlar. Biraz da duygusal. He bu arada ailene selam söyle. Bak sana şiir yazdım oku.“Zeynep çim canım, Akıllı kız, Bana bir kopya yaz tamam mı?	-Seni seviyorum -başarı- başarısızlık -meraklı – inatçı-kıskanç-tatlı-güler yüzlü -tv – pc çok takılma -asosyal-sınırlandırma - ikna.-iyi huylar – gayret-duygusal-

İnat etme, Al eline kalemi yaz”Haha şaka tabiki de şaka ya anlasana. Bak hala şaka .	aile+selam -şiiir-şaka
--	-------------------------------

GÜL(12)Yanıtlar	Kodlar
Sevgili Ben. Kendimi çok seviyorum. İyi ki varım. Çok tatlı, çok güzelim. Zevklerim çok iyi. Kendime çok güveniyorum. Çok iyi bir arkadaşım. Herkesin iyiliğini isterim. Ama bak şu kıskançlık, bazen şu huysuzluk ve aşırı inatçılığı bırak bir köşeye at diyorum. İbadetlerine daha çok düşkün olmam gerekiyor. Ve tabi ki de derslerime. Şu cips sevdasından vazgeç artık yoksa seni dövücüm. Assassin’s creed’i mümkün olduğunda oyna. Sürekli cinslik yapıyorsun ben bile farkına vardım artık. Sürekli geç yatıyorsun sabak erken kalkmıyorsun. Şu havandan da vazgeçsen diyorum. Ama yine de çok tatlısın. İtalya deyince aklım hayalim duruyor. Bir kere gitsem orayı görsem başka ne istiyim. Dün akşam kel alakayı izlemekten testini çözemedin sana çok kızdım. Paranı düzenli kullan her yere çar çur etme. Dikkatini toplamalısın, karışık duygulardan çıkıp, çekinme, utanma ve kendini topla. Hamarat, becerikli, zeki, iyi niyetli ve tekrar tekrar güzel ben diyorum ve sözü bitiriyorum.(beni çok seviyorum) (iyi ki varım).	-ben- kendilik kavramı-tatlı-güzel -güven- iyi arkadaş-iyilik isteme -kıskançlık-huysuzluk- inat-ibadet-dersler -cips sevdası -cinslik -geç yatma-erkek kalkmama -havalı-tatlı – italya-hayal-sebeup sonucu ilişkisi -tv + test-para kullanımı -tavsiye-dikkat-utangaçlık-çekingenlik-hamarat-becerikli-zeki-iyi niyetli-güzel -sevgi- varlık.

YILDIZ(12)Yanıtlar	Kodlar
Sevgili Yıldız. Çok iyisin. Yardım seversin. Ama biraz kıskançsın. Umreye gittin. Allah kabul etsin. İnşallah dersinde iyidir ? çok mutlu olduğun zaman var, mutsuz üzgün olduğun zaman var. Ama yine de iyi arkadaşsın. Her eşyanı herkesle paylaşırsın ama ablanı kıskanırsın. Bu huyundan vazgeç. İyi biri olacağını düşünüyorum. Kendine iyi bak. Yıldız.İmza.	-iyi-yardımsever -kıskanç –umre -dersler-mutlu ve mutsuz zaman-iyi arkadaş -paylaşım -abla-kıskançlık-tavsiye- inanç

	-kendine iyi bak
--	------------------

FİRDEVS(13)Yanıtlar	Kodlar
Sevgili Firdevs. Seni çok seviyorum. Her zaman gülüyorsun. Bu da sana çok yakışıyor. Ama biraz kıskançsın. Kalbin çok temiz. Çok duygusalsın ve çok alıngansın.	-sevgi -güleryüzlü- -kıskanç-temiz
Biraz tembelsin. Çalışırsan başarılı olacağını inanıyorum. Tv izlemeyi biraz daha azaltırsan kendine daha çok zaman ayırabilirsin. Çok yavaşınsın. Biraz daha hızlı davranman gerekiyor. Bazı durumlarda.	kalpli -duygusal- alınan
Benim güzel arkadaşım. Seni çok seviyorum. Sen de mektup yaz. Seni çok seviyorum.	-tembel-inanç -tavsiye-tv- kendine zaman ayırmak
Kalp içinde f&f.	-yavaş- tavsiye -hızlı olma -arkadaş -sevgi - yanıt isteme -sevgi

Çalışma grubunda verilerin kodlanması sonucu ortaya çıkan temalar şu şekildedir:

Tablo 13 : Kendimize Mektup Etkinliğindeki Yanıtların Kod Listesi

• Doğruyu yanlıştan ayırt etme • İçgörü • Sebep-sonuç ilişkileri kurma • Tavsiye verme • Kendisiyle ilgili farkındalık • Yetenekleri • Kişisel özelliklerini bilme • Hatalarını fark etme • Benlik algısı • Kendini sevme • Kendini kabul

- Soyut beceri, kendi benliğiyle konuşma, uyum.

j) Kendine Hitap Etme ile İlgili Bulgular

Çalışma grubundaki 12 çocuğun kendilerine hitap etme tarzlarında en sık tekrarlanan kavram “Sevgili” olmuştur. Çocukların mektuplarından örnekler şöyledir:

Feride(12) “Sayın Feride.” Edibe(12) “Sevgili Edibe”, Öykü(12) “Sevgili Öykücüm”

Bunun dışında çocuklardan Betül(13) “Değerli Betül”, ifadesiyle mektuba başlamıştır.

Gül(12) ise mektubuna başlarken “Sevgili Ben.” Demiştir.

Büşra(14) “Meleğim” diyerek mektubuna başlamıştır.

k) Farkındalık, Kendini Bilme ile İlgili Bulgular

Çalışma grubundaki çocukların mektuplarındaki ifadeler incelendiğinde kendileri ile ilgili bilgiler verdikleri görülmektedir.

Öykü kendisine yakıştırmadığı özellikleri ve sonuçları hakkında şunları söylemektedir:

Öykü(12) “Sana üzölmek hiç yakışmıyor bence. Üzölünce, alıngan oluyorsun hafif sinirli oluyorsun.”

Çocuklar kendilerine takılan isimler ve hitaplarla ilgili de şikayetleri de dile getirmişlerdir.

Öykü(10) “Arkadaşların arasında sana “kızım “ denmesinden nefret ediyorsun. Gerçi kim olsa nefret eder. Sanki sen onların kızıymışsın gibi “kızım” gerçekten çok saçma, yani bu konuda haklısın.”

Mektubun yazıldığı dönemdeki hava durumu hakkında Betül şunları söylemiştir:

Betül(13) “Bu arada havalar da baya soğuk. Evde hırkayla dolaşıyorsun. Her neyse sen çok duygusal birisin”

Çalışma grubundaki çocukların 8’i “duygusallık” ifadesini kullanmıştır.

Öykü(12) “Aşırı duygusalsın. Mesela bir hüznölü film izlesen hemen duygulanıyorsun, ne bileyim yetim bir çocuk gördüğünde hemen duygulanırsın. Yani herkes duygulanır, senin gibi olanlar.”

Çalışma grubundaki çocuklar hoşlandıkları şeyleri, kişisel özellikleri hakkında da paylaşımlar da bulunmuşlardır.

Firdevs(13)” Her zaman gülüyorsun. Bu da sana çok yakışıyor. Kalbin çok temiz.”

Yıldız(12)” Yardım seversin. Ama biraz kıskançsın. Umreye gittin. Allah kabul etsin. İnşallah dersinde iyidir ? çok mutlu olduğun zaman var, mutsuz üzgün olduğun zaman var. Ama yine de iyi arkadaşsın”

Betül kendisinin sevdiği müzikleri, şarkıları, dizileri mektubuna yazmıştır.

Betül(13) “En sevdiğin oyuncu See Mio Hoo. En sevdiğin grup Shineee ve Girls Generation. Senin en sevdiğin dizi The Heirs. Sen Gagnam Blues filminin çıkmasını sabırsızlıkla bekliyorsun”

Çalışma grubundaki çocuklardan Zeynep mektubunda kendisine bir şiir yazmıştır. Bu şiir şöyledir:

Zeynep(13) “Bak sana şiir yazdım oku. “Zeynep çim canım, Akıllı kız, Bana bir kopya yaz tamam mı? İnat etme, Al eline kalemi yaz Haha şaka tabiki de şaka ya anlasana. Bak hala şaka...”

Gül ise hayalleri hakkında bilgiler vermiştir.

Gül(12) “İtalya deyince aklım hayalim duruyor. Bir kere gitsem orayı görsem başka ne istiyim.”

Çocuklardan bazıları yetenekleri hakkında da yanıtlar vermişlerdir.

Edibe(12) “Çok güzel resim yapıyor ve koşuyorsun. “

Feride(12) “Resim yapmayı sevmiyorsun ama resmi boyamayı sevdiğini biliyorum”

Çalışma grubundaki çocuklardan bazıları kendilerinde gördükleri negatif özellikleri ve bunların sonuçlarını şöyle ifade etmekte:

Edibe(12) “Fakat başkalarını istemeden çok kırıyorsun. Çok hırslısın, empati yapamıyorsun, sinirlerine hakim olamıyorsun, kendine çok haksızlık yapıyorsun. Bazen inatlaşmak söz konusu olunca büyüklerine bile saygısızlık yapıyorsun. Arkadaşlıklarına başlarken dikkat etmiyorsun ve sonrasında onu yüz üstü bırakmak zorunda kalıyorsun. Bu seni ve karşıdaki kişiyi üzüyor. Gereğinden fazla stres yapıyorsun.”

Zehra(13)” Bazı huyların insanları üzebilir veya onları kırabilir. Mesela bir olay karşısında çok çabuk sinirlenebiliyorsun. Bir kişiye bir şey anlattığın zaman o kişi anlamıyorsa ona 2.defa anlatışında sinirli bir şekilde anlatıyorsun.”

Feride(12)ise,

“Bazen çok gıcık oluyorsun. Bunu bende biliyorum. Çünkü beni bazen çok kızdırıyorlar. Sende öylesin. Bunu biliyorum Feride. Çünkü orada bunları yapıyorsun. Yani gıcıklığı”

Edibe, Zehra ve Feride’nin ifadeleri incelediğimizde gıcık olma, insanları sinirlendirme, kırma gibi ortak ifadeler vardır. Bu bulgular ergenliğe geçiş dönemindeki çocukların duygusal gel-gitleri hakkındaki bilgilere uymaktadır.

Çocuklardan bazıları kendileri hakkında düşüncelerini ise şöyle ifade etmişlerdir:

Öykü(12) “Çekingenlik ve alınganlık dışındaki huyların hep kalır inşallah”

Kendilerinde gördükleri olumsuz şeyleri şöyle ifade edenler olmuştur:

Zeynep(13) “Ben senin meraklı olmanı istemiyorum ve inatçısın tabi ki de. Bazen her zaman değil. Kıskançsın çünkü bazen arkadaşlarının başarılarını kıskanıyorsun.”

Zeynep(13) “Çok tv izliyorsun. Bilgisayar da çok takılıyorsun. Sanki yavaş yavaş asosyal oluyosun ama tabi ki de artık annem hepsine sınır koyduğu için asosyal değilsin. Tabiki de hafta sonları kurslardan sonra biraz dalabiliyorsun ama biraz işte”

Firdevs(13) “biraz kıskançsın. Çok duygusalsın ve çok alıngansın. Biraz tembelsin. Çalışırsan başarılı olacağını inanıyorum”

1) Kendini Kabul ile İlgili Bulgular

Çocukların kendilerinde gördükleri olumsuz davranışları ifade etmelerine rağmen “Kendilerini Kabul” ettikleri ifade eden kodlara rastlanmıştır.

Edibe(12)” Ama yine de etrafındaki insanların çoğu seni şirin ve tatlı buluyor. Çünkü sempatisin, çoğunlukla nerede nasıl konuşacağını bilirsin, şakacısın, çok bilmişsin, bazı konularda utangaç kendini ifade edemiyorsun, ama özünde düşüncelerinde masum ve iyi bir kızsın”

Büşra(14) Bazen tartıştığımız zamanlar oluyor o zamanlar ya da sinirli olduğun zamanlar diyelim herkese(bende dahil) bağırıyorsun. Ama ister bağır, ister kız, ister küs, ister kapris, istersen de naz yap ben seni olduğun gibi sevip kabul ediyorum.

Betül(13) “Sen aslında iyi bir kızsın ama çok kıskançsın. Ama yine de seni çok seviyorum”

Öykü(12) “Aslında senin şu huyunu sevmiyorum: alınganlık. Küçük şeylere çok çabuk darılıyorsun. Ama onun dışında başarılısın, ulusun, anlayışlısın. Daha neler olsun. Hatta biliyor musun? Çalışkanlar sınıfına girdin, diye ne kadar sevinmişim “

m) Benlik Algısı ile İlgili Bulgular

Çocukların bir çoğunun ifadelerinde iyi olma, tatlı, güzel, başarılı, akıllı gibi kavramlar yer almaktadır. Çocuklardan 9'u iyi olmak, iyi bir kız olma “ ifadesini kullanmıştır. Bu kavramların çocukların “ Pozitif Benlik Algısı” hakkında bilgi verdiğini düşünülmektedir.

Büşra(14) “Hep kötü özelliklerini yazdım alınmazsın umarım. Ancak iyi özelliklerini yazmaya kalksam sayfalara sığdıramazdım.”

Öykü(12) “sen çok tatlı, anlayışlı, güzel, başarılı bir kızsın. Seni övmek gibi olmasın ama öylesin. Hep böyle kal.”

Edibe(12) “Sen iyi kalpli, temiz yürekli bir kızsın”

Zehra(13) “Sen çok iyi bir kızsın.”

Zeynep(13) “çok tatlısın ve çok güler yüzlüsün. Gayretlisin, yani öyle diyorlar. Biraz da duygusal”

Gül(12) “Hamarat, becerikli, zeki, iyi niyetli ve tekrar tekrar güzel ben diyorum ve sözü bitiriyorum.(beni çok seviyorum) “

Çalışma grubundaki çocuklar ikisi ise kendileriyle mektupta birebir iletişim kurmuşlardır. Gül ve Büşra şunları söylemiştir:

Gül(12) “Kendimi çok seviyorum. İyi ki varım. Çok tatlı, çok güzelim. Zevklerim çok iyi. Kendime çok güveniyorum. Çok iyi bir arkadaşım. Herkesin iyiliğini isterim.”

Büşra(14) “Meleğim. Sen çok temiz kalpli birisin. Seni sevdiğimi söylememe gerek yok herhalde. Seninle çok uzun zamandır tanışıyoruz. Ben senin, sen benim içimi biliyorsun.”

Gül(12) “(iyi ki varım)”

n) İdrak ile İlgili Bulgular

Çalışma grubunda çocuklardan bazıları yaşadıkları olaylar hakkında sebep-sonuç ilişkileri kurmuşlardır.

Zehra(13) “Sen çok başarılı, zeki bir kızsın. Ama bu aralar tv ve internet yüzünden derslerine önem vermiyorsun. Sana tavsiyem bu alışkanlıklarını azaltman. Derslerin bu yüzden düştü. Sen hiçbir zaman matematikten 4 almamıştın ama bu sene dersleri biraz boşladın. Derslerine daha çok önem vermen dileğiyle”

Zeynep(13) “Zeynep. Seni çok seviyorum ama okulda 9.cu oldun. Eğer biraz daha çalışıp ilk 5’e girseydin Konya gezisine giderdin”

Gül(12) “Dün akşam kel alakayı izlemekten testini çözemedin sana çok kızdım. “

Kendimize mektup etkinliğinde kendilerine tavsiyeler veren çocuklar da olmuştur. Bu tavsiyeler şöyledir:

Gül(12) “Ama bak şu kıskançlık, bazen şu huysuzluk ve aşırı inatçılığı bırak bir köşeye at diyorum. İbadetlerine daha çok düşkün olmam gerekiyor. Ve tabi ki de derslerime. Şu cips sevdasından vazgeç artık yoksa seni dövücüm. Assasin’s creed’i mümkün olduğunda oyna. Sürekli cinslik yapıyorsun ben bile farkına vardım artık. Sürekli geç yatıyorsun sabah erken kalkmıyorsun. Şu havandan da vazgeçsen diyorum. Ama yine de çok tatlısın.”

Betül(13) “Arkadaşların sana nasıl davranırsa sen onlara hep iyi yaklaşmaya çalış. Onların yanlışlarını örtmeye çalış.”

Gül(12) “Paranı düzenli kullan her yere çar çur etme. Dikkatini toplamalısın, karışık duygulardan çıkıp, çekinme, utanma ve kendini topla.”

Yıldız(12)” Her eşyanı herkesle paylaşırsın ama ablanı kıskanırsın. Bu huyundan vazgeç. İyi biri olacağını düşünüyorum.”

Betül(13) “Bilgisayarın başında daha az vakit geçersen daha iyi olur”

Firdevs(13)” Tv izlemeyi biraz daha azaltırsan kendine daha çok zaman ayırabilirsin. Çok yavaşsın. Biraz daha hızlı davranman gerekiyor. Bazı durumlarda.”

Mektup oturumunda 12 çocuk bulunmaktadır. Bu çocukların mektuplarının bazıları ise arkadaş ağzından yazılır gibi yazılmıştır. Örneğin:

Sema(14)” Seninle o kadar çok zamanım geçti ki senin kedilerden köpeklerden hoşlandığımı, gülleri menekşeleri çok sevdiğini öğrendim. Ve herkes senin için diyor ki sen çok fazla dost canlısı ve iyimsersin ve ben anladım ki seninle bir ömür boyu arkadaş olabilirmişiz”

Feride(12) “Aynı fikirdeyim seninle. Neden hep aynı fikirde oluyoruz. Olsun olmamız daha iyi senle vakit geçiririz. Seni çok özledim. Sabırsızlıkla cevabını bekliyorum”

Sema(14) “Seni ilk gördüğümde çok gıcık biri sanmıştım. Bir ay boyunca seni hiç sevmedim ama sonra çok iyi bir kız olduğunu anladım ve böylece seninle çok iyi bir arkadaşlığımız oldu. Beraber güldük, beraber ağladık her zaman her yerde her şeyle birbirimize yardımcı olduk. Seninle o kadar çok anılarımız oldu ki hep diyorum ki iyi ki de seninle arkadaş olmuşum evet ara sıra bazı kişiler yüzünden küstük ama yine de çok iyidir. Çok fazla sıcakkanlısın, çok fazla sempatisin. Huylarını seni daha çok tanıdıkça öğrenmeye gayret ettim

Bu ifadeler incelendiğinde çocukların kendilerine dışarıdan baktıkları, dışarıdan bir arkadaş gibi kendi özellikleri hakkında bilgiler verdikleri görülmüştür.

Bunun dışında mektubunda kendisi ile ilgili çatışmalarını ifade eden çocuklar da olmuştur. Fatma bunlardan biridir.

Fatma(12) “Sen iyi kızsın ama biraz da gıcıksın ha. Kötü değilsin de Offf! Sen çok şekersin gıcık değilsin de ben seni biraz ama çok az kıskanıyorum. Neden dersin, sesin çok güzel ama sanatçı olmak istemiyorsun. Kızım çok pardon, sen deli misin? İnsan eğer sesi güzelse “NEDEN” sanatçı olmasın valla. Ben olsaydım senin yerinde 1 dk bile durmam sanatçı olurdu. Sen ise yok ben tasarımcı olcam yok ben ressam olcam kabul ediyorum ben biraz “ VURDUM DUYMAZIM” Ama..... şirinim ama senin gibi başarılı övgülü sevimli bir kız değilim ama benim de bazı birkaç bildiğim numaralar var canım Yahu? Bir şey söylüyüm mi? Bütün bu dediklerim aslında kıskançlık belirtisi değil mi? Hı hı! Fatma sen cana yakın bir arkadaşsın ama Ayyyyy bir de çok tatlısın. Seni çok seviyorum canım bi tanem güzel sevimli arkadaşım benim Fatma.

Fatma’nın mektubunda meslek seçimi ile ilgili iki ayrı seçim vardır. Fatma kendisini iki ayrı tercih ile mektup da ifade etmiştir. Savunmalar, kararsızlıklar mektupta göze çarpmaktadır.

Son olarak çocuklar mektuplarını bitirirken sevgi sözcükleri kullanmışlardır. Bu sevgi ifadeleri ise şöyledir:

Büşra(14) “Farklılıklarınla, alışkanlıklarınla, tatlı tatlı davranışlarınla, masum bakışlarınla, adaşım seni senden çok seviyorum”

Feride(12) “Sen çok iyi bir kızsın. Seni çok seviyorum”

Sema(14) “Sevgilerimle. Seni çok seviyorum hayali arkadaşım.”

Firdevs(13) “Seni çok seviyorum”

Gül(12)” beni çok seviyorum”

Zeynep sevgilerini sunduktan sonra “He bu arada ailene selam söyle.” diyerek mektubunu bitirmiştir.

Çalışma grubundaki çocuklardan iki tanesi ise yanıt beklediklerini ifade etmişlerdir:

Feride(12) “Seni çok özledim. Sabırsızlıkla cevabını bekliyorum.”

Firdevs(13) “ Sen de mektup yaz.”

2. Kişiler arası İlişkilerde Adalet Algısı ile İlgili Bulgular

“Yakın İlişkiler” oturumunda çocuklara yakın ilişkiye girdikleri anne, baba, kardeş, arkadaş ve öğretmenlerinden beklentileri sorulmuştur. “ Onların size nasıl davranmasını istersiniz” sorusuna verdikleri yanıtlar araştırma tarafından kodlanmıştır. Birbiri ile ilişki olan kodlar bir araya getirilerek kavramlara ve temalara ulaşılmıştır. Kodlanan veriler şu şekildedir:

Tablo 14 : Çalışma Grubundaki Çocukların Yakın İlişkiler Etkinliğine Verdikleri Yanıtların Kodlanması

SILA(10)	Yanıtlar	Kodlar
ANNE	Oynamak. Bizi sevmek. Bizi doğurmak. Fikir almak.	-oyun-sevgi- doğum-tavsiye
BABA	Bizim için çalışmak. Bizi sevmek. Oynamak. Fikir almak.	-çalışma- sevme-oyun-tavsiye
KARDEŞ	İzin almak. Sevmek. Saygılı davranmak. Söz dinlemek.	-izin-sevme- saygı-söz dinleme
ARKADAŞ	Fikir almak. Saygılı olmak. Hediye etmek. İzin almak.	-tavsiye-saygı- hediye-izin
ÖĞRETMEN	Fikir almak. Sevmek. Güvenmek. İzin almak.	Tavsiye-sevgi- güven-izin

YASEMİN(10)	Yanıtlar	Kodlar
ANNE	Arkadaşlarıma gitmeme her zaman izin versin. Derslerimi yaptığımda test çözmeme müsaade etsin. Her sırrını benle paylaşsın. Yemekte pırasa yapmasın. Bana karşı dürüst olsun. Her zaman bizimle olsun. Odamı her gün temizlesin.	-izin- kontrol- sır paylaşımı.-yemek zevki- dürüst - bir arada olma-hizmet- temizlik
BABA	Benim ona saygı duyduğum gibi o da bana saygı duysun. Beni hep sevsin. Her zaman yanımda olsun. Hep olmasa da elini öptüğümde bana harçlık versin. Sevgisi sonsuza dek sürsün.	-saygı-sevgi-bir arada olma - harçlık-para -sevgi sonsuzluğu
KARDEŞ	Yardıma ihtiyacım olduğu her anımda yanımda olsun. Nolur odayı dağıtmasın. Haklarımı ve beni korusun. Beni hep sevsin.	-yardım -oda dağınıklığı

		-koruma-sevme
ARKADAŞ	Sırlarımı tutsun. Sözünde dursun. Beni hep sevsin. Çok aşırı şımarmasın. Bana güvensin. Arkamda olsun her zaman. Benimle iyi geçinsin.	-sır tutucu- sözünde duran- sevgi- şımarık -güven- iyi geçim
ÖĞRETMEN	Kızmasın lütfen. Beni sevsin. Bizi sık sık alkışlasın. Sevgisiyle harcadığı bin bir emekle bizim kalbimizdeki yeri hep aynı olsun.	-kızgınlık- sevgi- ödül(alkış)

ASLI(10)	Yanıtlar	Kodlar
ANNE	İyi davranmak. Durduk yere kızmamak. Hediye almaları. İstedğim zaman oyun oynamamaları. Yardım etmeliler.	-iyi – kızgınlığı anlayamama- hediye- oyun-yardım
BABA	Durduk yere kızmamak. Benimle oyun oynaması. Hediye alması. Yardım etmesi.	-kızgınlığı anlayamam-oyun-hediye yardım
KARDEŞ	Kızdırmaması. Kavga etmemesi. Mutlu etmesi. İyi geçinmek.	-kızgınlık- kavga-mutlu- iyi geçim
ARKADAŞ	Çağırdığımda gelmesi. Şikayet etmesi. Destek alması. Arkamda olması.	-şikayet- söz dinleme- destek olma
ÖĞRETMEN	Beni sevmesi. Beni derste söz aldırması	-sevgi – söz hakkı verme

BURCU(10)	Yanıtlar	Kodlar
ANNE	Bana karşı iyi davransın. Bana yardım etsin. Beni üzmesin. Beni sevsin.	-iyi- yardımsever-üzme- sevgi
BABA	Bana iyi davransın. Bana vurmasın. Beni üzmesin. Beni sevsin.	-iyi-şiddet- üzme- sevgi
KARDEŞ	Benimle iyi geçinsin. Benimle kötü yönden uğraşmasın. Benimle kavga etmesin. Bana yardım etsin.	-iyi-kavga - yardım
ARKADAŞ	Benimle alay etmesin. Benim hakkımı korusun. Benimle iyi geçinsin. Bana destek olsun.	-alay- koruma- iyi geçim-destek olma
ÖĞRETMEN	Ayrımcılık yapmasın. Beni sevsin. Beni korusun. Beni üzmesin.	-eşit olma- sevgi- koruma- üzme

AYŞEGÜL(11)	Yanıtlar	Kodlar
ANNE	Benimle oynasın. Beni sevsin. Benimle ilgilensin. Yardım etsin.	-oyun-sevgi- ilgi-yardım
BABA	Benimle oynasın. Beni sevsin. Benimle ilgilensin. Yardım etsin.	-oyun-sevgi -ilgi- yardım
KARDEŞ	Beni üzmesin. Bana saygı duysun. Benimle oynasın. Beni sevsin.	-üzmemesi- saygı-oyun- sevgi
ARKADAŞ	Arkamda dursun. Alay etmesin. İyi davransın. Beni sevsin.	-güven-alay-iyi davranma-sevgi
ÖĞRETMEN	Kötü yanlarımı söylesin. Beni dövmesin. Beni sevsin. Benimle ilgilensin. Çok ödev vermesin.	-şiddet- eleştiri- sevgi- ilgi-ödev

SENEM(10)	Yanıtlar	Kodlar
ANNE	Bana iyi, sözünü tutarak beni mutlu ederek saygılı olarak severek davranmasını isterim.	-iyi-sözü tutma- mutlu etme-saygı
BABA	Beni mutlu ederek, sözünü tutarak, teşekkür edere, sözümü dinleyerek, mutlu ederek davranmasını isterim.	-iyi-sözü tutma- teşekkür-sözü dinleme - mutlu etme
KARDEŞ	Bana sözümü tutarak bana abla diyerek beni severek benle iyi geçinerek yardım ederek davranmasını isterim.	-sözü tutma- abla deme-sevgi-iyi geçim-yardım
ARKADAŞ	Bana iyi davranmasını benle alay etmemesi benle iyi geçinmesini davranmasını isterim.	-iyi-alay-iyi geçim
ÖĞRETMEN	Sözümü dinlemesi, arkamdan konuşmaması beni üzmemesi davranmasını isterdim.	-sözü dinleme- dedikodu –üzüntü

TUBA(11)	Yanıtlar	Kodlar
ANNE	Saygı gösterebilir. İzinsiz eşyayı almasın. Benim yerime karar vermesin. Hakkımı yemesin. Gerekğinde benden özür dilesin. (genellikle o haklı olur) biraz olsun oyun oynayalım.	-saygı-izin-söz hakkı- karar-özür-oyun
BABA	Saygı gösterebilir. İzinsiz eşyayı almasın. Benim yerime karar vermesin. Hakkımı yemesin. Özür dilemeyi bilsin. Ara sıra oynayalım.	-saygı-izin-söz hakkı -karar-özür –oyun

KARDEŞ	Sözümü dinlesin. Beni sinir etmesin. İyi geçinmeye çalışsın. Yardım etsin. Sınırlarımı ihlal etmesin.	-söz dinleme-sinir-iyi geçim –yardım-sınırlar
ARKADAŞ	Bana bağlı olsun. İyi davransın. İyi günde kötü günde yanımda olsun. Hediyeleşelim. Sırrımı saklasın. Huylarımı sevsin.	-bağlanma-iyi geçim-destek-hediye -sır tutma- sevgi
ÖĞRETMEN	Yapmadığım bir şey için beni suçlamasın. Yanlış yaparsam iyi şekilde anlatsın. İzin almama rağmen bana söz almamış gibi davranmasın. Haksız yere düşürmesin. Beni zorlamasın.	-haksız suçlama-eleştiri-haksız muamele-notta adalet-zorlama

RUMEYSA(10)	Yanıtlar	Kodlar
ANNE	Beni mutlu etse, başım sıkıştığında bana yardım etse. Bana eşlik etse.	-mutluluk-yardım--yanında olma
BABA	Beni mutlu etse, her zaman yanımda olsa, bana eşlik etse.	-mutluluk-yardım-yanında olma
KARDEŞ	İzinsiz eşyalarımı kullanmasa, beni mutlu etse, benle alay etmemesi.	-izin-mutluluk-alay
ARKADAŞ	İzinsiz eşyalarımı almasa, bana iyi davransa, benle alay etmese.	-izin-iyi davranma-alay
ÖĞRETMEN	Bize kızmasa, bizi mutlu etse, bize karşı saygılı olsa	-kıзма-mutluluk-saygı.

ESRA(10)	Yanıtlar	Kodlar
ANNE	Yardım etmek. Sözümüzü tutmak. Teşekkür etmek. Saygı duymak. Üzmek. Mutlu etmek.	-yardım-sözünü tutma-teşekkür-üzme-mutluluk
BABA	Sözümüzü dinlemek. Mutlu etmek. Saygılı olmak. Teşekkür etmek. Yardım etmek. Özür dileyip yanağımızı öpmek.	-sözünü dinleme-mutluluk-saygı-teşekkür-yardım-özür
KARDEŞ	Sözümüzü tutmak. Kavga etmemek. Sevmek saymak. İyi geçinmek. Yardım etmek. Barışmak. Hakkını kullanmak. Mutlu etmek. İzin almak.	-sözünü tutma-kavga-iyi geçim-yardım-barış-mutluluk-hak-izin
ARKADAŞ	Arkadan konuşmak. Özür dilemek. İyi davranmak. Alay etmemek. İyi geçinmek.	-dedikodu-özür-iyi davranma-alay-iyi geçim
ÖĞRETMEN	Bilgi yok.	

ÇİĞDEM(12)	Yanıtlar	Kodlar
ANNE	Sevgi göstermesi. Yardımcı olması. Destek olması. Koruması. Oynamak. Ben oyun oynarken fişi çekmesi, bana kızması istemediğim davranışlar.	-sevgi- yardım- destek-koruma-oynamak- kızdıkları şeyler
BABA	Evimize dönmesi istiyorum. Biraz daha sevgi göstermesi. Bizi bırakıp gitmesi istemediğim davranışlar.	-eve dönmesi – sevgi
KARDEŞ	Bana sahip çıkmaları. Sevgi göstermeleri. Ders çalıştırması. Beni dövmemeleri. Hakaret etmemeleri.	-sevgi- ders çalıştırmaları - şiddet
ARKADAŞ	Destek olması. Sevgi göstermesi. Oyun oynamak. Dertleşmek. Dışlamaması. Kötü davranmaması. Kıskanmaması.	-destek-sevgi- oyun-dertleşme-kıskanma
ÖĞRETMEN	Saygılı olmak. Ders çalışmak. Sevgi göstermek. Yüksek not vermesi. Bağırması. Not düşürmemesi. Çok ödev vermemesi.	-saygı – ders- sevgi-başarı- bağırma- ödev- düşük not.

DİLARA(13)	Yanıtlar	Kodlar
ANNE	Daha az sebze yemeği yapabilir. Tarhana çorbasını asla yapmamalı.	-yemek
BABA	Harçlığına zam yapabilir. Daha fazla tükenmez kalem alabilir.	-harçlık-istek
KARDEŞ	Abim benden daha az borç isteyebilir. Daha az kavga etsek daha iyi olur.	-kavga-borç
ARKADAŞ	Bilgi yok.	-
ÖĞRETMEN	Sınavları kolay yapsın. Az ödev versin.	-sınav- ödev

BÜŞRA(14)	Yanıtlar	Kodlar
ANNE	Beni anlamaya çalışır. Zor anlarımda yanımda olur. Bana küsmesin. Benimle daha çok konuşsun.	-anlamak- yanımda olma-konuşma
BABA	Benimle ilgilenir. Derslerime yardımcı olur. Ne istersem yapar. Beni hiç kıramaz. Sinirlendiğinde içine atmasın biraz sabretsin.	-ilgi- derse yardım-istediklerini yapma-tavsiye-sabır

KARDEŞ	Bana vurmasın. Bana bulaşmasın. Sözümü dinlesin. Saygılı olsun. Odamı karıştırmassın.	-şiddet –kavga- söz dinleme-saygı- sınır
ARKADAŞ	Sözünde dursun. Sırlarıma başkalarına söylemesin. Biraz anlayışlı olsun. Ben konuşurken beni dinlesin.	-söz tutmak- sır tutma-anlayış- dinleme
ÖĞRETMEN	Beni dinler. Bana dersi sevdirtsin. Az ödev versin.	-dinleme- sevdirme-ödev

ZEYNEP(13)	Yanıtlar	Kodlar
ANNE	Her istediğimi alsın. Sevmediğim yemeklerde yemeğe zorlamasın. Beni savunsun. Bana mutfağı toplatmasın. Mantar yemeğini asla yapmasın.	-isteklerine uyuma-yemek-savunma- mutfak toplama-yemek
BABA	Maç izlemekten vazgeçsin ya da maç izlesin. Maç yorumlarını izlemesin.	-futbol
KARDEŞ	Beni gıcık etmesin. Durduk yere sinirlenmesin. Beni sinirlendirmesin. Karışmasın bana. Bana vurmasın.	-gıcık- sinirlenme-sinir-karışma- şiddet
ARKADAŞ	Sırlarımı başkasına anlatmasın.	-sırlar
ÖĞRETMEN	Sınavları kolay yapsın. Sözlüleri yüksek tutsun. Az ödev versin.	-sınav-sözlü- ödev

SEMA(14)	Yanıtlar	Kodlar
ANNE	Mantar yemeği yapmasın. Okul ile ilgili sorular sormasın. Bana bağırmasın.	-yemek-okul soru-bağırma
BABA	Benden sürekli su fln benzeri şeyler getirmemi istemesin.	-bir şeyler isteme
KARDEŞ	Bana laf sokmaya çalışmasın. Benimle kavga etmeye çalışmasın. Ödevimi yapmamı istesin. odama izinsizce girmesin.	-laf sokma- kavga-ödev- odaya izin
ARKADAŞ	Bana iyi davransın. Kavga etmesin. Sınavlarda kopya versin.	-iyi –kavga- kopya
ÖĞRETMEN	Ödevleri az versin. Çok fazla bağırmasın. Eğlenceli olsun. Şaka yapsın. Dersi iyi anlatsın. Sınavlarda kolay sorular sorsun.	-ödev- bağırma- eğlence-şaka-iyi anlatma- kolay soru

YILDIZ(12)	Yanıtlar	Kodlar
-------------------	----------	--------

ANNE	Yardım etmeliyim. Saygılı olmalıyım.	-yardım –saygı
BABA	Çok ihtiyacım yoksa boş yere para istemem.	-para
KARDEŞ	Ders çalışırım. Doğru şeyleri anlatırım. Gezdiririm.	-ders-gezdirme-anlatma
ARKADAŞ	Ona karşı saygılı olurum. Sırrını yaymam. Hediyelerim.	-saygı-sır tutma-hedileşme
ÖĞRETMEN	Ders çalışırım. Ödevlerimi yaparım.	-ders- ödev

ÖYKÜ(12)	Yanıtlar	Kodlar
ANNE	Bana kızdığında beni başkaları ile karşılaştırmamasını istiyorum.	-kıзма-karşılaştırma
BABA	Beni çok övüyor fazla övmesini istemiyorum.	-övme
KARDEŞ	Küçük bir meseleden kavga çıkarmasını. Birazcık ders çalışmasını istiyorum.	-kavga-ders çalışma
ARKADAŞ	İstediğim huyların hepsi var.	
ÖĞRETMEN	Bize ve sınıfımıza bağırmasını istemiyorum. Bizimle daha çok ilgilenmesini istiyorum.	-bağırma- ilgi

BETÜL(13)	Yanıtlar	Kodlar
ANNE	Bana bağırmasın. Sık sık mantar çorbasından yapsın. Gezilere gitmeme izin versin. Beni havuza götürsün, bana namaza teşvik edici şeyler söyleşin.	-bağırma-yemek-gezi izni- havuz talebi-teşvik- namaz
BABA	Benden sürekli bir şeyler istemesin.	-istek
KARDEŞ	Her işime karışmasın. Bana sürekli vurmasın. Benden pc'yi almaya çalışmasın. Bana sürekli laf sokmaya çalışmasın.	Karışma-şiddet-pc kavgası-laf sokma
ARKADAŞ	Benimle şakalaşsın. Bana destek olsun. Bana durmadan bağırmasın. Benimle iyi geçinsin. Kore dizilerini izliyorum diye benden uzaklaşmasın. Beni aşırı derecede kıskanmasın. Benimle birlikte namazlarını kılsın. Yerinde ve zamanında doğru hareketlerde bulunsun. Her zaman güler yüzlü olsun. Beni derste konuşturmasın. Arkadaşlarımla hiç ayrılmayalım inşallah.	-şaka –destek-bağırma-iyi geçim-uzaklaşma- kıskanma.- namaz -doğru hareket-güler yüz-derste konuşma-ayrılık

ÖĞRETMEN	Öğretmenler ilk önce öğrenciyi dersleri sevdiren ve derslerinde ona yardımcı olsun. Az ödev versin. Hayatımızı kolaylaştırmaya çalışsın. Bizimle ilgilensin.	-dersi sevdirmeye yardımcı olma-ödev-kolaylaştırma-ilgi
----------	--	---

GAMZE(13)	Yanıtlar	Kodlar
ANNE	Bana bağırmasın. Beni başkalarıyla kıyaslamasın. İstedğim yemekleri yapsın. Benimle vakit geçirsın. (oyun oynamak, ders çalışmak) tabletimi tamir etmelerini istiyorum. Yani babamla konuşsun. Notlarım düşük geldiğinde bana kızmasınlar. Başkasının annesi kızını övdüğünde o da beni övsün, savunsun.	-bağırma-kıyaslama-yemek-beraber vakit geçirme-tablet -talep- düşük not-övgü-
BABA	Tabletimi tamir etsin. Benimle bizimle daha çok ilgilensin ve annemden istediklerimi ondan da isteyim. Ama babam benimle annemden daha çok ilgileniyor.	-tablet-ilgi-anneyle karşılaştırma
KARDEŞ	Özelime girmesin. Beni sevmesin. Elimi bırakmasın.	-sınırlar-sevgi-dışarıda koruma
ARKADAŞ	Benim sırlarımı başkalarıyla paylaşmasın. Benimle ders çalışsın. Hocaya şikayet etmesin. Yalnız kalmak istediğimde beni yalnız bıraksın.	-sır tutma-ders-şikayet-talep-yalnız olma
ÖĞRETMEN	Bana derste çok söz hakkı versin. Notlarımı yüksek versin. Benimle vakit geçirsın. Sorunlarımı aileme söylemesin. Bize bağırmasın. Arkadaşlarımın önünde azarlamasın	-söz hakkı-notlar-vakit geçirme-gizlilik-bağırma-azarlamama

FATMA(12)	Yanıtlar	Kodlar
ANNE	Durduk yere beni korkutmasın. Ders çalışmama yardım etmesi. Bana bağırmasın. Sürekli çay koy demesin.	-korku-derslere yardım-bağırma-talep-çay koyma
BABA	Bana harçlık vermesi. Arkadaşımla kalmak istediğimde disiplinli ol demesi kötü geliyor.	-harçlık-arkadaşta kalma-disiplin
KARDEŞ	Benden sürekli bana abla kız çiz demesi. Tuvalet kendisi gitsin. Bıktım yahu onu tuvalet götürmekten.	-çizim-tuvalet-yardım -bıkma
ARKADAŞ	Sırlarımı konuşmasın. Başka arkadaşları ispiyonlamasın. Bana karşı gereksiz yere küsmesi.	-sır tutma-ispiyon- küslük
ÖĞRETMEN	Birkaç öğretmenimin dersi anlatmaması. Matematik öğretmenin çok sakın olması.	-ders anlatma-öğt. Sakın olma

Çalışma grubundaki çocukların “Yakın İlişkiler “ etkinliğinde verdikleri yanıtlar sonucu ulaşılan temalar şöyledir:

Tablo 15: Kişilerarası İlişkiler Etkinliğinin Kod Listesi

Anne • İlgi • Oyun • Sevgi • Saygı • Yardım • Şiddet • Yemek • Hediye • İzin
Baba • İlgi • Oyun • Sevgi • Saygı • Şiddet • Yardım • Harçlık • İzin
Kardeş • Oyun • Kavga • Şiddet • Sevgi • Eşyalara dokunma • Sınırlar • Kızgınlık
Arkadaş • Sır tutma • Alay etme • Dalga geçme • Sevgi • Hediye • Arkadan konuşma • Destek olma
Öğretmen • Şiddet

- Sevgi
- İlgi
- Ödev
- Kızgınlık
- Öfke
- Notları adil verme
- Sınavları kolay yapma

a) Duyguda Adalet ile İlgili Bulgular

Çalışma grubundaki çocukların verdiği yanıtlar incelendiğinde, çocukların yakın ilişkide oldukları kişilerin adil davranmasını istedikleri görülmüştür. Çocuklara göre ilişkide adaletin gerçekleşmesi için olması gerekenler şu şekildedir:

Çalışma grubundaki çocukların verdiği yanıtlarda “ kızma, bağırma, kavga etme, suçlama “ kavramları ortaya çıkmıştır. Bu kavramları bir arada toplayan tema” Duyguda Adalet” tir. Çocuklar bu ifadeleri en çok annesi, babası ve öğretmenleri için kullanmışlardır.

- Yasemin(10) öğretmeni için “Kızmasın lütfen.”
- Aslı(10) annesi ve babası için ” Durduk yere kızmamak.”
- Rumeysa(10) öğretmeni için “ Bize kızmasa. “
- Çiğdem(11) annesi için “ İstemediğim davranış bana kızması”

Çocuklar kardeşleri için ise “kavga etmemek, beni kızdırmaması, iyi geçinmek gibi ifadeleri 5 kişi tarafından dile getirilmiştir.

Burcu(10) kardeşi için “ Benimle kavga etmesin. Benimle kötü yünden uğraşmasın. Benimle iyi geçinsin.”

Zeynep(13) kardeşi için “Beni gıcık etmesin. Durduk yere sinirlenmesin. Beni sinirlendirmesin”

Bazı çocuklar ise kendilerinin suçlanmasını, karşılaştırılmayı istememektedir. Çocuklar bunu şöyle ifade etmiştir:

Tuba(11) öğretmeni için “Yapmadığım bir şey için beni suçlamasın.”

Öykü(12) annesi için “Bana kızdığında beni başkaları ile karşılaştırmamasını istiyorum.”

Çocuklar karşılarındaki kişinin kendilerine bağırmasından da şikayet etmektedir.

Sema(13) annesi için “Bana bağırmasın.” Öğretmeni için “Çok fazla bağırmasın.”

b) Sözde Adalet ile İlgili Bulgular

Çalışma grubundaki çocuklar için önemli olan bir diğer konu da sır tutma, sözünde durma olmuştur. Çocukların 7’si “Arkadaşlarınızdan ne beklersiniz” sorusunun yanıtını sır tutma olarak vermiştir. Çocukların yanıtları şöyledir:

Merve(10) arkadaşı için “ Sözünde durması.”

Tuba(11) arkadaşı için “ Sırrımı saklasın.”

Gamze(13) arkadaşı için “Benim sırlarımı başkalarıyla paylaşmasın.”

Fatma(12) arkadaşı için “Sırlarımı konuşmasın. Başka arkadaşları ispiyonlamasın. Bana karşı gereksiz yere küsmesi.”

Çocukların arkadaşları için yazdıkları ifadeler incelendiğinde en sık tekrarlanan temalardan biri de “Alay etmek “ olmuştur. Çalışma A grubundaki çocukların neredeyse hepsi(9 tanesi) alay konusuna dikkat çekmiştir.

Ayşegül(11) arkadaşı için “Alay etmesin. İyi davransın.”

Rumeysa(10) kardeş ve arkadaş için “ Benle alay etmese. “

Araştırma grubundaki çocuklar için önemli olan bir diğer konu isi: “Söz dinlemektir.” Çocukların ifadeleri şöyledir:

Sıla(10) kardeşi için ise ”Söz dinlemek” yanıtını vermiştir

Esra(10) babası için “Sözümüzü dinlemek.”

Büşra(14) kardeşi için “Sözümü dinlesin.” , öğretmeni için “ Beni dinler”, arkadaşı için ise “Ben konuşurken beni dinlesin” demiştir.

Çalışma grubundaki çocukların öğretmenlerinden beklentisi ise söz hakkı vermesi. Çocukların 7’si söz hakkı vermeye değinmiştir.

Aslı(10) öğretmeni için “Beni derste söz aldırması.”

Tuba(11) öğretmeni için “İzin almama rağmen bana söz almamış gibi davranmasın.”

Gamze(13) öğretmeni için “Bana derste çok söz hakkı versin.”

c) Kişisel Sınırlarda Adalet ile İlgili Bulgular

Çalışma grubundaki çocuklardan 8’i sınırlara, izinsiz eşya kullanımına dikkat çekmiştir. “İzin almak, sınırlar, odaya habersizce girmek “ çocukların talepleri arasındadır. Çocuklar bu talepleri şöyle dile getirmiştir:

Rumeysa(10) kardeşi, arkadaşı için “İzinsiz eşyalarımı kullanmasa.”

Sema(13) kardeşi için “Odama izinsizce girmesin.”

Gamze(13) kardeşi için “Özelime girmesin” öğretmeni için “Sorunlarımı aileme söylemesin.”

Tuba(11) annesi ve babası için “Benim yerime karar vermesin. Hakkımı yemesin.”

d) Değerlerde Adalet ile İlgili Bulgular

i. Şükür ile İlgili Bulgular

Çalışma grubundaki çocuklardan Esra(10) babası için verdiği yanıt şöyledir: “ Teşekkür etmek” Esra bu yanıtıyla yakın ilişkilerde teşekkür etmenin önemine değinmiştir.

Çocuklardan 2’si ise savunma ihtiyaçlarını ifade etmiştir:

Zeynep(13) “Beni savunsun.”

Gamze(13) annesi için “Başkasının annesi kızını övdüğünde o da beni övsün, savunsun.”

ii. Tevbe ile İlgili Bulgular

Çocukların anne, babalarıyla ilişkilerinde dikkat çektikleri bir noktada da “ Özür dilemek” olmuştur. Çalışma grubundaki çocuklardan 5’i bu konuya dikkat çekmiştir. Çocukların ifadeleri şöyledir:

Tuba(11) annesi ve babası için “ Gerektiğinde benden özür dilesin(genellikle o haklı olur).”

Esra(10) babası için “ Özür dileyip yanağımızdan öpmesi”, arkadaşı için “Özür dilemek.”

iii. İyi Davranma ile İlgili Bulgular

Çalışma grubundaki çocukların aileleri için söyledikleri şeyler arasında dikkat çeken bir diğer ifade “Mutlu etme, İyi davranmak” olmuştur. Çocukların 9’u bu yanıtı vermiştir. Yanıtlar şöyledir:

Burcu(10) anne ve babası için “Bana karşı iyi davransın. Beni üzmesin.”

Senem(10) annesi, babası, arkadaşı için “ Bana iyi, mutlu ederek davranmasını isterim.”

Merve(10) annesi, babası için “ Mutlu etmeleri. Sevgi ile yaşaması.”

Esra(10) annesi, babası, kardeşi için “Mutlu etmek. “ , arkadaşı için “ İyi davranmak.”

iv. Saygı ile İlgili Bulgular

Ancak bu rehberlik konusunda kendilerinin de söz hakkı verilmesini, değer verilmesini, saygı görmek istediklerini de dile getirmişlerdir. Çocuklardan 6’sı saygı görme ifadesini kullanmıştır.

Tuba(11) annesi ve babası için “ Saygı gösterson.”

Merve(10) öğretmenini için “ Saygı duyması.”

Yasemin(10) babası için “Benim ona saygı duyduğum gibi o da bana saygı duysun.”

Büşra(14) kardeşi için” Saygılı olsun.”

v. Yardımseverlik ile İlgili Bulgular

Çalışma grubundaki çocukların ifadelerinde “ Oynamak, ilgilenmek, hediye etmek, yemek yapmak, fikir almak, yanımda olmak” gibi kavramların öne çıktığı görülmüştür. Bu kavramlar araştırma tarafından “Yardımseverlik” başlığı altında incelenmiştir.

vi. İlgili ile İlgili Bulgular

Çalışma grubundaki çocukların yakın ilişkilerde önem verdikleri ilk konu “İlgi” dir. Çocukların 6’sı bu konuya dikkat çekmiştir. Çocukların yanıtları şöyledir:

Ayşegül(11) annesi, babası ve kardeşi için “Benimle oynasın. Benimle ilgilensin.”

Gamze(13) babası için “Benimle bizimle daha çok ilgilensin ve annemden istediklerimi ondan da isteyim. Ama babam benimle annemden daha çok ilgileniyor.”

Oyun ile İlgili Bulgular

Çocukların yakın ilişkilerde önem verdikleri diğer bir konu “Oynamak” olmuştur. Çocuklardan 4 ‘ü “oyun” ifadesine yer vermiştir. Çocuklar özellikle anne ve babalarıyla oyun oynamak istediklerini ifade etmişlerdir.

Sıla(10) annesi ve babası için “Oynamak”

Tuba(11) annesi ve babası için “ Biraz olsun oyun oynayalım”

vii. Yemek ile İlgili Bulgular

Yakın ilişkilerde önemli olan konulardan biri de yemek olmuştur. Çalışma grubundaki çocuklar için yemek yemek ve özellikle sevdiği yemeklerin pişmesi oldukça önemli bir konudur. Bu konuya dikkat çeken çocuk sayısı 7 olmuştur.

Dilara(13) “Daha az sebze yemeği yapabilir. Tarhana çorbasını asla yapmamalı.”

Yasemin(10) “Yemekte pırasa yapmasın. Her zaman bizimle olsun.”

Betül(13) annesi için “Sık sık mantar çorbasından yapsın.”

Gamze(13) annesi için ” İstedğim yemekleri yapsın. “

viii. Destek ile İlgili Bulgular

Çalışma grubundaki çocukların özellikle arkadaşları için önemli gördükleri konu “Destek olmak” olmuştur. Çocuklardan 12’si bu konuya dikkat çekmiştir.

Aslı(10) arkadaşı için “Çağırdığımda gelmesi. Destek olması. Arkamda olması”

Rumeysa(10) babası için “Her zaman yanımda olsa.”

Ayşegül(11) arkadaşı için “Arkamda dursun.”

Burcu(10) arkadaşı için “Benimle iyi geçinsin. Bana destek olsun.”

Tuba(11) arkadaşı için “ İyi günde kötü günde yanımda olsun.”

Büşra(14) annesi için “Beni anlamaya çalışır. Zor anlarımda yanımda olur. Bana küsmesin. Benimle daha çok konuşsun.”

Betül(13) arkadaşı için “Benimle şakalaşsın. Bana destek olsun. Bana durmadan bağırmasın. Benimle iyi geçinsin. Kore dizilerini izliyorum diye benden uzaklaşmasın. Beni aşırı derecede kıskanmasın. Benimle birlikte namazlarını kılsın. Yerinde ve zamanında doğru hareketlerde bulunsun. Her zaman güler yüzlü olsun. Beni derste konuşturmasın. Arkadaşlarımla hiç ayrılmayalım inşallah.”

ix. Yardımseverlik ile İlgili Bulgular

Çalışma grubundaki çocukların önem verdikleri diğer bir konu “Yardım etmedir” Çocuklardan 8’inin bu konuda yanıtları olmuştur.

Yasemin(10) “Yardıma ihtiyacım olduğu her anımda yanımda olsun.”

Rumeysa(10) annesi, babası için “Başım sıkıştığında bana yardım etse. Bana eşlik etse.”

x. Hediyeleşme ile İlgili Bulgular

Yakın ilişkilerde çocukların üzerinde durdukları bir diğer konu “Hediyeleşmektir. ” Çocuklardan 4’ünün bu konuda yanıtlar verdiği görülmüştür:

Merve(10) annesi, babası için “ Hediye alması.”

Tuba(11) arkadaşı için “ Hediyeleşelim.”

Yasemin(10) babası için “Hep olmasa da elini öptüğümde bana harçlık versin. Sevgisi sonsuza dek sürsün.”

xi. Sevgi ile İlgili Bulgular

Çalışma grubundaki çocukların 12’si sevmeye konusuna dikkat çekmiştir.

Sıla(10) yakınlarının hepsi için “Bizi sevmek”, öğretmeni için ise “Güvenmek”

Yasemin(10) babası için “Beni hep sevsin.”

Aşlı(10) öğretmeni için “ Beni sevmesi.”

Burcu(10) anne, babası ve öğretmeni için “Beni sevsin.”

Ayşegül(11) annesi, babası, arkadaşı, öğretmeni ve kardeşi için “Beni sevsin.”

Yasemin(10) öğretmeni için “Beni sevsin. Sevgisiyle harcadığı bin bir emekle bizim kalbimizdeki yeri hep aynı olsun.”

Tuba(11) arkadaşı için “ Huylarımı sevsin.”

xii. İtidal ile İlgili Bulgular

Çalışma grubundaki çocukların öğretmenleri hakkında en sık ifade ettikleri ifade “ ödevler” olmuştur. Çalışma grubundaki çocukların 10’u bu konuya dikkat çekmiştir. Çocuklar taleplerini şöyle dile getirmiştir:

Çiğdem(12) “ Çok ödev vermemesin. Yüksek not vermesi. Not düşürmemesi.”

Dilara(13) öğretmeni için” Sınavları kolay yapsın. Az ödev versin.”

Betül(13) “ Az ödev versin. Öğretmenler ilk önce öğrenciyi dersleri sevdiren ve derslerinde ona yardımcı olsun. Az ödev versin. “

e) Davranışta Adalet ile İlgili Bulgular

Araştırmacı yakın ilişkilerde yapıp ettiğimiz davranışların önemi ve sonuçlarıyla ilgili çocukların farkındalıklarını ortaya koymak amacıyla “Tilki ve Leylek Fablı” oturumunu tasarlamıştır. Bu oturumda çocuklara fabl okunmuş, fablda gördükleri uygunsuz davranışları kayıt etmeleri istenmiştir. Çocukların verdikleri yanıtlar şöyle olmuştur:

Tablo 16 : Çalışma Grubundaki Çocukların “Tilki ve Leylek Fablı” Etkinliğinde Verdikleri Yanıtlar

	Yanıtlar
ZELİHA(10)	*Tilkinin yemeği şapur şapur yemesi *tilkinin leyleğin yemeğini yiyemeyeceği bildiği halde
BURCU(10)	*Dalga geçmek *Laf atmak *Şapur şapur yemek yemek
RUMEYSA(10)	*Kurnazlık *Dalga geçmek *Ondan gizli oyunlar oynamak

SENEM(10)	*Kurnazlık *Dalga geçmek *Leyleğe oyun oynamak
ESRA(10)	*Dalga geçmek *laf atmak *Şapur şapur yemek yemek *Alaylı gülmek *Oyun oynamak
TUBA(11)	*Tilkinin kurnaz olması *Tilki'nin boş gezmesi *Tilkinin leyleğe yaptığı oyun *Leyleğin tilkiyi yaptığı oyun *Tilkinin dalga geçmesi *Şapırdatarak yemesi *Alay etmek *Zaafını kullanmak
ZÜMRÜT(11)	*Tilkinin kurnaz olması *Dalga geçmek *Tilki yemeği şapur şapur yemesi *Tilkin bilerek leyleğe yiyemeyeceği tabağı vermesi
ŞEYMA(11)	*Tilki leyleğin yiyebileceği bir tabak hazırlamamış. *leylek tilkinin yiyebileceği bir tabak hazırlamamış.
ELA(9)	*Tilkinin insanlarla alay etmesi *Oyun oynaması *Tilkinin kurnazlığı *Dalga geçmesi
YASEMİN(10)	*Kurnazlık

	*Kötü bir şeye gülmesi *Bilerek dalga geçmek *İnsanları üzme
BEYZA(10)	*Dalga geçmesi *İnsanlarla kötü davranış yapması *Leylek çorba içemeyince ona gülmesi. *Şapur şapur yemesi
ÖZLEM(10)	*Tilkinin alay etmesi *Oyun oynaması *Kötü davranması
KÜBRA(14)	*Tilkinin kurnaz olması *Tilkinin birilerini arayıp dalga geçmek istemesi *Tabaktan çorba içemeyen leyleğe tilkinin gülmesi *Tilkinin leyleğe kurnazca oyun oynaması
DİLEK(12)	*Kurnazmış *Dalga geçmesi birini bulsam da eğlensem demesi *Tabağın içini şapır şapur içmiş *Leyleğin çorbayı içemediğini görünce alay etmiş, gülmüş.
SEMA(14)	*Kurnaz tilki *Tilki leyleğin çorbayı içemeyince gülmesi *Leylekle alaycı bir şekilde konuşması *Tilkinin leyleğin yiyemeyeceği bir şekilde sofrayı hazırlaması
FİRDEVS(14)	*Tilkinin leylekle dalga geçmesi *Tilkinin leyleğin yiyemeyeceği şekilde yemek hazırlaması *Tilkin leyleğe kandırması *Leyleğe yemeği yiyemediği için kıs kıs gülmesi
ZEYNEP(13)	*Tilkinin dalga geçmesi

	* Tilkinin şapur şupur yemesi * Tilkinin kıs kıs gülmesi *Tilkinin alaylı gülmesi *Tilkinin oyunu *Leyleğin intikamı
GAMZE(13)	*Tilkinin leylek ile dalga geçmek istemesi *Leyleğin çorbayı içememesi *Tilkinin leyleğe gülmesi
BETÜL(13)	*Kurnazlık *Dalga geçme *Tilki çorbayı yapmış fakat leyleğin yiyemeyeceği geniş bir tabağa koyması kötülüktür. *Fakat leyleğin de buna benzer bir şekilde karşılık vermiş. Bende bu iyi bir şey. Yani leyleğin yaptığı iyi bir şey. Çünkü bence o tilkiye ders vermek istemiş.
İREM(13)	*Kurnaz tilki *Tilkinin şapur şupur yemesi *Tilkinin leyleğe oyun oynaması *Tilkinin şaka yapıcak, alay edicek birini araması
GÜL(12)	*Tilkinin kurnazlığı *Dalga geçmek istemesi *Tilkinin şapur şupur yemek yemesi *Tilkinin leyleğe oyun oynaması *Tilkinin leyleğin işinden alı koyması
HİLAL(12)	*Tilkinin dalga geçmesi *Tilkinin kurnazlığı *Tilkinin leyleğe gülmesi *Tilkinin leyleğe oynadığı oyun *Tilkinin oyalaması, bilerek geniş kaseye koymak

	*İntikam alması
--	-----------------

Çalışma grubundaki çocukların 17'si *tilkinin leyleğin yiyemeyeceği bile bile yemeği o şekilde hazırlamasını ve ona bu oyunu oynamasını* uygunsuz davranış olarak görmüştür. Çocukların yanıtları şöyledir:

Şeyma(11) “Tilki leyleğin yiyebileceği bir tabak hazırlamamış.”

Senem(10) “Leyleğe oyun oynamak.”

Sema(14) “Tilkinin leyleğin yiyemeyeceği bir şekilde sofrayı hazırlaması.”

Çalışma grubundaki çocukların 10 tanesi “*Tilkinin şapur şapur yemesini*” yanıtını vermiştir.

İrem(13) “Tilkinin şapur şapur yemesi.”

Beyza(10) “Şapur şapur yemesi.”

Çocukların uygunsuz davranış olarak ifade ettikleri bir diğer kavram: *Dalga geçmek*. Çalışma grubundaki çocukların 17'si dalga geçmeyi kötü davranış olarak kaydetmiştir. Çocukların yanıtlarından bazı örnekler şöyledir:

Rumeysa(10) “Tilkinin birilerini arayıp dalga geçmek istemesi.”

Gül(12) “Dalga geçmek istemesi.”

Kübra(14) “Tilkinin birilerini arayıp dalga geçmek istemesi.”

Çocukların uygunsuz buldukları bir diğer davranış: “*Kurnazlık yapmaktır*” Çocuklardan 13'ü tilkinin kurnazlık yapması yanıtını vermiştir.

Senem(10) “Kurnazlık.”

Zümrüt(11) “Tilkinin kurnaz olması.”

Çalışma grubundaki çocukların uygunsuz gördükleri bir davranışta “*Alaylı gülmek*” tir. Çocukların 9’u bu konuya dikkat çekmiştir.

Esra(10) “ Alaylı gülmek.”

Dilek(12) “Leyleğin çorbayı içemediğini görünce alay etmiş, gülmüş.”

Firdevs(14)”Leyleğe yemeği yiyemediği için kıs kıs gülmesi.”

Çocuklardan 2’si leyleğin tilkiye yaptığı davranışları *intikam* olarak gören ve bunun uygunsuz olduğunu düşünmüştür. Onların yanıtları ise şöyledir:

Hilal(12) “İntikam alması.”

Zeynep(13) “ Leyleğin intikam yapması.”

Çocukların verdikleri ortak yanıtların dışında bireysel olarak dikkat çeken yanıtlar da olmuştur. Bunlardan bazıları şöyledir:

Gül(12) “Tilkinin leyleğin işinden alı koyması.”

İrem(13)” Tilkinin şaka yapıcak, alay edicek birini araması.”

Dilek(12) “Dalga geçmesi birini bulsam da eğlensem demesi.”

Tuba(11) “Zaafını kullanmak.”

Tuba(11) “Tilki’nin boş gezmesi.”

3. Eşyada-Nesnede Adalet ile İlgili Bulgular

Adaletin canlı cansız varlıkların için önemi, eşyanın adaleti konusunda çocukların farkındalıklarını anlamak amacıyla 8. Oturum araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubundaki çocukların “ Sen Olsaydın Adalet İçin Ne Derdin?” etkinliğine verdiği yanıtlar kodlanmış, kodlar arasında tespit edilen ortak yönler bulunarak toplanan veriler kategorize edilmiştir.

**Tablo 17 : Çalışma Grubundaki Çocukların Sen Olsaydın Adalet İçin Ne Derdin Etkinliğine
Verdikleri Yanıtların Kodlanması**

ZÜMRÜT(11)	Yanıtlar	Kodlar
At	Ben istemeden bana zorla bir iş yaptırmaları doğru değil. Biz hayvan olsak bile atların da bir canı vardır.	-zorla iş
Tencere	Ben soğuk suda yıkanmak istemem ayrıca ayarından fazla ateşte de kaynamak istemem.	-soğuk su- fazla ateş
Su	Ben bir kişinin okul suluğundaki su olmak istemem çünkü okula giderken suluk yere düşebilir ve su da kötü bir hale gelir.	-okul suluğu
Ayakkabı	Ben ayakkabı olduğumu düşünemem çünkü bazı ayakkabıların kenarları birkaç kez gezince soyuluyor.	-acı
Ayak	Ben sıcak bir havada ayakkabı giyen bir insanın ayağında olmak istemem çünkü terlerim ve terlemekten hoşlanmam.	-sıcak hava -ter
Göz	Ben göz olmak hiç istemem çünkü yeterince uyumuyorum ayrıca gözlük kullanıyorum.	-uyku- gözlük

ŞEYMA(11)	Yanıtlar	Kodlar
At	Adalet insanların eğlenmesi için hayvanların eziyet çekmesi değildir. Adalet herkese hak ettiği gibi davranmaktır. Bu yüzden insanların atların üstüne çıkmaya hakkı yoktur. Yani bizim. Çünkü atların da hakkı vardır.	-eğlence-eziyet -hak ettiği gibi davranma-at hakkı
Tencere	Beni ateşin üstüne koyunca canım çok yanıyor. İnsanların bunu yapmaya hakkı yok.	-ateş-hak
Su	İnsanlar suları çok israf ediyorlar. Artık buna bir son verilmesi lazım. Ama hayvanlar bir damla su için ne acı çekiyorlar	-israf-hayvan- yokluk
Ayakkabı	Şımarık çocuklar bizi yeni ayakkabılarını çok yıpratıyorlar ve ben bunu çok adaletsizce buluyorum.	-yeni ayakkabı
Ayak	Ben bir ayağım. Benim sahibim beni çok kötü kokutuyor. Ayda 1 yıkıyor. Hatta bazen yıkamıyor bile.	-koku-temizlik
Göz	Ben göz olduğumdan hiç memnun değilim. Çünkü sahibim beni hep zinalara baktırıyor. Hep bilgisayar, tablet ve telefona baktırıyor. Ve ben bundan çok şikayetçiyim.	zina -haram-sağlık- -zaman-şikayet

ZELİHA(10)	Yanıtlar	Kodlar
At	Bana yapılanlar hiç adil değil. Kamçı ile vurup eğlence için yarıştırmak hiç adil değil.	-at yarışı-eğlence
Tencere	Sakın beni çizme. Kötü kullanma. Eşya bile olsam dikkatli kullan.	-kötü kullanım-dikkat
Su	İnsanlara çok kızgıyım. Beni ve kardeşlerimi boşa ve değersiz kullanıyorlar. Bu adalet değil.	-israf
Ayakkabı	Beni özellikle çocuklar çok kötü kullanıyor. Çabuk eskitiyor, atıyorlar. Dikkatli kullan.	-kötü kullanım-eskitme-atma-dikkat
Ayak	Benim değerimi hiç bilmiyorlar. Beni temizlemeleri gerekirken temizlemiyorlar.	-temizlik
Göz	Ben o filmleri izlemek istemiyorum. Yorulmak istemiyorum. Bu adalet değil.	-sağlık-yorgunluk

SENEM(10)	Yanıtlar	Kodlar
At	Evet kendime yapılanlardan memnunum. Çünkü bana vaktinde yemek verip besliyorlar. Benim sayemde insanlar etkinlik yapan var.	-memnun
Tencere	Kendime yapılanlardan hoşlanmam. Çünkü bazı yemekleri yıkamadan koyuyorlar insanlar mikrop kapıyor.	-temizlik-sağlık
Su	Kendimden çok memnunum çünkü insanlar içiyor, besleniyor.	-beslenme
Ayakkabı	Memnum olundum. Çünkü insanların ayakları üşümüyor.	-koruma
Ayak	Ben ayak olsaydım bizim ger yere götürürüm.	-seyahat
Göz	Evet insanların gözüyle her şeyi görmesini sağlıyorum.	-görme vazifesi

TUBA(11)	Yanıtlar	Kodlar
At	Beni düzenli bir şekilde beslemezse çiftlikten kaçarım. Ben ona köle gibi çalışayım da bana yemek vermesin. Yok öyle dünya.	-beslenme-kötü kullanım-kaçma

Tencere	Beni amacıma uygun kullanmasalar hiçbir yemeği doğru düzgün pişirmem. Soğuk suda veya sıcak su da yıkanmak istemem. Çocuk kafasına takıp benimle oynarsa sıkılırım.	-tehdit-istek- duygu ifadesi
Su	Ben denizin suyu olsaydım bana çöp atmamalarını isterim. Yoksa soğuk su yapar kimseyi içime almam.	-çöp-tehtit
Ayakkabı	Ben ayakkabı olsaydım” gidin başka bir şey icat edin onu giyin derdim ve her gün yerde sürünmek istemezdim.”	-icat
Ayak	Vücut sağlık beslensin. Bana sürekli baksın yatmadan önce ayaklarımı yıkamalı.	-sağlık – temizlik
Göz	Bol bol havuç, ceviz yemeli. Bana parmağını sokmamalı. Sürekli lens takmamalı.	-tavsiye-sağlık- kötü kullanım

RUMEYSA(10)	Yanıtlar	Kodlar
At	Bana yemek vermezlerdi. Beni yarışa hazırlarlardı. Ben buna adaletsizlik derdim.	-yemek vermeme-at yarışı
Tencere	Benim içime yemek pişiriyorlar beni soğuk suyla yıkıyorlar.	-yemek-temizlik
Su	Bana tuvaletlerini yapıyorlar benle oyun oynuyorlar.	-tuvalet-oyun
Ayakkabı	Beni yırtıyorlar, ayağıma basıyorlar beni hep kirletiyorlar.	-kötü kullanım
Ayak	Beni hep yıkıyorlar çıplak ayakla geziyorlar.	-temizlik- çıplak
Göz	Bana parmak sokuyorlar.	-sağlık

ESRA(10)	Yanıtlar	Kodlar
At	Ben bir şey diyemezdim. Karışmazdım. Hep öyle derdim. Ben bir şey diyemezdim.	-bir şey dememe
Tencere	Tencere olsaydım adaletsizlik olurdu. Adil olurdu.	-adaletsizlik
Su	Adisizlik olurdu. su olmak istemezdim.	-adisizlik
Ayakkabı	Beni hep yırtarlardı. Kötü davranırlardı.	-yırtma- kötü

		kullanım
Ayak	Kötü olurdu. Kötü kokardı. İğrenç olurdu.	-kötü kullanım
Göz	Beni ezerlerdi. Gözümü parçalarlardı.	-sağlık

BURCU(10)	Yanıtlar	Kodlar
At	Ben at olsaydım insanlar için hiç koşmam veya bana yapılanlardan hiç memnun olmazdım. Ama bana iyi bakılırsa durum farklı.	-at yarışı- memnun olmama
Tencere	Ben tencere olsaydım görevimin yemek pişirmek olduğu için adaletin doğru olduğunu söyledim. Ama eğer bana kötü davranırlarsa hiç kaynamam veya yemek pişirmem.	-adalet-yemek pişirmek-tehdit
Su	Ben deniz suyu olsam insanların onların(babaların ve çocukların) tuvaletini yapmalarından hiç hoşlanmam ve onlara kocaman bir dalga savururum.	-gözlem-tuvalet- Tehdit
Ayakkabı	Yere sürtmekten hiç hoşlanmam ve yerin pisliği çok kötü bir duygu. Adalet için haksızlık derdim. Ama görevim bu.	-kötü kullanım- temizlik-görev
Ayak	Beni hiç temizlemediği için onun ayağını ağrıtırm. Bu hiç adalet olmadığı için hiç sevmezdim. Ama görevim bu.	-temizlik- tehdit- görev
Göz	Bana göz olduğum için o kötü sahnelere bakmak istemem ve hiç açılmam bu hiç adaletli değil. Ama görevim bakmak o yüzden çok kötü.	-kötü sahne- görev

HALİDE(10)	Yanıtlar	Kodlar
At	Ben at olsaydım adalet için paylaşmayı tercih ederim.	-paylaşım
Tencere	Paylaşım derdim, adalet yardım.	-paylaşım
Su	Paylaşım ve her şeyi yerine göre.	-paylaşım
Ayakkabı	Yarış ve ayak numarama göre olmamak. Yırtık olmasın.	-güzel kullanım
Ayak	Yürürken yola göre giyilmeli.	-yürüme
Göz	Her şeyi izlememe, görmeme. Yakından	-sağlık- tv-

	bakmak bilgisayarla çok oynamak.	bilgisayar
--	----------------------------------	------------

HİLAL(12)	Yanıtlar	Kodlar
At	Ben at olsam hep üstüne biniyorlar ama ben üstüme binilmesini istemezdim.	-binmek
Tencere	Yemeklerin hepsi hep bende pişirilsin istemezdim.	-kullanılmak
Su	İnsanların suyu boşa akıtmalarını istemezdim. Adaletli olmaları ve tasarruflu olmalarını isterdim.	-boşa kullanım- adalet-tasarruf
Ayakkabı	Beni habire yere sürterek yürümelerini istemezdim.	-sürtme
Ayak	Beni 5 vakitte 1 yıkamalarını isterdim.	-yıkama-ibadet
Göz	Eğer gözüm bozuksa bana gözlük takmalarını isterdim.	-sağlık-gözlük

ZEYNEP(13)	Yanıtlar	Kodlar
At	Adalet at yarışmalarında kırbaçlarla koşturmak değildir. Aksine adalet beni yormadan ve kendi isteğimle yarışmaktır. Bana yapılanlar hiç adil değil.	-at yarışları- istek-adaletsizlik
Tencere	Beni ocakta unutup gitmek değil. Ya da ateşi israf etmek değil. Adalet beni tam zamanında almasıdır.	-ocakta unutma- ateş israfı-adalet
Su	Adalet suyu boş harcamak değil. Adalet içtiğimiz su arttıysa lavaboya değil de çiçeklere dökmektir.	-israf- öneri
Ayakkabı	Üstüme basarak bana eziyet ediyorlar.	-kullanım hatası
Ayak	Beni çok yoruyor.	-yorma
Göz	Tv, bilgisayara saatlerce bakıp beni yoruyor ve bozuyorlar. Gözlük alınca da düzenli takmıyorlar.	-kötüye kullanım

BETÜL(13)	Yanıtlar	Kodlar
At	Atlar, insanlar at yarışı oynasın diye değil, ona binip o anlamasa bile ona güzel söz söyleyip onunla ilgilenmek içindir.	-at yarışı-güzel söz –ilgi –bakım
Tencere	Ben tencere olsaydım benim içimde yapılanı yemeyin ve yapan kişinin sinirli bir şekilde değil de mutlu olmak için ve insanları mutlu etmek için yapılmasını isterdim.	-yemek yapımı -mutlu yapmak -mutlu etmek
Su	Ben su olsaydım boş su savaşları için değil de insanların ihtiyaçları için kullanılmayı isterdim.	-su savaşları- israf
Ayakkabı	Ben ayakkabı olsaydım yeni ayakkabı alındığında çöpe atılmak değil de ihtiyaç sahibi birine verilmek isterdim.	-yeni eski ayrımı ? -yardımseverlik
Ayak	İnsanlar çok ayakta durduğunda yorulurdum.	-yorulma
Göz	Ben göz olsaydım harama bakmazdım.	-haram

FİRDEVS(13)	Yanıtlar	Kodlar
At	Hızlı koşmam için bana zarar vermeleri hiç adil değil. Ayrıca gidebileceğim kadar koşursunlar.	-kötüye kullanım-
Tencere	Haznemin kaldırabileceği kadar yemek koymalılar ve kirlenince güzel yıkamalıdır.	-miktarı kadar - temizlik
Su	Beni boş yere israf etmemelerini isterdim.	-israf
Ayakkabı	Beni yerlere sürte sürte kullanmamaları ve zarar vermemelerini isterdim.	-kötüye kullanım
Ayak	Benim gitmeme gereken yerlere gitmek istemezdim.	-irade
Göz	Benle görmemen gereken şeylere bakmamak isterdim.	-haram algısı

GÜL(12)	Yanıtlar	Kodlar
At	Beni yarışlarda hızlı koşmam için kırbaçlıyorlar. Bana işkence ediyorlar.	-at yarışı- kırbaç-ışkence
Tencere	Ben yemek yapılmak için varım. Bana	-güzel kullanım

	adaletsizlik yapmıyorlar.	
Su	Beni israf ediyorlar.	-israf
Ayakkabı	Anneler beni çocuklarını dövmek için kullanıyor. Kavgalarda ayaktan çıkıp başkalarının kafasına gözüne yol alıyorum.	-amaç dışı kullanım-mizahi ifade
Ayak	İnsanlar beni yıkamıyorlar. Pis kokuyorum. Çorapların içinde boğuluyorum.	-temizlik
Göz	Beni hastalıklardan korumuyorlar.	-sağlık

ÇİĞDEM(12)	Yanıtlar	Kodlar
At	Beni at yarışlarında kullanmamalılar, yaratılış sebebim için kullanılmalılar.	-at yarışı-yaratılışa uygun kullanım
Tencere	Beni çizmemelerini, kuymak için kullanmamalarını, düzgün kullanmalarını...	-kötüye kullanım-çizme
Su	Beni israf etmemelerini, boşa harcamamalarını, su tasarruf yapmalarını.	-israf-tasarruf
Ayakkabı	Yırtmamalarını, suya girmemelerini, beni çıplak ayakla giymemelerini.	-tavsiye-
Ayak	Çıplak ayakla dışarda gezmemelerini, bana bir şey batırmamaları.	-kötüye kullanım-tavsiye
Göz	Beni adaletli kullanıyorlar.	-adaletli

DİLEK(12)	Yanıtlar	Kodlar
At	Adalet para kazanmak için nefes nefese bırakmalarını değil.	-at yarışları
Tencere	Adalet tencereyi düzgün kullanmak.	-kötüye kullanım
Su	Adalet suyu boş yere harcamamak değil.	-israf
Ayakkabı	Adalet 15 tane ayakkabı alıp onları giymeyip bir kenara koyarsan işte o adalet olmaz.	-kullanmak
Ayak		
Göz	Adalet 1 saat 2 saat tv izleyip gözü bozmak değil.	-sağlık

KÜBRA(14)	Yanıtlar	Kodlar
At	Ben at olsaydım adalet için kendinizi huzurlu ve mutlu alanlara götürmek isterdim.	-huzur –mutlu alan
Tencere	Ben tencere olsaydım adalet için herkesin birlik ile hayat sürmesini söylerdim.	-birlik
Su	Ben su olsaydım adalet için mutlu bir şeyler için kullanmak isterdim.	-mutlu
Ayakkabı	Ben ayakkabı olsaydım dünyayı gezmeyi isterdim.	-hayal- seyahat
Ayak	Ben ayak olsaydım bastığım toprağın mutluluğunu yaşamak isterdim.	-mutluluk
Göz	Ben göz olsaydım adalet için mutlu olmayan şeylere bakmamayı, mutluluğun yönetilmesini isterdim.	-mutluluk

AYSU(12)	Yanıtlar	Kodlar
At	Ben at olsaydım adalet için, boş yere hayvanlara eziyet etmemeleri gerek eğer ederlerse boş yere adaletsizlik olur.	-eziyet
Tencere	Bilgi yok.	
Su	İnsanlar boş yere hep su harcıyor her boş yere gereksiz yere suları açık bırakıyorlar	-israf
Ayakkabı	Adalet ayakkabıyı 10 tane alıp kenara koymak değildir asla.	-güzel kullanım
Ayak	Bilgi yok.	
Göz	Adalet 3-4 saat tv izlemek değildir.	-zaman

SEMA(14)	Yanıtlar	Kodlar
At	Ben at olsaydım bana adil davranılmasını benimle oynamalarını çocukların bir yetişkinsiz bindirilmemesini ve bacağım kırılırsa beni vurmamalarını(öldürülmemelerini) isterdim.	-adil davranma- çocuk-sağlık-ölüm
Tencere	Beni gerektiği kadar kullanmalarını isterdim. Düzgün ve kırmadan.	-güzel kullanım
Su	Beni boş şeyler için kullanmalarını isterdim.	-israf

Ayakkabı	Beni yırtmadan kirletmeden kullanmalarını isterdim.	-kötü kullanım
Ayak	Hızlı koşmamalarını isterdim.	-tavsiye
Göz	Çok yakından tv izlememesini ve kalem vb. şeyleri gözümüne sokmamasını isterdim.	-sağlık

ÖYKÜ(12)	Yanıtlar	Kodlar
At	Adalet bir atı ormanda ve yollarda koşturmak demek değildir. Çünkü diğer hayvanları belki de hiç koşturmuyorlar. Adalet saygılı ve eşit davranmaktır.	-koşturmak- karşılaştırma-saygı ve eşitlik
Tencere	Adalet birinin sırf eğlence için beni o kadar hırpalamalarını adalet bulmuyorum.	-kötü kullanım- eğlence
Su	Gerçek bir adalet israf etmemektir. Beni bardağa koyuyorlar azıcık içip öylece döküyorlar. Gerçekten bir adalet, israf etmemektir.	-israf
Ayakkabı	Adalet için beni çok kirletiyorlar eğer ayakkabı kullanan kişilerin hiç sevmediği bir ayakkabı olsaydım beni hiç güzel kullanmıyorlar, adalet eşitliktir.	-temizlik -eşitlik
Ayak	Adalet için, beni durduk yere koşturuyorlar, yoruluyorum. Bence bu adalet değil. Çünkü adalet birisini düşünmektir ona göre davranmaktır.	-kötü kullanım -düşünmek
Göz	Beni mesela birisi iğrenç bir şey benim görmemi istiyor. Ama gösterdiği şey olumsuz bir örnek sonuçta. Adalet ahlaklı ve düşündür olmaktadır.	-kötüye bakma -ahlaklı ve düşündür

Çalışma grubundaki çocukların 20’si “ Sen Olsaydın Adalet İçin Ne derdin” etkinliğine katılmıştır. Etkinliğe katılan çocukların yanıtları şöyledir:

a) At ile İlgili Bulgular

Çalışma grubundaki çocukların 12’si atların eğlence, yarış için kullanılmasına karşı olduklarını ifade etmişlerdir.

Şeyma(11) “Adalet insanların eğlenmesi için hayvanların eziyet çekmesi değildir.”

Zeliha(10) “Bana yapılanlar hiç adil değil. Kamçı ile vurup eğlence için yarıştırmak hiç adil değil.”

Rumeysa(10) “Bana yemek vermezlerdi. Beni yarışa hazırlarlardı. Ben buna adaletsizlik derdim.”

Burcu(10) “Ben at olsaydım insanlar için hiç koşmam veya bana yapılanlardan hiç memnun olmazdım.”

Çocukların yaşları arttıkça atların adaleti ile ilgili söyledikleri ifadeler zenginleşmiş, açıklamalar ve kararlar net bir şekilde ifade edilmeye başlanmıştır:

Zeynep(13) “Adalet at yarışmalarında kırbaçlarla koşturmak değildir. Aksine adalet beni yormadan ve kendi isteğimle yarışmaktır. Bana yapılanlar hiç adil değil.”

Betül(13) “Atlar, insanlar at yarışı oynasın diye değil, ona binip o anlamasa bile ona güzel söz söyleyip onunla ilgilenmek içindir.”

Firdevs(13) “Hızlı koşmam için bana zarar vermeleri hiç adil değil. Ayrıca gidebileceğim kadar koştursunlar.”

Gül(12) “Beni yarışlarda hızlı koşmam için kırbaçlıyorlar. Bana işkence ediyorlar.”

Çiğdem(12) “Beni at yarışlarında kullanmamalılar, yaratılış sebebim için kullanmalılar.”

Dilek(12) “Adalet para kazanmak için nefes nefese bırakmalarını değil.”

Öykü(12) “Adalet bir atı ormanda ve yollarda koşturmak demek değildir. Çünkü diğer hayvanları belki de hiç koşturmuyorlar. Adalet saygılı ve eşit davranmaktır.”

Atlarlar ilgili çocukların dikkat çektikleri bir diğer konu da atların haklarıdır. Çocuklara göre bu haklar şunlardır: “üstüne zorla binilme, zorla iş yaptırma, eziyet çekmek , beslenmelerine ve huzurlarına dikkattir.

Şeyma(11) “Adalet herkese hak ettiği gibi davranmaktır. Bu yüzden insanların atların üstüne çıkmaya hakkı yoktur. Yani bizim. Çünkü atların da hakkı vardır.”

Hilal(12) “Ben at olsam hep üstüne biniyorlar ama ben üstüme binilmesini istemezdim.”

Zümrüt(11) “Ben istemeden bana zorla bir iş yaptırmaları doğru değil. Biz hayvan olsak bile atların da bir canı vardır.”

“Aysu(12) “Ben at olsaydım adalet için, boş yere hayvanlara eziyet etmemeleri gerek eğer ederlerse boş yere adaletsizlik olur.”

Kübra(14) “Ben at olsaydım adalet için kendinizi huzurlu ve mutlu alanlara götürmek isterdim.”

Çocuklardan biri bu haklara dikkat edilmediği takdirde atın dilinden kaçacağını ifade etmiştir:

Tuba(11) “Beni düzenli bir şekilde beslemezse çiftlikten kaçırım. Ben ona köle gibi çalışayım da bana yemek vermesin. Yok öyle dünya.”

Atlarla ilgili memnuniyet belirten, pozitif ifadelerde bulunan 1 çocuk olmuştur. Onun yanıtı şöyledir:

Senem(10) “Evet kendime yapılanlardan memnunum. Çünkü bana vaktinde yemek verip besliyorlar. Benim sayemde insanlar etkinlik yapan var.”

Çocuklarda biri ise atların öldürülmesine dikkat çekmiştir.

Sema(14)“Ben at olsaydım bana adil davranılmasını benimle oynamalarını çocukların bir yetişkinsiz bindirilmemesini ve bacağım kırılırsa beni vurmamalarını(öldürülmemelerini) isterdim.”

Atlar konusunda olumlu-olumsuz fikir belirtmeyen 1 çocuk olmuştur.

Esra(10) “Ben bir şey diyemezdim. Karışmazdım. Hep öyle derdim. Ben bir şey diyemezdim.”

Çocuklardan 7’si direk atın ağzından yanıtlar vermiştir.

b) Tencere ile İlgili Bulgular

Çalışma grubundaki çocukların tencere ile ilgili verdikleri yanıtlarda göze çarpan kavramlar şunlar olmuştur: “ Amaca uygun kullanım, soğuk suda yıkama, çizme, ateşin ayarı, oyun, temizlik vb.

Çocukların 13 tanesi direk tencere adına yanıtlar vermiştir.

Tencerenin amacını ifade eden, yemek yapılmak için kullanılmasını gerektiğini belirten çocuklar olmuştur.

Rumeysa(10) “Benim içime yemek pişiriyorlar.”

Burcu(10)” Ben tencere olsaydım görevimin yemek pişirmek olduğu için adaletin doğru olduğunu söyledim.”

Gül(12) “Ben yemek yapılmak için varım. Bana adaletsizlik yapmıyorlar.”

Çalışma grubundaki çocuklar tencere için soğuk suda yıkanmanın önemli olduğunu dile getirmişlerdir.

Zümrüt(11) “Ben soğuk suda yıkanmak istemem.”

Tuba(11) “Soğuk suda veya sıcak su da yıkanmak istemem.”

Tencereyle ilgili yanıtlarda göze çarpan bir diğer konu “Ateş”tir. Çocukların bu konuda yanıtları birbirinden oldukça farklıdır:

Zümrüt(11) “ayrıca ayarından fazla ateşte de kaynamak istemem.”

Şeyma(11) “Beni ateşin üstüne koyunca canım çok yanıyor. İnsanların bunu yapmaya hakkı yok.”

Zeynep(13) “Beni ocakta unutup gitmek değil. Ya da ateşi israf etmek değil. Adalet beni tam zamanında almasıdır.”

Kötüye kullanım da dikkati çeken bir diğer konu da “ Çizme, kırma, kötü kullanım”dır.

Zeliha(10) Sakın beni çizme. Kötü kullanma. Eşya bile olsam dikkatli kullan.”

Çiğdem(12) “Beni çizmemelerini, kuymak için kullanmamalarını, düzgün kullanmalarını...”

Sema(14) “Beni gerektiği kadar kullanmalarını isterdim. Düzgün ve kırmadan.”

Öykü(12) “Adalet birinin sırf eğlence için beni o kadar hırpalamalarını adalet bulmuyorum.”

Tencerenin temizliğinin önemli olduğunu çocuklar şöyle dile getirmiştir:

Senem(10) “Kendime yapılanlardan hoşlanmam. Çünkü bazı yemekleri yıkamadan koyuyorlar insanlar mikrop kapıyor.”

Çocuklardan 2 tanesi ise amaca uygun kullanılmadığı halde yapacakları şeyleri şöyle ifade etmişlerdir:

Tuba(11) “Beni amacıma uygun kullanmasalar hiçbir yemeği doğru düzgün pişirmem.”

Burcu(10)” Ama eğer bana kötü davranırlarsa hiç kaynamam veya yemek pişirmem.”

Çocuklardan 1 tanesi ise tencerede yapılan yemekle ilgili düşüncelerini anlatmıştır:

Betül(13) “Ben tencere olsaydım benim içimde yapılanı yemeyin ve yapan kişinin sinirli bir şekilde değil de mutlu olmak için ve insanları mutlu etmek için yapılmasını isterdim.”

Halide(10) ve Kübra(14) ise paylaşım, adalet, birlik konularına dikkat çekmiştir:

Halide(10) “Paylaşım derdim, adalet yardım.”

Kübra(14) “Ben tencere olsaydım adalet için herkesin birlik ile hayat sürmesini söyledim.”

Çalışma grubundaki çocuklardan Esra(10) ise “Tencere olsaydım adaletsizlik olurdu.” diyerek tencere olmanın adaletsizlik olduğunu ifade etmiştir:

Aysu bu konuya yanıt vermemiştir.

c) *Su ile İlgili Bulgular*

Çalışma grubundaki çocukların su ile ilgili verdikleri yanıtlar incelendiğinde ortak kavramların şunlar olduğu görülmüştür: “ israf, suya tuvaleti yapma, çöp atma”

Çocukların suyla ilgili en çok ifade ettikleri kavram israf olmuştur. İsrafi belirten 11 çocuk olmuştur. Çocukların yanıtları şöyledir:

Şeyma(11) “İnsanlar suları çok israf ediyorlar. Artık buna bir son verilmesi lazım. Ama hayvanlar bir damla su için ne acı çekiyorlar.”

Zeliha(10) “İnsanlara çok kızgınım. Beni ve kardeşlerimi boşa ve değersiz kullanıyorlar. Bu adalet değil.”

Hilal(12) “İnsanların suyu boşa akıtmalarını istemezdim. Adaletli olmaları ve tasarruflu olmalarını isterdim.”

Zeynep(13) “Adalet suyu boş harcamak değil. Adalet içtiğimiz su arttıysa lavaboya değil de çiçeklere dökmektir”

Öykü(12) “Gerçek bir adalet israf etmemektir. Beni bardağa koyuyorlar azıcık içip öylece döküyorlar. Gerçekten bir adalet, israf etmemektir.”

Çocukların ifade ettikleri bir diğer konu denize, havuza tuvalet yapmaktır. Çocuklardan Rumeysa bu durumu şöyle ifade etmiştir:

Rumeysa(10) “Bana tuvaletlerini yapıyorlar benle oyun oynuyorlar.”

Burcu(10) ise kendisine tuvalet yapıldığını taktirde yapacaklarını şöyle ifade etmiştir:

“Ben deniz suyu olsam insanların onların(babaların ve çocukların) tuvaletini yapmalarından hiç hoşlanmam ve onlara kocaman bir dalga savururum.”

Çalışma grubundaki çocuklardan Tuba(11) ise dediklerine uyulmadığı takdirde yapacaklarını şöyle anlatmaktadır:

“Ben denizin suyu olsaydım bana çöp atmamalarını isterim. Yoksa soğuk su yapar kimseyi içime almam.”

Suyla ilgili pozitif ifadelerde bulunan 1 çocuk olmuştur.

Senem(10) “Kendimden çok memnunum çünkü insanlar içiyor, besleniyor.”

Çalışma grubunda suyla ilgili özgün yanıtlar veren çocuklar da olmuştur.

Zümrüt(11) “Ben bir kişinin okul suluğundaki su olmak istemem çünkü okula giderken suluk yere düşebilir ve su da kötü bir hale gelir.”

Halide(10) “Paylaşım ve her şeyi yerine göre.”

Kübra(14) “Ben su olsaydım adalet için mutlu bir şeyler için kullanmak isterdim.”

Çalışma grubundaki çocuklardan Esra ise su olmak istediğini şöyle anlatmıştır:

Esra(10) “Adisizlik olurdu. su olmak istemezdim.”

d) Ayakkabı ile İlgili Bulgular

Çalışma grubundaki çocukların yanıtları incelendiğinde ayakkabıyla ilgili ortak noktalar şunlar olmuştur:” Kötüye kullanım(Sürtünme, Temizlik, çizilme)”

Çocuklar ayakkabıların yırtık olmamasını, temiz olmasını, ayakkabıya basılmamasını gerektiğinin üzerinde durmuşlardır:

Zümrüt(11)” Ben ayakkabı olduğumu düşünemem çünkü bazı ayakkabıların kenarları birkaç kez gezince soyuluyor.”

Halide(10) “Yarış ve ayak numarama göre olmamak. Yırtık olmasın.”

Şeyma(11) “Şımarık çocuklar bizi yeni ayakkabıları çok yıpratıyorlar ve ben bunu çok adaletsizce buluyorum.”

Rumeysa(10)” Beni yırtıyorlar, ayağıma basıyorlar beni hep kirletiyorlar.”

Burcu(10) “Yere sürtmekten hiç hoşlanmam ve yerin pisliği çok kötü bir duygu. Adalet için haksızlık derdim. Ama görevim bu.”

Sema(14)” Beni yırtmadan kirletmeden kullanmalarını isterdim.”

Çiğdem(12) “Yırtmamalarını, suya girmemelerini, beni çıplak ayakla giymemelerini.”

Öykü(12)” Adalet için beni çok kirletiyorlar eğer ayakkabı kullanan kişilerin hiç sevmediği bir ayakkabı olsaydım beni hiç güzel kullanmıyorlar, adalet eşitliktir.”

Firdevs(13) “Beni yerlere sürte sürte kullanmamaları ve zarar vermemelerini isterdim.”

Zeynep(13)” Üstüme basarak bana eziyet ediyorlar.”

Çocuklardan biri ayakkabıyı dikkatli kullanmaya dikkat çekmiştir

Zeliha(10) “Beni özellikle çocuklar çok kötü kullanıyor. Çabuk eskitiyor, atıyorlar. Dikkatli kullan.”

Kübra(14) ise ayakkabı olarak kendi isteğini, hayalini şöyle anlatmaktadır:

“Ben ayakkabı olsaydım dünyayı gezmeyi isterdim.”

Çalışma grubundaki çocuklardan ikisi ise çok ayakkabı alıp onları giymemeyi eleştirmiş ve adaletli olmayı tavsiye etmiştir.

Aysu(12) “Adalet ayakkabıyı 10 tane alıp kenara koymak değildir asla.”

Dilek(12) “Adalet 15 tane ayakkabı alıp onları giymeyip bir kenara koyarsan işte o adalet olmaz.”

Çocuklardan biri yeni bir ayakkabı alındığında eski ayakkabıların ne olacağını ise şöyle ifade etmiştir:

Betül(13) “Ben ayakkabı olsaydım yeni ayakkabı alındığında çöpe atılmak değil de ihtiyaç sahibi birine verilmek isterdim.”

Ayakkabı konusunda oldukça mizahi yaklaşan Gül(12) ise şunları söylemiştir:

“Anneler beni çocuklarını dövmek için kullanıyor. Kavgalarda ayaktan çıkıp başkalarının kafasına gözüne yol alıyorum.”

Ayakkabı olarak pozitif duygularını paylaşan Senem(10) ise şunları söylemiştir:

” Memnum olundum. Çünkü insanların ayakları üşümüyor.”

e) Ayak ile İlgili Bulgular

Çalışma grubundaki çocukların yanıtları incelendiğinde “ Ter, kötü koku, temizlik, yorulma” kavramların ortak konular olduğu görülmüştür.

Çalışma grubundaki çocuklardan Zümrüt(11) terle ilgili duygularını şöyle ifade etmiştir:

Zümrüt(11) “Ben sıcak bir havada ayakkabı giyen bir insanın ayağında olmak istemem çünkü terlerim ve terlemekten hoşlanmam.”

Çocuklar için önemli olan konulardan ilki temizlik olmuştur. Çocukların 8’i temizlik konusuna dikkat çekmiştir. Çocukların temizlik konusunda fikirlerini şöyle ifade etmiştir:

Şeyma(11) “Ben bir ayağım. Benim sahibim beni çok kötü kokutuyor. Ayda 1 yıkıyor. Hatta bazen yıkamıyor bile.”

Esra(10)” Kötü olurdu. Kötü kokardı. İğrenç olurdu.”

Zeliha(10)” Benim değerimi hiç bilmiyorlar. Beni temizlemeleri gerekirken temizlemiyorlar.”

Tuba(11) “Vücut sağlık beslensin. Bana sürekli baksın yatmadan önce ayaklarımı yıkamalı.”

Burcu(10) “Beni hiç temizlemediği için onun ayağını ağrıtırım. Bu hiç adalet olmadığı için hiç sevmezdim. Ama görevim bu.”

Gül(12)” İnsanlar beni yıkamıyorlar. Pis kokuyorum. Çorapların içinde boğuluyorum.”

Hilal(12)” Beni 5 vakitte 1 yıkamalarını isterdim.”

Çocukların şikayetçi oldukları bir diğer konu çıplak ayakla gezmektir. Dilek (12) bu durumu şöyle ifade etmiştir:

“Çıplak ayakla dışarda gezmemelerini, bana bir şey batırmamaları.”

Çalışma grubundaki çocukların ayaklarla ilgili yanıtlarında dikkat çektikleri bir diğer nokta yorulmadır. Çocukların bu konuda yanıtları şöyledir:

Zeynep(13)” Beni çok yoruyor.”

Betül(13)” İnsanlar çok ayakta durduğunda yorulurdum.”

Sema(14) “Hızlı koşmamalarını isterdim.”

Öykü(12) “Adalet için, beni durduk yere koşturuyorlar, yoruluyorum. Bence bu adalet değil. Çünkü adalet birisini düşünmektir ona göre davranmaktır.”

Çocuklar arasında ayaklarla ilgili kendilerine özgü yanıtlar verenlerde olmuştur. Bu yanıtlar şöyledir:

Firdevs(13)” Benim gitmeme gereken yerlere gitmek istemezdim.”

Kübra(14) “Ben ayak olsaydım bastığım toprağın mutluluğunu yaşamak isterdim.”

Senem(10) “Ben ayak olsaydım bizi her yere götürürüm.”

Aysu yanıt vermemiştir.

f) Göz ile İlgili Bulgular

Çalışma grubundaki çocukların göz ile ilgili yanıtları incelendiğinde şu temalara rastlanmıştır: “ Gözün sağlıklı olması, Tv-tablet gibi şeylerle gözü bozmak, Kötü şeylere bakmak, Gözlük kullanımı”

Senem(10) gözün vazifesine vurgu yaparak ” Evet insanların gözüyle her şeyi görmesini sağlıyorum.” demiştir.

Çocuklar gözün sağlıklı olması için tavsiyeler vermiştir.

Tuba(11) “Bol bol havuç, ceviz yemeli. Bana parmağını sokmamalı. Sürekli lens takmamalı.”

Gözle ilgili şikayetleri ifade eden 7 çocuk olmuştur. Çocuklar kendilerini şöyle ifade etmiştir:

Rumeysa(10)” Bana parmak sokuyorlar.”

Esra(10) “Beni ezerlerdi. Gözümü parçalarlardı.”

Aysu(12)” Adalet 3-4 saat tv izlemek değildir.”

Gül(12)” Beni hastalıklardan korumuyorlar.”

Sema(14) “Çok yakından tv izlememesini ve kalem vb. şeyleri gözüme sokmamasını isterdim.”

Gözün bozulmasına vurgu yaparak gözlük kullanımına değinen çocuklarda olmuştur. Onların ifadeleri ise şöyledir:

Hilal(12)” Eğer gözüm bozursa bana gözlük takmalarını isterdim.”

Zeynep(13)” Tv, bilgisayara saatlerce bakıp beni yoruyor ve bozuyorlar. Gözlük alınca da düzenli takmıyorlar.”

Zümrüt(11)” Ben göz olmak hiç istemem çünkü yeterince uyumuyorum ayrıca gözlük kullanıyorum.”

Çocuklar için göze ilgili önemli olan konulardan biri de kötüye bakıştır. “Kötüye bakış” 8 çocuk tarafından ifade edilmiştir.

Şeyma(11)” Ben göz olduğumdan hiç memnun değilim. Çünkü sahibim beni hep zinalara baktırıyor. Hep bilgisayar, tablet ve telefona baktırıyor. Ve ben bundan çok şikayetçiyim”

Halide(10) “Her şeyi izlememe, görmeme. Yakından bakmak bilgisayarla çok oynamak.”

Zeliha(10) “Ben o filmleri izlemek istemiyorum. Yorulmak istemiyorum. Bu adalet değil.”

Burcu(10) “Bana göz olduğum için o kötü sahneler bakmak istemem ve hiç açılmam bu hiç adaletli değil. Ama görevim bakmak o yüzden çok kötü.”

Betül(13)” Ben göz olsaydım harama bakmazdım.”

Firdevs(13)” Benle görmemen gereken şeylere bakmamak isterdim.”

Öykü(12)” Beni mesela birisi iğrenç bir şey benim görmemi istiyor. Ama gösterdiği şey olumsuz bir örnek sonuçta. Adalet ahlaklı ve düşünür olmaktır.”

Göz olarak adil kullanıldığı ifade eden 1 kişi olmuştur. Onunda yanıtı şöyledir:

Çiğdem(12) “Beni adaletli kullanıyorlar.”

4. Adalet Algısı ile İlgili Bulgular

Araştırmacının çocukların adalet algısını anlamak amacıyla tasarladığı “ Adalet Algısı” oturumunda çocuklara “Adalet ne demektir? Adalet nedir?” sorularını sormuştur. Çocukların verdikleri yanıtlar şöyle olmuştur:

Tablo 18 : Çalışma Grubundaki Çocukların Adalet Algısı

KATILIMCI(YAŞ)	YANITLAR	KODLAR
Ayşegül(11)	Herkese eşit davranmak.	-eşitlik
Tuba(11)	Haklı davranmak. Doğru olmak, yanlış yapmamak. Haklının yanında olmak	-haklı davranmak –doğruluk
Zeliha(10)	Birilerini küçümsememek	-küçümsememek
Sıla(10)	Eşitlik	-eşitlik
Burcu(10)	Doğru olmak.	-doğruluk
Sinem(10)	Kötü söz söylememek	-kötü konuşmamak
Şeyma(11)	Doğru konuşmak	-doğruluk
Zümrüt(11)	İnsanlara eşit davranmak	-eşitlik
Esra(10)	İnsanlara iyi davranmak	-iyilik
Rumeysa(10)	İyi olmak	-iyilik
Senem(10)	Eşit sevmek	-eşitlik
Hilal(12)	İnsanın hakkını savunmaktır	-hakkını savunmak
Gamze(13)	Adalet eşitliktir. Adalet kişinin hak ettiğine göredir. Allah her kulunun adaletli olmasını ister	-eşitlik – hak etme
Firdevs(14)	Haklı ile haksızı ayıran şeydir	-hak
Betül(13)	Adalet eşitlik değildir. Adalet kişinin hakkı olandır	-hak
Zeynep(13)	Adalet bence eşitlik değildir. Adalet haktır	-hak
İrem(13)	İnsanların boyu, kilosı ve ihtiyaçlarına göre paylaşılması adalettir	-hak
Kübra(14)	Adalet bir kişiye yapılan iyiliğin herhangi birisine de eşit miktarda yapmaktır	-eşitlik

6.oturumda 18 çocuk bulunmaktadır. Çocukların adaletle ilgili paylaşımları incelendiğinde şu temalar rastlanmıştır: “ Eşitlik, Doğruluk, İyilik, Hakka uygun davranmak, Hakkı savunmak ”

Çalışma grubundaki çocukların 6’sı “ eşitlik” ifadesini yer vermiştir. Çocuklardan 4’ü Çalışma A grubunda yer almaktadır. Çocukların ifadeleri şöyledir:

Ayşegül(11) “Herkes eşit davranmak. “

Kübra(14) “Adalet bir kişiye yapılan iyiliğin herhangi birisine de eşit miktarda yapmaktır.”

“Adalet nedir” sorusuna yanıt olarak “ Doğruluk” diyen 3 çocuk olmuştur. Bunlar Tuba, Burcu ve Şeyma’dır. Bu çocukların hepsi Çalışma A grubundadır.

Tuba(11) “Doğru konuşmak.”

Şeyma(11) “ Doğru konuşmak.”

Çocuklardan 2’si “iyilik ifadesini kullanmıştır.

Esra(10)” İnsanlara iyi davranmak.”

Rumeysa(10) “ İyi olmak”

Çalışma grubundaki çocukların 7’si “ Haklı davranmak, Hakkı savunmak, Hak” ifadelerini kullanmıştır.

Hak kavramını kullanan çocuklardan yalnız biri (Tuba) Çalışma A grubundadır.

Tuba(11)” Haklı davranmak. Haklının yanında olmak.”

Hak yanıtını diğer çocuklar ise Çalışma B grubundadır.

İrem(12)” İnsanların boyu, kilosu ve ihtiyaçlarına göre paylaşılması adalettir.”

Firdevs(14) “Haklı ile haksızı ayıran şeydir.”

Bu ortak yanıtların dışında çocuklarda 2 ‘sinin farklı yanıtları olmuştur.

Çocuklardan Zeliha(10) ise “ Adalet insanları küçümsememektir.”

Sinem(10) “Kötü söz söylememek”

YORUM VE DEĞERLENDİRME

Araştırmada Karakter Eğitim Programı çerçevesinde çocuklarda adalet algısının oluşumu ve gelişimi ile ilgili bulguları ele alınmıştır. Araştırmacı çocukların adalet algılarını ortaya koymak amacıyla 10 oturumluk Karakter Eğitim Programını uygulamıştır. Uygulama sırasında çıkan bulgular 4 başlıkta incelemiştir. Elde edilen bulgular aşağıda sırasıyla değerlendirilmiştir.

1. Kendinde Adalet

Araştırmacı çalışma gruplarıyla 1. Oturumda Kendini Tanıma etkinliğini yapmıştır. Bu etkinlikte çocukların kendileriyle ilgili farkındalıklarını tespit etmeye çalışmıştır. Kendini tanımak fiziksel, zihinsel, duygusal, sosyal, ahlaki olumlu ve olumsuz özelliklerimizin farkında olmak demektir.

Çalışma A grubundaki çocukların %77’si kendi fiziksel özellikleri hakkında bilgi vermiştir. 9-11 yaşları arasında olan çocuklar gelişimci psikolog Piaget’e göre “ Somut işlemler “ döneminde. Somut işlemler dönemindeki çocuk rasyonel ve mantıksal düşünme eğilimi gösterir. Somut olarak beş duyu organı ile algılar ve sınıflar. Çalışma A grubundaki çocukların kendileriyle ilgili somut özellikleri içeren boy, kilo, göz ve saç rengi gibi konularda bilgi vermeleri gelişim özelliklerine uymaktadır.

Çalışma B grubundaki çocuklardan sadece 1’i fiziksel özellikleri hakkında bilgi vermiştir. 12-14 yaşlarında yer alan çocukların gelişimsel özellikleri incelendiğinde ön ergenlik çağında yer aldıkları görülmektedir. Piaget’e göre 12 yaş ve sonrasında yer alan çocukların zihin gelişimi somuttan soyuta doğru bir çizgi izlemektedir. Bu çağ da soyut konulara ilgi artmakta, etik politik ve sosyal meselelere ilgi gösterilmektedir. Çalışma B grubundaki çocukların kendileriyle ilgili fiziksel özelliklerin üzerinde durmamalarının sebebi

gelişimsel özellikleri olabilir. Çocukların soyut özellikler olan duygusal ve sosyal özellikler hakkında daha fazla bilgi vermeleri bu durumu destekler niteliktedir.

Çalışma A grubundaki çocukların %66,6'sı kimlik bilgileri hakkında bilgi vermiştir. Son çocukluk çağında yer alan çocukların bir çok bakımdan ailesine bağlı olduğu görülmüştür. Bu evrede çocuğun davranışlarında ailenin isteklerinin ön planda olduğu görülmektedir. Çalışma A grubundaki çocuklarda anne, babalarının memleketleri, isimleri, aile bireylerinin özellikleri hakkında bilgi vermiştir.

Çalışma B grubundaki çocukların %75'i kimlik bilgileri hakkında bilgi vermiştir. Çalışma B grubundaki çocukların bilgileri incelendiğinde yaş bilgisinin en çok verilen bilgi olduğu görülmüştür. Çocukların kimlik bilgileri ile ilgili diğer alanlarında üzerinde durmadıkları görülmüştür. Bu durumun sebebi çocuğun ergenlikle beraber kendi kimliğine odaklanması olabilir . Araştırmada çocukların kişisel özellikleriyle ilgili detaylı anlatımları bu bulguları destekler niteliktedir.

Çalışma A grubundaki çocukların hepsi okul hayatları hakkında bilgiler vermiştir. Son çocukluk evresinde, çocuk üzerinde etkili faktörlerden biri de okuldur. Okula başlamadan önce, anne ve babasını model olarak alan ve onların hareketlerini taklit eden çocuk, okula başladıktan sonra öğretmenini örnek almaya ve onun hareketlerini taklit etmeye başlar. Çalışma A grubundaki çocuklar okudukları okulların isimleri, sevdiği ve sevmediği dersleri, öğretmenlerini, sınıf içindeki durumları hakkında oldukça detaylı ve kapsamlı bilgiler vermişlerdir. Başarılı olunan dersler, notlar hakkında bilgi veren çocuklar olmuştur. Erickson'a göre "Başarıya karşı Aşağılık duygusu " psiko sosyal gelişim döneminde yer alan bu çağ çocukları için bir şeyler üretmek ve başarılı olmak için oldukça önemlidir. Çalışma A grubundaki çocukların verdikleri yanıtlar incelendiğinde dönemin gelişimsel özelliklerin uydukları görülmektedir.

Çalışma B grubundaki çocukların 8'i(%66.6) okulla ilgili yanıt vermiştir. Yalnız bu yanıtlar incelendiğinde verilen bilginin daha çok sevilen dersler ve Teogla ilgili olduğu görülmüştür. Ergenliğe geçiş(Ön ergenlik) çağında yer alan 12-14 yaş çocuğu için kimlik kazanımı oldukça önemlidir. Çocuk sevdiği ve sevmediği şeyler üzerinde durur. Çalışma grubundaki çocuklar sevdikleri ve sevmedikleri dersleri söylemiştir. Ayrıca Türkiye'de

ortaöğretime geçiş sınavı olan TEOG’da bu çağdaki çocuklar için önemli olan konulardan biridir.

Çalışma A grubundaki çocukların hepsi hoşlandıkları şeyleri, hobileri yazmıştır. Hobiler arasında en çok tekrarlanan şeyler; resim yapmak, oyun oynamak, spor yapmak, müzik dinlemek olmuştur. Bunun dışında A grubundaki çocuklar hayvanları sevdiklerini, doğayı sevdiklerini belirtmiştir. Özel olarak hoşlandıkları renkleri, yemekleri, mevsimi, giyim tarzını ifade eden çocuklar da olmuştur. Bu yaşlardaki çocuklar, kim olduklarını keşfetmekte ve bireysel kimliklerini oluşturmaktadırlar. Başka çocuklarla bir arada bulunmaktan, onlarla beraber çalışmaktan, iş yapmaktan çok hoşlanırlar. Bu çağda kuvvetli bir faaliyet ihtiyacı kendini gösterir. Oyunu çok seven çocuk, mekanik buluşlara ve resim tekniğine karşı ilgi gösterir.

Çalışma B grubundaki çocukların hepsi hoşlandıkları şeyler hakkında bilgi vermiştir. Bu bilgileri incelediğimiz de şu konularda bilgiler verildiği söylenebilir; “yemekler, renk, mevsim, sıcaklık, şarkıcı, şarkı, dizi, film, kitap tercihleri.” Çalışma B grubundaki çocuklar kişilik gelişimcisi Erikson’un psikososyal kuramının “kimlik kazanmaya karşı kimlik krizi” dönemindedir. Bu dönemde birey yaşamın en önemli sorularından birini sorar: “Ben kimim?” Bu soru ile kendini yaşamda konumlandırmaya, daimi kimliğini edinmeye çalışır. Bu süreçte çocuk kendisine model arayabilir, sevdiği ve sevmediği şeyleri fark eder. Sosyal, etik, politik konulara ilgi artar. Benlik imajıyla ilgili sürekli bilgi toplama eğilimindedir. Çocukların sevdikleri şarkıcıları, dizileri, filmleri, kitapları söylemeleri bu bilgileri destekler niteliktedir.

Çalışma A grubundaki çocukların 9 tanesi(%75) fobilerini söylemiştir. Genel olarak incelendiğinde ortak korkuların böcekler, karanlık, yılanlar olduğu görülmüştür. Son çocuklukta da duygusal hayat çocuğun ruh dünyası üzerinde kuvvetli bir şekilde etki yapar. Çocuk bu evrede kendisine hoş görünen ve görünmeyen şeyler, üzerinde fazla durur. Çocuk genel olarak, yangından, karanlıktan hastalanmaktan, yaralanmaktan, kazalardan, hayvanların kendisine zarar vereceğinden korkar. Bu bilgilerden hareketle araştırma da ortaya çıkan fobilerin normal olduğu söylenebilir. Çocukların bunların üzerinde durmaları gelişimsel özelliklerine uygun olduğu görülmektedir.

Çalışma B grubundaki çocukların bazılarını böcek, yılan, kedi gibi bazı hayvanlardan korktuklarını ifade etmiştir. Bunun yanı sıra alay edilmek, dışlanmak, dalga geçilmesi, haksızlık ve adaletsizlik gibi durumlar da çocukların sevmediği, hoşlanmadığı davranışlardır. Bu bulgu ergenliğe geçiş evresinde yer alan çocuk için oldukça doğaldır. Bu çağ çocuğu için arkadaşlarınca alay edilmek, kınanmak ve ayıplanmak korku vericidir.

Çalışma A grubundaki çocukların(14 tane) 4'ü (%28,5) ve Çalışma B grubundaki çocukların(12 tane) 5 tanesi ailesi hakkında bilgi vermiştir. Çocuklar ailelerini sevdiklerini ifade etmişlerdir. Aile ile ilgili bulgular “ Kişilerarası İlişkilerde Adalet” bölümünde daha detaylı şekilde tartışılacaktır.

Çalışma A grubundaki çocukların(14 tane) on tanesi en sevdiği arkadaşlarının isimlerini söylemiştir. Çocukların hepsinin en sevdiği arkadaşlar kızdır. Okul çağında yer alan çocuklar için arkadaş ilişkileri oldukça önemlidir. Okul çağı bir sosyalleşme evresidir. Bu grupların oluşumunda cinsiyet faktörü en önemli etken olarak ortaya çıkar. Araştırmada çıkan bu bulgu çocuklar için arkadaşlarının bu dönemde önemli olduğunu ve kızların kendi hem cinsleri arkadaş olarak seçtiklerini doğrular niteliktedir.

Çalışma B grubundaki çocukların bir çoğu da en sevdiği arkadaşlarını ifade etmiştir. B grubundaki çocuklar sevdikleri arkadaşlarının isimlerinin yanında, arkadaşlarının özelliklerini, onlarla niye arkadaşlıklarını devam ettirdiklerini ifade etmişlerdir. Bu bulgudan hareketle çocuklar için arkadaşların önemli olduğu söylenebilir. Bu çağ çocuğu arkadaşlara değer verir, bir araya gelerek gruplar oluşturdukları görülür. Bu gruplarda özel paylaşımlarda bulunur. Çocuk bu dönemde insanların kendisi hakkındaki düşüncelerini, beğenileri önemser ve başkalarının bakış açılarını, değer yargılarını kavramaya çalışılır. Arkadaş ilişkileri çocuğun kendisini tanımasında, çevresinde geri bildirim almasında oldukça önemlidir.

Çalışma A grubundaki çocukların 12'si kişilik özellikleriyle ilgili bilgi vermiştir. Çocukların verdiği yanıtlar incelendiğinde çocukların özellikle duygusal özelliklerinden bahsettikleri görülmüştür. Kızgın olmak, korkak olmak, dağınık olma gibi temalara rastlanmıştır. Çalışma B grubundaki çocuklar ise kişisel özellikleri hakkında oldukça detaylı yanıtlar verdikleri görülmüştür. Duygusal olma, sinirli olma en sık tekrarlanan tema olmuştur. Bunun dışında kıskançlık, dağınıklık, öfkeli olma, neşe, utangaç olma gibi temalar

da çocukların ifadelerinde yer almıştır. Çalışma B grubundaki çocuklar kişisel özellikleri hakkında verdikleri yanıtlar da bazı çatışmalı ifadelerle rastlamıştır. Ergenliğe geçiş çağında olan çocuklar bir taraftan bencilliğin doruğundayken, diğer taraftan son derece özverili olabilir. Seçtiği öndere ya da modele körü körüne bağlanabilir ya da otoritelere başkaldırı faaliyetine girişebilir. Bir bakarsın disiplinlidir, bir bakarsın son derece dağınık. İyimserlik ve kötümserlik arasında gidip gelen bir duygulanıma sahiptir. Çocukların yanıtlarındaki karmaşanın dönemin özelliklerine uygun olduğu düşünülmektedir.

Çalışma A ve B grubundaki çocuklardan sadece ikisi yetenek ve becerileri hakkında bilgi vermiştir. Şarkı söylemek, resim yapmak, el becerilerin gelişmiş olması verilen yanıtlardır. Çalışma grubundaki 31 çocuktan sadece 4'ünün bu konu üzerinde durduğu görülmüştür. Çocukların yeteneklerinin üzerinde durmamaların sebebi kendi özellikleri hakkında bilgi sahibi olmadıkları için olabilir. Türkiye'deki eğitim sistemi çocukların yeteneklerinden ziyade var olan müfredatın işlenmesi ve sınavlar başarılı olmaya odaklıdır. Bu eğitim sisteminin yanında ebeveynler de çocuklarının yetenekleri hakkında bilgi sahibi olamayabilir. Bu iki durumun sonucu olarak çocuk kendisi hakkında geri bildirimlerle karşılaşmamış olabilir. Bu bulgulardan hareketle çocukların yetenek ve becerileriyle ilgili farkındalık kazanmaları için araştırmacı oturumlarda “ Neleri iyi yapıyorsunuz? Çok az emek sarf edip en iyi sonucu elde ettiğiniz şeyler var mı ? Neler de çalıştığınız halde zor sonuç elde ediyorsunuz? “ gibi sorular sormuştur.

Çalışma A grubundaki çocukların amaç ve değerlerle ilgili yanıtları incelendiğinde çocukların çalışkan olma, düzenli olma, yalan söylememe, cömertlik, saygı gibi bireysel değerlerden bahsettiği görülmüştür. Bu bulgulardan hareketle çocukların çalışkanlık, düzenli olma, dürüstlük, cömertlik gibi somut değerlerin üzerinde durdukları görülmüştür. Ahlak teorilerine göre bu çağ çocuğu “iyi çocuk olma” eğilimi göstermektedir. Ailenin çocuk için koyduğu kurallar önemlidir, çocuk bu kurallara uyarak ailenin onayını alır. Çocuklar bu yüzden çalışkanlık, düzenli olma, dürüst olma gibi değerlerin üzerinde durmuş olabilir. Ayrıca bu dönem ebeveynlerin çocukların kazanmasını istediği değerler de bu değerler olduğu için çocuk bunun üzerinde durmuş olabilir. Çalışma A grubundaki çocuklardan 7'si geleceğe yönelik mesleki tercihlerini belirtmiştir. Doktor ve öğretmen olmak en sık tekrarlanan

idealdir. Çocukların mesleki tercihlerinde dönemin gelişim özelliklerinin etkisi olduğu söylenebilir.

Çalışma B grubundaki çocukların kendileriyle ilgili ifade ettikleri değerler ise şunlar olmuştur: “ yardımseverlik, cömertlik, çalışkan olma, müslüman olma. “ Çocukların kendileriyle ilgili seçtikleri değerlerde somuttan soyuta doğru bir geçiş olduğu söylenebilir. Yardımseverlik, cömertlik, Müslümanlık gibi değerler ilişki odaklı değerlerdir. Çocukların yaşla beraber bilişsel ve ahlaki gelişimlerinde meydana gelen değişim bu bulguları destekler niteliktedir. Çalışma B grubundaki çocukların olmak istedikleri meslekler ise oldukça çeşitlidir. Çocukların psikolog, tasarımcı, ana okulu öğretmeni, sınıf öğretmeni, doktor olma gibi hayalleri vardır. Çalışma B grubundaki çocukların mesleki tercihleri A grubundaki çocuklara göre daha çeşitlidir. Bu bulguların farklılaşmasında bilişsel ve sosyal gelişimin etkileri olduğu düşünülebilir. Çocuğun gelişen zihin dünyası ve buna bağlı sosyal ilişkileri çocuğun kendisi ile ilgili farklı bilgiler edinmesine olanak sağlamış olabilir.

Araştırmacı ben ve öteki arasındaki şey olarak tanımlanan “ Sınırlar” hakkında çocukların algısını ortaya koymak ve sınır bilinci oluşturmak amacıyla 2. ve 3. Oturumdaki etkinlikleri tasarlamıştır. Sınırlar neyin ben olduğu neyin ben olmadığını tanımlar. Kişiler arası ilişkilerde kişiyi başkasından ayırt eden her şey sınırdır. Sınırlar kişinin kendi kimliğini kazanmasını, ruhlarımızı korumasını ve gözetmesini sağlar. Araştırmacı çocukların sınır algılarını ortaya koymak amacıyla 2.ve 3.oturumda etkinlikler yapmıştır. Çocuklar için sınır algısı başlangıçta ülke sınırları, trafik işaretleri gibi oldukça somut kavramlarla ifade edilirken oturum sonunda değerler, ölüm, arkadaş ve aile ilişkileri, hayaller, kişilik özellikleri gibi soyut kavramlarla ifade edilir olmuştur.

Araştırmacı 3 . oturumda “ Sınır Işıkları” draması ile çocukların sınır algısını ortaya koymak, oturum sırasında sınırlarla ilgili kendilerini deneyimlemelerini sağlayarak sınır bilincini geliştirmeye çalışmıştır. Çalışma A grubunda okul ilişkileri merkezinde dramalar yapılmışken, Çalışma B grubunda ırkçılık, arkadaş ilişkileri, sokakta yapılan davranışlarla ilgili konular göze çarpmıştır. Konu seçiminde çocukların gelişim dönemleri bağlı özelliklerin dikkat çektiği düşünülmektedir. Bu oturum sırasında çocuklarda sınır bilincinin oluştuğu, oturum içinde birbiriyle olan ilişkilerin düzenlendiği görülmüştür. Araştırmacı çocukların kendileriyle ilgili farkındalıkları geliştirmek amacıyla çocuklara sınır metaforları ile sınırların

duvarlar olmadığını, her sınır geçişlere izin verecek kadar geçirgen ve tehlikeyi uzak tutacak kadar güçlü olması gerektiğini vurgulamıştır. Çocuklara “ “Nelere izin veriyoruz ? Neler bizi kızdırıyor? Neyle mutlu oluyoruz? Neler bizim için hassastır ? bunları düşünelim. “ diyerek oturumları tamamlamıştır.

Kendini bilmek kişinin olaylar ve kendisi hakkında iç görüşü sahibi olmasını da kapsamaktadır. İç görüşü sahibi olan birey hayatta yaşadığı problemlerin ortaya çıkmasında ve devam etmesinde kendi payını bilir. Olayların çözümünde üzerine düşenlerin sorumluluğunu alan kişidir. İç görüşü hayattaki seçimleri, sorumlulukların ve değişimin gerçekleşmesinde önemli bir araçtır. Araştırmacı çocukların idrakleri, farkındalıklarını ve iç görüşlerini görmek amacıyla 4.oturumu tasarlamıştır. Araştırmacı çalışma B grubundaki çocukların kendilerini mektup yazmalarını istemiştir. Bu mektupta çocuklara herhangi bir konu sınırlaması getirilmemiştir. Çalışma grubundaki çocukların verdiği yanıtlar incelendiğinde 4 başlığa ulaşılmıştır. Bunlar: Kendine hitap etme, Farkındalık, Kendini Bilme, Kendini Kabul, Pozitif Benlik Algısıdır.

Çalışma B grubundaki çocukların 10’u mektubuna “Sevgili” ifadesi ile başlamıştır. Çocukların kendilerine “ Sevgili Betül” şeklinde isimleri ile hitap ettikleri görülmüştür. Çocuklardan Gül “ Sevgili Ben” diyerek diyerek diğer çocuklardan farklı bir şekilde mektuba başlamıştır. “Ben” hitabı çocuğun iç görüşünü görmek adına önemli bir bilgi olabilir.

Çalışma B grubundaki çocukların mektuplarında kendileriyle ilgili farkındalıklarını ifade eden oldukça çok veriye rastlanmıştır. Bu veriler özellikler çocukların duygu durumları(duygusallık), kişisel özellikleri(Gülme, yardımseverlik, sevdiği film ve müzikler ..), hayalleri(İtalya seyahati), yetenekleri resim yapmak, negatif özellikleri(kıskançlık, hırs, çabuk sinirlenme, çekingenlik, inatçılık, çok tv seyretme, alınganlık, tembellik) gibi konularda bilgi verdikleri görülmüştür. Ergenliğe geçiş çağında yer alan çocukların kendi kişisel özellikleriyle ilgili ayrıntılı verdikleri bu bulgular gelişim özelliklerine uyum göstermektedir. Erickson’a göre “Kimlik kazanımına karşı kimlik karmaşası” döneminde yer alan çocuklar kendini tanımlama ihtiyacından dolayı ben kimim? sorusunu sorar. Çocuğun gençliğe geçtiği bu evrede kişi toplumda yer edinmek, kendini ve amaçlarını ortaya koymak istemekte ve bu istek bir kimlik duygusunun gelişmesine yol açmaktadır. Bu bulgulardan hareketle çocukta kimlik duygusunun gelişmekte olduğunu söylenebilir.

Çocukların negatif özelliklerini mektuplarında yer vermelerine rağmen kendilerine kabul ettiklerini ve sevdiklerini gösteren verilere de rastlanmıştır. Çalışma B grubundaki 4 çocuk olumsuz özelliklerinin yanında iyi özelliklerinin olduklarını, kendileri olduğu gibi kabul edip sevdiklerini ifade etmiştir. Çocuğun kimlik duygusunun geliştiği 11-18 yaşlarında olumlu benlik gelişimi ve kendini kabul çocuk için en önemli ihtiyaçlardan biridir. Çocuğun bu dönemde fiziksel değişimler, cinsel olgunluğa erişme, duygusal gelişimdeki çatışmalar çocukta karmaşalara sebep olabilir. Bu karmaşalar ve belirsizlikler çocuk için oldukça kaotiktir. Çocuk tüm bu yaşananlara rağmen sevilme, onaylanmak ister. Çocukların kendilerini kabul etmeleri bu dönemde oldukça önemlidir. Bu bilgilerden hareketle araştırma bulgularının sağlıklı olduğunu söylenebilir.

Ayrıca çocukların bir çoğunun ifadelerinde iyi olma, tatlı, güzel, başarılı, akıllı olma gibi kavramlar yer almaktadır. Çocuklardan 9'u " iyi olmak, iyi bir kız olma " ifadesini kullanmıştır. Ahlaki gelişim teorisyenlerinden Kohlberg'e göre çalışma grubundaki çocukların geleneksel düzeyde yer aldıkları görülmüştür. Geleneksel düzey iki aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşama, "Kişiler Arası Uyum Eğilimi"/ "İyi Çocuk Olma Eğilimi" ve "Kanun ve Düzen Eğilimi"dir. İyi çocuk olma eğilimi aşamasında bulunan 9-12 yaşlarındaki bir çocuk iyi çocuk olup başkalarının onayını almak için kuralla uyar. Çalışma grubundan elde edilen iyi kız olma bulgusu ahlaki gelişim teorilerine uyum göstermektedir. Bu çağ çocuğu başkaları tarafından iyi, akıllı ve başarılı olmak ister. Toplum onayı çocuk için oldukça önemlidir. Ayrıca bu bulgular çocukların kendileriyle ilgili pozitif benlik algısına sahip olduklarını gösterebilir.

Çalışma grubundaki çocuklardan ikisi ise kendileriyle mektupta birebir iletişim kurmuştur. "İyi ki varım" ve "Kendimi çok seviyorum " ifadelerine yer veren iki çocuk mektuba başlarken de " Sevgili Ben" ifadesini kullanan 2 çocuktur. Bu bulgu çocukların öz bilinci ile ilgili gruba göre üst bir aşamada olduklarını gösteriyor olabilir.

Çalışma B grubundaki çocuklardan 6'sı mektuplarında yapıp ettiği davranışlar ve bunların sonuçları ile ilgili tavsiyeler de bulunmuşlardır. Çocuklar uygunsuz davranışları fark etme(Tv ve pcye çok girme, kıskançlık, huysuzluk, alınganlık, para harcama, geç yatma, dikkatsizlik,), bunların sonucunda oluşan durum(sınavlarda düşüş, ödevleri geciktirme, sınıf derecesini kaçırmama, kendine zaman ayıramama) ile ilgili yanıtlar vermişlerdir. Bu yanıtlar

incelendiğinde çocukların bazı konularda sebep- sonuç ilişkilerini gördükleri, hatalı davranışları fark edip onları değiştirmek için çözüm yolları önerdikleri görülmüştür. Çalışma grubunda olan 6 çocuğun iç görüşü yüksek denebilir.

Çalışma grubundaki çocukların 3'ü(hepsi 12 yaşında) mektubu bir arkadaşına yazar gibi yazmıştır. Çocuğun ifadelerinde dışarıdan bir gözle anlatım olduğu görülmüştür. Ön ergenlik çağında yer alan 12-14 yaş çocuğu Piaget'e göre soyut işlemler döneminde yer almaktadır. 12 yaş somut işlemlerden soyut işlemlere geçiş dönemine denk gelen sınır bir yaştır. Bu yaş çocuklarının bazı ifadeleri somut iken bazı ifadeler soyut düşüncenin ürünüdür. Bu bilgilerden hareketle araştırmada çıkan bu verilerin geçiş dönemindeki çocukların özelliklerine uygun olduğu söylenebilir.

Çalışma grubundaki çocuklar mektuplarını “ Seni seviyorum.” ve “ Sevgilerimle” gibi sevgi sözcükleri ile bitirmiştir. Sevgi cümleleri başlayan mektupların sevgi cümleleri ile bitirildiği tespit edilmiştir. Bu iki bulgu birlikte değerlendirildiklerinde çocukların kendilerini sevdikleri, sevgiyle hitap ettikleri sonucuna ulaşılabilir.

2. Kişilerarası İlişkilerde Adalet

Araştırmacı çalışma gruplarıyla 5.oturumda “ Yakın İlişkiler” etkinliğini gerçekleştirmiştir. Bu etkinlikte çocukların yakın ilişkide oldukları anne, baba, kardeş, arkadaş ve öğretmenlerinden beklentileri tartışılmıştır. Çalışma grubundaki çocukların verdiği yanıtlar incelendiğinde, çocukların yakın ilişkide oldukları kişilerin adil davranmasını istedikleri görülmüştür. Çocukların “ Adalet beklentisi” farklı alanlarda kendini göstermektedir. Bu alanlar şöyledir:

Çalışma grubundaki çocukların verdiği yanıtlarda “ kızma, bağırma, kavgaya etme, suçlama, karşılaştırma “ kavramları ortaya çıkmıştır. Araştırmacı bu kavramları” Duyguda Adalet” temasında işlemiştir. Çocuklar özellikle anne, baba ve öğretmenleri için “durduk yere kızmasın, bağırmasın” ifadelerini kullanmıştır. Bu ifadeler çocukların ebeveynlerinin kendini ifade etme becerilerinde zayıflık olabileceği veya öfkeyi yönetememelerin sonucu olarak karşımıza çıkmış olabilir. Çocuklardan bazıları ise yapmadıkları şeyler için kendilerinin suçlanmasını ve başkalarıyla karşılaştırılmalarına dikkat çekmiştir. Bu bulgularda kişiler arası ilişkilerde iletişimde bir sorun olabileceği gösteriyor olabilir.

Çalışma grubundaki 5 çocuk kardeşi için “ Beni gıcık etmesin. Benimle kavga etmesin” gibi yanıtlar vermiştir. Çocukların kardeşleriyle ilişkilerinde çatışmalar yaşadıklarını gösteriyor olabilir.

Çalışma grubundaki çocuklar için önemli olan bir diğer konu da “ sözünde durma, söz hakkı verme, söz dinleme, sır tutma” dır. Araştırmacı iletişimle ilgili olan bulguları bu başlık altında incelemiştir.

Çalışma grubundaki çocukların 7’si “Arkadaşlarınızdan ne beklersiniz” sorusunun yanıtını “sır tutma” olarak vermiştir. Çocuklar arkadaşlarından sözünde durmalarını, sırlarını tutmalarını beklemektedir. Çocukların bu beklentisi ilişkinin mahremiyeti, özel ve biricik olmasıyla ilgili olabilir. Özellikle “ergenliğe geçiş” çağında yer alan çocuklar için arkadaş ilişkileri ve arkadaşlarla paylaşım oldukça önemlidir. Bu önemin bir sonucu olarak bu bulgulara rastlanmış olabilir.

Çocukların “Arkadaşlarınızdan ne beklersiniz” sorusuna diğer yanıtları ise “ Alay etmesin”dir. Çalışma A grubundaki çocukların neredeyse hepsi(9 tanesi) alay konusuna dikkat çekmiştir. Son çocukluk döneminin ikinci yarısında(9-11 yaş) çocukların duygusal gelişiminde değişimler başlamaktadır. Bu dönemde çocuk için arkadaşlarının söyledikleri oldukça önemli olmaya başlamıştır. Akran ilişkilerinin ön plana çıkmasıyla akran baskısı(Alay etmek, dalga geçmek, dışlamak, ezmek gibi) oluşmaktadır. Çocuklar akran baskısından korunmak amacıyla sırlara(ilişkinin mahremiyetine) önem veriyor olabilir.

Çalışma grubundaki çocukların öğretmenlerinden beklentisi ise kendilerine “söz hakkı verilmesidir.” Çocuklar sınıf içinde kendilerine ifade etme, paylaşımlarda bulunma ihtiyacı içerisinde. Çocuğun beklentilerine yönelik öğretmenin tutumu bu durumda sorgulanmıştır.

Çalışma grubundaki çocuklardan 8’i sınırlara, izinsiz eşya kullanımına dikkat çekmiştir. “İzin almak, sınırlar, odaya habersizce girmemek “ çocukların talepleri arasındadır. Sınır bilinci adil olmanın basamaklarından biridir. Çocuklar kendi özel alanlarına saygı duyulmasını, haklarının gözetilmesini talep etmektedir.

Çalışma grubundaki çocuklar için kişilerarası ilişkilerde önemli olan konulardan biri de değerlerdir. Çocuklar yakın ilişkide oldukları kişi tarafından sevmeyi, iyi davranılmasını, ilgi gösterilmesini, beraber oyun oynamayı, hediyeleşmeyi, yardımlaşmayı, destek görmeyi, kendilerine saygı duyulmasını, kendilerine teşekkür edilmesini ve hatalı davranıldığında özür dilenmesini istemektedir. Teşekkür etmek ve özür dilemek yetişkin-yetişkin ilişkisinde olmak, karşılıklı olarak denk olma talebini ifade ediyor olabilir. Kişilerarası ilişkilerinde önemli olan tüm konular çocuklar tarafından tespit edilmiştir. Çocukların anne, baba, kardeş, arkadaş ve öğretmenleriyle olan ilişkilerinde yakınlık duygusunu hissetmeyi ve kendilerine değer verilmesini talep ediyor olabilir. Yakınlık duygusu beraber deneyimlenen oyun oynamak, yemek yemek, hediyeleşme, ilgi gösterilmesi gibi deneyimlerle hissedilmektedir. Bu bulgulardan hareketle çocukların yakınlık duygusunu tatmak , özel ve önemli bir ilişki içinde olmak istedikleri söylenebilir.

Araştırmacı çocuklara yakın ilişkilerde yapılan davranışların önemini ve sonuçlarını vurgulamak adına “ Tilki ve Leylek Fablı” etkinliğini hazırlamıştır. Çocukların bu etkinlikte fablda olan uygunsuz davranışlarını kaydetmeleri istenmiştir. Çalışma gruplarındaki çocuklardan 17’si *tilkinin leyleğin yiyemeyeceği bile bile yemeği o şekilde hazırlamasını ve ona bu oyunu oynamasını* uygunsuz davranış olarak görmüştür. Çocukların uygunsuz davranış olarak ifade ettikleri diğer kavramlar ise sırasıyla dalga geçmek(15 kişi), kurnazlık yapmak(13 kişi), şapur şupur yemek yemek(10 kişi), alaylı gülmek(9 kişi),intikam almak (2 kişi) olmuştur. Çocuklar tilki ve leyleğin ilişkisinde ortaya çıkan çatışmanın kaynağını tespit etmiş(tilkinin leyleğe yaptığı oyun) ve bunun dışında ilişkide uygunsuz olan diğer davranışlarını da kaydetmişlerdir. Araştırmacı oturumda kişilerarası ilişkilerde yapılan uygunsuz davranışları fark eden çocuklara, uygunsuz davranışların yerine yapılabilecek uygun/doğru/güzel davranışların neler olabileceğini sormuştur. Çalışma grubundaki çocuklar tilkinin leyleği eve davet etmesi, arkadaşının seveceği şekilde yemek hazırlamak, tebessüm etmek, insanların özellikleriyle dalga geçmemek, yaptığını hatayı anlamak gibi yanıtlar vermiştir. Etkinlik sonunda fabl önce olduğu gibi sonrasında adil davranışlarla canlandırılarak dramatize edilerek yeniden düzenlenmiştir. Araştırmacı “Tilki Leylek Fabl” etkinliğinin sonunda çalışma grubundaki çocukların 1 hafta boyunca çevrelerinde gördükleri uygunsuz davranışları/adil olmayan davranışları kaydetmelerini istemiştir. Bir sonraki oturumda

çocukların kaydettikleri notlar üzerinden çevremizdeki adaletsizlikler tartışılmış ve nesnede adalet konusuna geçiş yapılmıştır.

3. Eşyada-Nesnede Adalet

Araştırmacı “ Sen Olsaydın Adalet için Ne derdin?” etkinliği ile çocukların nesnede adalet hakkındaki fikirlerini ortaya koymaya çalışmıştır. Adaletin canlı ve cansız varlıkların için önemini anlamak amacıyla at, tencere, su, ayakkabı, ayak ve göz için adaletin ne olduğunu sormuştur.

Çalışma grubundaki çocuklar atların eğlence ve yarış için kullanılmalarının adil olmadığını belirtmiştir. Bu yarışlar sırasında atların “ Kötüye kullanımı” hızla koşturulmaları, bahis oynanması, kırbaçlanmaları, eziyet çektirilmesi, zorla binilmesi, beslenmelerine dikkat edilmesi onlara göre hiç uygun değildir. Çocuklardan biri atlara yapılanların kötü olmadığını atların etkinlik için kullanılmasının olumlu olduğunu belirtmiştir. Atlarla ilgili yanıt vermeyen bir çocuk olmuştur. Çocukların genel olarak atlarla ilgili adalet algılarının gelişmiş olduğu söylenebilir. Atların amacına uygun kullanılması gerektiği, kötüye kullanımın atlara zararı, beslenmelerine ve ihtiyaçlarına dikkat edilmesi gerekliliği çocuklar tarafından vurgulanmıştır.

Çalışma grubundaki çocukların tencere ile ilgili verdikleri yanıtlarda göze çarpan kavramlar şunlar olmuştur: “ Amaca uygun kullanım, soğuk suda yıkama, çizme, ateşin ayarı, oyun oynanması, temizlik vb.” Öncelikle çocuklar tencerenin amacını yemek yapılmak olduğunu ifade etmiştir. Çocuklar tencerelerin temizliğine dikkat edilmesi, çok sıcak ve soğuk suda yıkanmaması, ateşte unutulmasını, çizilmemesini gerektiğini vurgulamıştır. Tencerelerin kötüye kullanılmasının yanında olumlu şeyler içinde kullanılabileceği belirten çocuklar olmuştur. Çalışma grubundaki çocuklardan bazıları tencere yapılan yemeğin sevgiyle yapılmasını, paylaşım, birlik, adalet ve sağlık için yemekler pişirilmesini istemiştir. Çocuklardan biri tencere olmak istemediğini, bunun adil olmadığını belirtmiştir. Esra(10) etkinlikteki diğer nesnelere de aynı yanıt vermiştir. Kendini başkasının yerine koyma, onun adına düşünme yani empatik düşüncenin çocukta henüz oluşmadığını söylenebilir.

Çalışma grubundaki çocuklara göre suda adalette en çok dikkat çektikleri konu israf olmuştur. Çocuklardan 11’i suyun boşa kullanılmasını, musluğun kapatılmamasına,

banyodaki su kullanımı gibi konulara dikkat çekilmiştir. Ayrıca çocuklara göre suya tuvaletin yapılması ve suya çöp atılması da hiç uygun değildir. Çocuklardan biri suya tuvalet yapılırsa onlara kocaman bir dalga savuracağını belirtmiştir. Suyla ilgili pozitif ifadeler bulunan Senem(10) sudan insanların içip beslendiğine dikkat çekmiştir.

Çalışma gruplarındaki çocukların ayakkabıda adaletle ilgili dikkat çektikleri ilk konu yırtık olmama, temiz tutulma olmuştur. Çocuklar yerlere sürte sürte yürümenin, kirleterek ve yırtarak kullanmanın hiç iyi olmadığını bunun yerine güzel, temiz ve dikkatli kullanmak gerektiğini vurgulamıştır. Yeni ayakkabı alındığında eski ayakkabıların ihtiyaç sahiplerine verilmesi, alınan ayakkabıların giyilip eskiyince yenisinin alınması da diğer yanıtlar arasındadır. Ayrıca çocuklardan biri “Ayakkabı olsaydım tüm dünyayı gezmek isterdim” diyerek dünyayı gezme hayalini çalışma grubuyla paylaşmıştır. Ayakkabı konusuna mizahi yaklaşan bir çocuk ise annelerin çocuk dövmek için ayakkabılarını kullanmalarına dikkat çekmiştir. Senem(10) ise diğer nesnelerde olduğu gibi ayakkabı ile de ilgili pozitif yanıt vermiştir. Senem, ayakkabı olarak halinde memnun olduğunu, kendisi sayesinde insanların ayakları üşümediğini söylemiştir.

Çalışma grubundaki çocuklar “ Ayakta adalet için ne dersin?” sorusuna verdiklerine yanıtlarda en çok tekrarlanan konu temizlik olmuştur. Çocuklar ayakların sık sık yıkanmasını gerektiğini, yıkanmadığında kötü koktuğu, tere dikkat edilmesi gerektiğini söylemiştir. Ayrıca çocuklar çıplak ayakla gezmek, ayakların yorulması, hızla koşulması, uzun zamanda ayakta durulmasının da adil olmadığını belirtmiştir. Çocukların bazıları ise her yere gitmenin uygun olmadığını, bastığımız toprakların mutlu olmasını gerektiği de dikkat çekmiştir. Çocukların ayakta adaletle ilgili verdikleri yanıtların oldukça kapsamlı olduğu görülmüştür.

Çalışma grubundaki çocuklar gözde adaletle ilgili şikayetlerini şöyle ifade etmiştir: “ Göze parmak sokulması, sürekli lens takmak, çok yakında tv izlemek, tablette uzun saatlerde kalmak.” Çocuklar gözün bozulması ve yorulması halinde sağlıklı olarak kullanılması için gözlük kullanılmasını, havuç ve ceviz yenilmesi gerektiğini söylemiştir. Çocuklar için göze ilgili önemli olan konulardan biri de kötüye bakıştır. Çalışma grubundaki 8 çocuk her şeyi izleminin uygun olmadığını, kötü sahnelerle bakmamak gerektiği, harama bakmanın kötü olduğunu ifade etmiştir. Çocukların bu ifadeleri dindar bir background’a sahip olduklarını gösteriyor olabilir.

4. Adalet Algısı

Araştırmacı çocukların adalet algısını anlamak amacıyla tasarladığı “ Adalet Algısı” oturumunda çocuklara “Adalet ne demektir? Adalet nedir?” sorularını sormuştur. Çocukların paylaşımları incelendiğinde şu temalara rastlanmıştır: “ Eşitlik, Doğruluk, İyilik, Hakka uygun davranmak, Hakkı savunmak, ” Çalışma grubundaki çocukların 7’si “ Haklı davranmak, Hakkı savunmak, Hak” 6’sı “ eşitlik” , 3 ‘ü “ doğruluk” , 2’si “iyilik , 1’i “insanları küçümsememek”, 1’i “kötü söz söylememek” ifadelerini kullanmıştır. “ Hak” yanıtını veren çocukların hepsi Çalışma B grubundadır.

Çalışma grubundaki çocukların adaletle ilgili farkındalıkları geliştirmek amacıyla araştırmacı “ Adalet Draması” etkinliğini tasarlamıştır. Bu oturumda çocuklar 3’erli 4’erli gruplara ayrılmış, süre verilmiş, adaletle ilgili bir drama canlandırılmalarını istenmiştir.

Çalışma A grubundaki çocukların drama oluşturmakta güçlük çektikleri görülmüştür. Araştırma çalışma gruplarını motive etmiş, süreyi uzatmıştır. Drama da seçilen 2 konu şöyle olmuştur. İlk gruptaki çocuklar komşular arasında çıkan bir tartışma sonucu mahkemeye gelmişler, hakim karşısında tek tek durumlarını anlatmış ve hakim tarafından defalarca uyarıldığı halde halı silkmeye devam eden kadın suçlu bulunmuş, ceza verilmiştir. İkinci grup ise bir sınıf ortamında öğretmen öğrencilerine sınav yapmış, ardından bir öğrenciye çok yüksek diğerlerine düşük notlar vermiştir. Öğrenciler bu duruma karşı çıkmış, sınav kağıtlarının tekrar okunmasını istemiştir. Sınav kağıtlarını tekrar okuyan öğretmenin yeğenine fazla puan verdiği ortaya çıkmıştır. Öğretmen öğrencilerden özür dilemiş ve herkes hak ettiği puanı almıştır.

Çalışma B grubundaki çocuklar kendi aralarında 4 gruba ayrılmıştır. Seçilen drama konuları şunlar olmuştur: “lokantada ırkçılık, sınıfta sınav ortamı, kopya çekme, manavın adil olan ve olmayan tutumları.” İlk grup sınıf ortamında sınav yapan öğretmen ve öğrencilerden oluşmaktadır. Öğretmen çocuklara sınav yapmış, sınavları okurken de kendi akrabasına iltimas geçerek fazla puan vermiştir. Sınavlar okunurken bu durum ortaya çıkar, öğretmen hatasını fark eder ve gruptan özür diler. Grup üyelerinden drama sonunda akraban bile olsa adaleti sağla geri bildirim alınmıştır. İkinci grup bir sınıf ortamında geçmektedir. Öğretmen öğrencilerine sınav yapar, sınav sırasında akrabası olan öğrenciye kopya verir bu

diğer öğrenciler tarafından fark edilir. Öğrenciler öğretmeni durdurur ve tekrar sınav yapılması kararı alınır. Drama sonunda çocuklardan alınan geri bildirim şöyledir: “ Adil olmayan bir duruma müdahale edilmesi gerekir.” Üçüncü grup lokanta ortamında yemek yiyen insanlardan oluşmaktadır. Müşterilerden biri zenci garsona laf atar, ellerinin pis olduğunu söyleyerek şefi onu işten çıkarmasını ister. Şef ve diğer konukların müşterinin bu sözlerine çok kızar, bir tartışma ortamı olur. Şef insanların özelliklerine saygı duymak gerektiğini, ırkçılık yapmanın kötü olduğunu belirterek müşteriye lokantadan da çıkarır. Dördüncü grup bir manav ortamında geçmektedir. Manav müşterilerinin aldığı meyveleri tartmadan poşete doldurup bir fiyat söyler. Çocuklar bu durumun adil olmadığını belirtir. Ardından ikinci bir sahne canlandırılır. Manav müşterilerin aldığı meyveleri tartıya koyup tartarak fiyat söyler. Grup üyeleri “ Bu da adil manav. Para ile miktar arasında bir ölçü vardır. “ diyerek dramayı sonlandırır.

SONUÇ

Bu araştırmadan elde edilen bulgulara dayanılarak, araştırmanın sonuçlarına ve önerilere yer verilmiştir.

Araştırma Karakter Eğitim Programı çerçevesinde 9-14 yaş grubundaki çocukların adalet algısının oluşumunu ve gelişimini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma verileri Kasım(2014)- Mayıs(2015) döneminde İstanbul'da yaşayan 31 çocuktan toplanmıştır. Araştırmacı 9-14 yaşlarındaki 31 öğrenciye iki ayrı grup olarak Karakter Eğitim Programını uygulamıştır. Karakter Eğitim Programı oturumları ses kayıt cihazına kaydedilmiş ve yarı yapılandırılmış gözlem formu aracılığıyla araştırmacı gözlemlerini kaydetmiştir. Oturumlar sonucunda alt problemlere cevap aranarak bulgular tespit edilmiş ve elde edilen bulgulara dayalı olarak da sonuçlar belirlenmiştir.

Çalışma grubundaki çocukların adalet algısının Karakter Eğitimi Programı oturumlarında ortaya çıkan veriler doğrultusunda 4 başlıkta toplandığı görülmüştür: Kendinde Adalet, Kişilerarası İlişkilerde Adalet, Nesnede-Eşyada Adalet, Adalet Algısı.

Çocukların kendileriyle olan bireysel ilişkilerinde adalet algılarını ortaya koymak amacıyla araştırmada 4 oturum gerçekleştirilmiştir. Bu oturumlarda çocukların kendini ne kadar tanıdıklarını, iç görülerinin ne düzeyde olduğu ve sınır bilincine sahip olup olmadıkları araştırılmıştır.

Çalışma grubundaki çocukların kendileriyle ilgili fiziksel özellikleri, kimlik bilgilerini detaylı bir şekilde anlattıkları görülmüştür. Çalışma A grubunda fiziksel özellikleriyle ilgili bilgi verme ön planda iken Çalışma B grubunda kişisel, duygusal ve sosyal özelliklerle ilgili bilgiler daha ön plandadır. Çocukların kendileriyle ilgili verdikleri bilgilerinin yaş arttıkça detaylandığı, geliştiği ve soyut alanlara doğru kaydığı görülmüştür. Bunun yanın sıra çocuklar aileleri, arkadaşları ve okul hayatları ile ilgili bilgilerde vermiştir. Her iki çalışma grubu da kişisel özellikleri, özellikle duyguları hakkında bilgiler vermiştir. Çalışma A grubundaki çocukların kendileriyle ilgili belirttikleri değerler çalışkanlık, düzenli olma, yalan söylememe olmuştur. Çalışma B grubundaki çocuklar ise cömertlik, yardımseverlik, çalışkan olma gibi değerleri daha öncelemiştir. Her iki çalışma grubunda da çalışkanlık değeri ortak olarak yer almış, diğer değerler farklılaşmıştır. Yardımseverlik,

cömertlik, saygı gibi değerler daha çok ilişki odaklı iken düzenli olma, çalışkan olmak somut ve bireysel olarak kazanılan değerler arasında yer alır. Çocukların yaşlarına arttıkça değerlerinde somuttan soyuta doğru geliştiği görülmüştür.

Çalışma grubundaki çocuklar kendilerinde var olan yetenek ve becerileri hakkında bilgi veren 4 çocuk olmuştur. Bunun dışında kalan 27 çocuğun bu konu üzerinde durmadıkları görülmüştür. Bu bulgu çocukların yetenekleri ve becerileri ile ilgili farkındalık düzeylerinin oldukça düşük olduğunu düşündürmüştür. Çalışma gruplarındaki çocukların mesleki tercihlerinde yaşla beraber değişme ve çeşitlenme olduğu görülmüştür.

Çalışma grubundaki çocukların kendileriyle ilgili farkındalık düzeyleri gözlemlene amacıyla “ Kendimize Mektup” etkinliği yapılmıştır. Bu oturumda çıkan bulgulara göre çocukların pozitif benlik algısına sahip olduğu görülmüştür. Çocuklar kendilerini sevdikleri ifade etmiş, mektup boyunca sevgili, canım gibi hitaplarda bulunmuştur. Bunun yanı sıra çocukların ilk oturumlara göre kendileri hakkında daha detaylı bilgiler verdiği görülmüştür. Çocuklar mektuplarında kişisel özelliklerini, duygularını, yeteneklerini, hayallerini anlatmıştır. Çalışma grubundaki çocukların üçte biri kendileriyle ilgili pozitif özelliklerin yanında negatif özelliklerini de mektuba yazmıştır. Ayrıca bu çocuklar yanlış yaptıkları davranışları fark edip onlar değiştirmek için öneriler sundukları görülmüştür. Çocuklardan bir çoğu “ iyiyim, tatlıyım, güzelim, başarılıyım, akıllıyım “ gibi ifadelere yer vermiştir. Ahlaki gelişim teorisyenlerinden Kohlberg’e göre çalışma grubundaki çocuklar ” İyi Çocuk Olma Eğilimi” döneminde yer almaktadır. Bu bulgulardan hareketle çocukların dönemin özelliklerini gösterdikleri düşünülmektedir. Çalışma grubundaki çocukların üçte biri ise mektuba bir arkadaşına yazar gibi dışarıdan bir bakışla yazmıştır. Bu çocukların ifadeleri diğerleri göre daha sıradan, daha somut olduğu görülmüştür.

Bu bilgilerden hareketle çocukların kendileriyle ilgili farkındalık seviyelerini yüksek olduğu görülmüştür. Çocuklar kendilerinin fiziksel, sosyal, duygusal özellikleri hakkında bilgiler vermiştir. Ancak çocukların yetenekleri, değerleri, yaşamdaki amaçları, davranışları hakkındaki farkındalıkları, iç görüleri oldukça düşüktür. Bu onların kendileriyle ilgili adil bir değerlendirme yapmalarını zorlaştırmaktadır. Araştırmacıya göre çocukların bu dönemde kendileriyle ilgili bilgi düzeylerinin bu kadar düşük olmasının bazı sebepleri olabilir. Ailenin çocuğa yetenekleri, becerileri, kişisel özellikleri hakkında geri bildirim vermemesi, uygun

olmayan anne-baba tutumları, sosyal çevre de ben bilinciyle ilgili uyaranların eksik olması, çocuğun kişilik yapısı, mizaç bunlardan bazıları olabilir.

Çalışma grubundaki çocukların kişiler arası ilişkilerde adil olmayan davranışlarına dikkat çektikleri görülmüştür. Çocuklara yakın ilişkide oldukları anne, baba, kardeş, arkadaş ve öğretmenlerinden beklentilerinin ne olduğu sorulmuştur. Çalışma grubundaki çocukların verdiği yanıtlar incelendiğinde, çocukların yakın ilişkide oldukları kişilerin adil davranmasını istedikleri görülmüştür. Çocukların “ Adalet beklentisi” farklı alanlarda kendini göstermektedir. Çocuklar duygularda adil olunmasını, sözlerde adil olunmasını, kişisel sınırlarda adil olunmasını, değerlerde adil olunmasını, davranışlarda adil olunmasını talep etmektedir. Çalışma grubundaki çocukların ilişkide adaletsizliğe sebep olan durumları tespit ettikleri, adaletin sağlanması için gerekli olan duygu, düşünce ve davranışları ortaya koydukları görülmüştür.

Çalışma grubundaki çocukların nesnede adalet algılarının gelişmiş olduğu tespit edilmiştir. Araştırmacı çocukların nesnede adalet algısını tespit etmek amacıyla at, tencere, su, ayak, ayakkabı ve göz için adaletin ne olduğunu sormuştur. Çalışma grubundaki çocuklar canlı ve cansız varlıklarına amaçlarına uygun şekilde kullanılması gerektiğine dikkat çekmiştir. Çocukların nesnelerin özelliklerine uygun olmayan beslenme, temizlik, düzen, sağlık koşulları gibi konularda insanlara uyarılar yaptıkları görülmüştür. Bu bulgulardan hareketle çalışma grubundaki çocukların canlı ve cansız bütün varlıkların dünyasında adaletin önemini fark ettikleri görülmüştür.

Çalışma grubundaki çocukların adalet algıları görmek amacıyla çocuklara “Adalet ne demektir? Adalet nedir?” sorularını sormuştur. Çalışma grubundaki çocukların 7’si “ Haklı davranmak, Hakkı savunmak, Hak” 6’sı “ eşitlik” , 3 ‘ü “ doğruluk” , 2’si “iyilik , 1’i “insanları küçümsememek”, 1’i “kötü söz söylememek” yanıtını vermiştir. Çalışma A grubundaki(9-11 yaşlarındaki)çocuklar daha çok doğruluğa, iyiliğe vurgu yaparken, Çalışma B grubundaki (12-14 yaşındaki) çocuklar hakka, haklı davranmaya ve eşitliğe vurgu yaptıkları görülmüştür. Bu bulgulardan hareketle çocukların yaşları arttıkça adaletle ilgili algılarının değiştiği, somuttan soyuta doğru geliştiği düşünülmektedir.

ÖNERİLER

Araştırmanın bulguları doğrultusunda aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

1. Çocuklarda adalet algısının oluşumu ve gelişimini araştıran bu çalışmadan hareketle çocuklarda merhamet, yardımseverlik, empati, sabır, şükür, affetme, hilm gibi diğer değerlerin de oluşumu ve gelişimi konusunda yapılacak çalışmaların bize bu çağda erdemlerin nasıl oluştuğu ve geliştiği hakkında bilgi vereceği düşünülmektedir.
2. Çocuklar adalet algısının oluşumu ve gelişimini incelemek için yapılan bu çalışma da aileler ile çalışılmamıştır. Bundan sonraki çalışmalarda aile- çocuk- danışman işbirliğinde çalışılırsa daha olumlu ve sağlıklı sonuçlar elde edileceği düşünülmektedir.
3. Geliştirilmiş olan karakter eğitimi programı, seçilen belli sayıdaki örneklem grubuna uygulanmış ve on hafta sonunda elde edilen bulgular doğrultusunda, çocukların karakter gelişiminde olumlu bir gelişme tespit edilmiştir. Geliştirilen bu programın farklı kişiler tarafından farklı gruplarla tekrar yapılması ve program sonuçlarının karşılaştırılması, geliştirilmiş olan eğitim programının adalet değerinin oluşumu ve gelişimi konusunda yeterliliğini bilimsel olarak gösterecektir.
4. Karakter eğitimi ile ilgili olarak hazırlanmış olan bu eğitim programı, 9-14 yaş çocuklarına yöneliktir. Karakter eğitimi için diğer yaş grupları da göz önünde bulundurularak, geliştirilmiş olan bu eğitim programı genişletilip, 3-18 yaş arasındaki tüm çocuklara-ergenlere yönelik olarak hazırlanabilir. Böylelikle adalet algısının gelişimi 0-18 yaşındaki tüm gelişim dönemlerini içerecek şekilde anlaşılmış olur.
5. Çocukluk dönemi, çocuğun karakter gelişim sürecinde oldukça önemli bir role sahiptir. Bu süreçte, çocuklara kazandırılmak istenen olumlu değerler ve bu değerlerin davranışsal olarak görülmesinde eğitimcilerin rolü önemli bir yere sahiptir. Bu yaş çocukları ile çalışan eğitimcilere, karakter eğitimi hakkında hizmet içi eğitimler verilebilir.
6. Sınıf öğretmenliği/ Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği/Okul öncesi eğitimi öğretmenliği/ anaokulu öğretmenliği/ çocuk gelişimi gibi ilgili lisans bölümlerinde okumakta olan öğrencilere, çocuklarda karakter eğitimine yönelik eğitimler verilebilir.
7. Uygulanan eğitim programında aile katılımına yer verilmemiştir. Bu noktadan hareketle ailelere verilecek karakter eğitimi seminerleri ile ailelerin bu konudaki duyarlılıkları

arttırılabilir ve çocukların olumlu davranış kazanma süreçleri daha sağlam temele oturtulabilir. Unutulmamalıdır ki; çocuğa verilen eğitim önce aileden başlar.

8. Uygulanan Karakter Eğitimi Programının sonucunda elde edilen bulgular çocukların velileriyle paylaşılabilir. Velilerin bu programın etkililiği ve gerekliliği konusunda bilinçlendirmeye çalışılabilir.

9. Bu araştırmada uygulanan Karakter Eğitimi Programı ilköğretim okullarının rehberlik servisleri tarafından yürütülen rehberlik çalışmalarında uygulanabilir.

10. Türkiye’de çeşitli derslerin programlarında karakter eğitime yönelik maddelerin yer aldığı görülmektedir. Ancak yapılan araştırma sonuçları ayrı ayrı derslerin altındaki karakter eğitimi etkinliklerinin çok da yeterli olmadığını göstermesi açısından önemlidir. Bu nedenle yurt dışındaki örnekler incelenerek Türkiye’de de bağımsız bir karakter eğitimi programı geliştirilip uygulanması yerinde olacaktır.

11. Bu programı geliştirmek ve uygulamak amacıyla Karakter eğitimi alanında pratik ve uygulamaya yönelik akademik çalışmaların ve örnek teşkil edecek eserlerin geliştirilmesi konusunda ilgili bakanlıkların, üniversitelerin, STK’ların, okulların ve uzmanların bir araya gelerek ortak bir program oluşturulması gerekmektedir. Bu programın tüm Türkiye’de ortak olarak uygulanması karakter eğitimi çalışmalarının yaygınlaşmasında, değerlerin kazanılması ve toplumsal olarak refah ve huzurun sağlanması gibi konularda fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdülhamid,A. S. (1994). Cihad: Barış ve Adâlet İçin Mücadele. çev. Kayani. *M.F.İslâmî Sosyal Bilimler Dergisi*. II.2.
- Acat, M. B. ve Aslan, M. (2010). *Karakter Eğitimi ve Dünyada Karakter Eğitimi Uygulamaları*. 19. Eğitimi Bilimleri Kurultayı. Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Kıbrıs.
- Adler, A. (1973). *İnsan Tabiatını Tanıma*. Ankara: Ajans Türk Matbaacılık.
- Akgül, M. ve diğerleri. (2012a). *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Kılavuz Kitabı 4. Sınıf*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları.
- Akman, Y. ve Erden, M.(1998). *Gelişim Öğrenme ve Öğretme, Eğitim Psikolojisi*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Akyüz, Y. (1994). *Türk Eğitim Tarihi*. İstanbul: Kültür Koleji Yayınları.
- Armaner, N.(1980). *Din Psikolojisine Giriş I*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Aslan, M.(2011). İlköğretimde Karakter Eğitimi ve Öğrencilere Kazandırılması Gereken Değerler. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Ateş, C. (2004). *İslam İnancında İlahi Adalet Kavramı*. Sakarya Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Aydın, B. (1997). *Çocuk ve Ergen Psikolojisi*. İstanbul: MÜ Vakfı Yayınları Yayın No:1.
- Aydın, M. (2003). Gençliğin Değer Algısı (Konya Örneği). *Değerler Eğitimi Dergisi*.1,3.
- Aydın, Ö.(2008). *Yardımseverlik ve Sorumluluk Odaklı Karakter Eğitimi Programının 7. Sınıf Öğrencilerinin Ahlaki Olgunluk Düzeyine Etkisi*. Yeditepe Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Aytan, N. (2012). *İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Ders Kitaplarındaki Masal ve Hikayelerin Karakter Eğitimi Açısından İncelenmesi*. Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Ayverdi, İ. (2005). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Bakdemir,A.(2010). *İlköğretim ve Ortaöğretimde Görev Yapan Öğretmenlerin Ahlak ve Karakter Eğitimi Konusundaki Algı, Tutum ve Eğitimsel Uygulamaları*. Gaziosmanpaşa Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- Başaran, İ.E.(1998). *Eğitim Psikolojisi : Eğitimin Psikolojik Temelleri*. İstanbul:Nobel Akademik Yayıncılık.
- Baumeister, R. F., & Exline, J. J. (1999). Virtue, personality, and social relations:Self-control as the moral muscle. *Journal of Personality*, 67, 1165–1194
- Bilgin, N.(1995) *Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar*, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Bolay, S.H. (2007). Aşkın Değerler Buhranı. *Değerler ve Eğitimi*, (Editör: R. Kaymakcan). İstanbul: DEM Yayınları.
- Boyatzis, C. (2013). Çocukluk Döneminde Dini Manevi Gelişim.(çev.Mustafa Koç). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Buhari, E.A.M.İ.(1981). *el-Camiu's-Sahih*, IVIII. İstanbul.
- Büyüköztürk, Ş.(2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Can, A. (2011). Kuran'ı Kerim'de Salt İnsan Bağlamında Adalet Vurgusu. *Akademik Araştırmalar Dergisi*.13, 49.
- Çağatay, S.Melike. (2009). *Öğretmen Görüşlerine Göre Karakter Eğitiminde ve Karakter Gelişiminde Okulun Rolü. Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Çağdaş, A. ve Seçer, Z. (2002). R. Arı (Der.), *Çocuk ve Ergende Sosyal ve Ahlak gelişimi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Çağlar, A.(2003). Okul Öncesi Dönemde Değerler Eğitimi. M. Sevinç (Der.). *Erken Çocuklukta Gelişim Ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Çağlayan, A. (2005). *Ahlak Pusulası: Ahlak ve Eeğerler Eğitimi*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi.
- Çağrıç, M.(1988). “Adâlet”. *DİA*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 1, 341-343.
- Çağrıç, M. (1997). “Hak”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 15, 137-152.
- Çakmak, A.(2013). *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Adalet Değerinin Öğretimi*. Atatürk Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Çeçen, A.(1993). *Adalet Kavramı -Adalet Kavramının Göreliliği Üzerine Bir Deneme*. 2. Basım. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Çelik, N. G. (2010). *7-12 Yaş Çocuğun Karakter Eğitimi Açısından Ailenin Etkisi*. Marmara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- Çiftçi, N. (2003). Kohlberg'in Bilişsel Ahlak Gelişimi Teorisi: Ahlak ve Demokrasi eğitimi. *Değerler Eğitimi Dergisi*. 1, 43-77.
- Demir, B.(2008). *Adalet ve Saygı İçerikli Karakter Eğitimi Programının 7. Sınıf Öğrencilerinin Ahlaki Olgunluk Düzeyine Etkisi*. Yeditepe Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Demir , Ö.(1997). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Doğan, İ. (2007). Türk Eğitim Sisteminde Değerler Sorunu. *Değerler ve Eğitimi*, (Editör: R. Kaymakcan). İstanbul: DEM Yayınları.
- Doğan, İ. (2008). *Sosyoloji*. Ankara: Pegem Akademi.
- Durmuş, A. (2008). *Çocukta Öz Güven Gelişimi ve Karakter Eğitimi*. İstanbul: Nesil.
- Durmuş, A. (2007). Karakter Eğitiminde Çevre İmkânları. *Değerler ve Eğitimi*, (Editör: R. Kaymakcan). İstanbul: DEM Yayınları.
- Eğitim Bilimleri Sözlüğü. *Karakter*. www.tdk.gov.tr.(23 Mart 2015).
- Ekşi, H. (2003). Temel İnsanî Değerlerin Kazandırılmasında Bir Yaklaşım: Karakter Eğitimi Programları. *Değerler Eğitimi Dergisi*. 1.1,79-96.
- Ekşi, H. ve Katılmış, A. (2011). *Karakter Eğitimi El Kitabı*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Ekinci, A. (2008). *İbni Haldun' da Adalet Anlayışı*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Ensarioğlu, E. (2008). *İslam Felsefesinde Adalet Kavramı*. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Erden,M. ve Akman, Y.(2007). *Eğitim Psikolojisi (Gelişim-Öğrenme-Öğretme)*. Arkadaş Yayınları.
- Ersoy, F.(2013). *Sosyal Bilgiler Dersiyle Bütünleştirilmiş Aile Katılımlı Karakter Eğitimi Programının Geliştirilmesi*. Marmara Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Freud, A. (1989). *Ego ve Savunma Mekanizmaları* (Y. Erim, Çev.). İstanbul: Bağlam.
- Gökçek, B.S. (2007). *5-6 Yas Çocukları için Hazırlanan Karakter Eğitimi Programının Etkisinin İncelenmesi*. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Gömlüksiz, M.N. (2007). Lise Öğrencilerinin Toplumsal Değerlere İlişkin Tutumları: Elazığ İli Örneği. *Değerler ve Eğitimi*, (Editör: R. Kaymakcan).İstanbul: DEM Yayınları.
- Gutok, G. (2001). *Eğitime Felsefi ve İdeolojik yaklaşımlar*. Ankara: Ütopya Eğitim Dizisi.

- Gül, R. (2013). Bir Değer Eğitimi Olarak İlköğretim Döneminde Doğruluk Eğitimi. Hitit Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Gündoğdu, F. B. (2010). *Ortaöğretim Kurumlarında Karakter Eğitimi Sorunu*. Erciyes Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Güngör, E. (2000). *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Ötüken yayınları.
- Güriz, A.(1994).*Adalet Kavramı*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Güzelyurt, L.(2010). *Değerler ile Örgütsel Adalet Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Uşak Üniversitesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Hökelekli, H. (1998). *Çocukta Ahlâk gelişimi ve Eğitimi*. Çocuk gelişimi ve eğitimi Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi, İstanbul.
- Hökelekli, H. ve Gündüz T. (2007). Üstün Yetenekli Çocukların Değer Yönelimleri ve Eğitimleri. *Değerler ve Eğitimi*. (Editör: R. Kaymakcan). İstanbul: DEM. Yayınları.
- Hökelekli, H. (2013). Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler. İstanbul: DEM Yayınları.
- İbn HANBEL, A.b. H.(1981). *Müsned-i Ahmed ibn Hanbel, I-VI*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İbn MÂCE, İbn Müslim ve İbn Kuteybe.(1981). *Sünen-ü İbn Mâce, I-II*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İdin, F.(2009). *Kelam İlmi Açısından Adalet Kavramı*. Selçuk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Jacquin, G.(1976). *Çocuk Psikolojisinin Ana Çizgileri*. çev. Mehmed Toprak. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kanger, F. (2007). *Hız. Muhammed Ahlakını Referans Alan Bir Karakter Eğitimi Modeli*. Marmara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Kara, M. (2013). Kuran'ı Kerimde Adalet Kavramı ve Güncel Değeri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 34,137-172.
- Karaca, F.(2007).*Dini Gelişim Teorileri*. İstanbul: DEM Yayınları.
- Karagöz, İ. (2005). *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Karakaya, T. (2007). Küreselleşme ve Avrupa Birliği Sürecinde Etik Değerlere Kritik Bir Yaklaşım: Sorunlar ve Çözümler. *Değerler ve Eğitimi*, (Editör: R. Kaymakcan) İstanbul: DEM Yayınları.
- Karaköse, Ş.(2007). *Din Eğitiminde Bireyi Tanımak: -Bireye Görelik İlkesi*, İstanbul: Mavi Yayıncılık.

- Kasapoğlu, A. (2005). *Değişen Toplumsal Yapıda Karakter*. Ankara: Ütopya.
- Kasapoğlu, A. (2012). ‘Kuran’ı Kerim’de Adalet Psikolojisi- Adaleti Engelleyen Psikososyal Faktörler.’ *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*. 5.5. 10, 61 – 105.
- Katılmış, A. (2010). *Sosyal bilgiler derslerindeki bazı değerlerin kazandırılmasına yönelik bir karakter eğitimi programının geliştirilmesi*. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Kerschensteiner, G. (1954). *Karakter Kavramı ve Terbiyesi*. çev: H. Fikret Kanad. Ankara: Örnek Matbaası.
- Kuçuradi, İ. (2003). *İnsan ve Değerleri*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, Türk Felsefesi Dizisi:6.
- Kuş, E. (2003). *Nitel- Nitel Araştırma Teknikleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kuşin, İ. (1999). Ruh Sağlığı ve Ahlak Gelişimi, *Marmara Üniversitesi Anaokulu/Anasınıfı Öğretmeni El Kitabı*. İstanbul: Ya-Pa Yayınları.
- Kütüb-i Sitte. (1992). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Lalek, M. (2007). *Resmi ve Özel ilköğretim Okullarında Örgütsel Değerler: Sakarya İli Örneği* Sakarya Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Lickona, T. (1991). *Education for character: How our schools can teach respected character*. New York: Bantam Books.
- Mehmedoğlu, Y. (2007). Ahlak Anlayışında Dışsal Yaklaşımdan Evrenselleşebilir” Ahlak Yaklaşımına. *Değerler ve Eğitimi*, (Editör: R. Kaymakcan). İstanbul: DEM Yayınları.
- Morrison, R.R. (2006). *The Impact of Character Education Programs on Student Discipline Referrals in Texas Public Schools*. Unpublished Doctorate Thesis. College of graduate Studies Texas A & M University-Kingsville.
- Müslim, E.H.M.b.H. (1981). *el-Camiu’s-Sahih*, I-III. İstanbul.
- Özensel, E. (2007). Liseli Kız ve Erkek Öğrencilerin Değer Yargıları ve Türk Toplumunun Temel Toplumsal Kurumlarına Bakış Açıları. *Değerler ve Eğitimi*, (Editör: Recep Kaymakcan). İstanbul: DEM Yayınları.
- Özgü, H. (1968). *Çocuk psikolojisi*, İstanbul: Özgü Yayınevi.
- Purpel, D. (1998). Values Education in the United States of America. J. Stephenson, L. Ling, E. Burman & M. Cooper (Eds.), *Values in Education*. (London and New York : Routledge. 195-207.

- Rusnak, T. (1998). *An Integrated Approach to Character Education*. California: Corwin Press.
- Selçuk, Z.(2000). *Eğitim Psikolojisi*, İstanbul : Nobel Yayın Dağıtım.
- Senemoğlu, N. (2003). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Stevens, J.(2006). *Kendini Tanıma Rehberi*. Akkaşa Yayınları.
- Sunar, D. (2002). The Psychology of Morality. *Online Readings in Psychology and Culture*. <http://www.ac.wvu.edu/~culture/Sunar.htm>.
- Şentürk, H. (2003). *Eğitim Psikolojisi*. Isparta: Tuğra Ofset.
- Tanyol, C.(1960). *Sosyal Ahlak: Laik Ahlak Giriş I*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Tarhan. N. (2007). *Duyguların Dili: Duygusal Zekâya Yeni Bir Yorum*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tatar, A.(2009). *Okulöncesi Eğitimde Hoşgörü Eğitimi*. Ankara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Tokdemir, M.A. (2007), *Tarih Öğretmenlerinin Değerler ve Değerler Eğitimi Hakkındaki Görüşleri*. Karadeniz Teknik Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Topçu, N. (1994). *Ahlak*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tozlu, N. ve Topsakal, C. (2007). Avrupa Birliğine Uyum Çerçevesinde Değerler Eğitimi. *Değerler ve Eğitimi*, (Editör: R.Kaymakcan). İstanbul: DEM Yayınları.
- Turan, S. ve Aktan, D. (2008). Okul Hayatında Var Olan ve Olması Düşünülen Sosyal Değerler. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*. 62, 227-259.
- Türk Dil Kurumu. (1988). *Türkçe sözlük (Genişletilmiş baskı)*. Ankara: TDK.
- Türk Dil Kurumu. *Karakter*. www.tdk.gov.tr. (23 Mart 2015).
- Ural, Ş. (1997). Bireyin Eğitimi ve Toplumun Eğitimi(Değerler ve Eğitim Arasındaki Mantıksal İlişki. *Türkiye 2. Eğitim Felsefesi Kongresi Bildiriler Müzakereler*. Van Yüzüncü Yıl Yayınları.
- Uğuzman, G.F. (2013). *Kelamda Adalet Kavramı*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi.

- Uysal, A.(2006). *Okulöncesi Dönemde Çocuğa Doğruluk Kavramının Kazandırılması ve Din Eğitimi ile İlişkisi*. Marmara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yavuzer, H.(2000). *Okul Çağı Çocuğu*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yıldırım, A. Ve Şimşek, H.(2000). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, K. (2008). *Eğitim Yönetiminde Değerler*. Ankara: Pegem Akademi.

EKLER

EK 1 KİŞİSEL BİLGİ FORMU

ADI SOYADI

DOĞUM TARİHİ

TELEFON

Hayatınızın büyük bölümünün geçtiği geniş sosyal çevre:

☐ Kırsal çevre (köy, kasaba, belde)

☐ Kentsel çevre (Şehir, büyük şehir)

Yıllık gelir durumunuz: (ailenizin)

☐ Düşük

☐ Orta

☐ İyi

ANNE VE BABA BİLGİLERİ

ANNE ADI :

BABA ADI:

YAŞI:

YAŞI:

DOĞUM YERİ:

DOĞUM YERİ:

İŞİ:

İŞİ:

EĞİTİM DURUMU:

EĞİTİM DURUMU:

ANNE: ☐ SAĞ

BABA: ☐ SAĞ

**ANNE: ☐ ÖZ ☐ ÜVEY
ÜVEY**

BABA: ☐ ÖZ ☐

KARDEŞ SAYISI:

KAÇINCI ÇOCUKSUNUZ ?

EK 2 KARAKTER EĞİTİM PROGRAMI

1. OTURUM

KENDİMİ TANIYORUM

Hedef : Kendilerini tanımaları

Kazanımlar : 1- Kendi özellikleri hakkında farkındalık kazanma

Eğitimsel Materyal : boş a4 kağıdı, kalem

Eğitimsel Metot : Yaratıcı Drama Isınma Etkinlikleri, İsim Zinciri draması, Akıl haritası

Süreç : Araştırmacı, çocukları rahatlatmak ve konuyu ısındırmak yaratıcı drama etkinliklerinden faydalanır. Grup hep beraber ayağa kalkar. Araştırmacının yönergelerini göre gruba serbest yürüme, yürüyerek ısınma etkinlikleri sırasıyla yapılır. Grup değişik ritimle yürümeye başlar

“Hadi hep beraber kalkıyoruz, yürüyoruz.. Yavaş yavaş....Yürüyoruz. Şimdi biraz hızlanmaya başlayalım....Koşalım... Koşuyoruz evet şimdi bir tümsek gördüm sanki, hadi hep beraber atlayalım. Gülümseyerek yürüyelim. Hadi birbirimize Selam verelim. Merhabalar, Merhabalar, Merhabalar(yürüyüş halindeyken karşımıza çıkan kişilere) “ şeklinde grup üyeleri birbirine selam verir.

Lider, yürüyüşe devam eder... “ Burada ne güzel çiçekler varmış, bu çiçeklerin ismi ne ?(gruptan üyeler çiçek isimleri söyler). Çok güzel kokuyorlarmış diyerek yürümeye devam eder. Grup sırasıyla dereden geçer, dereden zıplarken derenin şırıltısını hep beraber dinlenir. Derede hangi hayvanların olduğunu lider gruba sorar. Grubun verdiği yanıtlarla beraber ormanda yürüyüş devam eder. Ormanda yürüyüş sırasında bazı hayvanlarla karşılaşılır, grup üyelerin tepkilerine göre bazı hayvanlar sevilir. Yürüyüş tamamlanır ve düz sakin temiz bir düzlüğe gelinir. Lider grup üyelerine, “ hadi daire olalım, sizinle bir oyun oynayacağız.” Der. Katılımcılar yan yana, daire biçiminde oturur. Biri adını söyler. Onun solunda oturan, ilk başlayanın adını ve kendi adını söyler. Onunda solunda oturan ilk ikisinin

adlarını ve kendi adını söyler. Böylece en sondaki çocuk, kendisinden önce gelen tüm çocukların isimlerini ve kendi ismini söylemeye çalışır.

İsim zinciri adlı bu tanışma sayesinde grup üyeleri birbirinin ismini öğrenir. İsmi hatırlamayan arkadaşlara arkadaşlarının ismi ile ilgili bazı ipuçları verilebilir. (Baş harfini söylemek, üzerinde olan kıyafetlerle bağlantı kurmak gibi)

Tanışma etkinliğinden sonra çocukların sıralarını oturmaları istenir. Akıl haritası etkinliğine geçilir. Her çocuğa boş bir kağıt verilir. Bu kağıdın ortasına ismini yazması istenir. Tüm çocuklar isimlerini yazdıktan sonra, Lider “ kendinizle ilgili aklınıza gelen her türlü düşünce ,fikir, özelliği, bilgiyi isminizden çıkan oklar (kollar) aracılığıyla yazmanızı istiyorum. “ der.

Çocuklara grubun durumuna ve özelliklerine göre belli bir süre (10 dk) verilir. Çocukların olabildiğince çok özelliği yazmaları istenir, en az ... özellik diyerek bir sınır da çizilebilir. Süre dolduktan sonra etkinlik tamamlanır.

Değerlendirme: Oturumun sonunda çocuklarda oturumla ilgili geri bildirim alınır. Neler hissettikleri sorulur, gönüllü olan çocuklara söz verilir.

2.OTURUM

SINIRLAR

Hedef : Sınırları fark etme

Kazanımlar : 1- Evrendeki sınırları fark eder.

2. Sosyal ve duygusal sınırları fark eder.

Eğitimsel Materyal : Düz Anlatım, Beyin Fırtınası

Süreç : Araştırmacı tahtanın ortasına “ SINIRLAR” yazar. Sınır ne demek ?

Evrende neyin sınırları vardır ?

Çocukların söyledikleri şeyler tahtaya yazılır. Beyin fırtınası yöntemiyle ne akıllarına gelirse söylemeleri istenir. Çocukların söylediği şeylerden yola çıkarak araştırmacı bilgilerle ilgili düzenlemelerde bulunur. Somuttan başlayarak çocuklar ülke sınırları, trafik kuralları, şehir sınırları, komşuyla sınır gibi örnekleri yazmaları beklenir.

Somut örneklerden soyut sınırlara doğru araştırmacı örneklendirmeleri genişletir.

Sınırların *Neyin ben olduğunu* ve *neyin ben olmadığını* tanımladığı ifade eder.

“ Beni, bir başkasından ayırd edici her şeydir, Sınırlara sahip olmak, amacı olan bir yaşam sürmektir. Sınırlar bizi tanımlar. “ diyerek araştırmacı çocukların kendi sınırlarını fark etmelerine rehberlik eder.

Örneğin, **Deri:** Bu sınır, iyiyi içerde ve kötüyü dışarıda tutar. Kanımızı ve kemikleri içerde ve bir arada tutar ve korur. Mikropları dışarıda tutarak da bizi enfeksiyonlardan korur.

Kelimeler: “Hayır” kelimesi diğerlerine sizin onlardan farklı olduğunuzu, var olduğunuzu ve kendi denetiminizde olduğunuzu bildirir.

Zaman: Bir kişi veya projeden bir süre uzaklaşmak, sınırların belirlenmesi açısından faydalı olabilir.

Bu gibi açıklamalarda bulunarak çocukların sınır kavramını, sınırlara girildiğinde bedenimizde, duygularımızda neler olabileceği ile ilgili örnekler vermeleri istenir. Bu örnekler ile arkadaşlık ilişkileri, aile ilişkileriyle ilgili gözlemleri gözden geçirilir.

“ Diğerk kişilerin sınırlarına girmek, bazı sonuçları beraberinde getirir. Başkasının mülküne izinsiz girmenin bir bedeli vardır. Duygularımızı ifade etmeninde, saklamanın da bazı sonuçları vardır. “ diyerek çocuklar sınır algısı oluşturulmaya gayret gösterilir.

Ardından sınırların duvar olmadığı, geçişlere izin verecek kadar geçirgen ve tehlikeyi uzak tutacak kadar güçlü olmaları gerektiğine vurgu yapılır. Sınırların boşluk içinde inşa edilemeyeceğı, sevgi bağının önemli olduğuna dikkat çekilerek etkinlik tamamlanır.

Değerlendirme: Oturumun sonunda çocuklarda oturumla ilgili geri bildirim alınır. Neler hissettikleri sorulur, gönüllü olan çocuklara söz verilir.

3. OTURUM

SINIR IŞIKLARI

Hedef : Sınırları fark etme

Kazanımlar : İlişkilerdeki sınırları fark eder.

Eğitimsel Materyal : Yeşil ve kırmızı ışık lambası motifli fon kağıtları

Eğitimsel Metot : Drama

Süreç : Araştırmacı bu hafta yapacakları etkinlikleri için getirdiği materyalleri(ışık lambaları) sınıfa gösterir.” Bu ışıklarla ne yapabiliriz sizce” diyerek grup üyelerine sorar.

Çocuklardan alınan geri bildirimler sonucu, kırmızın ışığın , yeşil ışığın, trafik polisin ne demek olduğuyla ilgili sorular sorar. Çocuklara geçen hafta işlenen sınırlarla ilgili konuları hatırlamaları istenir, trafik ışıklarının bir sınır olduğu, insanları kazalardan koruduğu ve ortak bir sistem dahilinde herkesin bu kurallara uyması gerektiğiyle ilgili bilgileri yeniden inşa eder.

Ardından çocukları drama için sahneye davet eder. Çocukları rastgele 3-4 er kişilik gruplara böler. Sınır ışıkları materyallerini her gruba materyal olarak verir. Çocuklardan sınırlarla ilgili bir drama canlandırmaları istenir. 15 dk süre verilir. Çocuklar bu süre zarfında kendi aralarında konuşarak dramayı hazırlarlar. Sırayla tüm gruplar sahnede dramalarını canlandırır.

Bütün dramalar bittikten sonra araştırmacı dramalar hakkında çocuklardan geri bildirim alır. Bu geri bildirimlerle hayatımızın sınırların önemi, hayatımızı kolaylaştırması , insanların birbirinden farklı sınırlarının olabileceği gibi konular üzerinde durarak etkinliği sonlandırır.

4. OTURUM

KENDİMİZE MEKTUP

Hedef : İçgörü kazandırma.

Kazanımlar : Kendinin olumlu ve olumsuz özelliklerini fark etme.

Eğitimsel Materyal : boş a4 kağıdı, kalem.

Süreç : Araştırmacı grup üyelerine boş bir kağıt dağıtır. Bu kağıda ismini yazmasını ister. Ardından kendisine bir mektup yazması istenir. Çocukların şaşkınlıkları, nasıl yazalım ne yazalım gibi soruları araştırmacı tarafından yanıtlanır. İstedikleri şekilde, nasıl arzu ederlerse, ne anlatmak isterlerse yazabilecekleri ifade edilir. Oturum süresinde yazabilecekleri ifade edilir. Oturum sonunda kağıtlar toplanır.

Değerlendirme: Oturumun sonunda çocuklardan oturumla ilgili geri bildirim alınır. Neler hissettikleri sorulur, gönüllü olan çocuklara söz verilir.

5. OTURUM

YAKIN İLİŞKİLER

Hedef : Yakın ilişkilerinde beklentileriyle ilgili farkındalık oluşturmak

Kazanımlar : Çevresinden beklentilerini fark eder.

Beklentilerin karşılanmamasının sebepleriyle ilgili fikirler yürütür/düşünür.

Eğitimsel Materyal : boş a4 kağıdı, kalem

Eğitimsel Metot : Beyin Fırtınası

Süreç : Araştırmacı grup üyelerine boş bir kağıt dağıtır. Bu kağıda ismini yazmasını ister.

“Annemizin, babamızın, kardeşlerimizin, arkadaşlarımızın ve öğretmenimizim bize nasıl davranmasını isteriz?” diye sorarak yanıtlarını önlerindeki kağıtlara yazmalarını isteriz. 20 dk süre verilir.

Bütün öğrenciler yazmalarını bitirdikten sonra araştırmacı gönüllü olan öğrencilere fikirlerini söylemesi için söz verir. Söz alan öğrencilerin ortak noktalarına dikkat çekilir, Neden bize iyi davranmalarını isteriz? Neden hediye almak isteriz ? Neden mutlu etmelerini, sevmelerini isteriz ? Neden..... Davranmaları isteriz ? gibi sorular sorarak onların iyi ve kötü davranışlarla ilgili farkındalık uyandırmaya çalışılır.

Araştırmacı “ Size istediğimiz gibi davranmamalarının sebebi nedir” diye sorar. Öğrencilerden alınan yanıtlarla hayatımızda bazı dönemlerde bazı olayların etkili olabileceği o yüzden çevremizdeki insanlarla sorunlar yaşayabiliriz diyerek, ilişkilerimizin her zaman aynı olmayacağına dikkat çekilir.

Değerlendirme: Oturumun sonunda öğrencilerde oturumla ilgili geri bildirim alınır. Neler hissettikleri sorulur, gönüllü olan öğrencilere söz verilir.

6.OTURUM

ADALET ALGIISI

Hedef : Adalet kavramıyla ilgili bilinç geliştirme

Kazanımlar : 1- Adalet kavramını tanıma

2- Adaletli davranmanın önemini fark etme

Eğitimsel Metot : Beyin fırtınası, Anlatım

Süreç : Araştırmacı tahtaya “Adalet nedir?” cümlesini yazdıktan sonra öğrencilerin düşüncelerine başvurur. Öğrenciler adil olmak ne demek? Adaletli insanın özellikleri nasıl olmalıdır? Soruları sorularak farkındalık ortamı oluşturulmaya çalışılır.

Verilen yanıtlar ile ortak bir adalet tanımı oluşturulmaya çalışılır. Adaletle eşitlik, doğruluk arasındaki farklılıklar ve ortak noktalar üzerine dikkat çekilir.

Değerlendirme: Oturum sonunda grup üyelerinden adalet kavramını ve adalet insanının vasıfları nasıl olması gerektiği kavramaları beklenilecek.

7. OTURUM

ADALET DRAMASI

Hedef : Adalet kavramıyla ilgili bilinç geliştirme

Kazanımlar : 1- Adalet kavramını tanıma

2- Bazı durumlar için adil öneriler sunabilme

Eğitimsel Metot : Drama

Süreç : Araştırmacı tarafından grup üyelerini rastgele seçimle 3-4er kişilik gruplara ayrılır. Adaletle ilgili bir drama oluşturmaları istenir. 15 dk süre verilir. Öğrenciler bu süre zarfında kendi aralarında konuşarak dramayı hazırlarlar. Sırayla tüm gruplar sahnede dramalarını canlandırır.

Araştırmacı :

- Dramalardaki adaletsizlikler nelerdi?
- İnsanlar neden böyle davranır ?
- Adaletsizliklerle karşılaştığımızda neler yapmalıyız ? gibi sorular sorarak adaletle ilgili farkındalık kazandırmaya çalışır.

İşlenen temalar üzerinde adaletin sağlanıp sağlanamadığı tespit edilmeye çalışılır.

Tartışma tamamlandıktan sonra öğrencilere kendilerine yüz üzerinden adalet puanı vermeleri istenir. Grup üyelerine puanlamada adil davranmaları gerektiği konusunda uyarı ve bilgilendirme yapılır. Araştırmacı tarafından puanlar incelendikten sonra oturum bitirilir.

Değerlendirme: Oturumun sonunda öğrencilerde oturumla ilgili geri bildirim alınır. Öğrencilerin adil bir insan olabilmek için neler yapmaları gerektiğine dikkat çekilerek oturum sonlanır.

8.OTURUM

SEN OLSAYDIN ADALET İÇİN NE DİRDİN ?

Hedef : Adalet kavramıyla ilgili bilinç geliştirme.

Kazanımlar : 1- Eşyada adaletin ne olduğunu kavrama

2- Dengeli olmanın adil davranışa etkisini söyleme

3- Adil davranışları ayırt etme.

Eğitimsel Etkinlik : “ Sen Olsaydın Adalet İçin Ne Dirdin?”

Eğitimsel Materyal : Çalışma kâğıdı, kalem

Eğitimsel Metot : Beyin Fırtınası, Düz Anlatım

Süreç: Araştırmacı grup üyeleriyle adalet kavramı üzerine kısa bir söyleşi yaparak konuya geçiş yapılır. Grup üyelerine “ Sen Olsaydın Adalet için Ne Dirdin?” çalışma kâğıdı dağıtılır.

Araştırmacı insanların kullandıkları eşyalara ve doğadaki hayvanlara karşı adil olmayan davranışlarına dikkat çeker. Çevrelerine karşı davranışlarında adil olup olmadıklarını düşünmelerini ister.

Daha sonra öğrencilerin çeşitli hayvan ve eşyalarla empati kurmalarını isteyerek çalışma kâğıdındaki soruları cevaplamalarını söyler.

Etkinliği tamamladıktan sonra, Kâğıdın arkasına da kendilerine ait sevdikleri eşyalardan örneklerle adalet için ne dirdin? Kalıbını kullanarak uygulama yapmaya devam ederler... Örneğin: Sen yastığın olsaydın adalet için ne dirdin ? Sen Telefonun olsaydın adalet için ne dirdin ? gibi.

Öğrenciler cevapları grupla paylaşırlar. Bu çalışmada grup üyelerinden bazılarını çeşitli eşyaları canlandırmaları ve kendilerine karşı yapılan haksızlıklar karşısında neler hissettikleri sorulur. İnsanın çevresine karşı yaptığı adaletsiz tutumların onun saygınlığını ve insanların onlara karşı bakış açılarını değiştirdiği anlatılır. Grup üyelerinden çevrelerine karşı

adil olup olmadıklarını düşünmeleri istenilir. Oturum bu konuda yapılacak beyin fırtınası ile son bulur.

Değerlendirme: Oturumun sonunda grup üyelerinden çevrelerine karşı adaletli olmalarının önemini kavramaları beklenecek.

SEN OLSAYDIN ADALET İÇİN NE DİRDİN ÇOCUK ÇALIŞMA FORMU

Sen boğa olsaydın adalet için ne derdin ?

Adalet, birinin diğerine kendi eğlencesi için eziyet yapması demek değildir. Aksine adalet eziyet etmemek demektir. Arenalarda bana yapılanlar hiç adil değil.

Sen at olsaydın adalet için ne derdin ?

.....

.....

.....

.....

.....

Sen tencere olsaydın adalet için ne derdin ?

.....

.....

.....

.....

.....

Sen su olsaydın adalet için ne derdin?

.....

.....

.....

.....

.....

Sen top olsaydın adalet için ne derdin ?

.....

Sen ayakkabı olsaydın adalet için ne derdin ?

.....

Sen ayak olsaydın adalet için ne derdin?

.....

Sen göz olsaydın adalet için ne derdin ?

9. OTURUM

TİLKİ VE LEYLEK FABLİ

Hedef : İyi davranışları fark etme, Kötü davranışları fark etme

Eğitimsel Materyal : boş a4 kağıdı, kalem

Eğitimsel Metot : Hikaye okuma, Düz Anlatım

Süreç:Araştırmacı grup üyelerinin her birine boş bir kağıt dağıtır. Ardından hikâyedeki uygunsuz davranışları belirlemelerini ve not almalarını ister. “Tilki ve Leylek” adlı fablı sınıfta yüksek sesle okunur.

Okuma bittikten sonra katılımcılara notları almaları için süre verilir. Süre bittikten sonra grup üyelerinin fark ettiği uygunsuz davranışlar okunur, araştırmacı tarafından tahtaya tek tek yazılır. Bütün öğrenciler notlarını okuduktan sonra uygunsuz davranışlar yerine yapılabilecek uygun davranışlarının neler olabileceği ile ilgili araştırmacı tarafından sorular sorulur. Tek tek uygunsuz davranışların yerine yapılacak uygun davranışlar üyeler tarafından belirtilir.

Değerlendirme: Oturumun sonunda öğrencilerde oturumla ilgili geri bildirim alınır.

Ev ödevi: 1 hafta boyunca çevrelerinde gördükleri, gözlemledikleri uygunsuz davranışları not etmelerini istenir.

TİLKİ ve LEYLEK FABL METNİ

Ormanların en kurnaz hayvanı tilkidir. Bir ormanda, bu kurnaz tilkilerden birisi dolaşıyormuş. Türlü türlü kurnazlıklar düşünüyormuş. Kuyruğunu sallaya sallaya “Ne yapsam ne etsem” diye söyleniyormuş. Bir süre kırlarda boş boş gezinmiş.

- Dalga geçebileceğim birilerini bulsam da biraz eğlensem, diye sağa sola bakınmış. Bu sırada tepede uçan uzun gagalı uzun bacaklı akıllı leyleği görmüş. Aşağıdan seslenmiş:

- Bay leylek! Aşağı in de biraz laflayalım. Tilkinin çağrısına uyan leylek kanat çırpı

çırpa gelip tilkinin yanına konmuş. Uzun gagasını açıp konuşmaya başlamış.

- Tilki kardeş beni niye çağırdın? Yiyecek bulmam lâzım. Evde yiyecek hiç bir şey yok, demiş. Tilki kurnaz kurnaz gülümsemiş. Akıllı leyleğe:

- Ben de seni akşam yemeğe davet etmeyi düşünüyordum. Ne dersin? Akıllı leylek kurnaz tilkinin durup dururken yaptığı davete bir anlam verememiş. İşin içinde bir iş olduğunu seziyormuş. “Bakalım sonunda ne çıkacak” diyerek tilkinin yemek davetini kabul etmiş. Uçarak oradan ayrılmış. Tilki de koşarak yuvasına gitmiş.

Hazırlıklara başlamış. Ateşi yakmış, tencereyi ateşin üzerine koymuş. Az sonra hazırladığı çorba etrafa nefis kokular yaymaya başlamış. Çorbayı genişçe bir tabağa koyarak masanın üzerine bırakmış.

Bu sırada akıllı leylek çıkagelmiş.

- İyi akşamlar tilki kardeş. Umarım vaktinde gelmişimdir? Diyerek içeri girmiş.

Kurnaz tilki;

- İyi akşamlar. Tam vaktinde geldin. Bende senin için nefis bir çorba hazırladım. Hadi oturalım, soğumadan yemeğimizi yiyelim, diyerek karşılık vermiş.

Kurnaz tilki ve akıllı leylek, yemek masasına oturmuşlar. Tilki tabağın içerisindeki çorbayı şapur şapur içmeye başlamış. Leylek ise gagası çok uzun olduğundan tabağın içerisindeki çorbayı bir türlü içemiyormuş. Tilki leyleğin halini gördükçe kıs kıs gülüyormuş. Tabaktan çorbayı içemeyen leyleğe:

- Leylek kardeş, çorbayı beğendin mi? Aman hepsini

iç, karnını güzelce doyur, diyerek alaylı alaylı gülmüş.

Leylek bozuntuya vermemiş.

- İçmez olur muyum tilki kardeş, çok güzel olmuş. Karnım da epeyce doydu, diyerek yanıtlamış kurnaz tilkiyi.

Leylek, kurnaz tilkinin oyununu anlamış. Karşılığında kurnaz tilkiye bir oyun oynamaya karar vermiş.

Akıllı leylek:

- Yarın akşam da yemeği biz de yiyelim. Senin için çok güzel bir sofrayı hazırlayacağım. Gelirsen ben de bu iyiliğinin altında kalmamış olurum, diyerek kurnaz tilkiyi evine davet etmiş.

Tilki, leyleğin davetini kabul etmiş. Leylek iyi akşamlar diyerek yuvasına doğru uçmuş.

Ertesi akşam tilki hazırlanıp, leyleğin yuvasına gitmiş. Akıllı leylek hazırladığı oyundan habersiz olan tilkiyi karşılamış.

- Aman geldin de ne iyi ettin. Ben de sana nefis yemekler hazırlamıştım. Hadi oturalım da bir güzel karnımızı doyuralım. İki yemek masasına oturmuşlar. Masada derin ve dar ağızlı bir kase içerisinde yemekler duruyormuş. Leylek uzun gagasını rahatlıkla kaseden içeri daldırıp, başlamış afiyetle yemeye. Tilki ise bir türlü burnunu kaseye sokamıyormuş.

Leylek yemeği bir güzel yiyip karnını doyurmuş. Tilki ise bir lokma bile yiyememiş. Sonunda kurnaz tilki, akıllı leyleğin ona oynadığı oyunu anlamış. Kendi yaptığı hatanın farkına varmış. O günden sonra hiç kimseyle alay etmemiş.

10.OTURUM

DEĞERLENDİRME

Grup üyelerinden süreçle ilgili geri bildirimlerin alınır.

EK 3 GÖZLEM FORMU

Tarih:

Saat:

Sınıf:

Konu:

Gözlem konusu:

Ortamın tanımı:

Süreç:

EK 4 2. OTURUM SINIRLAR ETKİNLİĞİ DEŞİFRESİ

Sınıf: A GRUBU(9-10-11)

Konu: SINIRLAR

Ortamın tanımı:

Sınıfta toplam 14 kız öğrenci bulunmakta. Teker kişilik öğrenci sıraları sınıfta dört sıra halinde arka arkaya düzenlenmiş. Sıraların tümü, sınıf tahtasının sağ tarafındaki öğretmen masasını görecektir şekilde yerleştirilmiş. Sınıf yaklaşık olarak 5x5 metre genişliğinde. Öğrenciler ön sıralarda yer almakta. Duvarlarda herhangi bir nesne yok. Sınıfın duvarları açık sarımtırak bir renkte boyanmış. Pencere yeterli ışık sağlayacak derece büyük. Sınıf kapısının hemen tahtanın yanında. Tahtanın önünde yaklaşık olarak 1x5 metrelik bir alan mevcut.

Süreç:

Araştırmacı sınıfa girdi. Öğrencilere yüksek ve güçlü bir ses tonuyla selam verdi ve elindeki çantayı, dosyayı masanın üzerine bıraktı. Katılımcılara nasılsın, iyi misiniz? gibi sorular sordu. Haftalarının nasıl geçtiğini ile ilgili bazı bilgiler aldı. Ardından sınıftaki masaya oturdu. Yoklama listesine göre katılımcıların isimlerini teker teker okudu, öğrenciler tek tek burda, burada gibi kelimeler söyleyerek varlıklarını ifade etti. Toplamda sınıfta 13 katılımcı vardı.

Yoklamayı tamamladıktan sonra araştırmacı çalışma grubundaki katılımcıların sınırlarla ilgili görüşlerini anlamak amacıyla katılımcılara bazı sorular sorar.

- 1- Sınır ne demektir?
- 2- Sınırların hayatımızdaki yeri ve önemi nedir?

Görüşme de sorulan ilk soru, katılımcıların “ sınır” kavramını nasıl tanımladıklarını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Diğer soruların amacı ise katılımcıların sınır kavramını dolaylı yoldan tanımlamalarını sağlamaktır. Katılımcıların sınırlarla ilgili oldukları için buradaki analize dahil edilmiştir.

Araştırmacı tahtaya büyük harflerle “SINIRLAR” yazar. Sınır ne demek ? diye sorar. Grup üyeleri sırayla yanıtlar vermeye başlar, araştırmacı tahtaya hepsini yazar.

Zeliha: “Ülkelerin sınırları vardır.”

Ayşegül: “Trafik işaretleri bir sınırdır.”

Sıla: “ Komşuyla sınırlarımız vardır. “

Esra:” Türkiye’nin sınırları vardır”

Burcu: “ Yabancı ülkelerle aramızdaki çizgi.”

Yasemin: “ Bir şeyi diğerinden ayıran şey”

Somut örneklerden soyut sınırlara doğru araştırmacı örneklendirmeleri genişletir. Sınırların *Neyin ben olduğunu* ve *neyin ben olmadığını* tanımladığı ifade eder.

Araştırmacı: “ Beni, bir başkasından ayırt edici her şeydir, Sınırlara sahip olmak, amacı olan bir yaşam sürmektir. Sınırlar bizi tanımlar. “ diyerek araştırmacı öğrencilerin kendi sınırlarını fark etmelerine rehberlik eder. Örneğin, **Deri:** Bu sınır, iyiyi içerde ve kötüyü dışarıda tutar. Kanımızı ve kemikleri içerde ve bir arada tutar ve korur. Mikropları dışarıda tutarak da bizi enfeksiyonlardan korur.

Sıla: “ sınıfımızda da sınırlar var. Sıralar var. Sınıfımızın duvarları bir sınırdır.

Zeliha: “ Bahçemizi yoldan ayıran duvarımız var.”

Senem:” Kavganın bir sınırı var.”

Araştırmacı: “ Evet yaşamda bir çok şeyin sınırı var. Arkadaşlarınızın söylediklerine ek olarak sınır örneklerini daha da genişletebiliriz. Örneğin, kelimeler: “Hayır” kelimesi diğerlerine sizin onlardan farklı olduğunuzu, var olduğunuzu ve kendi denetiminizde olduğunuzu bildirir.”

Ayşegül: “ Arkadaşıma yapmamasını istediğim bir şeyi söylemek “

Sinem: “ Bize yapılmaması istediğimiz şey sınırdır”

Araştırmacı: “Evet, arkadaşlarımıza hayır demek, onlarla yaşadığımız sorunlarda onlara karşı tavrımızı belli etmek bir sınırdır”. Bunun dışında Zaman da bir sınırdır. Zaman nasıl sınır olabilir.

Zeliha: “ Ödevlerimizin vakti vardır”

Esra: “ Dinlenmenin bir sınırı vardır.”

Yeşim: “ tv izlemenin”

Aslı: “ Bilgisayara girmenin”

Rumeysa: “ Oyun oynamanın”

Zeliha: “ Hayatın bir sınırı vardır. Ölüm.”

Ayşegül: “ ölüm “.

Araştırmacı: Evet yaşamda bir çok şeyin sınırı olduğunu gördük. Ölüm hayat için bir sınırdır. O zaman biz sınırlı olan ömrümüzü nasıl geçirmeliyiz ?

Ayşegül: “ Başkalarını üzmeyerek”

Esra: “ İnsanlara iyi davranarak”

Yasemin: “ Birbirimizi severek”

Sinem:” Sağlığımıza dikkat ederek”

Burcu: “Yapmamız gereken şeyleri yaparak”

Araştırmacı: Söyledikleriniz gerçekten çok önemli. Sınırlar bizim yaşamda hassas noktalarımızdır. Sınırlara girildiğinde bedenimizde, duygularımızda sizce neler olabilir?

Senem: “ üzülürüz.”

Esra: “ küseriz”

Ayşegül: “Kızarız.”

Sıla:” Bir daha konuşmayız.”

Esra: “ Konuşmam.”

Yasemin:” Arkadaşlığımızı keseriz.”

Zeliha: “ Onu uyarırım”

Araştırmacı:” Evet sınırlarımıza girildiğinde farklı duygular yaşarız. Bu duygular bizi çok kötü hissettirebilir. Küsebiliriz, kızabiliriz, konuşmayabiliriz...Ama belki arkadaşımız, sevdiklerimiz bizimle görüşmek istiyor olabilirler. Onlara küser ve hiç konuşmazsak aramızdaki olayları çözemeyiz. O yüzden kızmak, küsmek yerine neler yapılabilir ?

Zeliha: “ Onu uyabiliriz. Yaptıklarından hoşlanmadığımızı söylersek belki o da bir daha yapmaz.”

Yasemin: “Sevmediğim şeyleri ona söyleyebiliriz.”

Ayşegül: “ Konuşabilirim.”

Araştırmacı: “ Konuşmak, hoşlanmadığımız şeyleri söylemek oldukça işe yarayabilir gözüküyor. “ Sizce denemeye değer mi?

Katılımcılar: Evet.

Araştırmacı: “ Başkaları bizim sınırlarımıza girdiğinde neler olabileceği konuştuk. Biz de diğer kişilerin sınırlara girdiğimizde de bazı sonuçlarla karşılaşabiliriz. Başkalarının mülküne izinsiz girmenin bir bedeli vardır. Duygularımızı ifade etmeninde, saklamanın da bazı sonuçları vardır. O yüzden duygularımızı ifade etmek, kendi sınırlarımızı bilmek, arkadaşlarımızla ilişkimizi sağlıklı bir şekilde düzenlemek bizi mutlu, huzurlu, güvenli hissettir. Sınırlar duvarlar değildir. Her sınır geçişlere izin verecek kadar geçirgen ve tehlikeyi uzak tutacak kadar güçlü olmalıdır. O yüzden nelere izin veriyoruz ? Neler bizi tehtit ediyor? İyi düşünmemiz gerekir. Sınırlar boşluk içinde de inşa edilemez, sevgi, dostluk, arkadaşlık,

merhamet bağları da sınırların içerisinde mutlu olmamız için önemlidir. “ diyerek oturumu tamamlandı.